

43/3,4 2003

glasnik slovenskega etnološkega društva

bulletin of the slovene ethnological society

S.E.D.

Glasnik Slovenskega etnološkega društva (Glasnik S.E.D.):
Strokovno-znanstvena revija Slovenskega etnološkega društva
43/2003, št. 3,4

*Bulletin of Slovene Ethnological Society,
Science Magazine*
43/2003, Issues No. 3,4

Revija izhaja od leta 1956 najprej kot Glasnik Inštituta za slovensko narodopisje, od 1959 (XV letnikov) kot Glasnik Slovenskega etnografskega društva, po letu 1976 pa kot Glasnik Slovenskega etnološkega društva. Do konca l. 2003 je izšlo 43 letnikov.

V enem letniku izidejo 4 številke.

The magazine was published under the name Glasnik Inštituta za slovensko narodopisje (Institute for Slovene Ethnology Bulletin) until 1956; as Glasnik Slovenskega etnografskega društva (Bulletin of Slovene Ethnographical Society) until 1959 (XV volumes); as Glasnik Slovenskega etnološkega društva (Bulletin of Slovene Ethnological Society) since 1976. 43 volumes were published by the end of 2003.

4 issues (1 volume) are published yearly.

Izdajatelj/ Publisher©:
Slovensko etnološko društvo
Zanj/Represented by dr. Aleš Gačnik

Ponatis celotne številke ali posameznih prispevkov in fotografij je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.
No part of this publication may be reproduced or transmitted, in any form or by any means, without permission in writing from the publisher. Quotations must contain a full mention of the source.

Naslov uredništva/Address:

Slovenski etnografski muzej
Metelkova 2
1000 Ljubljana

Tel./Tel.: (+ 386) 01 4325 403
Fax, /Fax: (+ 386) 01 4325 377
Elektronska pošta/E-mail: sed-drustvo@sed-drustvo.si
Spletna stran/ Website: <http://www.sed-drustvo.si>

Uredniški odbor/ Editorial board:
Alenka Černelič Krošelj: glavna urednica/ *Editor-in-Chief*
Tita Porenta: odgovorna urednica/ *Editor-in-Charge*
- dr. Aleš Gačnik, Tanja Rožnberger Šega, Irena Destovnik.
- Bojana Rogelj-Škafar: urednica društvenih strani/ *Society Pages Editor*

Prispevke je recenziral uredniški odbor in posamezni sodelavci. Redakcija te številke je bila zaključena dne 17.10. 2003.
Za znanstveno in strokovno vsebino svojih prispevkov odgovarjajo avtorji.

All articles have been reviewed by the Editorial Board. The editing of this issue was completed on 17th of October, 2003. The authors are solely responsible for the content of their articles.

Lektorska/ Language Editor: Irena Destovnik

Prevodi angleških izvlečkov in povzetkov/ Translation into English:
Nives Sulič Dular

Vnos člankov v računalniško bazo COBISS/ Article Classification:
Breda Pajsar

Oblikovanje/ Design:
Lilijana Praprotnik Zupančič

Računalniški stavek/ Computer Typesetting:
Kolortisk Krško

Tisk/Printed by:
Kolortisk Krško

Naklada/ Circulation:
500 izvodov
500 copies

Cena posameznega izvoda je 625,00 Sit
Letna naročnina znaša: 2.500,00 Sit
Transakcijski račun SED: 02083-0016028646 NLB, d. d., Mestna hranilnica

Price of 1 Copy (Issue): SIT 625,00
Yearly Subscription: SIT 2.500,00
SED Transaction Account Number: 02083-0016028646 NLB, d. d., Mestna hranilnica

Distributer/ Distribution: BUČA d.o.o.

UDK 39(497.4)(05)
ISSN 0351-2908

Drugi članki ali sestavki / 1.25

NOVI STARI GLASNIK SED

Glasnik SED, ki je po letu 1975 šestkrat zamenjal urednika, je tudi v letošnjem letu zamenjal uredniški odbor, kateremu naloge in odgovornost je spomladi zaupal Občni zbor našega društva. Po več kot petih letih uspešnega dela se je poslovil uredniški odbor Glasnika SED, ki sta ga usmerjali Tanja Roženbergar Šega in mag. Mateja Habinc, njihovo delo pa prevzemamo Alenka Černelič Krošelj in Tita Porenta kot glavna in odgovorna urednica s kolegi dr. Alešem Gačnikom, novim predsednikom društva, nepogrešljivo mentorico Tanjo Roženbergar Šega in Ireno Destovnik, ki hkrati skrbi za jezikovni pregled člankov. Poseben »status« urednice društvenih strani je obdržala Bojana Rogelj Škafar. Komunikacija med člani uredništva, ki prihajajo z vseh koncev Slovenije, poteka nemoteno s pomočjo elektronske pošte in telefona, prav tako pa tudi z drugimi soustvarjalci časopisa, s prevajalko Nives Sulič Dular, z bibliotekarko Bredo Pajsar, zunanji recenzenti (na tem mestu se zahvaljujemo za podana mnenja o posameznih prispevkih) in računovodkinjo Irmo Kmetič. Današnja strokovna raven Glasnika S.E.D. je nedvomno plod vseh naših predhodnikov, vedno nova obzorja stroke in aktivno sodelovanje bralcev pa ponujajo široko paleto možnosti za nadaljnje delo.

Prva dvojna spomladanska številka Glasnika, posvečena vizualnim raziskavam v etnologiji in kulturni antropologiji, je bila v sklopu rednih spomladanskih muzejskih večerov junija predstavljena v Tržiškem muzeju. Združili smo letošnji moto Mednarodnega dneva muzejev *Prijatelji muzejev* in vsebino Glasnika S.E.D., in na tak način ponudili roko novim prijateljem, lokalnim amaterskim snemalcem, ki pridno beležijo utrinke iz življenja Tržiča. Gosta večera sta bila urednik posebne številke dr. Naško Križnar in mag. Lojz Teršan iz Slovenskega filmskega arhiva. Želimo si, da bi vsaka številka doživela podobno javno predstavitev.

Čeprav je Mateja Habinc svojo »odjavno špico« v prejšnji številki sklenila z grenkim priokusom slabih finančnih napovedi, pa je konec junija novi uredniški odbor začel delovati z olajšanjem. Obilica obljubljenih člankov je sicer napovedovala zgodnejši izid, ki pa se je predvsem zaradi počitniške odsotnosti avtorjev zavlekel vse do jeseni. Tako je nova dvojna številka Glasnika S.E.D. pred vami šele novembra.

Glasnik S.E.D. ima zaenkrat le nekaj manjših »popravkov«. Prenovi grafične podobe društva bo naslednje leto sledila tudi manjša grafična in poimenska prenova Glasnika S.E.D.. Koncept druge dvojne številke se zaenkrat ni bistveno spremenil, osnovne rubrike ostajajo, novosti načrtujemo za naslednje leto. Etnologija in kulturna antropologija sta vedi, ki se vključujeta v vedno širši družbeni kontekst, etnologi delujemo na različnih področjih in Glasnik SED je še vedno stanovski časopis, ki nas povezuje, informira in predstavlja naše znanstvene in strokovne dosežke. Pričujoči številki sta zato netematski, pa vendar kompleksni glede na prizadevanja naše stroke po vsesplošnem pojavljanju. Poudarek dvojne številke je na čim boljši obveščenosti, strokovne članke pa povezuje skupni imenovalceprva objava uspešno zagovarjanih akademskih nalog.

Tokratni številki žal začenjamo z novico o smrti profesorja Vilka Novaka. V rubriko Razglabljanja so uvrščeni trije prispevki kolegic mag. Vesne Moličnik, Nataše Visočnik in Kristine Toplak.

Prva posredno nadaljuje vizualno tematiko prejšnje posebne številke, z drugima dvema se odpravljamo v svet, v nam zdaj za kanček manj tuj način življenja Japoncev in v pregled likovne ustvarjalnosti med slovenskimi izseljenci.

Obzorja stroke najprej zapolnjujejo povzetki treh projektov oz. seminarskih nalog študentk podiplomskega in dodiplomskega študija na Oddelku za etnologijo in antropologijo na FF v Ljubljani. V njih je zajeta problematika slovenske homofobije in raziskav kulturnega managementa na primeru organizacije kulturnih prireditev in oglaševanja. Kolegica kustodinja Barbara Sosič iz Slovenskega etnografskega muzeja je na podlagi izpolnjenih anket analizirala in povzela stanje dokumentiranosti etnoloških zbirk v slovenskih muzejih ter dodala svoja razmišljanja za delo med pripravami na register premične dediščine. V Zasavskem muzeju Trbovlje si je mogoče ogledati novo stalno postavitev rudarskega stanovanja iz 60. let 20. stoletja. Žal je tik pred zaključno redakcijo izpadel prispevek za novo vpeljano rubriko o etnološki etiki.

Pred poročili smo ohranili podrubriko Gradivo z Zgodbami vsakdana, ki jih je posredovala dr.

500304283

Monika Krojez iz ISN ZRC SAZU.

Sledijo poročila: iz mednarodnega kongresa o parkih v Durbanu, ob katerem udeleženec Peter Simonič širše razmišlja o antropologizaciji naravovarstva; s posveta o subkulturah v Makedoniji poroča Aleš Lamut; Gornjesavski muzej Jesenice je letos sodeloval v zanimivem projektu krepitev regionalne identitete treh nekdanjih gospodarsko in kulturno povezanih krajev v obmejnem trikotniku Slovenije, Avstrije in Italije; Marjeta Žebovec, samostojna kulturna ustvarjalka napoveduje obsežnejši prispevek o raziskovanju življenja Janeza Jalna in etnoloških sporočil njegovih krajskih pripovedi, zbranih v knjigi »Previsi«. Rubriko zaključujejo poročila iz študentskega raziskovalnega tabora »Dediščina za razvoj podeželja« v Skorbi pri Ptuj in etnološki delovni poročili Tržiškega muzeja in Koroškega pokrajinskega muzeja Slovenj Gradec za leto 2002.

Med rubriko Recenzije in ocene knjig je treba na prvem mestu omeniti širšo predstavitev Zbornika »Besede terorja. Medijska podoba terorja in nasilja«. Uvodnim besedam njegovega urednika dr. Božidarja Jezernika sledita recenziji mag. Vesne Moličnik in študenta Janeza Rusa ter dva referata predstavnikov Ministrstva za obrambo državnega sekretarja dr. Tomaža Časa, in Ministrstva za zunanje zadeve Jureta Gašpariča, ki sta bila predstavljena na tiskovni konferenci ob izidu novih publikacij Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo.

Odmevno razstavo »Moč šibkih« avtorice Irene Destovnik, ki je bila premierno predstavljena na Koroškem leta 2002, nato pa tudi drugje, komentira mag. Polona Sketelj, obenem tudi mentorica skupini študentk, ki so spomladi izdale prvi katalog župnijske zbirke v Ricmanjih pri Trstu.

V sklopu študijskih obveznosti na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo FF v Ljubljani so v šolskem letu 2002/2003 v okviru obveznih vaj Kultura in način življenja Slovencev Rituali, nastali tudi recenziji študentk 3. letnika: recenzija knjige »O pustu, maskah in maskiranju« in ocena knjige Damjana J. Ovsca »Srce moje: Valentinovo, praznik ljubezni, zaljubljenec in dobrih prijateljev«.

Tudi Društvene strani Slovenskega etnološkega društva, ki jih ureja Bojana Rogelj Škafar, so tokrat razveseljivo obsežne. V njih poročamo o aprilskem rednem Občnem zboru društva in programski shemi novega predsednika dr. Aleša Gačnika in dveh rajžah v Belo krajino in Gradec. Med pomembnejšimi projekti društva v letošnjem letu sta bila izvedba Male šole muzeologije in priprava zbornika posvetovanj o materialni dediščini zamejskih Slovencev, ki je tik pred tiskom. Z malce hudomušno fotografijo smo se spomnili tudi kolega dr. Naška Križnarja, ki

je letos praznoval okrogli jubilej ...

Posebno pozorno razmislite o novem imenu za Glasnik SED, ki ga razpisuje IO SED, in o pobudi za zbiranje teksta za Knjižnico SED 2004. Za vse, ki bi se želeli včlaniti v naše društvo, prilagamo prijavnico.

Na koncu nismo pozabili niti na prispevke ljubiteljev naše stroke v rubriki Etnologija je povsod in na rubriko Etnomanija, kjer objavljamo fotografije starega in novega uredniškega odbora ter fotografijo »starih« in »novih« urednic.

Preden povabimo vas, bralce, da sodelujete v naslednji tematski številki, vas podobno kot najini predhodniki pozivamo, da pri oddaji prispevkov upoštevate tudi tehnična navodila, predvsem pa, da ob prvem kontaktu pripišete svoje podatke, telefonsko številko ali elektronski naslov.

V naslednjem letu uredniški odbor pripravlja dve tematski številki. V prvi bomo razmišljali o lastnostih in poslanstvu etnoloških publikacij, zbornikov in drugih možnostih objavljanja etnoloških tekstov, predvsem pa nas bo zanimal nastanek in odmevnost Glasnika SED pri nas in v svetu in kako o njem razmišljajo njegovi snovalci in bralci. Odpiramo novo rubriko, v kateri bomo predstavljali sorodna domača in tuja društva in na ta način vzpostavljali strokovne stike po svetu. Jesenski čas naj bi prinesel informacije o vzpostavljanju registra premične dediščine in o drugih etnoloških podatkovnih bazah. Sicer pa poleg že uveljavljenih poročil konservatorjev in muzealcev pričakujemo tudi poročila o projektih, o delu v marketingu, v izobraževanju, upravi in razvoju ... Na ta način bomo kolege in širšo javnosti obveščali o tem, kaj delamo in koliko nas je.

Druga dvojna številka Glasnika SED je torej pred vami na dan našega stanovskega praznika, na dan podelitve Murkovih priznanj. Murkovi nagrajenci so bili velikokrat povezani z uredništvom, in tako je tudi letos. Tokrat razkrivamo samo imeni letošnjih nagrajencev, v naslednji številki pa bomo objavili obširno poročilo o dogodku. Obema, Murkovemu nagrajencu prof. dr. Janezu Bogataju, prvemu uredniku Glasnika Slovenskega etnološkega društva, in dobitnici Murkovega priznanja Ireni Destovnik, sedanji članici uredniškega odbora, iskrene čestitke.

Alenka Krošelj Černelič
Glavna urednica

Tita Porenta
Odgovorna urednica

UVODNIK - INTRODUCTION

- Alenka Černelič Krošelj in Tita Porenta: **1**
 NOVI STARI GLASNIK S.E.D.
 The New/Old Bulletin of the Slovene Ethnological Society

IN MEMORIAM - IN MEMORIAM

- Doc. dr. Ingrid Slavec Gradišnik: **5**
 VILKO NOVAK (1909-2003)

RAZGLABLJANJA - REFLECTIONS

- mag. Vesna Moličnik: ANTHROPOLOGIJA **6**
 IN VIZUALNO-SIMBOLNI PROSTOR KULTURE
 Anthropology and Visual Symbols of Culture

- Nataša Visočnik: VPLIV DRUŽBE NA BIVALNO **12**
 KULTURO NA JAPONSKEM
 The Influence of Society on the dwelling Culture of Japan

- Kristina Toplak: LIKOVNA USTVARJALNOST **24**
 IN SLOVENSKI IZSELJENCI
 Artistic Creativity and Slovene Immigrants

**OBZORJA STROKE -
ETHNOLOGICAL HORIZONS**

- Anita Matkovič: MALERIČEVA HIŠA - **34**
 HIŠA DOMAČIH IN UMETNOSTNIH OBRTI
 The Malerič House The Home of Cottage
 Industries and Applied Crafts

- Kene Tina: KAKO JE ŽIVETI KOT HOMOSEKSUALEC **40**
 To Live as a Homosexual or Lesbian

- Paladin Jasna in Kodra Milena: **46**
 ORGANIZACIJA PRIREDITVE DNEVI
 NARODNIH NOŠ V KAMNIKU
 Organization of the National Costume Days Event in Kamnik

- Ana Novak: OGLAŠEVANJE BOŽIČNO - **50**
 NOVOLETNIH PRAZNIKOV
 Advertizing Christmas and New Year's Holidays

- Barbara Sosič: DOKUMENTACIJA ETNOLOŠKIH **54**
 ZBIRK V SLOVENSКИH MUZEJIH
 Documentation of ethnological collections in Slovene Museums

- Jana Mlakar Adamič: NOVA STALNA RAZSTAVA **60**
 ZASAVSKEGA MUZEJA TRBOVLJE RUDARSKO STANOVANJE
 New Permanent Exhibit of the Zasavski Museum in Trbovlje

- GRADIVO - MATERIAL** **65**
 Benjamin Bezek: ZGODBE VSAKDANA
 Everyday Stories

- POROČILA - REPORTS**
 Peter Simonič: ANTHROPOLOGIZACIJA NARAVOVARSTVA **67**
 Anthropologization of Nature Conservation

- Aleš Lamut: POSVET O SUBKULTURAH. **74**
 ROAMING ANTHROPOLOGY SEMINAR 2, OHRID,
 MAKEDONIJA, 7. - 11. 11. 2002
 Conference on subcultures. Roaming Anthropology Seminar 2,
 Ohrid, Macedonia, November 7. 11, 2002

- Nataša Kokošinek: LEPA PUŠČA-SCHÖNE **76**
 ÖDE-BELLA BRULLA
 Lepa Pušča-Schöne Öde-Bella Brulla - Beautiful Wasteland

- Marjeta Žebovec: RAZISKOVANJE ŽIVLJENJA **78**
 PISATELJA JANEZA JALNA
 The Life of writer Janez Jalen

- Adela Ramovš: »DEDIŠČINA ZA RAZVOJ **79**
 PODEŽELJA« - ŠTUDENSKI INTERDISCIPLINARNI
 RAZISKOVALNI TABOR V SKORBI PRI PTUJU
 »Heritage for the development of the countryside« An interdiscipli-
 nary student research workshop in Skorba by Ptuj

- Tita Porenta: DELOVNO POROČILO KUSTOSINJE **82**
 ETNOLOGINJE TRŽIŠKEGA MUZEJA ZA LETO 2002
 2002 work report of the Tržič museum curator for ethnology

- Brigita Rajšter: KOROŠKI POKRAJINSKI MUZEJ **84**
 SLOVENJ GRADEC: DELOVNO POROČILO
 ETNOLOŠKEGA ODDELKA ZA LETO 2002

The Koroška regional museum Slovenj Gradec: 2002 work report of the department of ethnology

RECENZIJE IN OCENE - REVIEWS:

Dr. Božidar Jezernik: O BESEDAH TERORJA 86
About the Words of terror

Jure Gašparič: PRISPEVEK, PREDSTAVLJEN NA 87
TISKOVNI KONFERENCI OB PREDSTAVITVI NOVIH KNJIG
ODDELKA ZA ETNOLOGIJO IN KULTURNO
ANTROPOLOGIJO FILOZOFSKE FAKULTETE UNIVERZE V
LJUBLJANI

Article written for the press conference on new books at the department of Ethnology and Cultural Anthropology at the University of Ljubljana Faculty of Arts

dr. Tomaž Čas: NEKAJ MISLI O TERORIZMU OB 88
PREDSTAVITVI ZBORNIKA »BESEDE TERORJA.
MEDIJSKA PODOBA TERORJA IN NASILJA«
Reflections on terrorism

mag. Vesna Moličnik: NAPISATI RECENZIJO. 91
RECENZIJO O IN ZA BESEDE TERORJA
Writing a review on and about the words of terror anthology

Janez Rus: OCENA KNJIGE V ZONI PRIBEŽNIŠTVA 94
Refuge zone. A review

Mag. Polona Sketelj: MOČ ŠIBKIH. ŽENSKJE 96
V ČASU KMEČKEGA GOSPODARSTVA.
Power of the weak. Women of the Farms

Barbara Sosič: MUZEJ RICMANJE: 98
ZBIRKE S TE ALI ONE STRANI?
The Ricmanje museum. Collections from this or from the other side?

Jasna Rovšek: MONOGRAFIJA DAMJANA J. OVSCA 99
"SRCE MOJE: VALENTINOVO, PRAZNIK LJUBEZNI,
ZALJUBLJENCEV IN DOBRIH PRIJATELJEV".
Review of Damjan Ovsec's monographic work »My Sweetheart.
Valentine's Day, The holiday of love, lovers and good friends«

Kaja Beton: O PUSTU, MASKAH IN MASKIRANJU. 101
Carnival, Masks And Masquerading

DRUŠTVENE STRANI - SOCIETY PAGES

Bojana Rogelj, Škafar : SLOVENSKO 103
ETNOLOŠKO DRUŠTVO V LETU 2003
Slovene Ethnological Society in 2003. Regular

ZAPISNIK REDNEGA OBČNEGA ZBORA 104
SED Z DNE 9.4.2003
Annual general meeting minutes taken on April 9, 2003

Doc.dr. Aleš Gačnik: PROGRAMSKE USMERITVE ZA 107
OPRAVLJANJE FUNKCIJE PREDSEDNIKA
V MANDATNEM OBDOBJU 2003-2005
Program guidelines for the Slovene Ethnological Society president
in the 2003-2005 mandate

Mojca Račič: RAJŽA V BELO KRAJINO (23. MAJ 2003) 108
Excursion to Bela Krajina on May 23, 2003

Mojca Račič : RAJŽA V GRAZ (23. OKTOBER 2003) 110
Excursion to Graz, Austria

Tanja Roženberger Šega: MALA ŠOLA MUZEOLOGIJE 114

2003/CELJE 30. 6. 4. 7. 2003, PTUJ 2. 7. 2003, POROČILO
Small practicum of museology, Celje (June 30 July 4, 2003), Ptuj
(July 2nd, 2003). A report.

Nadja Valentinčič: OKROGLA OBLETNICA 118
DR. NAŠKA KRIŽNARJA
60th birthday of dr. Naško Križnar

RAZPIS ZA NOVO IME GLASNIKA SLOVENSKEGA 120
ETNOLOŠKEGA DRUŠTVA
Notice for the new name of the Bulletin of Slovene ethnological society.

RAZPIS ZA OBJAVO BESEDIL V KNJIŽNI ZBIRKI 120
SLOVENSKEGA ETNOLOŠKEGA DRUŠTVA
KNJIŽNICI GLASNIKA SED.
Notice for publications to be published in the Slovene ethnological society library

PRISTOPNA IZJAVA 120
Prospective author form.

ETNOLOGIJA JE POVSOD - ETHNOLOGY IS EVERYWHERE

Silva Mesarič in Jelka Pšajd: 121
ČEVLJARSKI MUZEJ V TURNIŠČU
Shoemaking museum in Turnišče

Jožica Koder: PESNICA DORCA KRALJEVA 122
(1913-1994) SREDI KULTURNEGA ŽIVLJENJA V TRŽIČU
Poet Dorca Kraljeva (1913-1994) in the midst of Tržič Culture.

SUMMARY 124

NAVODILA ZA OBLIKOVANJE 130
IN ODDAJO PRISPEVKOV ZA GLASNIK SED
Instructions for writing articles for the bulletin
of the Slovene Ethnological Society

SODELAVCI TE ŠTEVILKE 131
Contributors to this issue

RAZPISI, VABILA IN OBVESTILA 132
Notices, invitations and notifications

ETNOMANIJA- ETHNOMANIA 133

Drugi članki ali sestavki / 1.25

doc. dr. Ingrid Slavec Gradišnik

VILKO NOVAK

(Beltinci, 28. april 1909 8. oktober 2003, Ljubljana)
zaslužni univerzitetni profesor, častni član Slovenskega etnološkega društva

*Čas je, ka zemen sloboud
od vsej pa od vsega, ka zapistin!*

...

*Zbogon, ti življenje britko,
zbogon vse veselje kratko
Dolinsko, Goričko pa Ravénsko,*

*Zbogon delo moje: Küzmiča pa Košič,
od Temlina, Sevra pa Bakoša do Terlpána,
vse san van riči preískau,
pripravu drügín pot za delo
zbogon pastérstvo, iže, hrana,
zbogon, dragi mi študentje pa kolegi
odpústite mi slabosti, bojte boukši Vi!*

(Zbogon...!, iz zbirke V. Novaka, Zbogom življenje, Ljubljana 2000)

Samo navidez dokončno in tiho se v teh jesenskih dneh vsak po svoje, pa vendar tudi skupaj poslavljamo od univerzitetnega profesorja dr. Vilka Novaka. Mnogim je bil učitelj v najžlahtnejšem pomenu, drugim strokovni sodelavec, sogovornik in kritik, vodnik ali zvesti sopotnik in prijatelj.

Za zunanjega opazovalca pretrd, prepoln in občudovanja dolg je bil življenjski lok, o katerem je v zadnjih letih premišljal, da ga opiše sam. In ni poslovnih besed, ki bi ob tako plodovitem življenju in zavidljivem znanstvenem in strokovnem delu zmogle v enovit tok zlit znanje, spomine in občutke, vtise vseh, ki so z njim sodelovali, ga poznali, se od njega učili, mu sledili ali pa tudi ne, vseh, ki so se jim njihova pota prekržala z njegovimi, tistih, ki so ostali z njim tudi, ko se je sklenil njegov poklicni krog, in negovali spoštljivost, kakršno imamo do izkušenj, širokega znanja in, navsezadnje, življenjske klenosti in modrosti.

Dokončno se je ustavilo pero moža, morda enega zadnjih široko razgledanih znanstvenikov tiste vrste, ki jim je še mar za zgodovinski spomin, da ga ohranjajo v besedi, se ne uklonijo njegovi dnevni zlorabi, temveč o njej premišljajo in pišejo. Pišejo o nemirnih in postvarelih sledih dela človeških rok, skrbi za preživetje, o vezeh družbenega in pomenih duhovnega življenja.

Priložnostno, z nekaj spisi, javljajnim zbornikom in zbirom njegovih podob pokrajini, smo se mu plaho zahvalili in skromno premerili razsežnosti tega, kar nam je dal kot svojim učencem in naslednikom. Njegova zapuščina ni le dar, je odgovorno breme za rodove, ki niso preživeli in skusili tako rekoč skoraj vsega minulega stoletja, tolikernih drobnih usod, zgodb in doživetij, prebranih knjih in premišljanj, človeških vezi, žalosti in ljubezni, ki so stkale njegovo zasebno in poklicno življenje.

Naj nam njegovo slovo izzveni v »Pridi, življenje«:

*Zapuščam te, svet, vso lepoto in srečo,
vse privide, utvare,
težkó vse ljube mi potomce,
ki nesli bodo nas iz veka v vek...*

...

*Odhajam k Soncu hočem živeti
Pridi, Življenje, ptice, onemíte,
pesmi ugasnite, goré naj mi zakrije mrak!*

(Pridi, življenje..., iz zbirke V. Novaka, Zbogom življenje, Ljubljana 2000)

Zbogom, dragi naš profesor!

Fot. Prof. dr. Vilko Novak ob predstavitvi zbornika Kolesar s Filozofske fakultete. Foto: Vito Hazler, junij 2000, Fototeka OEiKA.

*Fotografija v kazalu: Z leve: Vida Novak, dr. Vilko Novak, dr. Katarina Podolakova iz Bratislave v Begunjah na Gorenjskem. Foto: Jan Podolak, 1969, Fototeka OEiKA.

ANTROPOLOGIJA IN VIZUALNO - SIMBOLNI PROSTOR KULTURE

Izyleček:

Prispevek¹ ponuja vpogled v preobrat na področju vizualno-antropoloških metod raziskovanja kulture. Vloga podob pri raziskovanju kulture se je iz obrobne premaknila na osrednje mesto. Podobe, ki so bile nekoč ilustrativni dodatek teoretičnemu pisanju ali dokaz raziskovalčeve prisotnosti na terenu, so z razvojem novih metodologij in s privzemanjem drugačnih epistemoloških nastavkov postale izhodiščno polje raziskave kulture.

Abstract

The paper examines a turnabout in the field of visual anthropological methods of culture research. The role of images, once in the background, has been shifted in the center. Once a mere illustration to a scientific paper, or a proof of researcher's fieldwork activity, in the course of the development of new methodologies and orientations these images have become the focus of culture research.

Ruby je v sedemdesetih zapisal, da pomen fotografije ni v ustvarjanju vizualnih posnetkov sveta, temveč v tem, da z vizualnimi izjavami o svetu omogoča analizo vizualne manifestacije kulture (Ruby 1973). Sodobne vizualno-antropološke metode raziskovanja vizualno-simbolnega prostora so prestopile stopnjo beleženja izraznosti kulture ter omogočile njeno spoznavanje.

Prepričanje, da imajo raziskovalci nadzor nad predstavitvijo drugega in nad izražanjem objektivne podobe, je bilo izzvano s post-strukturalizmom. Zanikanje možnosti ustvarjanja objektivnega filma brez vpetih vrednot in podedovanih kulturnih vplivov predsodkov snemalca je postavilo vprašanje o načinu, na katerega gledamo fotografske zapise, posebej pa o našem nagnjenju, da jih sprejmemo kot jasne dokaze o zunanjem svetu. Področje vizualne antropologije se je začelo obračati k posamezniku. Sprva se je postavljale avtorja v ospredje zdelo »narcistično, preveč osebno, subjektivno in celo neznanstveno«. (Ruby 1980, 157) Refleksivnost se obrača stran od pozitivističnega iskanja objektivne resnice. Z javnim

samozavedanjem, s tem ko raziskovalec spregovori o načinu dela, omogoči bralcu/gledalcu razumevanje raziskave. Refleksivnost pomeni, da avtor razkrije epistemološka vodila, ki so usmerjala oblikovanje vprašanj in način iskanja odgovorov nanje. Refleksija mora biti oblikovana tako, da združuje »producenta, proces in proizvod v koherentno celoto«. (Ruby 1980, 157) Zaradi neposredne, osebne vpletenosti oblikuje opis raziskovalčevega načina dela neločljiv del pridobljenih rezultatov. Vzrok za to, da je v naprednih, avto-refleksivnih vizualno-antropoloških delih viden vpliv naturalizma, je po mnenju Burnetta (1991) v tem, da je terensko delo še vedno osnova vede, teren pa prostor, kjer nastajajo podobe. Vizualni zapisi so še vedno na neki način dokaz znanstvenikove prisotnosti na terenu. Ruby (1980) v etnografski literaturi opaža pomanjkljive zapise metodologije in premalo diskusij o odnosu med raziskovalcem in informatorji. Prepogosto pomeni antropologom teren glavno aktivnost, ne pa tudi objekta študija. Ruby (1980) je zato označil vizualno-antropološki pristop k raziskovanju kot pristop, v katerem metodologija prevzame vlogo epistemologije.

Pri preučevanju podob je treba upoštevati tudi vlogo tehnologij, ki ustvarjajo vizualne zapise. Raziskati je treba, na kakšen način vizualni zapisi vplivajo na človekovo razumevanje slikovne komunikacije; treba jih je obravnavati v njihovem kulturnem okolju. Vse bolj izrazito pa se kaže tudi potreba po emski fotografski reprezentaciji in »insiderskem« analiziranju gradiva. Kajti »fotografije pomagajo pri ustvarjanju realnosti, ne pri odkrivanju le te«. (MacDougall 1992, 123) Vizualni zapis moramo brati kot zgodbo, ki nam jo pripoveduje snemalec/fotograf, kot pripoved, nastalo na osnovi posameznikove resnice, motivacije in okoliščin. (Gross 1985) »Vizualno predstavitev drugega smo šele začeli preučevati, in vemo, da ni pravilna refleksija sveta. Kljub temu moramo razrešiti mit drugačnosti in stereotipov. S tem lahko začnemo tako, da ugotovimo, kako so ne-evropski fotografi videli sebe ter različne načine branja podob zajamemo glede na različno kulturo.« (Scherer 1990, 146) Preučevanju vizualnega načina ustvarjanja pomenov še vedno manjka primerjava med profesionalnimi ustvarjalci in integriranjem ustvarjanja pomenov v vsakdanje

¹ Gre za objavo prirejen tekst iz magistrskega dela Biofotografija v raziskovanju kulture, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani, 2001. Mentor: dr. Naško Križnar.

življenje. Bordwell (1998) predlaga vpeljavo kognitivne perspektive. To je pogled, ki pri analiziranju izhaja iz posameznikovega namena, iz miselnih procesov (prepoznavanje, interpretacija, prepričanja, sposobnosti, spomin, domišljija, povezave, načrt, ...), na podlagi katerih posameznik ustvarja smisel.

Vizualna sredstva ne morejo biti uporabljena kot direktno sredstvo dekodiranja realnosti, lahko pa realnost predstavljajo. Pri neverbalni komunikaciji sta pomembni dve sestavini: vsebina in kontekst. Gross je opozoril na pomembno dejstvo, da so »*vsil posredovani dogodki do neke mere simbolni*«. (1985, 10) Vsebinske podobe je hkrati vidna in nevidna. Podobe ovrednoti tisti, ki jih gleda, zato je iskanje pomena odvisno od konteksta gledanja in od gledalca/informatorja. Worth (1981) in Gross (1985) sta nevidne informacije označila kot transparentne in opozorila, da ravno te informacije najpogosteje interpretiramo na osnovi stereotipnega znanja. Pogled na svet oblikujemo skozi ideološke filtre, zato je Ruby (1989) opozoril na neustreznost dokumentarnega filma za potrebe antropologije. Mišljenje, da dokumentarni film najbolj ustreza potrebam antropologije, po njegovem mnenju izhaja iz napačne domneve, da »*estetika realnega kina najbolje portretira etnografijo*«. (Ruby 1989, 12) Iz tega prepričanja izhaja mnenje, da je treba produkcijo podob, tj. filmanje, prepustiti profesionalnim snemalcem, fotografom. Prevladujoče mnenje je zavrnil Ruby: »*Kolikor vem, še noben antropolog ni najel pisca, ker ne bi znal dobro pisati*«. (Ruby 1980, 172).

Področje vizualnih raziskav je zaznamovano s fragmentarnostjo, ki je posledica različnih pogledov na vizualne zapise in na njihovo uporabo. Jon Prosser (1998) opozarja na razdvojenost znotraj vizualne antropologije. Ugotavlja, da so se oblikovali različni modeli, katerih miselnost se usmerja na načine produkcije ali na načine interpretiranja. Raziskave, ki temeljijo na uporabi podob, nastajajo na različnih področjih (vizualna antropologija, vizualna sociologija, ...), raziskovalci pa pogosto prehajajo med različnimi znanstvenimi diskurzi. Področje je dodatno razdrobljeno zaradi pogoste obdelave izoliranih tem, ki jih raziskovalci ne povezujejo z določenimi vizualno orientiranimi disciplinami. Pomanjkanje refleksije zapisov o načinu dela, ki bralcu omogoča razumevanje pridobljenih rezultatov raziskave izhaja iz zgodnjega razvoja kulturne antropologije, na katerega je vplival diskurz naravoslovnih ved. Pozitivistično empiristično iskanje znanstvene tehnike, ki bi omogočila objektivni zapis podatkov, je botrovalo uporabi statične kamere, ki naj teče, kolikor dolgo je mogoče, brez prekinjanja. Tradicionalna pozitivistična miselnost je od raziskovalcev zahtevala teoretično in čustveno distanco do objekta študije. Posledica takšne miselnosti je drža raziskovalca kot objektivnega zunanega razlagalca kulture. Bredinova (1993) opozarja, da sta s tem dinamičnost in interaktivnost kulturnih stikov pogosto zreducirani na serijo statičnih vedenjskih enot, ki so vzete iz konteksta, interpretira pa jih nekdo, ki prihaja od zunaj. Pozitivistična teoretična naravnost je postavila vizualne zapise na mesto objektivnih dokazov, ki so jih raziskovalci prinašali s terena in jih uporabljali kot dopolnitev pisanju, kot »*podobe na robu teksta*«. (2000)

Vpliv pozitivističnega pogleda na preučevanje podob izhaja iz dela Franza Boasa in njegove učenke Margaret Mead prvih antropologov, ki sta vizualne zapise uporabljala kot raziskovalno orodje. Za Meadovo je bila kamera orodje za zbiranje antropoloških podatkov. (2000) Kot navdušena antropologinja se je prebujala v novo jutro s stavkom: »... *to jutro je umrl zadnji človek na Raratongi, mi pa o njem nikoli nismo posneli filma*«. (2000) Zaradi tovrstne uporabe vizualnih zapisov je bila vizualna antropologija v začetnem obdobju označena kot področje preučevanja majhnih, oddaljenih oziroma izginjajočih skupnosti. Pridevnik »*izginjajoč*« je postal sestavni del latentne naracije fotografske podobe. (Huges-d'Aeth 1999)

Za področje vizualne antropologije ostaja kljub vsemu pomembnejše dejstvo, na katerega je opozoril Jay Ruby (1980), in sicer, da delo Meadove v tridesetih letih predstavlja prvo antropološko delo, ki združuje metodo in teorijo (samozavedanje v metodologiji). Da bi se čim bolj približala subjektivnemu pogledu in prodrla v kulturni kontekst okolja, ki ga je raziskovala, je uporabila refleksivno metodo informatorje je k pripovedovanju spodbujala s fotografijami. Tehnika foto-poizvedovanja (photo-elicitation interview) ponuja možnost okvirjanja kulturnih pomenov opazovanja, utemeljenih v izkušnji skupine ali v načinu življenja, ki ga raziskujemo. Etnologom in antropologom omogoča, da ob srečanju z drugačnostjo na terenu izkušnje raziskovalca povežejo z izkušnjami ljudi v konkretnem socialno-kulturnem okolju.

Pot od iskanja odziva k postavljanju vprašanj je z induktivno metodo uporabe fotografije iznašel Collier. Zabeležil je tisto, česar ni razumel in s pomočjo odziva informatorjev iskal odgovore. Tako je fotografija postala »*proces in ne produkt terenskega dela*«. (Larson 1988, 415; Križnar 1996, 140). Collier je bil prepričan, da se lahko s pomočjo fotografije učimo gledati skozi domorodčeve oči. Scherer k temu dodaja, da smo šele začeli »*preučevati vizualno predstavitev drugega in vemo, da ni pravilna refleksija sveta. Kljub temu moramo razrešiti mit drugačnosti in stereotipov*«. (Scherer 1990, 146)

Že Bateson je želel kamero uporabiti kot raziskovalno orodje, »*podaljšek razuma*«. (MacDougall 1997) Prizadevanja po združevanju kamere kot raziskovalnega orodja in uporabe vizualnih zapisov kot raziskovalnih podatkov je z biodokumentarcem uspelo Sol Worthu. Worth je doumel, da večina antropologov film in fotografijo razume kot zapise o kulturi, pri tem pa ne uvidi, da bi ju lahko preučevali kot kulturni fenomen, ki reflektira vrednostni sistem, vzorce (coding patterns) in kognitivne procese ustvarjalca. Nasprotoval je obravnavi filma in fotografij le kot dokazov. Po njegovem mnenju namreč vedno reflektirajo človekovo odločitev (zavestno ali nezavedno) in tehnično omejitve. Vztrajal je na tem, da v dobi vizualnih komunikacij antropologija ne more ponujati zadostnih odgovorov na vprašanja kulture samo na osnovi uporabe verbalnega izraza. Naivno mišljenje, da je film oz. fotografija objektivni zapis realnosti, se mora umakniti bolj prefinjenemu razumevanju in uporabi vizualnih medijev kot raziskovalnega orodja in vizualnih zapisov kot raziskovalnih podatkov. Zgodnje raziskave modelov filma in individualnega izražanja

so nastajale pod vplivom psiholoških modelov, Worth pa se je vse bolj usmerjal na preučevanje filma kot kulturne komunikacije. Vprašanje sporočanja pomena v različnih medijih ga je vodilo k razvoju teorije vizualne komunikacije. Izraz komunikacija je razumel kot družbeni proces, ki poteka znotraj specifičnega konteksta, v katerem znaki nastajajo, se prenašajo, sprejemajo in obravnavajo kot sporočila, iz katerih se sestavljajo pomeni. Menil je, da se je treba za razumevanje vizualnih načinov izražanja naučiti pogleda na vizualne podobe v povezavi s konceptom, ki je običajno literarne ali filozofske narave. Worth je bil prepričan, da bi lahko z učenjem zajemanja podob s filmsko kamero ali fotoaparatom zajel svetovni nazor in vrednote snemalca ter način doživljanja dogajanja v njegovi okolici. S tem je obrnil običajen postopek filmske komunikacije. Vizualne komunikacije ni uporabil za komuniciranje z drugim, ampak je z njo drugemu olajšal komuniciranje z raziskovalcem.

Preučevanje filma oz. fotografije kot vizualnih dogodkov je Worth umestil v kontekst kulture, v kateri sta bila narejena ali uporabljena. Tako kot ostalo simbolično vedenje morajo biti vizualni zapisi analizirani kot del kulture. Pristop je poimenoval »*ethnographic semiotics*« in ga definiral kot preučevanje načina izdelave in interpretacije različnih vizualnih zapisov in dogodkov. Menil je, da podobe in dogodki zajemajo tako osebno kot javno sfero dogajanja, skratka, vse oblike vsakdanje samopredstavitve s pomočjo vizualnih sredstev (film, fotografija, televizija ...).

V 70. letih je raziskoval, kako ljudje različnih kultur in skupin filmsko strukturirajo lastne svetove. S svojimi študenti je raziskoval snemanje in fotografsko vedenje skupin, kakršne so Navajo Indijanci, ter najstnike iz delavskega in srednjega razreda. Med delom s študenti je Worth odkril, da se subjektivne teme razvijajo iz študentovega lastnega interesa in izkušenj. To ga je vodilo k razvoju posebno subjektivnega tipa filma, imenovanega biodokumentarec. Definiral ga je kot film, ki ga lahko naredi neprofesionalni snemalca ali celo nekdo iz katere koli kulturne ali starostne skupine, ki nikoli prej ni snemal. Pomembno je le, da je na specifičen način naučen, kako naj naredi film, ki mu bo pomagal pri komunikaciji.

Worthu je sodelovanje s Society for Applied Anthropology leta 1964 omogočilo uporabo njegove metode za raziskovanje svetovnega nazora druge kulture. Poleti 1966 sta idejo biodokumentarca med Navajo Indijanci v Pine Springsu v Arizoni realizirala Sol Worth in antropolog John Adair, ki je med Navaji snemal že pred osemindvajsetimi leti. Njun asistent je bil Richard Chalfen. V rezervatu v Pine Springu je takrat živelo okoli 600 ljudi. Worth in Adair sta menila, da v tako majhni skupini obstaja občutek za strukturo skupnosti. Poleg tega sta iskala izolirano skupino, ki bi imela čim manj izkušenj z mediji (televizija je prišla v Pine Springs tisto leto, ko sta delala na terenu). Želela sta preučiti, kako bo v takšni kulturi sprejet novi način komunikacije. V času njenega terenskega dela je bilo v navadi, da so etnografsko snemanje opravljali profesionalni snemalci, ki niso poznali antropologije, ali antropologi, ki niso dovolj obvladali snemanja. Worth je želel združiti do takrat ločeno delo raziskovalca kot »*outsiderja*« in domorodca kot

»*insiderja*«. Ugotovil je, da »*ljudje iščejo nove načine samopredstavitve drugemu*«. (Worth 1997, 7) Ker je na film gledal kot na sredstvo sporočanja, je želel z metodo biodokumentarca izboljšati komunikacijo ter raziskati način, na katerega ljudje skozi podobe ustvarjajo pomena.

Dokumentarec o Navajih bi ponujal odgovor na vprašanje o načinu življenja Navajev skozi oči zunanjega opazovalca. Worth je želel poleg načina življenja zajeti tudi način, na katerega Navaji vidijo svoja življenja, in svet, ki jih obdaja. Klasičen dokumentarec mu ni omogočal prikaza »*pogleda od znotraj*«, saj temelji na reduciranju osebnostnih vrednostnih sodb. Zato se je Worth odločil za biodokumentarce za filme, ki naj bi jih posneli Navaji sami. Worth in Adair sta Navaje spodbudila k razmišljanju in vizualnemu izražanju njihovih lastnih vrednot v filmu. »*Biodokumentarna metoda uči snemalca iskanja pomenov, ki jih vidi v svojem svetu, hkrati pa spodbuja gledalca, da nadaljuje to iskanje s primerjavo lastnih vrednot z vrednotami, ki jih je izrazil snemalca v filmu*«. (Worth 1981, 5)

Worth je menil, da bo z uporabo filma kot komunikacijskega sredstva v medkulturnem primerjalnem preučevanju lahko razčistil odnose med lingvističnimi, kognitivnimi, kulturnimi in vizualnim pojavi. Posneto gradivo naj bi nakazalo kognicijo in vrednote preučevanih ljudi oz. kulture, ki ostajajo v primeru, da je raziskava popolnoma odvisna od verbalne komunikacije posebej če je izvedena v informatorju tujem jeziku - zakrite. Želel je ugotoviti, ali podobe, predmeti in izbrane teme navajskih snemalcev razkrivajo kaj o njihovih mitičnih in vrednostnih sistemih. Poudariti moram, da se Worth pri analiziranju ni toliko posvečal posameznikovim interpretacijam oz. snemalčevemu iskanju pomena, temveč je poskušal iskati vizualno izražene pomena s primerjavo vseh nastalih filmov.

Projekt Navajo je bil zelo odmeven, Margaret Mead ga je označila kot »*prodor v medkulturni komunikaciji*«. (Worth 1981, 6). Wortha so zaradi projekta Navajo povezali z revitalizacijo pojma antropologija vizualne komunikacije. V uvodu druge, dopolnjene izdaje *Through Navajo Eyes* je Richard Chalfen (1997) navedel razlog za ponovno izdajo da ne bi še enkrat odkrivali Amerike. Menil je, da bo imelo delo uspeh, če bo nova generacija vizualnih antropologov spoznala, da predstavlja projekt Navajo pomembno prelomnico v razvoju vizualne antropologije.

Podobe imajo izjemen vpliv na ustvarjanje javnega mnenja. Tudi Navaji so bili prepričani, da imajo podobe moč. Fotografijo so razumeli kot del osebnosti. Prepričanje, da vse kar narediš z delom, vpliva na celoto, je prineslo nelagodje ob manipulaciji s podobo, saj ima lahko negativen vpliv na posameznika. Besedo fotografija lahko iz jezika Navajev prevedemo kot »*prestavil te bom na kos papirja*«. (Schwarz 1997, 35) Prve fotografije Navajev so nastale med letoma 1863 in 1868, ko je vlada Združenih držav Amerike zajela okrog 9000 Navajev in jih nastanila v koncentracijskem taborišču Fort Summer. Fotografije iz tega obdobja (Schwarz 1997) pričajo o manipulaciji s podobo Indijancev. Fotografirali so jih

proti njihovi volji. Ženske so oblekli - ogrnili v odeje in jih prikazovali razgaljene. Moške so fotografirali z orožjem kot bojevnike. Portreti so rabili za potrditev v javnosti ustvarjene podobe o divjakih. S tem so opravičili politiko »odnosa« do Indijancev.

V kakšni meri je torej tehnologija, ki je prihajala od dominantne kulture, stoletje kasneje v projektu Navajo pogojevala način snemanja? Menim, da je na način snemanja filmov vplivalo tudi to, da so bili posnetki namenjeni sporočanju pripadnikom druge, v tem primeru hkrati tudi dominantne kulture. Moje mnenje izhaja iz primerjave študij posnetkov Navajev s posnetki imigrantov iz Tonge, živečih v Salt Lake Cityu. Hammond (1988) je raziskavo oblikoval tako, da so informatorji snemali video filme, namenjene njim samim. Zanimalo ga je, kako se želijo videti Tonganci. Ugotovil je, da so posnetki polni humorističnih vsebin in da se ljudje na njih obnašajo povsem drugače-mahajo z rokami in se pogovarjajo s snemalcem. Vseh teh komponent v filmih Navajev ni. Njihovi posnetki so profesionalni filmski produkciji bližji v tem smislu, da se gledalec ne zaveda kamere.

Z metodo biodokumentarca se je Worth podal na izmuzljivo področje antropoloških raziskav. Kjer koli gre za človeška čustva, kjer koli je posameznik direktno vključen, kjer koli obstajajo relacije med posamezniki, se najdemo pred vizualno-antropološkim izzivom, kako nevidno spremeniti v vidno. To je dimenzija realnosti, ki jo je v obliki vizualnega podatka najtežje predstaviti, po mnenju Edgarja Morina pa ravno ta sfera ustvarja *terro incognito* sociološkega in etnološkega filma. Iz predpostavke, da ne vidimo stvari, temveč znake, izhaja problem interpretacije podatkov naše vizualne percepcije. Interpretacija je namreč vedno in vsesplošno kulturno pogojena. Vsak posameznik torej interpretira in oblikuje zunanjo realnost na podlagi kulturnih in kognitivnih modelov. Metodološki problem zajemanja pogleda drugega, ki ga je kot zahtevo terenskega dela postavil Malinowski (1979), je bil na verbalnem področju delno rešen z zbiranjem življenjskih zgodb. Na področju vizualne komunikacije se je zahtevi Malinowskega najbolj približal Sol Worth, saj je njegov biodokumentarec vizualni zapis, ki zajema posameznikov pogled nase in na njegov odnos z okoljem. Worthovi biodokumentarci, nastali med Navaji, so pomenili nadgradnjo dotedanje uporabe vizualne tehnologije. Z zamisljivo, da drugi spregovorijo s pomočjo zajemanja podob, je ustvaril možnost spremljanja procesa nastajanja pomena. Hkrati je vsak posameznik biodokumentarec pomenil tudi končni izdelek raziskave.

Na osnovi Batesonove izjave, da je objekt antropološke analize podan z mentalno reprezentacijo, ki jo ima kulturno umeščen posameznik o objektu, sta Worth in Adair predlagala radikalno revizijo metode vizualne antropologije, ki mora razumeti način, na katerega osebe uporabljajo vizualne modele izražanja in komuniciranja za orientacijo in za predstavitev njihovega odnosa do okolja. Klasičen potek raziskave se torej obrne: antropolog naj analizira vizualne podatke, toda ne surogate in refleksije realnosti, temveč fotografske in filmske podobe, ki so dejanja kulture, vizualne izpovedi pripadnikov kulture. Worth in Adair sta pri svojem delu prišla do zaključka, da je metoda

biodokumentarca uspešen inštrument za dojetje načina, na katerega ljudje sestavljajo svojo človeškost (humanness). (Chiozzi 1998) S tem so se študije konteksta in okolja, v katerem živimo, premaknile od študij fizičnega sveta k študijam biološkega in družbenega konteksta, znotraj katerega delujemo. Vse bolj jasno postaja, da živimo, se socializiramo, komuniciramo, ustvarjamo kulturo idr. znotraj simbolnega okolja. (Ruby 1981) Vizualno-simbolno okolje oz. »*vidistic universe*«, kakor ga poimenuje Ruby, sestavljajo tri prepletajoča se polja: popularna kultura, visoka kultura in osebna raba vizualno-simbolnih oblik. Cilj projekta Navajo in razvoja biodokumentarca je bil ravno v razvijanju novih perspektiv in metod za približanje in študij vizualno-simbolnega okolja. Nastavke so v naslednji letih razvijali različni raziskovalci in jih s področja filma² razširili predvsem na fotografijo, ki jo prav tako zaznamuje vizualna oblika pripovedovanja. Pri tovrstnem specifičnem načinu nastanka in analize ostaja fotografija za raziskovalca nema in negibliva izjava, dokler je ne poveže s kulturo in namenom njenega nastanka. Je uresničenje Chiozzijevega predloga, naj antropolog obravnava fotografijo kot »*metodološko napravo za zbiranje etnografskih podatkov*«. (Chiozzi 1989a, 44) Prvo raziskavo, v kateri so bile uporabljene fotografije, ki so jih posneli informatorji, je opravila Sandra Damico. Zanimal jo je odnos otrok do šole. Raziskava je potekala na treh srednjih šolah in pokazala na rasne razlike: črni otroci so se izkazali za manj navezane na šolo in učitelje kakor beli. (Damico 1985) Nadalje sta Dinklage & Ziller (1989) raziskovala pomen vojne in miru med nemškimi in ameriškimi otroki. Ziller je bil prepričan, da bo izdelovanje fotografij informatorjem omogočilo večjo iskrenost, saj se le-ti zavedajo trajnosti vizualno zapisane informacije. (Kenney 1993) Raziskava je pokazala, da je za nemške otroke vojna nekaj destruktivnega, medtem ko je bil odnos ameriških otrok precej manj oseben. Asociacije nemških otrok so se pogosto nanašale na posledice vojne. Fotografije so izražale negotovost in ambivalenco. Ob uporabi fotografije, ki jo posnamejo informatorji, se pojavijo dvomi, ali je to še antropološka fotografija. Jay Ruby je ta ugibanja zavrnil: »*Antropološka fotografija je fotografija, ki jo posname ali njen nastanek usmerja antropolog, ker želi antropološko izjavo prenesti v slikovno obliko.*« (Ruby 1976, 5)

² Posebej opozarjam na naslednja dela:

- Bellman in Jules-Rosettova (1977) sta prebivalce dveh afriških vasi učila snemanja s kamero. Ko sta svoje rezultate primerjala z ameriškimi, sta ugotovila razlike v namenu snemanja, izbiri posnetkov, koncepciji družbenih dogodkov, filmskem obnašanju, uporabi filmskega jezika in tehnik. Menila sta, da so vzroki razhajanj razlike v kognitivnih procesih, vrednotah, urejanju časa in prostora.

- Da bi razumel vpliv kulture na skupine, se je Chalfen (1981) odločil, da bo različne skupine učil filmanja. Njegove raziskave se od Wortovih razlikujejo po tem, da je film izdelovala skupina najstnikov in ne posameznik; poleg tega je v nasprotju z Worthom, ki so ga zanimala vprašanja filmskega jezika, preučeval načrtovanje, snemanje, montiranje in način predstavitve filmov. Odkril je naslednje razlike: črnci nižjega sloja so bili usmerjeni k družinam in okolju, v katerem živijo, belci pa so imeli raje filme, posnete zunaj in stran od družinskih okolij.

Fotografija je postala neločljiv del sodobne komunikacije. Kot družbeno konstruiran način videnja (Albers; James 1990) je zanimiva za področje etnoloških in antropoloških raziskav. »Antropologija pa naj bo vizualna ali ne si ne more zatiskati oči pred rastočo močjo vidnega na področju politike; pred širjenjem družbene uporabe podob; ter pred vplivom estetike in etike na kroženje vizualno izraženih idej.« (Marazzi 1999, 393)

Literatura

ALBERS, C. Patricia; JAMES, R. William 1990: Private and Public Images: A Study of Photographic Constrasts in Postcard Pictures of Great Basin Indians, 18981919, Visual Anthropology, vol. 3. New York, Harwood Academic Publishers, 23; 343366.

BELLMAN, Beryl L.; JULES-ROSETTE, Bennetta 1977: A Paradigm for Looking: Cross-Cultural Research With Visual Media, Norwood NJ, Ablex.

BORDWELL, David 1998: Cognitive Film Teory. A Case for Cognitivism. V: Iris, no. 9, Spring, 1140.

<<http://members.nbc.com/yasujiro/caseforcog1.htm>>

BREDIN, Marian 1993: Ethnography and Communication: Approaches to aboriginal Media. V: Canadian Journal of Communications, vol. 18, 3. november.

<<http://www.wlu.ca/~wwwpress/jrls/cjc/BackIssues/18.3/bredin.html>>

BURNETT, Ron 1991: Critical Approaches to Culture Communications and Hypermedia. V: Commision on Visual Anthropology reiew, Spring.

<<http://www.eciad.bc.ca/~rburnett/CVA.html>>

CHALFEN, Richard 1981: A Sociovidistic approach to children's filmmaking. The Philadelphia Project. V: Studies in Visual Communication, 7 (Winter), 232.

CHALFEN, Richard 1997: Foreword to the Reviseted Edition. V: Through Navajo Eyes. An Exploration in Film Communication and Anthropology. Albuquerque, University of New Mexico Press, (x xxi).

CHIOZZI, Paolo 1989: Storia, antropologia, fotografia. Alcune considerazioni metodologiche sulla utilita degli archivi e dei fondi fotografici. V: AFT, Rivista di Storia e Fotografia, Anno V, numero 10, giugno. Regione Toscana, Comune di Prato, Archivio Fotografico Toscano.

CHIOZZI, Paolo 1989a: Photography and Anthropological Research: Three Case Studies. V: Eyes Accross the Water, Robert M. Boonzajer Flaes (ed.). Amsterdam, Het Spinhuis, 4350.

DAMICO, Sandra 1985: The Two Worlds of School: Differences in the Photographs of Black and White Adolescents. V: Urban Review, 17, 210222.

DINKLANGE, R. C.; ZILLER, Robert 1989: Explicating Cognitive Conflict through Photo-Communication: The Meaning of War and Peace in Germany and United States. V: Journal of Conflict Resolution, 32. 119.

GROSS, Larry 1985: Life vs. Art: The Interpretation of Visual Narratives. V: Studies in Visual Communication, vol. 11, no. 4, Fall. 211.

<<http://www.temple.edu/anthro/worth/gross.html>>

HAMMOND, Joyce D. 1988: Visualizing Themselves: Tonga Videography in Utah. V: Visual Anthropology, vol. 1. New York, Harwood Academic Publishers, 375400.

HUGES-D'AETH, Tony 1999: Ethnographic Photography and John Lindt.

<<http://cc.joensuu.fi/sight/tony.html>>

KENNY, Keith 1993: Using Self-portrait Photographs to Understand self-Concepts of Chinese and American university Students. V: Visual Anthropology, Vol. 5. New York, Harwood Academic Publishers, 245269.

KRIŽNAR, Naško 1996: Vizualne raziskave v etnologiji, Ljubljana, Založba ZRC.

LARSON, H J. 1988: Photography that Listens. V: Visual Anthropology, vol. 1, no. 4. New York, Harwood Academic Publishers, 415 432.

MARAZZI, Antonio 1999: Visual Anthropology in a World of Images. V: Visual Anthropology, vol. 12, No. 4. Amsterdam, Harwood Academic Publishers, Amsterdam, 391403.

MACDOUGALL, David 1992: Photo Hierarchicus: Signs and Mirrors in India Photography. V: Visual Anthropology, vol. 5. New York, Harwood Academic Publishers, 103129.

MACDOUGALL, David 1997: The Visual in Anthropology. V: Rethinking Visual Anthropology, Marcus Banks, Howard Morphy (ed.). New Haven, London, Yale University Press, 276295.

MALINOWSKI, Bronislaw 1979: Argonauti zapadnog Pacifika (izv. nasl.: Argonauts of the Western Pacific: An Account of Native Enterprise and Adventure in the Archipelagoes of Melanesian New Guinea). Beograd, Beogradski izdavačko-grafički zavod.

PROSSER, Jon 1998: The Status of Umage Based Research. V: Image Based research: A Sourcebook for Qualitative Researchers. UK, Falmer Press.

<<http://education.leeds.ac.uk/~edu-jdp/image/chap7b.html>>

RUBY, Jay 1973: Up the Zambezi with Notebook and Camera or Being an Anthropologist without doing Anthropology ... with Pictures. V: Program In Ethnographic Film Newsletter, vol. 4, no. 3, 1214.

<<http://www.temple.edu/anthro/ruby/zambesi.html>>

RUBY, Jay 1976: In a Pic's Eye: Interpretive Strategies for deriving Significance and Meaning from Photographs.

<<http://www.temple.edu/anthro/ruby/picseye.html>>

RUBY, Jay 1980: Exsposing yourself: Reflexivity, anthropology, and film (1). V: Semiotica 30 1/2, 153179.

<<http://www.temple.edu/anthro/ruby/exposing.html>>

RUBY, Jay 1981: Seeing Through Pictures: The Anthropology of Photography. V: Camera Lucida, 1932.

<<http://www.temple.edu/anthro/ruby/seethru.html>>

RUBY, Jay 1989: The Teaching of Visual Anthropology. V: The Teaching of Visual Anthropology, Paolo Chiozzi (ed.).

Firenze, Editrice Il Sedicensimo.

<<http://www.temple.edu/anthro/ruby/teaching.html>>

SCHERER, Joanna C. 1990: Historical photographs as Anthropological Documents: A Retrospect. V: Visual Anthropology, vol. 3. New York, Harwood Academic Publishers, 131155.

SCHWARZ, Maureen T. 1997: »The Eyes of Our Ancestors have a Message«. Studio Photographs at Fort Summer, New Mexico, 1866. V: Visual Anthropology, vol. 10. New York, Harwood Academic Publishers, 1747.

WORTH, Sol 1981: Studying visual communication, Philadelphia. University of Pensilvania Press.

WORTH, Sol; ADAIR, John 1997: Through Navajo Eyes. An Exploration in Film Communication and Anthropology (prva izdaja 1972). Albuquerque. University of New Mexico Press.

2000: History of the Film Archives, National Anthropological Archives & The Human Studies Film Archives, National Museum of Natural History. Washington, Smithsonian Institution.

<http://nmnhwww.si.edu/naa/guide/film_history.htm>

VPLIV DRUŽBE NA BIVALNO KULTURO NA JAPONSKEM

Izyleček

Članek se ukvarja z vplivi, ki jih ima družba na bivalno kulturo na Japonskem. To so predvsem družbene norme, družbenopolitična ureditev, družinski odnosi, religija in filozofija. Vplivi, ki jih imajo ti družbeni pojavi, se odražajo v načinu življenja, kot je na primer sedenje na tleh, šintoistični ali budistični oltarčki, tokonoma ali stenska niša in podobno.

Abstract

The paper looks at the impact the society in Japan has on Japanese architecture and the dwelling culture in general. These influences may pertain to social norms, sociopolitical circumstances, kinship relations, religious beliefs, or philosophy. They are reflected in the way of life such as, for instance, sitting on the floor, Shintoistic and Buddhist altars, the tokonoma (the wall niche), etc.

Uvod

Članek je del diplome z naslovom »Sodobna bivalna kultura v japonski hiši in tradicionalni elementi ljudske hiše«, ki je nastala pod mentorstvom prof. dr. Zmaga Šmitka z Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo in prof. dr. Andreja Bekeša z Oddelka za afriške in azijske študije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Preučuje bivalno kulturo na Japonskem in je omejena na bivalno kulturo ljudi srednjega razreda na podeželju ali v predmestnih hišah. Poleg moderne opreme obravnava elemente tradicionalne japonske ljudske hiše, ki se pojavljajo v sodobni bivalni kulturi japonskega človeka in so vključeni v njihovo vsakdanje življenje. Predstavljen je njihov izvor in namen v preteklosti. Obravnava tudi tiste sodobne elemente, ki nadomeščajo tradicionalne. Sodobno notranje oblikovanje si svobodno sposoja iz te bogate zbirke predmetov in jih izbira tako, da se najbolj harmonično skladajo z današnjim življenjem. Spoznavanje, kako so ti tradicionalni elementi vključeni v notranjost japonskih stanovanj, odkriva odnos Japoncev do njihove preteklosti in tradicije. Seveda je notranje oblikovanje odvisno od oseb, ki tam živijo,

njihovega okusa in predvsem od njihovega finančnega položaja.

Osnova naloge je raziskava hiše v današnji prefekturi Chiba¹ v okolici Tokya in prepoznavanje nekaterih skupnih elementov tradicionalne stanovanjske hiše na istem območju, ki se je razvila v obdobju Edo v 17. in 18. stoletju. To skupino stanovanjskih stavb sem si izbrala, ker po mojem mnenju njihova arhitektura najbolje prikaže principe kulturnega življenja in gradnje ter vpliva na sodobno bivališče preprostega človeka na Japonskem.

Raziskava je v Sloveniji potekala z analitično metodo od splošnih do posameznih pojavov, in sicer z obsežnim raziskovanjem obstoječe literature o japonski hiši in bivalni kulturi. Terenski del raziskave je bil opravljen pred tremi leti ob obisku družine Ishiji v Chibi ter nekaterih drugih zasebnih hiš na Japonskem. Obiskala sem tudi muzej Boso-no-mura, prav tako v prefekturi Chiba na Japonskem. Ob obisku so nastali zapiski o načinu življenja ljudi in o njihovi bivalni okolici. Ker pa takrat ideja o diplomski nalogi še ni bila povsem izoblikovana, sem potrebovala še dodatne, podrobnejše informacije. Te so bile pridobljene z metodo intervjuja po elektronski, pa tudi navadni pošti. Dodatno so bili opravljeni še intervjuji o japonski bivalni kulturi tako z Japonci, ki živijo v Sloveniji kot tudi s tistimi, ki so prišli sem le za kratek čas, pogovarjala pa sem se tudi s Slovenci, ki so nekaj časa živeli na Japonskem.

Tradicionalna ljudska hiša ali *minka* dobesedno pomeni »hiša ljudi«. To je izraz, ki vključuje veliko različnih tipov bivališč, od velike hiše vaškega župana in bogatih trgovcev, do koč revnih ljudi. Vključuje tudi hiše šintoističnih duhovnikov in po statusu nižjih vojakov ter celo nižjih po dvorni hierarhiji. Z enim samim izrazom poimenuje vse hiše, ki so pripadale širšim družbenim plastem predmoderne Japonske. Tipi *minke* se razlikujejo, tako kot se razlikujejo njeni lastniki; večina je prenovljenih ali povečanih, odvisno od spremenjenih potreb in od dohodkov naslednje generacije prebivalcev. Večina starih, še danes ohranjenih hiš *minka* je pripadalo vaškim poglavarjem ali bogatim posameznikom, kar otežuje njeno posploševanje, saj so ohranjene velike *minke* le en del celote.

¹ Vsa japonska imena krajev in obdobja ter japonske besede v poševnem tisku so napisane v Hepburnovi transkripciji.

(Rozensztrach 1987, 15) Na bivalno kulturo in gradnjo hiš vplivajo najrazličnejši, tako naravni kot družbeni dejavniki. Med naravne dejavnike spadajo klimatske in geološke značilnosti ter dostopnost naravnih materialov. Med družbene pa dejavniki, ki so proizvod družbe, med njimi družbene norme, politična oblast, religija, filozofija in družbeni razvoj.

Družba

Na Japonskem se skozi način gradnje hiš posredno in neposredno odražajo družbene norme. Družba neposredno podreja hišo vsakdanjim pravilom in organiziranemu skupnemu življenju, posredno pa vpliva na zgradbo skozi ideale in moralo posameznika. Družba je zelo povezana s politikom, saj vlada predstavlja družbo, odreja ekonomsko politiko, pospešuje umetnost in vpliva na arhitekturni razvoj. Družba je, skupaj z geografskimi, klimatskimi, religioznimi in filozofskimi dejavniki, pomemben dejavnik, ki vpliva na oblikovanje arhitekture tako v preteklosti kot tudi v sedanjosti s svojo organizirano strukturo, vladno politiko, pravili obnašanja in univerzalno etiko. (Engel 1964, 127)

V preteklosti je bila družba organizirana tako, da so oblast, intelektualno znanje in politično moč imeli v rokah le nekateri posamezniki. Posledično so ti imeli vpliv tudi na duhovno in materialno umetnost in arhitekturo. Kljub temu pa je vlada imela najmanjši vpliv na bivališča preprostih ljudi, kar se kaže skozi zgodovinski razvoj njihovih bivališč. Njen vpliv se je kazal predvsem v domovih aristokratov. Vendar pa je oblast v obdobju Tokugawa (1603-1868) postavila zelo ostra pravila o vsakdanjem življenju in o sistemu konstrukcije hiše, ki so jih morali upoštevati vsi tesarji. Na gradnjo kmečkih hiš to ni imelo posebnega vpliva, na gradnjo hiš meščanov in predvsem trgovcev, ki takrat niso imeli visokega položaja, pa je bil ta vpliv močan. Zgledovali so se namreč po bivališčih vojakov in v njihovih hišah so se tako pojavile sprejemne sobe, ki jih stanovanja navadnih ljudi prej niso imela. V sprejemni sobi se je pojavila tudi niša za sliko (*tokonoma*), police (*tana*) in prostor za pisanje ali učenje (*shoin*), prevzeli pa so tudi sedežni red in spoštljiv odnos do gostov. Takrat obiski vojakov v hišah trgovcev niso bili več redki, ker se je položaj vojakov v tem obdobju izredno poslabšal in so se zadolževali pri trgovcih. (Engel 1964, 128)

Podoben družbeni vpliv je opazen tudi pri nastanku posebnega prostora v hiši, vhoda ali *genkan*, ki ima v japonski hiši pomembno vlogo. Amy Katoh ga imenuje »obraz doma«. Vhod je vedno posebej označen in sestavljen iz nizkih tal, kjer se sezujajo čevlji, in iz višjih, kjer se obujejo copati. Je več kot le vhod v hišo, je prostor, ki psihološko deluje kot prehodni prostor med zunanjim javnim in notranjim zasebnim svetom. Tam se sprejme in pozdravi gosta ter se ga povabi v hišo, tam si tudi vsi sezujajo čevlje, preden stopijo na višjo stopnico. (Katoh 1990, 19) Vhodni prostor je tudi prvi prostor, s katerim se seznanijo obiskovalec in od koder ga vodijo v hišo. V preteklosti je bil vedno nižji od ostalega predela hiše, kar je ponekod opazno še danes. V premožnejših hišah so v preteklosti imeli dva vhoda, enega za goste in drugega za družinske člane. (Yoshida 1969, 109) Tudi to je bil vpliv višjih slojev, ki se je

prilagodil hišam nižjih slojev, ki jim je bilo v srednjeveški Japonski takšne prostore prepovedano graditi. Japonska bivališča so bila v 17. in 18. stoletju predvsem v mestih odvisna od družbenih zapovedi, po njih pa so se zgledovale tudi kmečke stavbe. Prepovedi so nehale veljati šele na prehodu v novo obdobje Meiji, ko so si tudi najpreprostejši ljudje lahko zgradili vhodne in nekatere druge prostore.

Tako kot sta družba in politika določali pravila za gradnjo hiš in se je njun vpliv v njih močno odražal, tako sta se v hiši odražala položaj človeka in njegov prestiž. Oboje se je skozi zgodovino spreminjalo in kljub strogim družbenim pravilom so si začeli trgovci in obrtniki že v obdobju Tokugawa graditi večje in razkošnejše hiše. (Engel 1964, 129-130) Danes si lahko hišo zgradi vsak, ki ima dovolj denarja za nakup zemlje in gradnjo, ter si jo oblikuje po svojem okusu in finančnih zmožnostih. Danes tudi ni več strogih pravil, ki bi določale velikost in opremljenost hiše.

Vpliv načina življenja na hišo

Razlik v načinu življenja med japonsko in povprečno zahodno (če je takšna posplošitev dovoljena) družino je precej in imajo velik vpliv na gradbeništvo. Za popolnejše razumevanje japonske hiše so pomembne razlike v višini, na kateri se sedi in spi, pomembnost kopanja, spoštovanje do obiskovalcev in kompleksnost domačega gospodinjanskega dela.

Engel v svoji knjigi tudi razpravlja, kako je način življenja, ki se je primarno oblikoval skozi moralne principe in sekundarno skozi klimo, tradicijo in družbo (kot tudi skozi arhitekturo samo), pomembno vplival na razvoj značilnosti stanovanjske gradnje. Povsod so namreč ljudje jasneje odkrivali svojo pravo naravo skozi način gradnje svojih domov kot pa s svojim umetniškim ustvarjanjem, ki je precej subjektivno in le redko izraža njihov celovit odnos do sveta in življenja. (Engel 1964, 230-231)

V zahodnih bivališčih človekove aktivnosti potekajo na treh ločenih ravninah, ki so prilagodejene na treh različnih višinah oči, ki odgovarjajo stanju, sedenju in ležanju. Nasprotno pa so položaji stanja, sedenja in ležanja v japonski hiši določeni z eno samo ravnjo, in to s tlemi. Ker v japonskem stanovanju položaj stoječega velja kot nekaj neprimerne, razen pri premikanju med prostori, in ker je ležanje pozicija, ki jo uporabljajo samo za spanje, ko so oči zaprte, je edina pomembna arhitekturna usmeritev višina oči pri sedenju. Ta usmeritev je tako natančna, da je oseba, ki v japonski hiši stoji, okolju tuja in povzroča nelagodno občutek, kot ga opiše japonski izraz - *igokochi ga warui* (slabo počutje v bivalnem prostoru).

Prevlada samo ene ravni višine oči, kjer poteka večina človekovih aktivnosti, t. j. višina oči sedečega človeka, ima na arhitekturo močan vpliv. Glede na notranje oblikovanje so strop, drsne panele, okna, umetniški predmeti, *tokonoma*, vdolbina za police (*tana*), pohištvo in tudi vrt strogo usmerjeni na sedečo pozicijo. Uporabljajo široko paleto izdelkov, oblikovanih zaradi sedečega načina življenja, kot je npr. *kimono*. Stoli so nepotrebni in ker je manj prostora namenjenega

posamezniku in njegovemu premikanju, je velikost sobe v primerjavi z zahodno veliko manjša. Ker v sobi ni stolov in potrebujejo malo opreme, kot na primer zložljivo mizo, stojalo za svetilko, ki se lahko odstranijo, se soba lahko preoblikuje za različne človekove aktivnosti, tudi spanje. Majhnost in redkost pohištva sta omogočila, da se prostori v japonski hiši uporabljajo za različne namene. Dejstvo je, da je to vplivalo tudi na fizično podobo Japoncev, vključno z vsemi slabostmi.

Japonec sedi na tleh s spodvitimi nogami na *tatamijih* ali na blazinah; tako tudi je, bere, piše in dela. Formalna oblika sedenja (*seiza*) je klečanje, pri katerem oseba sedi na petah s koleni skupaj. Medtem ko je za žensko to edini način sedenja, lahko moški sedi na tleh tudi s spredaj prekrizanimi nogami. Čeprav je ta način sedenja udobnejši, pa zahteva več prostora in je manj primeren za vstajanje. Veliko avtorjev, tako japonskih kot zahodnih, je poskušalo način sedenja na tleh povezati z religioznimi in celo s filozofskimi motivi, kar naj bi bilo povezano z željo po povečevanju. Ker je tudi v nekaterih drugih državah prvotna oblika sedenja čepenje na tleh, ni nobenih dokazov, da bi imelo japonsko klečanje vzvišene osnove. Čeprav je japonski način čepenja na tleh zelo eleganten, je v svojem bistvu primitiven. Varljiv kontrast med primitivnostjo v temeljnih konceptih in visoko uglajenostjo v detajlih je značilnost velikega števila pojavov v japonski civilizaciji. (Engel 1964, 225)

Tla so hkrati podporna ploskev za spanje. Žimnice in pokrivala, ki jih čez dan pospravijo v prostorne omare, se razgrnejo po tleh, pod glavo pa si kot podporo namestijo majhno in trdo blazino. Ker vse aktivnosti potekajo na tleh, je pomembno, da so vedno čista. Po zdravi pameti se tako Japonci pred vstopom na vzdignjeni del stanovanja sezujajo in uporabljajo posebne sandale za lesena tla, posebne za kopalnico in stranišče, posebno pa za kuhinjo. Zaradi tega so njihove talne obloge primerne za vse aktivnosti. Vendar je čistoča teh oblog le navidezna, saj se med preprogami in spodnjim delom oblog, glede na to, da jih temeljito očistijo le nekajkrat na leto, hitro nabere prah.

Gost je močno čaščena oseba in tudi najrevnejši imajo posebno sobo za njegov sprejem. Posebej je treba omeniti, da se pogovar družine med obiskom prostovoljno podredi obiskovalcu, kar se močno razlikuje od patriarhalne ureditve zahodne družbe, kjer družinski oče med obiskom obdrži nadrejenost. Ta razlika se jasno kaže v razporeditvi sedežev, saj gostu pripada časten sedež tik pred sliko v niši (*tokonoma*).

Ker tla poleg sedenja rabijo tudi hoji in spanju, mora biti površina izdelana iz posebnega materiala, ki je dovolj trpežen, da vzdrži vsakodnevno rabo, ter dovolj mehak za udobno sedenje in spanje. Iz te potrebe je nastala odporna in prožna talna obloga *tatami*. Ker so določeni načini življenja obstajali že pred izdelavo *tatamija* v današnji podobi, je razumljivo, da je bil njegov razvoj močno determiniran z določenimi zahtevami japonskega načina življenja. Večnamenska uporaba te tradicionalne slamnate obloge je razlog, da ga tudi v marsikaterem modernem stanovanju niso zamenjali s sintetičnimi in bolj higienskimi talnimi materiali; med takimi je tudi stanovanje družine Ishiji. (Engel 1964, 226)

Navada, da se dnevna soba (*ima*) uporablja kot spalnica, je vplivala na arhitekturno zasnovo prostora tako, da se posteljnina lahko pospravi. Kot rezultat tega stojijo na eni strani večnamenske sobe omare, imenovane *oshi-ire* (vgrajene omare), ki se zapirajo z istimi papirnatimi drsnimi vrati (*fusuma*), ki hkrati delijo tudi sobo. (Engel 1964, 231-233)

Vpliv hiše na način življenja

Način gradnje močno odseva odnos do družinskega življenja. Medtem ko je zahodna civilizacija s svojimi tehničnimi dosežki v gradnji uspela, da je postalo življenje znotraj hiše neodvisno od klimatskih sprememb, pa budistični svet ni nikoli razmišljal, da bi se bojeval proti naravi in jo premagal. Zato je dnevna soba v povprečni japonski hiši čez dan zaščiten pred zunanostjo le s svetlimi lesenimi okvirji, prekritimi s prosojnim papirjem, *shōji*, panoji, ki jih je mogoče brez težav odstraniti. Njihova edina funkcija je zagotavljanje zasebnosti, kadar je hiša osvetljena. Vendar pa sestava in izdelava panojev nista takšni, da bi, ko so zaprti, preprečili mrazu, vlagi, prepihu ali prahu, da ne bi prišli v vsak kot hišne notranjosti. (Engel 1964, 236)

Zaradi omenjenega načina gradnje so Japonci prilagodili svoj način življenja vremenskim spremembam vseh letnih časov. To se ne kaže le v navadah hranjenja, kopanja, oblačenja in spanja, ampak v vseh premičnih delih hiše, kot so notranja in zunanja drsna vrata, zvitki slik v stenski vdolbini, talne preproge. Ker prosojen papir na drsnih vratih ne ščiti pred zunanjim hrupom, so ljudje že od otroštva navajeni na različne vrste hrupa. Zato je povprečen Japonec odpornejši na hrup od povprečnega vzhodnjaka in se ne pritožuje nad glasnim govorjenjem v svetličih, templjih, avtobusnih postajah, na radiu, v univerzitetnih študijskih sobah ali nad hupanjem na ulicah.

Seveda je to v nasprotju s samokontrolo znotraj hiše. Prosojne papirnat pregrade med sobami so prepuščale vse glasove, tako da so bili vsi družinski člani aktivni ali pasivni soudeleženci življenja v hiši. To je onemogočalo zasebnost posameznika, saj so bile sobe hkrati hodniki med eno in drugo sobo, drsna vrata pa so se lahko vsak trenutek odstranila. Nihče ni trkal, ker papirnata vrata to onemogočajo, tako tudi ni bilo nič skritega pred ostalimi družinskimi člani. Ker je vsak družinski član vedel vse o drugih, tudi odločitve niso bile prepuščene posameznikom, vsi so bili v tesno povezanem družinskem življenju odvisni drug od drugega. To je seveda oviralo razvoj individualnosti in usodno oblikovalo odvisnost od mnenj, odločitev in ideologij drugih, kar je opazno tudi med današnjo japonsko mladino. Japonska tradicionalna hiša je bila kljub razdeljenosti s premičnimi vrati v manjše dele, v bistvu ena sama soba, ki so jo za vse različne dejavnosti vsakdanjega življenja hkrati uporabljali vsi družinski člani. To je povzročilo, da so ljudje postali pretirano čisti. Zato najbrž drži trditev, da je ceremonialen način življenja v japonski hiši odvisen od prevladujočega načina gradnje.

Odnosi v družini so morali biti iskreni, razlik med spoloma tako med preoblačenjem kot spanjem ali kopanjem niso upošte-

vali. Pomanjkanje zasebnosti v življenju posameznika zaradi posebne gradnje ni bilo omejeno samo na družino. Domovi srednjih in nižjih razredov so se odpirali na ulico in tako prepuščali notranjost zraku, svetlobi in javnemu opazovanju. Zaradi takšnega izpostavljanja zasebnega življenja že od otroštva naprej, posamezniki niso nikoli čutili potrebe po zasebnosti. (Engel 1964, 236-237)

Da ima ta gradbena posebnost še druge posledice, dokazuje zanimivo dejstvo, da so Japonci zelo brezbrizni do izpostavljanja odkritega telesa. Japonska obleka v poletni vročini omogoča preprosto slačenje. Odprtost tako navznoter kot navzven je povzročila, da so ljudje navajeni na izpostavljanje in odkrivanje teles nasprotnega spola. Danes se to kaže ob obiskih javnih kopališč in vročih izvirov, kjer so ljudje sicer ločeni po spolu, vendar goli. Tega pa je v sodobnosti vedno manj, predvsem mlajši manj zahajajo v javna kopališča, tako da ta naveda obstaja le še med starejšimi ljudmi. (Engel 1964, 238) Danes se spreminja tudi odnos do zasebnosti v stanovanjih. Vsak član družine ima svojo sobo, v katero se lahko zapre pred zunanjim svetom. Vrata niso več papirnata, temveč lesena, in ne prepuščajo glasov.

Družina in družinski odnosi

Nič manjši vpliv na japonsko stanovanjsko arhitekturo pa nima značilni japonski družinski sistem. Družina v eni stavbi je skupnost oseb, ki pod eno streho oblikujejo eno gospodinjstvo. Sestavljajo jo potomci enega prednika in vključuje tudi služabnike. Družina je hkrati vzrok in ideja arhitekture. Je vzrok zaradi potrebe po gradnji zatočišča, kot ideja pa vsebuje bistvo stanovanjske arhitekture. Izraža tudi človekovo individualno in univerzalno arhitekturno podobo. Individualna podoba izraža osebnost družine, univerzalna podoba pa utemeljuje družbeno etiko in koncepte. Družina tako hkrati izraža in sprejema vplive. Vplive sprejema skozi napredujočo arhitekturo, ki pogosto spreminja način življenja z ustvarjanjem novih vrednot, s preoblikovanjem etike družine.

Japonska družina je močno odvisna od tradicije, saj je večina družinskih etičnih vrednot in navad ostanek preteklosti. Družina izraža tudi kulturo obdobja. Kulturna raven označuje čustveno povezavo med človekom in njegovim urejenim okoljem. Je tudi bistvo stanovanjske arhitekture, saj skozi družino postane stavba hiša in skozi družino hiša živi.

Čeprav stavbe niso same po sebi cilj arhitekturnega dela, ga izpolnjujejo. Cilj stanovanjske arhitekture je, da preskrbi zadosten prostor za družino. To je prostor, ki mora zadovoljiti vsakdanje potrebe družine in obogatiti življenja njenih članov. Obstoj družine se izraža skozi tri načine: kot moralno in praktično organizirana družinska enota; v položaju, ki ga vsaka družina zasede v tem organizmu; kot rezultat pa v načinu življenja. Čeprav so ti dejavniki le delno odvisni od individualnih vrednot, so njihovi prevladujoči motivi moralni principi, ki kontrolirajo družbo in obdobje v celoti. V preteklosti ni bilo potrebe po arhitektu; ki bi prevedel vrednote določenega obdobja v obliko hiše, moralo družbe je lahko manifestirala

družina sama. Še več, zaradi takšnega direktnega ustvarjalnega procesa je bila stanovanjska arhitektura sposobnejša odsevati filozofijo družbe takratnega časa, kot pa formalizirane in načrtno izdelane stavbe duhovništva in aristokracije. (Engel 1964, 221-222)

Obstajajo štiri izrazite značilnosti japonske družine, ki so se oblikovale v obdobju od 14. in 15. stoletja do danes: neupoštevanje individualnosti, absolutizem poglavarja hiše, dedna pravica prvorojenca in podrejenost žensk. Te značilnosti v tesni medsebojni povezavi skozi stoletja niso samo odločilno oblikovale japonske zgodovine, ampak so sooblikovale tudi hišo. Tako se je razvil ponotranjen odnos med človekom in zatočiščem ali »hišo«, ki v tem primeru ni samo fizična struktura, ampak tudi družina, kar je zahodni stanovanjski razvoj s hitrimi spremembami že skoraj pozabil. V japonskih hišah je ta medsebojna odvisnost jasno izražena. Posebnosti hiš, ki so bile zgrajene od 17. do 19. stoletja, lahko razumemo le z znanjem o idealih in morali, ki so oblikovali družino in družbo tistega časa, kar pa se je danes, posebno v mestih, korenito in hitro spremenilo.

V srednjeveški Japonski je bil posameznik nujni sestavni del pomembne celote. Družbeni red in njegova osnovna etika nista temeljila na podedovani vrednosti posameznika, ampak na moči družinske enote, tako kot v starodavnih, »primitivnih« časih in v državah, kjer je bila ohranitev plemenskih načinov glavni temelj za vse življenjske aktivnosti in vrednote. V japonski filozofiji religije in družbe je komaj kakšen primer, kjer se vrednote posameznika prepoznavajo po pripadnosti družbenemu sloju, zato je bilo malo gibanj za individualno osvoboditev. Tako je tudi zapisano v Japonski civilni zbirki zakonov, ki jo uporabljajo od Meiji reformacije (1868), in vsebuje elemente naslednjega srednjeveškega stališča: »Prva dolžnost človeka je, da ne skrbi za svoje lastne koristi, ampak za tiste iz njegove 'hiše'.« (Engel 1964, 230)

Takšen koncept zatiranja posameznikovih želja, ki niso v skladu z idejo »hiše«, izvira iz budističnega ideala »rešitve s samozanikanjem«. Vendar pa sta to idejo še podkrepili fevdalna oblika družbe in moč, ki temeljita na tem konceptu, tako da je bilo razumljivo, da oblastniki poudarjajo vse koncepte, ki krepijo njihovo pozicijo, medtem ko si podrejajo druge. Zaradi tega je bilo zapisano, da Japonci spoštujejo vrednote, kot so žrtvovanje, poslušnost, potrpežljivost, spoštovanje starejših in avtoritete. To je imelo in še ima velik vpliv na življenje in na »hišo« na Japonskem, vendar je bilo, tudi v bližnji preteklosti, to velikokrat izrabljeno v napačne politične namene oblastnikov. (Engel 1964, 231)

Mit, da je nastanek majhnih družin posledica industrializacije, za Japonsko ne velja. Po najsplošnejši razlagi naj bi majhne družine, ki jih sestavlja en poročen par in nekaj otrok, postale nekaj normalnega med 16. in 18. stoletjem. Pred tem obdobjem so obstajala večja gospodinjstva. Danes povprečno družino sestavlja 4 do 5 članov. Predvsem v obdobju Tokugawa so se gospodinjstva z dvema ali več poročenimi pari delila v več gospodinjstev s po enim poročenim parom. Razlog za to je bil v poljedelskih delitvah zemlje. V eno gospodinjstvo so spadali

družinski člani: poročen par in njuni otroci, lahko pa je živelo skupaj več generacij: stari starši, drug poročen par z otroki in tudi sluge. (Hayami 1972, 473-515)

Standardni vzorec družine po mnenju Nakane sestavljajo gospodar hiše, njegova žena in neporočeni sinovi in hčere. Sistem, ki narekuje strukturo japonskega gospodinjstva, temelji na pravilu, imenovanem »dedovanje enega sina«. Zaradi tega pravila so gospodinjstva, ki vključujejo več kot en poročen par iste generacije, na Japonskem zelo redka. Trije pari v gospodinjstvu, kar je maksimum, niso pogosti. Ponavadi je najstarejši sin z ženo in otroki ostal doma, podedoval posestvo ter živel s svojimi starši. Družine brez sinov so posvojile hčerkinega moža in ga vzgajale kot tistega, ki bo podedoval gospodinjstvo. Če pa je bilo gospodinjstvo povsem brez otrok, je par sprejel v hišo mlad par, ki je kasneje podedoval posestvo. Tisti sinovi, ki niso bili dediči, so skušali poiskati gospodinjstva brez dedičev in se poročiti z njihovimi hčerami ter tako podedovati zemljo. Če jim ni uspelo, so se preselili v mesto in si tam poiskali zaposlitev, ali pa so od staršev dobili majhno hišo in kos zemlje, kjer so lahko živeli. Tradicionalni družinski sistem v terminu *ie*, to je hiša- družina v smislu dinastične institucije, hitro izumira, povprečna velikost gospodinjstva pa se zmanjšuje. Predvsem v mestih mladi pari zavračajo življenje s svojimi starši, posebno z moževimi starši. Prednost dajejo svoji hiši, kjer lahko nemoteno ustvarijo svojo družino in uživajo visok standard avtonomnega, modernega življenja. Spremembe dedovanjskih družbenih običajev so bile kljub vsemu zelo počasne, rezultati so vidni šele v zadnjih desetletjih. Več pa je primerov, da mlada družina živi pri ženinih starših. To bi lahko bila nova usmeritev, ki pa je zelo povezana s tradicionalnim vzorcem gospodinjstva, v katerem so posvojili zeta. (Nakane 1972, 517-533)

Takeji Kamiko v svojem članku obravnava notranjo strukturo japonskega družinskega sistema in gospodinjstva v enem od stopenj življenjskega cikla. Po 2. svetovni vojni se je velikost osnovne družine občutno zmanjšala, vendar je povprečna rodovna družina večja kot nuklearna, saj jo sestavlja več družinskih članov. V članku Takeji povzema raziskave več različnih japonskih raziskovalcev in razpravlja o trogeneracijskem gospodinjstvu, ki ga sestavljajo starši, eden izmed njihovih poročenih otrok z zakonskim partnerjem in njuni otroci. Tako si dve generaciji poročenih parov delita glavne življenjske prostore: kuhinjo, kopalnico, stranišče, vhod in celo dnevno sobo. Ti primeri, v katerih je skupaj kuhalo in jedlo celotno gospodinjstvo, so bili razširjeni predvsem na podeželju. V mestu si več starejših parov samih kuha kosilo, več jih ima svoje prostore, tudi prihodki niso skupni tako kot na podeželju. Skupen pa je dohodek, ki ga različni člani prispevajo za družino. Tudi odločitve sprejemajo skupaj, pri čemer ne prevladuje niti mlajši niti starejši par.

Razlika med mestom in podeželjem je predvsem v tem, da imajo mladi pari v mestu več izkušenj z življenjem v svojem stanovanju, kot pari na podeželju. Posledica tega je, da imajo kasneje, ko živijo skupaj z družinami svojih otrok, bolj ločeno gospodinjstvo, kot pa je to navada na podeželju. Razlika je tudi v moči, ki jo ima en ali drugi par; na podeželju je več mlajših

parov, ki imajo večjo moč kot starejši pari. To je v nasprotju z razširjeno idejo, da je podeželska družina tradicionalnejša od mestne družine. Tradicionalna družina je tista, kjer živijo skupaj stari starši, poročen otrok s partnerjem in njuni otroci in ima oče glavno besedo v gospodinjstvu. (Takeji 1977, 157-174)

V sodobnosti se je razširilo načrtovanje družin in večina parov si želi le enega ali dva otroka. Po drugi svetovni vojni je sprememba koncepta *ie* (razširjena družina) skupaj s stanovanjskim problemom pospešila težnjo po majhnih družinah, ki bi vsebovale samo starše in otroke. V zadnjih letih pa so si zaradi gospodarske rasti in višjih dohodkov nekatere družine lahko priskrbele hišo, v kateri dovolj blizu živijo skupaj tri generacije, kot pravi njihov izrek: *sūpu no samenai kyori* (»Razdalja, na kateri se juha ne ohladi.«). (Nihon 1982, 180-183)

Tudi Yanagita Kunio, eden izmed prvih etnologov, je pri raziskovanju vsakdanjega načina življenja na podeželju spoznal, da sta se v obdobju modernizacije zgodili dve veliki spremembi, ki sta vplivali na tradicionalno harmonijo prvotnega življenja na Japonskem. Prva je bila sprememba v strukturi in razumevanju družinskega življenja, druga pa v splošni spremembi načina življenja ljudi kot posledica uvoza zahodnih idej in tehnologije.

Razkroj tradicionalne družine je imel pogubne posledice. Yanagita pravi, da se večja letni odstotek samomorov, kar naj bi bila posledica povečanja števila majhnih, nuklearnih družin, ki so se ločile od velikih tradicionalnih družinskih skupnosti. Te velike, razširjene družine so bile središče lokalne strukture japonskih poljedelskih vasi in v njih se je negovala ideja medsebojne pomoči, podpore, občutka varnosti in identitete. Majhne družine pa so ostale same, in ko so zašle v težave, ni bilo nikogar, ki bi jim pomagal, to pa je nekatere privedlo na rob obupa, ki mu je sledil samomor. Po drugi strani pa je nastanek majhnih družin osvobodil posameznike omejitev in strogega reda, ki so se jim morali podrežati v razširjenih družinah. (Kawada 1993, 145-6)

Druga lastnost japonske družine je absolutizem glavarja hiše v pomenu podrejanja vseh družinskih članov eni osebi. Na poglavarja hiše v japonski družbi se gleda kot na posameznika s posebno osebnostjo in ne kot na skrbnega očeta, ljubečega moža ali dobrohotnega gospodarja. Namesto tega je predstavljal neosebne glavarja hiše, ki podpira in varuje obstoj, nanj so gledali kot na *shujin* (gospodar, poglavar hiše, soprog), *danna-san* (gospod, gospodar), *teishu* (gospodar, gostitelj). To so tudi izrazi, ki jih je uporabljala njegova žena. Njegovo mesto ni temeljilo na sorodstvu, ampak na sposobnosti obdržati družino, skrbeti za njeno imetje in večati njen ugled. Ko ni mogel več izpolnjevati svojih obveznosti, ga je nasledil njegov sin ali kakšen drug sorodnik, primeren za to mesto. Ta položaj je bil tako neoseben, da je moral oče, tako kot vsi ostali, ubogati svojega sina. Ker sta bila družina in njeno zatočišče identificirana z duhovnim poglavarjem, je imela »hiša« globok simbolni pomen, ki je združeval družino, njeno zatočišče in njenega poglavarja v skupen pojem. Omenjena osnovna filozofska integriteta besede »hiša« je še danes prisotna v šegah, ki se nanašajo na ljudi v smislu »gradbene« terminologije.

»Gospod« v vljudnostni obliki je *dono* (stanovanje), družina vojaka je *buke* (tudi vojak), arhitekt pa je *kenchiku-ka* (hiša arhitekture). Ostali posamezni člani »hiše« so pomembni le toliko, kolikor prispevajo k družini in se velikokrat imenujejo po tem, kakšno funkcijo izvajajo, ali po prostoru, ki ga zavzemajo v hiši. Beseda *oku-sama* se uporablja za gospo v hiši in v dobesednem pomenu pomeni temno ali notranjo sobo hiše, medtem ko jo mož kliče preprosto *kanai* (žena ali dob.: hišna notranjost) ali *tsuma* (žena ali dob.: hišno čelo). V pogovoru je v navadi, da se posameznik poimenuje *uchi* (hiša), drugo osebo naslovi *o-uchi* (spoštljivo: vaša hiša, vi) ali *o-taku* (spoštljivo: vaša hiša, vi).

Te idiomatične posebnosti v japonskem jeziku je treba razumeti kot način, s katerim se izogibajo direktnemu nago-varjanju oseb, zaimke za drugo in tretjo osebo pa ponavadi pojmujejo kot žaljive in nevljudne. Vse to kaže, da je japonska »hiša« obdržala svojstvenost zatočišča, družine in človeka. Posameznik ni bil cenjen po svojih podedovanih privilegijih, ampak le kot glava hiše, ali zaradi svojega prispevka k hiši, se pravi družini. (Engel 1964, 220-222)

Glavna moč, ki je oblikovala red v družini, kot tudi v japonski družbi na splošno, je bila Konfucijeva moralna in politična filozofija. Bistvo konfucianske doktrine je bil kult družine kot temeljne komponente družbenega in političnega življenja. Njen temeljni princip je sinovsko in hčerinsko spoštovanje, ki se izraža v poslušnosti staršem in čaščenju pokojnih prednikov. Konfucij pravi: »*Zakon zapoveduje, da moramo spoštovati starše kot spoštujemo Nebo. Starše ubogamo tako dolgo, kot so živi in po njihovi smrti delamo to, kar so oni.*« (Engel 1964, 223) Poleg tega tudi ni bila navada, da bi moral dedovati prvorojeni sin, poglavar družine si je lahko izbral, kogar je hotel. Lahko je izbral in posvojil nekoga iz druge družine, če v njegovi družini ni bilo primerne kandidata. Seveda so bile takšne posvojitve izjemne, saj je tak odnos kazal brezbriznost do posameznega človeka in nepomembnost »hiše«. Po pravilu je najstarejši sin podedoval vse, medtem ko so si mlajši sinovi ustvarili nova gospodinjstva.

Prisotnost starih staršev v družini ni bila pomembna samo zaradi ugleda hiše, ampak je to bilo nujno predvsem zaradi pomanjkanja socialne pomoči za ostarele ljudi. Zato so imeli posebno sobo za starše, ki je bila malo odmaknjena od skupnih sob, kjer so ostareli starši živeli do smrti; stara mati je pomagala pri delu v kuhinji in hiši, stari gospodar pa se je udeleževal tradicionalnih iger, se ukvarjal s kaligrafijo, glasbo, ali pa gostil svoje prijatelje. Zaradi kasnejše uporabe je soba zgrajena tako, da se lahko hkrati uporablja kot čajna soba. Seveda je v sodobnosti vedno več domov za ostarele in najrazličnejših socialnih pomoči, tako da te sobe počasi izginjajo iz načrtov hiš.

Naslednja posebnost japonskega načina življenja je kompleksnost domačega dela in s tem tudi ženska podrejenost. Njena vloga v hiši v glavnem temelji na uporabnosti; je gospodinja in služkinja za družino glede hrane, oblačenja in čiščenja, mati svojim otrokom, gospodarica hiše, gostiteljica obiskovalcem, delavka na kmetiji, soproga gospodarju; nikoli pa nima časa ali

prostora, da bi bila sama. Pri izboljševanju in razširjanju obstoječih bivališč se nikoli ne pomisli na zmanjšanje kompleksnosti domačih opravkov, ampak se le ohranja obstoječa hierarhija. To se izraža tako v podrejeni vlogi, ki jo ima znotraj »hiše«, v njenem mestu v družbi in moralnem odnosu do moškega. Obstajajo tri vloge pokorne japonske ženske: do očeta, ko je še neporočena; do moža, ko je poročena; in do sina, ko ovdovi. Te vloge izrazito kažejo njen podrejen položaj, kar vpliva tako na medčloveške odnose znotraj družine in družbe kot tudi na japonsko bivališče. Ideje o podrejenosti ženske so tudi v etiki konfucianizma, kar kaže na izvor podrejenosti na temelju narave. Vendar pa je imela ženska pred nastankom takšnega družinskega sistema v 14. stoletju več spoštovanja, kljub takrat že prevladujočima konfucianizmu in budizmu. Tako je mogoče reči, da religija in družba nista bili edini, ki sta izoblikovali te posebnosti japonske družine. (Engel 1964, 224-227)

Za 14. stoletje sta namreč značilna neprekinjeno vojskovanje in anarhija, ko moški ni mogel več zagotavljati varnosti svojim podanikom. Tako ni naključje, da je od takrat naprej moškost zagotovljen privilegij in se uporablja tudi običaj dedne pravice prvorojenca, hkrati pa se je začela podrejenost žensk. Ker so se vrednote japonskega družinskega sistema pojavile kot obramba proti okolju in so se obdržale kot osnovni način preživetja, je možno reči, da je njihov karakter precej materialističen. (Engel 1964, 229)

Tako so japonska stanovanja oblikovana in funkcionirajo za moškega, medtem ko je opazno pomanjkanje ženske prisotnosti. V sobah težko najdemo kakršenkoli ženski vpliv, tako opazen v zahodnih stanovanjih, razen elegantnega šopka v vazi na ploščadi pred nišo s sliko. Pa še v tem primeru je to bolj poteza za moža ali goste, kot pa za svoj užitek. Poleg tega pa urejanje šopkov in njegovo občudovanje izvirata iz kulta čaja in sta bila prvotno bolj moška kot pa ženska skrb. Vsakdanje delo ženske označuje njegova kompleksnost, njen okus je omalovaževan, prostor, kjer ves dan dela, pa je arhitekturno zanemarjen. Kuhinja je bila v preteklosti velik prostor brez tal ali stropa, z leseni tlemi in z visečim stropom so jo opremili šele v zadnjem obdobju. Sedaj je kuhinja del hiše s stropom in keramičnimi ploščicami po tleh ter z vso moderno opremo in okrasom po gospodinjinem okusu. Danes je namreč prisotnost ženske veliko bolj opazna.

V sobah japonskih hiš je prisoten duh moške preprostosti in udobnosti, ne da bi poskušali prekriati sledi vojaškega bivališča. Engel predpostavlja, da se japonska ženska identificira z željami svojega moža. Pomembnost interesov moškega in njihova visoka vrednost se kaže tudi v njegovi aktivnosti v hiši: sprejemanje in gostitev obiskovalcev, kar je jasno ločeno od vseh domačih opravil. Tudi majhna hiša ima lahko precej velik vhodni prostor, kjer se gost in gostitelj, preden vstopita v sprejemno sobo, pozdravita s priklanjanjem. Navada sezuvanja čevljev pred vstopom v dvignjene prostore namreč zahteva določene vhodne prostore. (Engel 1964, 233-236)

Seveda se v sodobnem svetu ženske vse bolj vključujejo v najrazličnejše poklice. Vedno več žensk ima višjo izobrazbo, zaposlujejo pa se kot sodnice, upravnice, ravnateljice šol, član-

ice parlamenta, največ pa je med njimi učiteljic. Kljub temu pa je število zaposlenih žensk še vedno majhno, saj večina dela le nekaj let po zaključku šole, nato pa se poročijo in prevzamejo upravljanje gospodinjstva. Seveda ima večina gospodinjstev danes pralne stroje, sesalce, avtomatične kuhalnike za riž in podobne električne naprave, zato je po mnenju avtorjev knjige Nihon, njihovo delo precej lažje. Njihova glavna odgovornost je vzgoja otrok. Ko pa gre otrok v šolo, se naloge mater zmanjšajo, tako da imajo več časa za družabne aktivnosti in svoje interese, ali pa opravljajo kakšno honorarno delo. (Nihon 1982, 182-185)

Čeprav ima tudi danes žena v rokah vso gospodinjstvo, pa se počasi spreminja tudi odnos mladih žensk in moških do gospodinjstev. V domače delo se tako vključujejo vsi otroci, sinovi in hčerke kot tudi mož. Vsi opravljajo nekatera gospodinjstvena dela, kot so pomivanje posode, sesanje, brisanje prahu, kuhanje in podobno.

Vpliv filozofije in religije na način življenja v hiši

Filozofija gradnje je duhovna vsebina hiše, ki izhaja iz pomena hiše kot psihofizičnega zatočišča. Glede na ta kontekst arhitektura prekoračuje domeno tehničnega produkta in postaja interpretacija človekovega življenja. Filozofija gradnje odseva ne samo človekove osebne življenjske principe, ampak tudi filozofijo obdobja in njene družbe. Tako je arhitektura uresničenje duhovnega razvoja človeštva. Filozofija gradnje je tudi odraz človekove religije. Izraža se v prostoru in pohištvo za čaščenje, v meditaciji in religiozni službi doma in na vplivu religije na arhitekturne principe. V arhitekturi se izraža kot umetnost, saj umetnost arhitekture prevaja duhovne vrednote človeškega življenja v materialno obliko, npr. vrednote, ki jih interpretirata in odkrivata filozofija in religija. Manifestira tudi najvišji pridih človeka in je zato kriterij za človeškost v gradnji. Arhitekturno ustvarjanje zato zahteva temeljito znanje o univerzalnih filozofskih vrednotah, ki označujejo sodobno obdobje in družbo. (Engel 1964, 263)

Za Japonsko je značilno, da so njene tri velike religije, šintoizem, budizem in konfucianizem (zadnji dve nista domači) tesno povezane z njeno sekularno filozofijo. V resnici vse do seznanjanja z zahodno mislijo, ki je prinesla drugačno učenje in konec tej enotnosti, ni bilo nikakršne razlike med religijo in filozofsko interpretacijo življenja. Razlog za skladnost religije in filozofije je ta, da se religiozna verovanja, posebno budistična in konfucianistična, povezujejo tako s človekovim duhovnim življenjem kot tudi s praktičnim vsakdanjim življenjem posameznika in z moralo celotne družbe. (Engel 1964, 264)

Shintô (dob.: pot bogov) težko poimenujemo religija, ker je brez dogem, svetih knjig in moralne kode. Je bolj oblika mitologije, ki izhaja iz vseh naravnih stvari, v katerih so nadnaravna bitja ali naravne sile. Čeprav plemiške družine vidijo svoje prednike v teh božanstvih, pa *shintô* ni čaščenje prednikov, kot velikokrat predvidevajo, ampak je v bistvu čaščenje narave. V tem čaščenju je glavni ritual pridobiti si naklonjenost

spreminjajočih se in zlobnih božanstev ter izražanje hvaležnosti dobrim. Da je število šintoističnih božanstev res veliko, je mogoče videti v obstoju fraze iz japonske mitologije: *yaoyorozu no kami* (dob.: 8 milijonov božanstev, božanstva v šintoizmu). Kasneje se je šintoizem pod vplivom budizma in konfucianizma ideologiziral. (Nihon 1982, 274)

Čaščenje prednikov je poudarjal konfucianizem (*jukyô*), ki je bil uvožen iz Kitajske. Osnova konfucianske metafizične in etične doktrine je bil kult družine kot temelj države. Ker je bilo učenje podrejenosti staršem in vladarjem zelo primerno za japonski fevdalni sistem v srednjem veku, je pridobilo veliko naklonjenosti med vladajočimi razredi. (Engel 1964, 265)

Tako šintoizem kot konfucianizem sta imela velik vpliv na oblikovanje japonske misli in življenja. Tudi v sodobni Japonski so še vedno, četudi nezavedno, prisotni nekateri njuni principi. Tudi v arhitekturi je vpliv šintoizma in konfucianizma opazen tako direktno kot indirektno. Predvsem konfucianizem je močno oblikoval sistem japonske družine in bil odločilen dejavnik v razvoju japonskega bivališča. Imel je močan vpliv na vseh področjih japonskega življenja, predvsem na umetnost, obrt in razvoj družbenih institucij. Seveda pa so vse tri religije vplivale tudi druga na drugo.

V nadaljevanju je Engel prikazal, kako so različne filozofije na različne načine vplivale na japonsko bivališče, iz česar bi lahko bil viden in razumljiv filozofski pomen »bivanja«. Osredotočil se je predvsem na budizem (*bukkyô*) sam, kljub temu, da sta tudi šintoizem in konfucianizem vplivala na arhitekturno oblikovanje, vendar v manjšem obsegu. Razvilo se je veliko budističnih sekt in vsaka od njih se drži svojih metod za doseganje budističnega odrešenja skozi prakso, skozi intelekt ali skozi intuicijo. Ena skupina poudarja ritualne ali magične poti, druga verjame, da se odrešenje lahko doseže skozi čaščenje Amide, božanstva, ki se odreče svojemu odrešenju z namenom, da pomaga odrešiti druge, tretja sekta *nichiren* enači odrešenje s posameznikovim ustvarjanjem Budovega stanja, četrta sekta *zen* zavrača učinkovitost intelektualnega in opazovalnega načina za doseganje odrešenja. Namesto tega poudarja, da razsvetljenje lahko dosežemo direktno brez konceptualne sredine z enim samim intuitivnim sprejetjem realnosti, ki je osnova življenju in njegovim številnim izgledom. (Engel 1964, 365)

Budistične značilnosti

Ker je budistična filozofija zelo povezana z umetnostjo in kulturo, so jo podpirali v vseh državah, do koder je segla, od Cejlona do Tibeta, od Indije do Japonske. Kot prevladujoča filozofija, religija ali pogled na svet je vedno močno vplivala na človekovo mišljenje in čustva ter posledično tudi na vso kreativno umetnost, ki je izražala osnove preprostega duha, iz katerega izvira.

V primeru Japonske je do direktnega sprejema prišlo zaradi tesnih geografskih stikov z bolj napredno budistično kulturo Kitajske. V arhitekturi je bil ta vpliv v prvi stopnji imitativen. Zahvaljujoč celostnemu razvoju religioznega, umetniškega in

vsakdanjega življenja ta vpliv ni ostal samo na eklastični arhitekturi (templji, samostani in hiše duhovnikov), ampak jo je sprejela in prilagodila tudi stanovanjska arhitektura vseh družbenih razredov. (Engel 1964, 366)

Razumljivo je, da je veliko novih tehnik, oblik in materialov, ki so v 7. in 8. stoletju iz Kitajske prišli na Japonsko, še stoletja ostalo del cerkvene in aristokratske arhitekture. Razlog za to je bil v splošni revščini večine ljudi, njihovem tehničnem neznanju in opremi ter strogem razrednem razlikovanju, močnem tudi v gradnji. Obstajajo pa tudi dokazi, da so tehniko gradnje glinenih zidov sprejeli vsi družbeni razredi. Pred tem je plemstvo uporabljalo lesene deske, ljudje nižjih slojev pa pletene veje; metode, ki so bile manj učinkovite kot kitajski uvoz. Strešne opeke so bile drugi izdelek, poleg arhitekture budističnih templjev, ki je bil uvožen iz Kitajske. Vendar sta splošna revščina preprostega ljudstva in odnos lokalnega duhovništva še dolgo časa preprečevala uporabo opeke za gradnjo preprostih hiš. V resnici so samo zaradi visoke gorljivosti slame in skorje za kritino, ki je spravljala v nevarnost tudi hiše vojakov in plemstva, ljudje na položajih bili prisiljeni odstraniti omejitve za uporabo strešne opeke. (Engel 1964, 265)

Medtem ko sta glina in strešna opeka komponenti, ki ju je bilo lahko sprejeti ne glede na različne kraje, pa je bila merska standardizacija, ki je prišla na Japonsko, prilagojena gradnji templjev in podobnih zgradb. Zato je bilo potrebno bistveno preoblikovanje, preden se je lahko uporabljala v navadni stanovanjski gradnji. S spretnim reformiranjem in ponovnim uzakonjanjem teh gradbenih pravil so Japonci izdelali standardizacijo za stanovanjsko gradnjo, ki bi lahko bila unikatna v svetovni arhitekturi. Pomembno merilo *kiwari* je dosežek japonske arhitekture same, tako za duhovniško kot tudi za domačo gradnjo. To je merilo za lesen material, kot so stebri in tramovi, ki se je uporabljal pri gradnji. Vendar pa naj bi bilo jasno, da ideja in sistem v stanovanjski arhitekturi izhajata, tako kot vojaško bivališče, iz budističnega stanovanja, ki je samo po sebi nedvomno oblikovano po kitajskem vzorcu.

Še ena značilnost japonske arhitekture in najbolj dinamičen izraz japonske estetike-stenska vdolbina za sliko, *tokonoma* je več kot na en način povezana z budistično arhitekturo. O izvoru *tokonome* se še vedno razpravlja in raziskuje. Sveti pomen niše s sliko naj bi izhajal iz *zenskih* samostanov, kjer je na enem zidu visel sveti budistični zvitek z rožami in gorečim kadilom na polici. *Zen* menihi so se zbirali pred zidom na duhovnih vajah ali meditaciji in tukaj v globokem ritualu pili čaj iz ene posode. Tako ritual kot stensko sliko so menihi spoznali po vrnitvi iz kitajskih samostanov v 13. stoletju in to bi tudi lahko bil najzgodnejši in najbolj osnoven vir za obliko in sveti pomen kasnejše niše s sliko, *tokonoma*. Vdolbina za sliko je pomembna tudi za razkrivanje umetnosti v obliki visečega poslikanega zvika, *kakejiku*, ki tudi izvira iz budizma. Budistični menihi so namreč prinesli slavne poslikave iz Kitajske in po vsej verjetnosti je plemstvo iskalo primeren prostor za postavitev, kjer bi jih lahko občudovali. Tako so začeli uporabljati isto mesto kot *zen* menihi. V dobesednem pomenu to ni vdolbina, ampak deska, *oshi-ita* (deska za potiskanje), kar napeljuje na to, da je bila deska izvorno premična.

Beseda *tokonoma* pomeni prostor za ploščad ali teraso iz lesa (*toko*), ki izhaja iz glavne dvorane vojaškega bivališča, *shuden* ali *hiroma* (širok prostor, dnevna soba), zgrajenem v t. i. *shoin* slogu. V tej stavbi je del glavne sobe, imenovan *jōdan* (zgornja stopnica), ki je bil dvignjen za en korak, s plitko vdolbino za sliko in vdolbino za police na dolgi steni. Prostor za pisanje, ki je bil obrnjen navzven, je imel kasneje obliko dvignjenega balkona ali izstopajočega okna. *Shoin* slog je tako dal *tokonomi* svoje ime in tudi namen, da stoji na prostoru, kjer ga lahko počastijo gostje. Tudi v tem primeru je opazen budističen vpliv. (Engel 1964, 265-266)

Sistem konstrukcije stanovanja v *shoin* slogu, njegov merski sistem in njegov fizični izgled kažejo, da so bili narejeni po modelu bivališč budističnih menihov. Vloga *tokonome* kot prostora za meditacijo in umetnost izhaja iz *zen* budistične dvorane, ki je dobila nov pomen v dvoranah vojaških hiš kot uradni prostor za goste. V čajni sobi pa je v arhitekturno fizičnih potencialih vdolbina za sliko dobila popolno razsežnost. Tako so se razvili različni tipi *toko* in od tega časa naprej so vdolbine za slike začeli uporabljati tudi navadni ljudje. Čajni kult, čajni mojster in čajna hiška, vse je tesno povezano z *zen* budizmom in tudi zadnja faza razvoja v posameznem dosežku japonske arhitekture je bila strogo določena z dejstvi, ki izhajajo iz budizma. (Engel 1964, 266)

Shoin je še en poseben pojav v japonskem bivališču, ki svoj obstoj dolguje budizmu. *Shoin* je bil originalno prostor za pisanje *zen* duhovnikov, z oknom, ki izstopa iz fasade, katerega polica rabi tudi kot miza za pisanje. Izvorno je bila to neodvisna zasebna soba, ki je segala čez verando na vrt in je bila naslikana že v dokumentih iz obdobja Kamakura (1185-1336) z menihi, ki študirajo. Kasneje pa je nastal majhen dvignjen balkon ali izstopajoče okno, ki je bilo povezano z vdolbinama za sliko, in police, *tokonoma* in *tana* v značilni sprejemni sobi plemstva in vojaštva. Tukaj ni imel več svoje prvotne vloge, ampak je dobil bolj dekorativen značaj. Ker je bil *shoin* značilen za uraden stanovanjski slog 16. do 18. stoletja, se je termin *shoinzukuri* začel uporabljati in označevati gradbeni slog z značilnim formalnim tlorisom in obliko. Vzpenjajoči trgovski razred, ki se je začel upirati predpisom fevdalne vlade, je v 17. in 18. stoletju sprejel med ostalimi pojavi tudi dekorativen študijski prostor in na ta način je ta postal dostopen tudi preprostim ljudem. (Ueda 1974, 88-89)

Veliko značilnosti japonskega bivališča je direktno ali indirektno povezanih z budistično arhitekturo, tako v motivih, obliki, tehniki in materialih. Kljub temu, da so bile poteze japonske budistične arhitekture v osnovi izoblikovane po kitajskih prototipih in standardizirane, so se od njih odmaknile in se oblikovale z močnim japonskim poudarkom. Na Japonskem, kjer so bili vajeni preprostega sprejemanja kulturnih dosežkov od drugih, bolj razvitih civilizacij, Kitajske in kasneje Evrope, je bilo mogoče opaziti, da so se dosežki njene kulture zelo težko uresničili, če pa so se, so imeli nižjo vrednost. Daleč od realističnega soočanja z okoljem in napredovanjem na temeljih domačih dosežkov se je višji razred naslanjal na budistično arhitekturo, nižji razred pa se je v inspiraciji in izboljševanju zgledoval po višjih razredih, kar je bilo lažje in manj tvegano.

Ko so bile budistične poteze končno vključene v hiše preprostih ljudi, niso bile več kitajske, saj so bile uvožene stvari skozi prizmo preprostosti, poenostavljanja in preoblikovanja ter ponovnega uveljavljanja prilagojene japonskim značilnostim. Poleg tega so bile na novo interpretirane v hišah plemstva in vojakov, od koder so jih prevzeli tudi nižji razredi.

Filozofija *zena* je zaradi svojih posebnih metod in svojega univerzalnega pristopa vse od srednjeveških časov naprej vplivala na vse stopnje japonskega življenja veliko globlje kot katerakoli druga sekta, povezana pa je bila z umetnostjo, družbenimi institucijami, vlado in vsemi razredi družbe, posebno pa še z arhitekturo in krajinarstvom. (Engel 1964, 370)

Sekta zen se ni omejila le na religiozni vidik življenja, ampak se je vključila v vse njegove stopnje. *Zen* zavrača razum kot temeljni način pridobivanja znanja, zanj je neposredna izkušnja v aktivnem življenju najbolj direktna in zaradi tega tudi najmočnejša metoda doseganja modrosti. Po *zenu* so izkušnje srečanja z impulzi iz okolja. Ponavljajoča se srečanja stimulirajo intuicijo in intuicija vzgaja znanje. Tako je zen še posebno posegel v stanovanjsko arhitekturo, da bi pokazal svoj edinstven pristop in približal svoje ideje o življenju, posebno še naravne metode in svoj nediskriminirajoč odnos. Vse to je bilo vseč intelektualcem in tudi nižjim razredom, kot so vojaki, kmetje in širša publika. Najbolj je *zen* vplival na gradnjo in oblikovanje templjev *zenističnih* menihov. Njihova potreba po špartanskem življenju se je odražala v oblikovanju prostora za molitev in razmišljanje. Uporabljal je naravne materiale, ki so odgovarjali klimi, saj je bilo oblikovanje odraz narave: les, glino, bambus, papir, kamen. Že opisana preprostost japonske stanovanjske arhitekture je izvirno izraz pomanjkanja in revščine in ne izhaja iz razumnega omejevanja. Zasluga *zena* je, da kaže lepo naravno in zavestno preprostost, skozi *zen* je bila tako odkrita estetika preprostosti, ne sama preprostost, in tukaj je njen bistveni prispevek k svetovni civilizaciji. Preprostost je kot vizualni izraz rezultat ponavljajočih se odstranjevanj odvečnosti, je redukcija oblike, prostora, motivov konstrukcije, funkcije in materiala na minimum, ki je potreben za prilagoditev namenu obstoja. Takšna preprostost umetnost ustvarjanja stvari na preprost način - je za prevladujoč element naredila streho, ki zaščitniško lebdi nad družino, življenjem in smrtjo, varuje pred dežjem in ustvarja prostor zavetja. (Engel 1964, 372)

Glavni princip *zena* v oblikovanju stanovanj je vpliv zunanje narave na notranjost, opisuje pa se s pojmi, kot so *sabi* in *wabi*. *Sabi* opisuje elegantno lepoto, ki je v preprostosti in spokojnosti, *wabi* pa pomeni imenitno dostojanstvo, s katerim opazovalec z leti sprejema stvari s spoštovanjem, pomeni preprostost in spokojnost. Ta estetika in filozofija se najbolj izražata v čajni ceremoniji in gradnji čajnih sob. Tukaj nepopolnost in nedokončanost zidne teksture, stebrov, tal in čajnih skodelic proizvedeta zelo intimen psihološki odgovor. Tako se namreč razkrivata človekova nezadostnost in minljivost njegovega življenja. Vendar ti principi ne veljajo samo za čajne sobe, ampak za vse sobe v japonskem stanovanju. Od tega časa naprej so poteze preprostosti v japonski hiši, kot so hrapavi zidovi ali nesimetrija vdolbine za sliko, postale zelo jasne umetniške kreacije. (Paul 2000, 71)

Daisetz Suzuki nadaljuje in pravi, da je *satori* (razsvetljenje) emancipiranje, kar pomeni svobodo. Da pa se lahko doseže *satori*, zen ponuja dve poti: verbalno in skozi dejanja. Pomen *satori* je v vsakdanjem opravljanju določenih opravil, kot so prehranjevanje, pitje ali opravljanje dela. *Satori* je osvoboditev, tako moralna, duševna kot tudi intelektualna. (Suzuki 1959, 5-18)

Budistična izjava, da je pojav materialnega sveta neresničen, začasen in samo izraz časa enega življenja, ki vse prežema, se odraža v preprostosti zunanje oblike. Za odkrivanje tega življenja v konkretnem primeru mora biti oblika diskretna, nevsiljiva in preprosta. Preveč jasne oblike zavračajo, ker pritegnejo pozornost nase in ne k njihovi vsebini. Zaradi tega *zen* izhaja tudi iz principa oblike v umetnosti in arhitekturi ter razlaga, da se je treba simetriji izogniti za vsako ceno. Namesto tega se jasno išče nesimetrija.

Ne samo individualne komponente hiše, ampak tudi arhitekturni prostor z definicijo zunanosti in notranosti, so skozi *zen* dobile filozofsko interpretacijo. V individualno definiranim prostoru, od sobe, do vrta do vesolja, hiša postane prehodna postaja za življenje, materialna oblika, ki je trenutno zatočišče človekovega življenja. Zaradi tega ni razloga graditi hišo za večnost, odporno na nasilne sile narave. Nepobarvan les, izpostavljen dežju in desetletjem prikazuje minljivost vseh materialnih oblik bolj prepričljivo kot katerakoli besedna navodila. Tudi individualnost notranje sobe, ki je izvorni izraz revščine v pomanjkanju okraševanja, oblike, motivov in barve, postane skozi interpretacijo *zena* človekova estetska izkušnja. Zaradi tega okolje, da zapolni praznino, zahteva človekovo prisotnost in sodelovanje. Sobe na Japonskem postanejo človeške šele s človekovo prisotnostjo. Tako postane prazna soba prostor, kjer se lahko človekov duh svobodno premika in kjer lahko njegove misli dosežejo meje svoje moči. (Suzuki 1959, 373-374)

Sekta zen je postala ogrodje duha vojakov (*samurai*), čajnega kulta in japonskega urejanja cvetlic (*ikebana*). Imela je velik vpliv na japonsko miselnost, kulturo in na vse vidike japonskega življenja. (Nihon 1982, 279)

Tako kot je *zen* vplival na arhitekturo v preteklosti, je vplival tudi na ideje arhitektov 20. stoletja, kot so Američana Frank Lloyd Wright in Charles Eames, Francoz Le Corbusier in Finec Alvar Aalto, ki so delovali na Japonskem. Tudi japonski ustvarjalci Tadao Ando, Fumihiko Maki, Toyo Ito ali Itsuko Hasegawa so se zgledovali po tradicionalnih *zenski* filozofiji, kjer je prevladoval prazen prostor za svobodnega duha. (Stewart 1987, 131)

Ljudske religije

Na Japonskem je tako kot drugod več različnih vrst obredov in magično verskih običajev, ki imajo izvor v daljni preteklosti. To so ljudske religije, ki obstajajo poleg institucionaliziranih državnih religij in se vključujejo v vsakdanje življenje ljudi. V njih je veliko šamanizma, ki je v preteklosti igral veliko vlogo v obdobjih politične in družbene krize. Še danes je viden odsev

teh religij v arhitekturi. Takšen primer sta svetišči Ise in Izumo, ki sta v slogu stare bivalne gradnje. V sodobnosti so vidne tudi povezave med ljudskimi običaji in letnimi festivali. (Hori 1968, 3-6)

V preteklosti je bil pomemben kult plodnosti in s tem pridelovanje riža, pri čemer so nastali obredi med kmečkim prebivalstvom. Prisotni so bili obredi iniciacije oziroma prestopni obredi. Japonska ljudska religija ima korenine v dolgi tradiciji agrarne družbe. Obstajata dva sistema verovanja. Prvi je *uji-gami* (božanstvo varuh skupnosti), ki temelji na družinskem ali klanskem sistemu. Vsaka družina je imela svoje svetišče kot središčni simbol solidarnosti posvečeno duhovom prednikov. Drugi sistem pa je *hito-gami* (človek-bog), katerega osnova je tesen odnos s posameznimi kamiji preko religioznih specialistov, kot je šaman ali vrač. Ravno v skupinah džozoku je viden sistem ljudskih religij, saj je bila osnovni sorodniški sistem japonske ruralne družbe. Ta sistem predstavlja več družin, povezanih v vsakdanjem načinu življenja in vpliva tudi na bivalno kulturo, kar je najbolj vidno ob praznovanjih, ko okrasijo hiše in darujejo bogovom na posebnih mestih v notranjosti. (Hori 1968, 20-31) Ena izmed glavnih ljudskih religij je *Nenbutsu* (molitev k Amidi Budi), v kateri so opazne glavne značilnosti popularnega budizma, pomešanega z japonsko ljudsko religijo. (Hori 1968, 83)

Duhovne in praktične potrebe

Tako preprosti ljudje kot inteligenca so predani svojemu religioznemu izražanju. Res je, da je bil Buda agnostik in da je bila konfucianska doktrina, ki je oblikovala mišljenje Japoncev ter zavrgla aktivno verovanje v nadnaravna bitja, prisotna več kot tri stoletja. Vendar so bili izobraženi ljudje, čeprav seznanjeni z zahodno filozofijo in znanostjo, zvesti ponižnemu izvajanju tradicionalnih verovanj, ločeni od zunanjega sveta v svojih bivališčih, kjer se ni bilo treba pretvarjati. Čeprav se postavlja vprašanje, koliko je vključenega vraževerja, pa ni dvoma o resnosti verovanja. Japonska religija ni, tako kot zahodna religija, omejena na cerkev ali tempelj, temveč je resnični del vsakdanjega življenja. Da je religiozna zvestoba iskrena in univerzalna za celoten narod, je vidno v prisotnosti *butsu-dan* (oltar Bude) in *kami-dana* (šintoistični oltar v hiši) v večini domov. Tisti, ki so zvesti samo šintoizmu, ti pa so redki, imajo samo polico. Ponavadi imajo družine oboje, kar je najboljši dokaz, da budizem sprejema in dopušča elemente drugih verovanj.

Šintoistična božja polica je zelo preprosta, tako kot je na splošno preprosta šintoistična arhitektura, budistični oltar pa je bogato okrašen in veličasten. Oltar je ali v posebnem kabinetu ali pa je vgrajen v omaro za drsnimi vrati. Nanj položijo spominske table prednikov, tukaj se daruje hrano ali riževo vino. Riževo vino se ponudi v posodi, ki se imenuje *miki-dokkuri*, budistični duhovnik pa v določenih obdobjih izvaja preprosto mašo. Hrano darujejo tudi v šintoističnem svetišču, pred katerim ponavadi stoji stalno prižgana lučka.

V dolbina za sliko, *tokonoma*, predstavlja reprezentativni uradni center v japonski hiši, kjer prevladuje estetika, intelektual-

nost in formalnost, Budin oltar pa stoji stran od uradne atmosfere sprejemne sobe in je postavljen v zasebnost družinskih sob, zakrit pred očmi obiskovalcev. Ponižna predanost, versko služenje in dnevna skrb za Budo niso stvar javnih izvajanj, niti niso omejena na čas in prostor v cerkvi. To je bolj zavestno in ponavljajoče se življenje in izvajanje globokega religioznega verovanja v hiši. (Engel 1964, 370-372)

Nekateri ugovarjajo, da je ta pojav v japonskih domovih samo še običaj in formalnost, ki ju izvajajo brez odkritosti in verovanja, medtem ko bistvo ni več prepoznavno in je izgubljeno. Vendar kljub vsemu med večino Japoncev še obstaja verovanje v prisotnost prednikov in življenje v vesoljnem svetu. Še en dokaz odkritosti preprostega človeka so pogosta romanja. Tako lahko v obdobjih bogatih letin cela vas obišče budistične templje in šintoistična svetišča, ali pa se povzpne na svete gore. Od tam prinesejo veliko amuletov, *o-mamori* (amulet) ali *o-fuda* (spoštljivo: karte, amulet), papir, na katerega napišejo prošnje in jih pritrdijo pred vrata ali jih postavijo na božjo polico. Čeprav hiša svojim stanovalcem pred naravnimi elementi nudi le malo fizične zaščite, pa daje zavetje prednikom in bogovom; ti pa dajejo duhovno varnost svojim stanovalcem, kar je v očeh stanovalcev učinkovitejša zaščita kot pa okrepitev hišne strukture. V tem primeru vidimo, da je japonska hiša obdržala religiozno filozofijo svojega časa in ljudi. Iz tega tudi sledi, da je japonska stanovanjska kultura bolj filozofska kot praktična, saj hišne mere ne odgovarjajo fizičnim zahtevam človeka in okolja. (Engel 1964, 370-372)

Med prazniki in pogrebi so uporabljali celotno hišo. Notranje sobe so bile predeljene z drsnimi vrati, ki so bila bolj trdna in bolj okrašena, kot pa vrata s prozornim papirjem, ki so delila zemeljska tla od dvignjenih. Ta notranja vrata so lahko odstranili in tako spremenili celotno hišo v veliko sprejemnico. Lahko so odstranili tudi zunanja vrata, ki so gledala na vrt, in tako povezali notranjost z zunanjo naravo. Uporabljali so malo stekla, le za okna v kuhinji, vendar pa so nekatere bogate hiše papirnata vrata na južnem delu hiše nadomeščala s steklenimi, predvsem tistih 5 ali 6 mesecev, ko je bilo bolj mrzlo. (Dore 1978, 70)

Tudi v predzgodovinskem in klasičnem obdobju strehe japonskih hiš niso bile le zaščita pred klimatskim vplivi, ampak tudi simbol. Glede na azijsko življenjsko filozofijo so strehe hiši dajale harmonijo s posebnimi merami. Njihova oblika se je nanašala na polarno harmonijo, podobno kot kitajski princip yin-yang. Originalni tip hiše prikazuje delitev na »visoko« in izpopolnjeno hišo ter prostor za spanje ter »nižji« del ali »prostor s tlemi iz steptane gline« (doma). Nižji del je bil delovni prostor in kuhinja. Pogosto so ta prostor imenovali *niwa* (vrt, dvorišče). Tako načrt vključuje polarne enote nasprotujočih si kategorij, kot so zgoraj/spodaj, umetno/naravno, drago/poceni ali preprosto in v širšem smislu nebo/zemlja. Ta polarna delitev ima pomembno vlogo v razvoju japonske kmečke hiše.

- Preden začnejo graditi hišo - marsikje še danes - kot del praznovanja postavijo preprosto svetišče, ki se imenuje utišanje zemlje (pomirjevanje zemlje - *jichinsai*). Z zelenimi bambusovimi palicami označijo štiri vogale kvadrata. Na te

- štiri palice pritrdijo sveto vrv (*shimenawa*) in tako dobijo sveto območje, kjer postavijo sveti sedež bogov (*yorishiro*), ki ga razdelijo na dva dela z različnim pomenom.
- Veliko ruralnih tipov hiš ima v središču kultni steber (*daikokubashira*), ki je osrednji nosilni steber v hiši. Ponavadi stoji na liniji razmejitve med dvema nasprotno ovrednotenima prostoroma v hiši. Posvečen je božanstvoma sreče *Daikoku* in *Ebisu*. Njun kult naj bi v hišo prinesel srečo in bogastvo. Ponavadi steber ne nosi bremena. Zgornji okrašen del se stika s svetim delom strehe.
 - Ognjišče in prostor, kjer priteče voda, prav tako obravnavajo kot sedež božanstev, predvsem na podeželju (*kama no kami, mizugami*).
 - »Deska za bogove« (*kamidana*) je pritrjena na mejno linijo med streho in steno na dvignjenem prostoru, pokritem s *tatamiji*. To je prostor, kjer živijo šintoistična božanstva. Najpomembnejši je hišni ali dvoriščni bog (*yashikigami*) in božanstvo, ki ščiti skupnosti (*ujigami*). Tam tudi postavijo majhno svetišče kulta Ise, in posebno v ruralnih območjih tudi božanstvo riža (*inari*), skupaj z ostalimi simboli regionalnih ali državnih kultov. Vsa ta božanstva domujejo v majhnih lesenih svetiščih. Vsako ima enkrat ali dvakrat letno svoje običajne kulturne festivale. Njihovi kulturni prostori so takrat, glede na lokalno tradicijo, okrašeni s kulturnimi simboli. Darujejo riž, riževo žganje ali sol. Vsa družina se zbere pred kulturnim prostorom, kjer na določen tradicionalni način pojedjo ritualni obrok. Za novo leto se vsa družina zbere v hiši, kjer z odstranitvijo vseh *shōji* nastane velika dvorana, v kateri prevladuje najboljša soba s *tokonomo*.
 - V vseh agrarnih vaseh, pa tudi v mestih, praznujejo festival starega vaškega ali klanskega božanstva (*ujigami*), ki je najpomembnejši kulturni dogodek. Praznujejo ga tako v lokalnem svetišču kot tudi doma.
 - V ruralnih območjih igra pomembno vlogo tudi polarna struktura kulta poljskega ali gorskega božanstva (*ta no kami, yama no kami*). Pred pomladjo prinesejo figuro božanstva iz gozda nad vasjo v hišo in jo postavijo v *tokonomo*, kjer kraljuje med praznovanjem. Kasneje jo odnesejo na polje, kjer varuje riž.
 - Novoletno praznovanje (*nenshi*) traja več dni. Takrat se v domači hiši zbere večja družina. Pred praznovanjem se ponavadi hiša počisti, kulturne prostore zunaj in znotraj hiše ter vhodna vrata pa okrasijo.
 - Podoben običaj lahko vidimo tudi med velikim poletnim budističnim festivalom za pokojne (*o-bon*).
 - Tudi ob smrti ima hiša pomembno vlogo. Ob prvi in najpomembnejši ceremoniji za pokojno osebo (*o-sōshiki*) odprejo hišo proti cesti in jo bogato okrasijo. Pred budističnim oltarjem (*butsudan*) postavijo oltar za umrlega in se ga dolga leta spominjajo ob ceremonijah. Praznujejo 3., 7., 13., 17., 23., 35., 49. leto (*nenki*) po smrti. Vse omenjene ceremonije so v kulturni sobi s prisotnimi člani družine in z budističnim duhovnikom.²

jenje je namreč prilagoditev na profano obliko ritualnih konceptov. Ritualno zaporedje se razvija skozi povezano mrežo notranjih kulturnih prostorov in zunanjih vhodov in poti, med katerimi je celoten notranji prostor hiše postal hierarhično strukturiran, tako v šintoističnih svetiščih kot v budističnih templjih. Seveda ima vsaka hiša tako tradicionalen kot moderen pečat, ki ga so na njej pustili njeni prebivalci, s katerim so izražali svojo osebnost. (Rozenzstroch 1978, 45)

Filozofija in religija v sodobni arhitekturi

Japonska stanovanjska arhitektura po mnenju Engela (1964, 375) predstavlja pomembne primere filozofske arhitekture. Za duhovno okolje je bilo zelo pomembno, da se je navadno bivališče dvignilo nad raven tehnike, ki odgovarja človekovim psihofizičnim potrebam. Tako je postala hiša resničen izraz veroizpovedi in filozofskega koncepta ljudi in njihovega obdobja, arhitektura pa je v tem dobila svojo najglobljo duhovno vlogo. Takšna religioznofilozofska materializacija je bila možna s prevzemom potez iz religiozne arhitekture, z oskrbovanjem svetega mesta za religiozno čaščenje in s prilagoditvijo izražanja v vseh komponentah religioznofilozofskih principov. Tukaj je treba omeniti, da so bila to predvsem bivališča revnega razreda, ki je živel pod pritiskom in v pomanjkanju. Ti ljudje so potrebovali prostor, kjer so lahko zadovoljili svoje nadnaravne in mistične navdihe, kar je bilo ekonomsko možno brez poseganja v gradbeni sistem, ki je deloval z minimalnimi stroški.

Zahodna arhitektura v svojem neprestanem iskanju po izboljšanju fizičnega udobja nima več znanja o osnovnih človekovih potrebah. Najbrž pa se je tudi človek sam v svojih vrednotah, ki so vedno bolj usmerjene v materialno, nehal zavedati, kaj je temeljno za njegov obstoj. Posledično se je večina sodobne arhitekture v svojem bistvu približala temu, da so pomembnejši tehnični proizvodi, kot avtomobili, radio ali pohištvo, ki sovpadajo s človekovimi fizičnimi potrebami in združujejo učinkovitost z estetskim izgledom. Sodobna arhitektura se ne dokazuje več v vlogi iskalca duhovnega zatočišča, saj ne izraža niti filozofije svojih stanovalcev niti duhovnih vrednot obdobja. Sodobna arhitektura postaja nečloveška v smislu, da ne izvaja več najbolj značilnega človekovega navdiha: verovanja ali domišljanja nevidnega sveta.

Ni dvoma, da je, odkar je tehnika prevzela stanovanjsko gradnjo iz rok nestrokovnjakov, odgovornost arhitekta, da postavlja oziroma naj bi postavljali življenjske standarde, tako materialne kot duhovne. Tako je nujno, da arhitekt skrbi za realno povezovalno z obdobjem in nadzoruje tokove miselnosti. Tako bo ugotovil, da na Zahodu krščanska religija nima več dominantne pozicije v duhovnem življenju človeka, tako kot ga je imela v srednjem veku. Namesto tega je zahodna filozofija sodobnemu človeku v ospredje postavila druge ideologije, ki niso nujno v nasprotju s krščanskimi vrednotami, so pa bistveno drugačne. Čeprav so povzročile pogoste konflikte, pa so ustvarile tudi novo in unikatno sliko svetovnega nazora, ki zahteva svežo arhitekturno interpretacijo.

Življenje v tradicionalni japonski hiši je bilo primarno strukturirano za kulturne in ne za praktične potrebe. Vsakdanje živl-

² prim.: Egenter 2002, <http://home.worldcom.ch/~negenter>

Na Japonskem je bil duhovni svet pomembnejši od materialnega, ki je samo viden in kratkotrajen izraz. To spoznanje o življenju se je v preteklosti odražalo v vsaki japonski hiši z budističnim oltarjem, rednimi mašami in darovanjem hrane pokojnim prednikom. Zen je iskal in našel odgovore na življenjska vprašanja v pozni srednjeveški Japonski, s tem pa je postala arhitektura odkrit izraz obdobja in njegovih dominantnih sil. Ni na novo ustvaril oblik, kot je pogosta domneva, ampak je le na novo interpretiral, kar je že obstajalo in iz tega izvajal estetiko in moralne principe. (Engel 1964, 376)

Oblike in strukture arhitekturnih slogov so v preteklosti izražale ideologijo, ki je označevala obdobje in narod kot celoto. Sodobni arhitekturi pa primanjkuje vsakršnih duhovnih idej ali filozofskih konceptov. Tako je možno, da v tem ideološkem vakuumu sedanji estetsko-filozofski principi *zen* budizma lahko prinesejo temelje za novo etiko v arhitekturi. Pomembno dejstvo je, da je eden glavnih virov, od koder je *zen* dobival nove impulze, arhitektura sama. V hiši preprostih ljudi je *zen* videl potrditev svoje filozofije in njeno širitev med širše množice. Tako je dal novo filozofsko interpretacijo obstoječega reda v arhitekturi, ločeval pomene neizbežne revščine in zatiranja ter tako ustvaril močan instrument arhitekturnega ustvarjanja z globokim duhovnim pomenom.

Literatura:

- DORE, Ronald** 1978: Shinohata, A Portrait of a Japanese Village. London, Penguin Books Ltd.
ENGEL, Heinrich 1964: The Japanese house: A tradition for contemporary architecture. Tokyo, Charles E. Tuttle Company.

HAYAMI, Akira; UCHIDA, Nobuko 1972: Size of household in a Japanese country throughout the Tokugawa era. V: Household and family in past time, Peter Laslett, University Press. Cambridge, 473515.

ICHIRO, Hori 1983: Folk Religion in Japan; continuity and change. Chicago, Midway Print.

KATOH, Amy Sylvester 1990: Japan: the art of living. Charles. Tokyo, E. Tuttle Co. Inc.

KAWADA, Minoru 1993: The origin of ethnography in Japan, Yanagita Kunio and his times. London, Kegan Paul International.

NAKANE, Chie 1972: An interpretation of the size and structure of the household in Japan. V: Household and family in past time, Peter Laslett, University Press. Cambridge, 515543.

Nihon - sono sugata to kokoro 1982: Nihon Steel Human Resources Development. Tokyo, Gakuseisyu.

PAUL, Michael 2000: Zen- Wohnen und Leben in Harmonie. Köln, Dumont Buchverlag.

ROZENSZTROCH, Daniel; STAFFORD, Clif; SLESIN, Susan 1987: Japanese Style. London, Thames and Hudson Ltd.

STEWART, David Butler 1987: Modern Japanese Architecture. Tokyo, Kodansha International Ltd.

SUZUKI, Daisetz T. 1959: Zen and Japanese Culture. New York, Princeton University Press.

TAKEJI, Kamiko 1977: The internal structure of the three-generation household. V: The family cycle in European societies; Jean Cuisenier; The Hague, Mouton.

UEDA, Atsushi 1990 (1. izdaja 1974): The inner harmony of the Japanese house. Tokyo, Kodansha International.

YOSHIDA, Tetsuro 1969 (1. izdaja 1954): Das Japanische Wohnhaus. Tübingen, Verlag Ernst Wasmuth.

Viri:

Egenter, Nold november 2002:

<http://home.worldcom.ch/~negenter>

Housing-Traditional and Modern 1998, Tokyo, International Society for Educational Information (zgoščenka).

Informatorji:

ABE, Sachiko, 1976, poklicna fotografinja

ISHIJI, Natsuko, 1979, bančna uslužbenka

ISHIJI, Masahiro, 1950, zasebni podjetnik

ISHIJI, Harumi, 1956, gospodinja

ISHIJI, Hanako, 1982, študentka

ISHIJI, Kamiko, 1985, dijakinja

ISHIHARA, R., 1978, pisarniški uslužbenec

MINO, M., 1970, računalniški uslužbenec

TAKAHASHI, Rie, 1975, turistična delavka

LIKOVNA USTVARJALNOST IN SLOVENSKI IZSELJENCI

Izvleček

Pričujoče besedilo je poskus etnološkega orisa likovnega obzorja slovenskih izseljencev na primeru skupine še delujočih slovenskih likovnih umetnikov, ki živijo v Avstraliji, Argentini, ZDA, Kanadi in na Švedskem.¹ Podlaga raziskavi so bile njihove življenjske zgodbe, ki sicer vsaka zase na svoj izvirni način pričajo o vsakdanjiku izseljencev - umetnikov in njihovi umetnosti. Predmet raziskave je način življenja ljudi, ki so bodisi likovni samouki ali akademsko izobraženi ustvarjalci, in njihovo likovno ustvarjanje.

Abstract

In the proposed paper, the focus will be on an ethnological analysis of the way Slovene immigrants express themselves through art. Taking as an example several still-working Slovene artists living in Australia, Argentina, USA, Canada and Sweden, the paper is based on their life stories. Each of these stories illustrates everyday lives of these immigrant artists, be it amateurs or professionals, and their work.

Uvod

Raziskovanja likovne ustvarjalnosti slovenskih izseljencev sem se lotila zaradi slabe raziskanosti teme. Izseljenski likovni ustvarjalci so sicer vzbudili zanimanje raziskovalcev - umetnostnih zgodovinarjev, ki so tematiko preučevali le obrobno in fragmentarno. Večinoma gre za priložnostne zapise ob razstavah in avtorske preglede del posameznih umetnikov, ocene in kritike, nastalo pa je tudi nekaj pregledov in analiz likovnega ustvarjanja izseljencev starejše generacije; umetnost mlajše

generacije pa še ni bila v celoti ovrednotena. Doslej je življenje in delo slovenskih likovnih umetnikov sistematično preučevala le umetnostna zgodovinarica Irene Mislej, ki je med drugim tudi direktorica Pilonove galerije v Ajdovščini.

Z etnološkega vidika je raziskovalno polje likovnega delovanja slovenskih izseljencev popolnoma nedotaknjeno, zato so mi bila dognanja umetnostnozgodovinske stroke in likovne teorije pri raziskavi v veliko pomoč. Pričujoče besedilo tako predstavlja prvi poskus osvetlitve tega malo znanega segmenta kulturnoumetniške dejavnosti izseljencev z vidika etnološke stroke.

Likovna umetnost je lahko predmet preučevanja umetnostnih zgodovinarjev, etnologov, likovnih teoretikov, pa tudi psihologov in sociologov umetnosti. Umetnostni zgodovinarji raziskujejo razvoj likovne umetnosti, vendar pa se večinoma posvečajo le visoki umetnosti, povprečno likovno produkcijo pa zemarjajo. Na drugi strani pa etnologi v praksi namenjajo več pozornosti ljudski likovni umetnosti. Vendar pa je treba umetnost postaviti v okvir celovite obravnave civilizacijskih in kulturnih dogajanj v času in prostoru. (Sedej 1992, 277) V vseobsegajočem pregledu likovnega obzorja izseljencev moramo upoštevati tako visoko kot povprečno likovno produkcijo ter njenega ustvarjalca in uporabnika. Umetnost višjih družbenih plasti, tako imenovana visoka umetnost, in ljudska likovna umetnost kot umetnost najštevilnejšega prebivalstva v določenem obdobju sta neločljiva in med seboj povezana dela umetnostne podobe in likovne kulture določenega območja v določenem času. Zato sem v raziskavo zajela profesionalne in tudi ljubiteljske umetnike, ki ustvarjajo za širšo množico in večinoma po naročilu, ter mlade, še neuveljavljene likovne ustvarjalce.

Metode raziskovanja

Tako pomanjkanje etnološke literature kot tudi omejena umetnostnozgodovinska literatura o likovni umetnosti izseljencev sta v raziskavi narekovali večjo uporabo virov. Kot vir sem uporabila likovna dela ter ustna in pisna pričevanja. Skupina desetih informatorjev mi je omogočila vpogled v dogajanje na individualni ravni in bila hkrati nereprezentativni vzorec za oris problematike. V obravnavi likovne ustvarjalnosti sem se omejila predvsem na slikarje, kiparje in grafike; poustvarjalcev in izdelovalcev umetnostne obrti ne obravnavam. Obravnavala sem slovenske likovne umetnike, ki so se iz različnih vzrokov

¹ Besedilo je nekoliko predelana diplomska naloga z naslovom Likovno obzorje Slovencev po svetu, ki sem jo leta 2002 uspešno zagovarjala na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani.

v tujino izselili po 2. svetovni vojni (natančneje med leti 1948 in 1966), in potomce izseljencev, rojene po 2. svetovni vojni. Zaradi različnosti problematike so obravnavani ločeno.

Kot pisno gradivo sem uporabila različne članke o umetnikih iz domačih in tujih publikacij, kataloge razstav, domače in tuje umetnostne kritike, eseje o slovenski umetnosti po svetu, itd. Najbolj povedna pa so sama likovna dela. Časovno je raziskava omejena na čas po 2. svetovni vojni in zajema povojno politično in ekonomsko emigracijo.

Likovna umetnost in slovenski izseljenci

V etnologiji je likovna umetnost, ki jo percipira raziskovana družbena skupina, zajeta v pojmu likovno obzorje, kar pomeni vso likovno umetnost, ki jo raziskovana skupina ustvari, zajema pa tudi vidik sprejemanja te umetnosti, torej konsum. Pri preučevanju likovnega obzorja se soočamo z izredno širokim in kompleksnim poljem raziskovanja, saj v tem kontekstu obsega likovna umetnost vse likovno oblikovanje, ki presega zgolj uporabno vrednost in je za njegovo dojetje potrebno estetsko izkustvo (oblikovanje v domu, na zunanjsčini doma, pri delu, pri noši, za posebne priložnosti, oblikovanje različnih javnih objektov). (Makarovič 1977, 129 -135) Nas bosta zanimali samo slikarska in kiparska produkcija.

Raziskovana skupina so v tem primeru slovenski izseljenci s svojim specifičnim načinom življenja, ki se je oblikoval po prehodu iz izvirnega (emigracijskega, slovenskega) v novo, tako imenovano priselitveno (imigracijsko) kulturno okolje. Umetnost, ki je nastala v tej skupnosti, je sicer produkt posameznih ustvarjalcev in njihovega individualnega dojetja sveta, a je hkrati odsev družbe, v kateri je nastala. Za razumevanje likovne umetnosti izseljencev je, tako kot pri drugih kulturnih ali socialnih pojavih, ki jih preučujemo, treba poznati tudi način življenja posameznikov in skupin izseljencev ter preučiti spremembe v procesu oblikovanja kulture v smislu etničnih značilnosti in etnične identitete. (Slavec 1982, 12) Etnologe pri raziskovanju slovenskega izseljenstva zanima predvsem etnična identiteta, natančneje, znaki njenega izražanja. Če so ti znaki lahko načini bivanja, oblačenja, vrednotenja, društvovanja in druge kulturne sestavine iz vsakdanjega življenja, ki so poleg jezika ena temeljnih značilnosti etnične identitete (Kremenšek 1976, 37), menim, da je eden od znakov izražanja etnične identitete izseljencev lahko tudi likovna umetnost, kot ena od kulturnih sestavin vsakdanjega življenja.

Likovni umetnik daje svojim odzivom na vsakokratno dogajanje v naravi in družbi likovno umetniško formo in jo v tem prenesu iz duhovnega na materialno področje. (Butina 1997, 15) Bistvo umetnikovega odziva na stanje v naravi in družbi je v ustvarjalnem procesu, v umetnikovem ustvarjalnem delu. Proizvod le-tega je likovna umetnina, ki je neke vrste preoblikovanje stvarnosti v skladu z duhovnimi in telesnimi potrebami človeka, ki izhajajo iz njegovega načina življenja. (prav

tam) Govorimo o zunanjih likovnih stimulansih, o umetnikovem odzivu na prostor. Tako likovni ustvarjalec močno občuti »premik iz enega okolja v drugega, iz ene kulture v drugo, ki jo opredeljujejo drugačne materialne razmere, vzorci družbenega življenja, vrednote, torej drugačen način življenja«. (Slavec 1982, 12)

Srečanje z drugo kulturno skupnostjo sproži vprašanja spreminjanja načina življenja, etnične pripadnosti in identitete, v primeru umetnosti pa se pojavijo še problemi sprejemanja popolnoma tujih kulturnih in umetnostnih vplivov ter okusov, kakor tudi težave pri uveljavljanju morebiti etnično "obarvane" umetnosti. Umetniško iskanje in ustvarjalni razvoj umetnika silita v sprejemanje kulture novega okolja, z njima pa si omogoči vstop vanjo. Predvidevamo lahko, da je v večini primerov po določenem času prišlo do izgubljanja izraznosti prvotne kulture v umetnosti, torej slovenske umetniške tradicije in motivike.

Argentina, Avstralija, Švedska, ZDA, Kanada in Slovenci

O slovenskem izseljevanju v tujino je bilo doslej napisanih že več študij, tudi etnoloških (glej Čebulj - Sajko 1999, 54), zato si za lažje razumevanje težav, s katerimi so se srečevali izseljeni umetniki kot del širše povojne izseljenske populacije, le na kratko orišimo izseljevanje po posameznih obravnavanih državah.

V Argentino se je veliko Slovencev priselilo že med obema svetovnima vojnama, med njimi so bili politični in ekonomski emigranti (po nekaterih ocenah jih je bilo do 2. svetovne vojne med 25.000 in 30.000). (Žigon 2001, 52) Po 2. svetovni vojni se je priselilo največ političnih beguncev. Argentinska oblast je vodila strpno politiko priseljevanja in je bila razmeroma odprta za številne begunce, ki so pomenili novo delovno in politično oporo desničarski vladi. Do srede petdesetih let je bilo slovenskih priseljencev že okoli 6.000, od tega polovica kmečkega prebivalstva, ostali pa so bili obrtniki in izobraženci. (Mislej 1990a, 224)

V avstralskem primeru je država zaradi opustošenosti gospodarstva in redke naseljenosti odprla vrata številnim novim naseljencem. Politika priseljevanja je težila predvsem k priseljevanju Britancev, do nebritanskih priseljencev je bila sprva manj prizanesljiva. V letih 1947-1950 se je v Avstraliji naselil del slovenske politične emigracije, po letu 1950 pa so začeli prihajati tudi ekonomski priseljenci. Dokler si niso pridobili dovolj denarnih sredstev za samostojnost, so živeli v begunskih kampih in se večinoma zaposlovali kot nekvalificirani delavci v raznih panogah gospodarstva. Po neuradnih ocenah živi v Avstraliji 25.000 Slovencev. (Prešeren 1990, 221)

Tudi Švedska je v povojnem obdobju ponovnega razcveta gospodarstva potrebovala novo delovno silo. Slovenci so se na Švedsko selili predvsem v petdesetih letih. Konec šestdesetih let 20. stoletja pa je prišlo zaradi gospodarske stagnacije do omejevanja priseljevanja. Leta 1972 se je ustavil dotok delovne

sile, nadaljevala se je le družinska migracija, hkrati pa se je močno povečal val beguncev. (Lukšič - Hacin 2001, 281) Na Švedsko je po nekaterih ocenah odšlo med 4.000 in 7.000 Slovencev. (prav tam) Bili so različno izobraženi, med njimi je bilo veliko visoko kvalificiranih in akademsko izobraženih ljudi.

Zelo številčno so se slovenski emigranti že v 19. stoletju selili v Združene države Amerike. Tudi po 2. svetovni vojni je veliko, predvsem slovenskih političnih emigrantov, odšlo v ZDA; po nekaterih ocenah okoli 5.000 ljudi. (Klemenčič 1995, 70) Zmerno liberalno politiko priseljevanja so ZDA postrile že v času po 1. svetovni vojni, v času med 1948 in 1956 pa so vpeljale novo priseljevalno politiko, ki je dovoljevala priselitev emigrantov le iz vzhodne Evrope. Med povojnimi slovenskimi priseljenci v ZDA je bilo veliko visoko izobraženih ljudi, ki so lažje našli zaposlitev in si ustvarili pogoje za življenje. Predvojna emigracija z drugo in tretjo generacijo je še danes zelo številčna in aktivna.

Kanada v času med obema vojnoma ni bila posebej naklonjena priseljevanju tujcev, a je po 2. svetovni vojni sprejela večje število priseljencev, ki so se naseljevali v industrijska središča. Večina slovenskih priseljencev je prišla po letu 1947, ko je država sprejemala med drugimi tudi politične begunce. Do leta 1951 se je v Kanadi naselilo okoli 2.500 Slovencev. Sredi petdesetih let se je število slovenskih priseljencev povečalo, saj so prišle družine beguncev in ekonomski imigranti. V petdesetih letih 20. stoletja se je priselilo več kot 6.000 mladih Slovencev, ki so si že doma pridobili poklice. (Genorio 1989, 87) Danes živi v Kanadi okoli 30.000 Slovencev, od tega polovica v Torontu. (isti, 102)

Slovenski likovni umetniki po svetu

PRVA GENERACIJA

Iz časa pred 2. svetovno vojno so znana imena nekaterih likovnih ustvarjalcev, ki so se izselili in uveljavili zunaj slovenskega etničnega prostora, tudi v prekomorskih deželah. V največji slovenski izseljenski skupnosti, ki se je že v 19. stoletju oblikovala v ZDA, je treba izpostaviti slikarja samouka Gregorja Peruška, ki je razstavljal tako v pomembnejših ameriških galerijah kot tudi po slovenskih domovih, leta 1931 pa je ustanovil Jugoslovansko šolo moderne umetnosti v Clevelandu. (Žugel 1987, 61) Drugo veliko ime v tej skupnosti je arhitekt Ivan Jager. Politični pritiski v prvi polovici 20. stoletja so s Primorske in Tržaškega pregnali v svet uveljavljene umetniške ustvarjalce, kot so Ivan Čargo, Lojze Spazzapan, Venio Pilon, Sergej Hočevar, arhitekt Viktor Sulčič in drugi. (več o tem glej Mislej 2001, 89-105) Predvidevamo lahko, da je v tem obdobju v svet odšlo tudi veliko manj uveljavljenih in tako imenovanih ljubiteljskih umetnikov, ki so nam zaradi časovne oddaljenosti in anonimnosti ostali neznani.

V prvih letih po 2. svetovni vojni je politična, kasneje pa tudi slaba ekonomska situacija, povzročila številčnejše in bolj

usmerjeno izseljevanje s slovenskega ozemlja. Nestrinjanje z idejami nove oblasti, strah pred negotovim položajem ali želja po svobodi in boljši prihodnosti, so v tem času pognali po svetu tudi precejšnje število slovenskih likovnih ustvarjalcev.

Tukaj obravnavani izseljenci prve generacije so se preko begunskih taborišč v Italiji in Avstriji organizirano (predvsem politična emigracija) ali posamezno (ekonomski emigranti) izselili v prekomorske in zahodnoevropske države. Vzroki za izselitev so bili različni. Informatorji so navedli nestabilno politično situacijo in strah za življenje, drugi spet željo po boljši prihodnosti, med osebnimi vzroki je bil tudi avanturizem, radovednost, v tujino pa so odšli tudi zaradi študija in se tam stalno naselili. Mnogi so mislili, da odhajajo le začasno.

V begunskih taboriščih so si med večletnim čakanjem na odhod v evropske ali prekomorske države poskušali najti zaposlitev in si olajšati mučno čakanje. Kot likovni ustvarjalci so si lahko našli delo v raznih mizarskih delavnicah, portretirali so druge taboriščnike ali vojake in celo poučevali v taboriščnih gimnazijah in tržaških šolah. Med slednjimi so bili takrat že izoblikovani umetniki: kipar France Gorše, ki je v Trstu od leta 1945 do leta 1952, ko se je izselil v ZDA, učil risanje in umetnostno zgodovino na slovenski nižji in višji realni gimnaziji ter na slovenskem učiteljskišču, tri leta pa je bil tudi poročevalec za likovno umetnost na slovenski radijski postaji (Gorše 1966, 333), slikarka Bara Remec, ki je pred izselitvijo v Argentino poučevala na slovenski gimnaziji v Trstu (Bassin 1991, 9), in slikar Milan Volovšek, ki je poučeval risanje na begunski gimnaziji v Senigalliji.²

Kot je bilo razvidno iz njegovih pisem, je eden od informatorjev³ v letih 1945/46 za hrano in cigarete narisal skoraj ves remingtonski angleški regiment in nekaj časa poučeval na taboriščni gimnaziji v avstrijskem Spittalu. V času bivanja v taborišču je svoja dela tudi dvakrat razstavil.⁴

Po prihodu v novo domovino ni bilo nič lažje. V Avstraliji so na primer morali do finančne osamosvojitve živeti v begunskih taboriščih in delati po pogodbi, ki so jo sklenili z državo. V Kanadi jih je čakalo obvezno enoletno delo na železnici ali v gozdovih, ki je bilo izredno fizično naporno in ga predvsem izobraženci niso bili vajeni.

»Delu na progi sem se le počasi privadil. Delali smo deset ur na dan, šest dni tedensko, v dežju, ledu ali vročini ... trdo delo na železnici, na ogromnih kanadskih prostranstvih, obojega, dela in razsežnosti pokrajine, ljubljanski študent nisem bil prav nič vaje.«⁵

² Podatek je iz kataloga razstave Milana Volovška v Umetnostni galeriji Maribor, Maribor 1993, str. 4.

³ Zaradi varovanja osebnih podatkov imen informatorjev na koncu citatov posebej ne navajam. Zapisana je le država od koder posameznik prihaja, če to ni že razvidno iz konteksta. Izjema so le že objavljeni intervjuji, ki so v raziskavi uporabljeni kot vir. Izjave informatorjev sem poskušala približati knjižnemu jeziku.

⁴ Iz slikarjevih pisem, Meddobje 1955, št. 1,2,3, str. 121.

⁵ Iz intervjuja s Tedom Kramolcem. (Tavčar 1991, 92)

Argentina pa jih je sprejela brez večjih zadržkov.

»Leta 1949 smo se izselili v Argentino, ki nas je množično sprejela. Ob prihodu je vsak izmed nas dobil 15 USD. Pričela se je borba za obstoj: iskanje dela, življenje v majhnih stanovanjih skupaj z drugimi izseljenci, učenje novega jezika, pozneje nakup zemlje in graditev hiše.«

Likovni umetniki so se bili kot večina drugih priseljencev prisiljeni zaposlovati zunaj svojih poklicev. Kot imigranti niso bili enakopravni državljani; večina ni znala jezika nove države, njihova prejšnja izobrazba in izkušnje pa niso imele nobene veljave. Če so imeli srečo, so našli delo v rezbarskih, keramičnih ali kakšnih drugih obrtniških delavnicah, kjer so bili v stiku vsaj z obrtniško umetnostno produkcijo, večina pa je prišla za vsako delo, ki so ga dobili, bodisi v državnih ali zasebnih tovarnah. Težak položaj so poskušali reševati z dodatnim izobraževanjem in pospešenim učenjem jezika.

»Najprej sva opravljala tista surova dela, naložena prišlekom, ki ne znajo jezika in morajo poprijeti za vsako delo, da se preživijo. V svojem poklicu nisi mogel delati, dokler se nisi naučil švedščine.«

»Takoj sem zapustila Bonegillo [emigrantsko taborišče v Avstraliji] in se vpisala v bolničarsko šolo z željo, da bom nekega dne lahko pomagala ljudem, ki so potrebni resnične telesne in duševne pomoči. Ovira je bila premagana, izpite sem uspešno položila. Dobila sem službo.«

Že v začetku je bila pri mnogih likovnih ustvarjalcih močno prisotna potreba po upodobitvi, nekakšni materializaciji lastne emigrantske izkušnje, vtisov iz taborišč, domotožja in nove domovine. Nekateri so iz te stiske sploh začeli z likovnim ustvarjanjem. Pomagalo jim je preživeti in se prilagoditi.

»Kot emigrantka sem se morala najprej boriti za streho nad glavo, za svoj dom in družino. Včasih sem vstajala zgodaj zjutraj ali bedela pozno v noč, da bi vrgla na papir ali platno, kar se mi je porajalo kot ideja, podoba, barva, slikarski zasnutek. Nato sem jo, tudi nekaj let pozneje, dopolnila in priredila več razstav.«⁶

»V prostem času, ki ga nisem imela mnogo, sem začela s slikanjem. Hotela sem izraziti čustva, ki so tlela v meni. Bila so neka mešanica bolečine po nečem izgubljenem in dvoma, ali se bom lahko vživela v nov način življenja v novi okolici, ki se mi je takrat zdela trda in neizprosna. Misli so mi bežale v mehko rojstnega kraja, ki se mi je zdel daleč in nedosegljiv. Mislim, da se mi je prav iz te stiske rodila misel na slikanje. Čim sem imela čas, sem se lotila dela. Bilo mi je mnogo lažje, ko sem svoja čustva prenesla na platno. Moja prva dela so bila pejsaži moje stare domovine. Bili so nežni, iz njih je dihala domotožje.«⁷

Želja po ustvarjanju je sooblikovala vsakdanjik in pogosto so priseljenci za likovno delo izkoristili vsak prosti trenutek. Delali so ob večerih, nekateri zgodaj zjutraj, potem ob vikendih, med počitnicami, na dopustu. Večina informatorjev se je kmalu po začetni materialno-socialni osamosvojitvi poskušala tudi umetnostno izobraževati, seveda ob delu. Izobraževali so se na umetnostnih akademijah, državnih in privatnih umetnostnih šolah ali le v okviru tečajev, tudi kot

samouki. Poseben primer pa je umetniška šola Slovenske kulturne akcije, ki so jo v Buenos Airesu pet let vodili že uveljavljeni likovniki - izseljenci, kot so Bara Remec, France Ahčin in Milan Volovšek.

Namen izobraževanja je bil najprej v spoznavanju umetnosti, kasneje pa v izpopolnjevanju. Pomembno je bilo tudi lastno likovno raziskovanje in izpopolnjevanje.

»Skozi vsa leta življenja tukaj [na Švedskem] sem se izpopolnjeval v umetniškem ustvarjanju in tako sem si pridobil prostor med ostalimi umetniki. Privatno sem študiral ... keramiko in reliefe. Od 1981 do 2000 nadaljnjo izpopolnjevanje v kiparstvu, grafiki, vlivanju bronze in v digitalni tehniki ... in na študijskih potovanjih po Skandinaviji, bivši Sovjetski zvezi, Kitajski, Dominikanski republiki in Japonski.«

Nekateri umetniki so se na akademijah, predvsem v anglosaškem svetu, srečali tudi z drugačnim pojmovanjem umetnosti in naprednimi tokovi. Težave so imeli predvsem tisti umetniki, ki so se pred in med 2. svetovno vojno umetniško izoblikovali v slovenskih ateljejih in črpali iz domače tradicije.

Ustvarjalci so se sprva predstavljali na skupinskih razstavah v okviru umetniških šol ali tečajev, kasneje v manjših galerijah, po prvih uspehih pa tudi samostojno. Predvsem za samostojne razstave so potrebovali večje število likovnih del, ki so jih ob rednih službah le počasi ustvarili. Svoje ustvarjanje so morali uskladiti še s skrbjo za družino.

»Kdorkoli se ukvarja z umetnostjo in ima družino, je razpolovljen. Vprašanje je, kako bo to razpolovljenost obravnaval, da ne bi nobeden v družini trpel. Zato sem začela z intenzivnim slikanjem šele, ko sta otroka odrasla. Skušala sem uravnovesiti obe R. - mater/ženo in slikarko. To sta dve veliki dolžnosti, ki včasih izčrpata človeka do iznemoglosti.«⁸

Slovenski izseljenci so bili vsaj v začetku slabi »odjemalci« umetnosti, saj so se tudi sami morali najprej finančno osamosvojiti, po drugi strani pa ljudje, ki so bili v podobnem položaju, niso imeli časa za poglobljanje v umetnost. Saj *»emigracija slovenskega umetnika nikoli ni mogla preživljati. Umetnik je delal za emigracijo brez honorarjev prej, in zdaj ni skoraj nič bolje. Položaj umetnika med izseljenci se ne more primerjati s položajem umetnika v domovini«.* (Marolt 1956, 240)

Izseljenski likovniki so se veliko ukvarjali tudi z ilustriranjem in opremljanjem knjig, sprva slovenskih emigrantskih avtorjev in emigrantskega tiska, kasneje tudi drugih, delali so tudi kot scenografi v gledališčih, poučevali in vodili likovne tečaje in podobno. To delo ni zmeraj prineslo dodatnega zaslužka, saj je bilo v okviru slovenske skupnosti ponavadi prostovoljno.

O finančnih težavah, ki so bile povezane predvsem z izdatki za nakup materiala, izpopolnjevanjem, razstavljanjem in s študijskimi potovanji, ni neposredno spregovoril nobeden od informatorjev, vendar je o njih mogoče sklepati iz raznih pisnih virov. V umetniški šoli Slovenske kulturne akcije (SKA), ki je

⁶ Iz intervjuja z Romano Favier Zorzut (Škof 1985, 35).

⁷ Prav tam.

⁸ Pričevanje informatorke iz Avstralije.

delovala med leti 1955 in 1960, so platna in tudi barve izdelovali kar sami. Ameriško-slovenska umetnika Miro Zupančič in Jože Vodlan sta ob prihodu v New York v prvi polovici šestdesetih let 20. stoletja živela v slovenski cerkvi in spala kar na odru. (Babič 1993, 11) Ker se z razstavljanjem ni dalo preživeti, se je Zupančič začel ukvarjati z grafiko, ki se je bolje prodajala. Slikarka Bara Remec je veliko svojih skic naredila kar na prazno stran kartona iz koledarja, nasploh pa je vse življenje preživela v zelo skromnih razmerah, da je lahko kupovala platna, barve in druge materiale ter financirala razstave. (Mislej 1991, 19)

Umetniki pa niso razstavljali samo v državah, kjer so si ustvarili novo življenje, ampak tudi zunaj njih, kar je bilo odvisno od finančnih zmožnosti in iznajdljivosti posameznika. Pri gostovanjih in povezovanju z drugimi državami so imela pomembno vlogo nekatera slovenska društva, predvsem pa Slovenska kulturna akcija v Buenos Airesu, ki je že kmalu po ustanovitvi (1954) vabila k sodelovanju slovenske ustvarjalce iz drugih držav in slovenskega zamejstva. (Mislej 1995, 20) Nekateri slovenski likovni umetniki iz ZDA, Kanade in tudi iz Evrope so sodelovali na skupinskih razstavah v Buenos Airesu. Njihova dela so bila tudi reproducirana v likovnih prilogah kulturne revije Meddobje, ki jo je leta 1955 začela izdajati Slovenska kulturna akcija. Tukaj obravnavana skupina slovenskih likovnikov je sodelovala še na raznih razstavah na Danskem, Japonskem, v Nemčiji, Italiji, Bolgariji, Španiji in seveda v Sloveniji.

Umetniki, ki so se izselili iz ekonomskih ali osebnih vzrokov, so pogosto obiskovali sorodnike in prijatelje v Sloveniji ter doma tudi razstavljali. Politični izseljenci pa praviloma vse do leta 1990 niso prišli v Slovenijo. Odnos do domovine se je med izselitvijo, povsem neodvisno od vzrokov izselitve, spreminjal.

DRUGA GENERACIJA

Med likovnimi umetniki druge generacije nas ne bo toliko zanimalo njihovo življenje, ampak predvsem vprašanja, ki zadevajo njihov odnos do etničnega porekla, identitete, odnosa do Slovenije in kako, če sploh, to odseva v njihovi umetnosti.

Druga generacija se je soočala predvsem s problemom lastne etnične identitete in razpetosti med domovinama in različnima kulturama: izvorno kulturo staršev ter lastno kulturo, v kateri so odraščali. Čeprav so bili pripadniki druge generacije rojeni v ZDA, Argentini, Avstraliji ali drugje, so praviloma preko staršev obdržali stik z izvorno kulturo in že v mladosti razvili zavest o pripadnosti slovenskemu narodu. Vsi informatorji so poudarili navezanost staršev (v enem primeru starih staršev) na prvotno domovino in njihovo vlogo pri krepitevi zavesti o etničnem izvoru pri mlajši generaciji. Povezovalni dejavniki s slovensko kulturo so bili slovenski jezik (ki pa se je pri tretji generaciji že izgubil), ohranjanje »starega« načina življenja (navezanost na zemljo, vzdrževanje vrtov in sadovnjakov ob hišah, gojenje značilnih rastlinskih vrst in podobno), šege ob praznikih, ki so se ohranile predvsem na simbolni ravni, ohranjanje in prenašanje mita o domovini, v dveh primerih obisk domovine v mladosti in slovenska izseljenska društva ter organizacije.

»Vloga, naloga staršev je bila nekako posredovat ljubezen do domovine, in sicer do tiste domovine, ne do rodne, pač pa do očetovske domovine, tisto, ki so jo morali zapustiti. Nekako so na to tudi zasidrali ljubezen, tudi domotožje. Tako, da smo imeli potrebo po tej slovenski skupnosti.«⁹

Formalno umetniško izobrazbo so umetniki pridobili na umetniških šolah, akademijah, kjer so se tudi prvič predstavili javnosti, kasneje pa so samostojno ali v skupini s slovenskimi ali drugimi umetniki razstavljali v raznih zasebnih galerijah, kulturnih centrih, tudi v slovenskih društvih, v zadnjih desetih letih pa so večkrat priredili samostojne razstave ali sodelovali na skupinskih razstavah slovenskih izseljenskih umetnikov v Sloveniji. Podobno kot starejša generacija so izpostavili problem pomanjkanja časa in denarja za samostojno in svobodno umetniško delovanje. Glavni vir dohodkov zanje je bila redna zaposlitev v prosveti ali občasno delo v tovarnah, pri pridelavi sadja, celo ribištvo.

»Da lahko slikam, sem rabila prosti čas, neobremenjenost. Da lahko slikam do 4h zjutraj,... želela sem slikat, seveda, samo tisti pogoji, tisti prostor, tisti čas, ki ga rabiš, tudi denar, da lahko to uresničiš. Tle trije aksiomi. Nisem vedela, kako naprej, kako bom balansirala življenje, da finančno lahko preživim in da lahko slikam.«¹⁰

Pri likovnih umetnikih iz druge (tretje) generacije se pojavi značilna dvojnost, ki je posledica rojstva in izobrazbe na eni in zavest o izvoru na drugi strani. Gre za psihološko razpoloženje človeka - umetnika, ki *»danes ustvarja v okolju, ki mu v marsikaterem pogledu pripada, ker predstavlja njegovo življenjsko in profesionalno okolje, v katerem pa kljub vsemu ne najde ali ne prepozna svojih lastnih korenin«.* (Denegri 1992, 38) To je problem večine priseljencev v »novo domovino«, morda pa še v večji meri problem njihovih potomcev, ki niso imeli neposrednega stika z izvorno domovino in jih prav zaradi tega *»še bolj muči in teži vprašanje spoznavanja lastnega izvora, temeljev, tiste nujno potrebne psihološke opore, ki jo želi vsakdo intimno občutiti in jo imeti globoko v sebi«.* (prav tam) Iskanje korenin, delo ali zgolj radovednost so vzpodbudili umetnike k obisku Slovenije, ki se jim je zaradi pripovedovanja staršev zdela zelo znana in domača.

»Prav ta prvič, leta 78' se mi je zdelo, kot da sem bila od zmeraj v Sloveniji. Zlasti moji generaciji se popolnoma vsem dogaja isto. Isti občutki, ista razdvojenost, včasih bi človek takoj šel nazaj. Če ste v Argentini, vam hodijo po glavi stvari o Sloveniji, vas skrbi, hočete vsako besedo slišat slovensko.«

»Slovenijo sem prvič obiskala leta 1994. Na povabilo Slovenije v svetu sva s sestro razstavljali v Sloveniji. Ponovno sem obiskala Slovenijo novembra leta 2000. Zelo pomembno je bilo zame, da sem doživela razvoj parlamentarnih volitev, ki so bile v času mojega bivanja v Sloveniji. Imela sem priliko volit v Sloveniji! Moji prvi spomini na Slovenijo so nepozabni, obiskala sem kraje, katere sem v mislih že poznala.«¹¹

Obiski Slovenije so bili za nekatere pomembni tudi zaradi ustvarjalnega momenta:

⁹ Pričevanje informatorke iz Argentine.

¹⁰ Pričevanje informatorke iz Avstralije.

¹¹ Pričevanje informatorke iz Argentine.

»Zmeraj bolj sem bil radoveden, ko sem poslušal pripovedovanja svoje tete o Sloveniji. Slovenijo sem obiskal, mislim da pred sedmimi leti. Dobil sem študijski dopust in obiskal Slovenijo. Moj dober prijatelj, ki uči na oddelku za slovanske jezike, je videl mojo skulpturo in me vprašal, če vem, kaj je kozolec. Tako je bil moj prvi obisk Slovenije pravzaprav študijsko potovanje, da bi slikal kozolce.«¹²

Predstave in pričakovanja, ki so jih imeli o Sloveniji, so se večinoma izpolnila, saj so se navezovala na pokrajino in ljudi, ne toliko na politično situacijo. Vsi se občasno vračajo v Slovenijo, vendar se razen ene umetnice niso odločili za preselitev. Večina se jih je identificirala z rodno domovino, a se hkrati zavedajo svojih etničnih korenin in so nanje ponosni.

»Čutim, kakor mnogi med nami, razdvojenost med domovina-ma. Sem Slovenka, rojena v Argentini, ki hrepenim po Sloveniji, ko pa se iz Slovenije vračam, se zavedam, da imam rada Argentino.«

Na vprašanje o etnični razdvojenosti so informatorji odgovarjali takole:

»Razdvojen? Ne, sem Američan. Preveč imam materialnega udobja. Zelo sem ponosen na svojo etnično nacionalno povezavo s Slovenijo. Jaz sem slovenski fant! Tako vsaj pravijo. In verjamem. Čutim to povezavo in sem jo prenesel na sinove. Krvno sem 100-odstoten Slovenec. Na to sem ponosen. Sem pa tudi ponosen, da si lahko rečem, da sem Američan. To je najboljšje od obeh svetov. Ni dvoma, da se bom vračal v Slovenijo in šel spet domov.«

»Kaj smo, kaj sem? Slovenka oziroma po mojih žilah teče slovenska kri, po slovensko mislim, po slovensko čutim, tako so me vzgajali. Moje prve besede so bile v slovenščini, tako v zibelki, sem pa rojena v Argentini, katero spoštujem, ljubim, molim zanjo in vedno bom prosila in želela najbolje in če se kaj dogaja Argentini, bom zelo trpela. In če bom dobra Slovenka, bom dobra Argentinka, in če bom dobra Argentinka, bom dobra Slovenka, ker ne smete nikoli zaničevati nobene domovine. Zlasti naj bo to rodno ali krvno domovino. Mislim, da se lahko ima dve domovini, lahko živite z obema.«

Dvojnost motivike v likovnih delih

Zapustitev domovine, izkušnja taborišča, prvi stik z novo domovino in domotožje so vsaj prva leta izseljenstva močno odmevali v likovnih delih. Ali kot pravi ena od informatork:

»Iz srca nisem izpustila prelepe slovenske Istre. V te lepote sem segala na Švedskem, čeprav le v mislih, in slikala rože, oljke v mrzloti polarnega sija in odtujenih ljudi.«

Ta faza je bila pri posameznih umetnikih različno dolga in tudi različno intenzivna, opazna pa je pri večini umetnikov, ki iz domovine niso odšli prostovoljno. Podaljševalo in krepilo jo je umetnikovo hrepenenje po prvotni domovini, ki je bilo velikokrat v sorazmerju z (ne)prostovoljnostjo odhoda, in njegova pripravljenost sprejeti novo domovino. V primeru, da je

umetnik delal za slovenskega naročnika, pa je šlo za zavestno ohranjanje slovenskega motiva in umetniške tradicije. Umetnostni zgodovinar Marijan Marolt, tudi sam izseljenec, je leta 1956 o tem napisal: »... gotovo ni brez važnosti, koliko je pri njih (slovenskih umetnikih o.p.) snov še slovenska in koliko skozi slovenske oči gledaš. Toda, če kipari, postavim, Gorše za slovensko cerkev v Kanadi, celo zavestno slovenska. Ugotavljanje v tej smeri je tvegano, ker nazadnje tudi tuji svet skozi nabožne predmete, bodo pač slovenski.« (Marolt 1956, 240)

Takšno »gledanje tujega sveta skozi slovenske oči« pa je likovnemu umetniku lahko oteževalo prodor v ta tuji svet. Slovenski motivi in njihova simbolika so bili neslovenski publiki tuji, umetnikovo subjektivno doživljanje nove domovine pa je bilo drugačno od realne podobe.

»...moji prvotni motivi so obravnavali mojo staro domovino, katere Avstralci niso poznali, zato niso razumeli mojega domotožja, ki je izžarevalo s platna. Avstralski motivi pa so se jim zdeli preveč turobni, ker sem jih pač videla skozi svojo notranjost. Tako sem kot slikarka takrat doživljala to novo domovino.«

Po premaganih začetnih težavah in po zadovoljivi ureditvi življenja (osvojitve jezika, delo, bivališče) so se začeli vključevati v priselitveno skupnost in bolj ali manj sprejeli novo domovino, s čimer pa se je spremenil njihov odnos do novega okolja, kar je vplivalo tudi na umetnost.

»S časom se človek privadi novemu okolju in začne v njem iskati ter razkrivati lepote. Drugače gledamo na vse, ko čutimo, da smo sprejeti od ljudi, ki živijo v bližini in da nas smatrajo za enake sebi. Ta smisel nas osvobodi predsodkov. Svet okrog nas postane svetlejši in milejši. To mi je pomagalo, da zdaj gledam Avstralijo drugače, kot sem jo videla pred dvajsetimi leti. Odkrivam njene lepote in jih plemenitim z nežnim spominom na zelenje in mehko stare domovine.«

Povezava dveh kulturnih svetov je tako najbolj razvidna v likovnih motivih in koloritu. Na eni strani imamo upodobitve tako imenovanih »simbolov slovenstva«, na drugi pa so motivi, ki ponazarjajo kulturo in krajino nove domovine. Za upodobitve simbolov slovenstva lahko trdimo, da so nastale kot posledica umetnikovega domotožja, hrepenenja po nečem znanem. Po drugi strani pa so velikokrat nastajale po naročilu posameznikov ali društev. Najdemo jih lahko tudi pri pripadnikih druge generacije, saj so le-ti posredno preko staršev oziroma osebno ob obiskih »doživeli« Slovenijo.

»... nagelj, majolka, Bled, Bohinj, to so bile tiste izvirne slike ... morda smo jih dali doma v okvirček, v sobo, ampak tisto ni šlo nikoli pred kakšno komisijo. Ker ni univerzalna tema ali sproščena tema, to je bilo tako, koliko sem jaz to čutila na slikah. Kot imam zdaj potrebo po kakšni pampi ali argentinskih slapovih. To je tisto, kar človek nima v tem trenutku in hrepeni po tem in si naslika in je zadoščen.«

Med tako imenovane simbole slovenstva lahko štejemo slovensko pokrajino, posamezne kraje, romarska središča, posebna simbolika je v upodobitvah nageljnov, lipe, alpskega rastlinja, kozolcev, v raznih verskih motivih (Brezijanska Marija, cerkev sv. Janeza v Bohinju). Med številnimi upodobitvami slovenskih krajev oziroma krajine z nacionalno in versko simboliko prevladujejo Bled (pogled na otok), Brezje, Bohinj, Triglav,

¹² Pričevanje informatorja iz ZDA.

alpske in mediteranske podobe. Sledijo posamezna mesta in vasi ter praviloma domači kraj z okolico.

Etnološko zanimivi so motivi slovenskih šeg: »Poroka« in »Žetev« ameriško-slovenske slikarke Lucije Dragovan; narodnih noš, kmečkih opravi in vaškega življenja: »Na vasi« in »Slovenska folklor« francosko-slovenske slikarke Marijance Savinšek; slovenskih ljudi: »Korošec s čedro« slikarja Teda Kramolca iz Kanade; briške žene in dekleta slikarke Romane Favier - Zorzut iz Avstralije; ljudskega stavbarstva in podobno. Še posebno pozornost pritegnejo begunski motivi na panjskih končnicah slikarke Bare Remec iz Argentine. Prisotna je tudi simbolika barv, ki je še posebej očitna pri nekaterih ustvarjalcih brezpredmetne umetnosti, na primer zelena barva slovenskih gozdov pri slikarki Nataši Škof iz Avstralije.

Omenila sem že kiparja Davida Vertačnika, ki ustvarja skulpture iz glin in kmečkega orodja. Pri nekaterih drugih kiparjih pa je poleg nabožnih podob velikokrat prisoten motiv materinske ljubezni in lik matere, kar bi se posredno lahko nanašalo na domovino. Značilno je, da obravnavani motivi prevladujejo predvsem v zgodnejših delih slovenskih umetnikov v izseljenstvu, praviloma v prvih letih po izselitvi, velikokrat pa nastajajo tudi v času po vrnitvi iz izvirne domovine, kar je značilno tudi za mlajšo generacijo.

Sčasoma pa so se ti motivi izgubili oziroma so se začeli mešati z motivi in vsebinskimi vplivi iz novega, torej priselitvenega okolja. Dlje kot so izseljenci živeli v novem okolju, bolj se je spreminjala likovna motivika v njihovih delih. Tako se je začela pojavljati severnoameriška, južnoameriška, avstralska, severnoevropska pokrajina, rastlinje in živalstvo novega okolja, domačini, s katerimi so se izseljenci srečevali. Pogost motiv so bili ameriški in avstralski domorodci ter njihova kultura. Bara Remec je velik del svojega umetniškega opusa namenila južnoameriškim Indijancem. Zbirala je celo ostanke indijanske materialne kulture, keramiko, tkanine in orodja ter jih vključila v slike ali iz njih izdelovala spominke. (Mislej 1991, 20) Tudi avstralske Slovence so privlačili domorodci in njihov naravni način življenja, kot je opaziti v slikarstvu Romane Favier - Zorzut in Nataše Škof.

Značilno za obravnavano skupino umetnikov (prisotno pa tudi pri drugih pripadnikih prve generacije) je, da so se naseljevali ali vsaj občasno obiskovali tiste predele nove države, ki so jih spominjali na izvorno domovino. V kanadski pokrajini z jezeri, hribovitih predelih Avstralije, na jugu Švedske, v bariloških gorah in jezerih (San Carlos de Bariloche v Argentini) so iskali pokrajinsko sorodnost z domačim svetom, te motive pa vključevali v svoja dela. Krajina je pomemben motiv v njihovi umetnosti. Pri večini slovenskih umetnikov se je v novem okolju spremenila tudi barvna paleta. Barve so postale barve okolja: puščavsko rjava in rdeča, polarno modra, barve sonca, rastlinja, drugačna barva človeške kože. Kot pripoveduje informatorka, rojena v Argentini, je zelo slikovita tema koruza.

»Koruza iz južne Amerike. Z močnimi barvami, močne poteze, vsako zrnce je bilo tako z močno konturo, da je to resnično vpliv Južne Amerike. Barve, močne barve. Barve zemlje, barve sonca, barve temperamenta in to je v bistvu Južna Amerika,

Srednja, Južna Amerika. Tudi če bi sestra tukaj [v Sloveniji] slikala in bi se lotile kakšne zime, bi bila še tista zima s kakšnimi močnejšimi barvami. To je ta izrazito markantna znamenitost. Dežela sonca, dežela, kot sem že rekla, temperamenta, močnih barv in spontanosti, poleg problemov veselja. Zaužije se nekako, če je to pravilna beseda. Jaz imam še precej tistega argentinskega ali južnoameriškega.«¹³

Pri mlajši generaciji pa je prišlo do obratnega procesa. Bolj kot so spoznavali svojo etnično dediščino, bolj se je ta odražala v njihovi umetnosti. Nekateri so podobe Slovenije vnašali v svoje delo pod vplivom fizičnega stika s Slovenijo (med samim obiskom ali kasneje ob vrnitvi domov) ali pod vplivom pripovedovanj staršev oziroma starih staršev. Tako sta se na primer kanadsko-slovenska umetnika Miriam Fabijan in Franc Petric, predstavnika druge generacije izseljencev, v začetku devetdesetih let 20. stoletja vsak na svoj izviren način lotila umetniškega raziskovanja slovenske dediščine in tem, kot so identiteta, pripadnost, družina, preteklost in podobno. Fabijanova je to storila z idejo prevajanja besed, podob in pomenov enega jezika v drugega - ene kulture v drugo skozi družinski album, Petric pa z zanimivo kombinacijo družinskih fotografij in kanadskega javorja, ki ga je zasadil v prst, ki tako kot njegovi predniki izvira z različnih koncev nekdanje Jugoslavije (tudi Slovenije). Svoja umetniška projekta sta v začetku devetdesetih let predstavila slovenski javnosti v galeriji Equrna v Ljubljani.

Predstavljanje likovne umetnosti (umetniških del)

Likovno ustvarjanje je del kulturno-umetniške dejavnosti izseljencev, ki se je lahko oblikovala na dveh ravneh: individualni ali organizirani. Na individualni ravni so posamezni kulturni ustvarjalci vključeni - ali pa tudi ne - v življenje in delo izseljenske skupnosti. Ustvarjajo individualno in v ustvarjanje vpletajo lastno izseljensko izkušnjo.

Posamezniki samostojno ali v sodelovanju s slovenskimi organizacijami, organizacijami iz neposrednega okolja ali z izseljenskimi društvi organizirajo kulturne prireditve, povezane z likovno umetnostjo (razstave, predstavitve publikacij, kjer so sodelovali tudi likovni umetniki, prodaja likovnih del v dobrodelne namene, ipd). Za likovnega ustvarjalca so te prireditve odskočna deska za vstop v svet umetnosti nove domovine, saj jih obiskujejo tudi kritiki in ljubitelji umetnosti priselitvenega okolja.

Organizirana kulturno-umetniška dejavnost je povezana z izseljenskimi društvi in organizacijami po svetu in v Sloveniji. V primeru likovne umetnosti je manj pogosta, a kljub temu pomembna. Slovenska izseljenska društva in organizacije so se s prihodom povojnih priseljencev razširile in pomladile, poli-

¹³ Informatorka živi v Sloveniji že od leta 1990, njena sestra, ki je prav tako slikarka, pa je ostala v Argentini.

tični imigranti pa so ustanovili tudi nova društva z lastnim, pogosto ideološko opredeljenim programom. Predvsem slovenska politična emigracija v Argentini se je izredno hitro organizirala in že v začetku leta 1954 je bila ustanovljena kulturna matica, ki naj bi povezovala vse zdomske kulturne ustvarjalce. (Rot 1994: 14) To je bila Slovenska kulturna akcija (SKA) s sedežem v Buenos Airesu, pod okriljem katere je bila leta 1955 ustanovljena že omenjena umetniška šola SKA.

V okviru slovenskih izseljenskih društev in slovenskih organizacij so bile organizirane zaokrožene predstavitve slovenske likovne umetnosti v Sloveniji in po svetu, kot so na primer razstava slovenskega portreta leta 1966 v Buenos Airesu v priredbi SKA, dve razstavi slovenske grafike prav tako v Buenos Airesu leta 1954 in 1964, likovna razstava slovenskih naseljencev v Merrylandsu leta 1983 v organizaciji Slovenskega verskega centra iz istega kraja, razstavi slovenske izseljenske umetnosti v ljubljanskem Cankarjevem domu v organizaciji Slovenske izseljenske matice leta 1985 in 1988, slikarsko-dokumentarna razstava avstralskih Slovencev v Narodni galeriji v Ljubljani leta 1996, ki jo je organiziral izseljenski svet Slovenske izseljenske matice v Avstraliji in številne druge.¹⁴ Likovne razstave so prirejali v okviru večdnevniških kulturnih prireditev v organizaciji slovenskih društev, zvez in klubov (že tradicionalni Kulturni festival na Švedskem, Teden slovenske kulture v Buenos Airesu, Slovenski dnevi v Melbourneu in podobno). Pri Slovenski kulturni akciji že od ustanovitve deluje likovni odsek, pet let pa je delovala umetniška šola. Z likovno dejavnostjo se ukvarjajo tudi v mnogih slovenskih kulturnih centrih po ZDA. V Sloveniji so bile v zadnjem desetletju pod okriljem različnih društev in organizacij izpeljane številne likovne kolonije za Slovence po svetu (v Dolenjskih Toplicah že leta 1990, več let so se vrstile kolonije v Mostu na Soči, dve leti zapored v Mariboru, na Vipavskem Križu in drugje). Sem spadajo tudi predstavitve likovne umetnosti v obliki reprodukcij v raznih publikacijah izseljencev ali za izseljence (Meddobje, Koledar in Zbornik Svobodne Slovenije, Svobodni razgovori, Rodna gruda, Slovenia Quarterly Magazine in podobno).

Z besedami slikarja in likovnega teoretika Milana Butine, da je slovenski likovni umetnik »nekakšen idealistični ljubitelj svojega dela, ki največkrat dela neko drugo, družbeno bolj priznано delo, s katerim si lahko vsaj zasluži za življenje in s katerim financira še svoje ljubiteljsko likovno ustvarjanje« (Butina 1997, 16), bi lahko opisali tudi izseljenskega umetnika. Poleg skrbi za lastno preživetje se je izseljenski umetnik srečal tudi s težavnim položajem umetnika v novi, zanj tuji kulturi, kjer si je moral publiko šele pridobiti.

Likovni umetnik, ki se poklicno ukvarja z umetnostjo, pridobiva sredstva za življenje in delo predvsem s predstavitvijo publiki in posledično s prodajo umetniških del, kar je izvedljivo le, če je znan in cenjen, torej uveljavljen. Slovenski likovni umet-

niki so bili v deželah priselitve neznani, v prvih letih izseljenstva tudi brez državljanstva, bili so brez zvez v umetniških krogih, ki bi jih sprejeli medse, srečali so se z drugačno kulturo, drugačnim okusom, drugačnim umetniškim pojmovanjem in tudi njihove zveze s slovenskimi društvi in organizacijami so se šele vzpostavljale, nekateri pa jih iz različnih razlogov tudi niso želeli vzpostaviti.

Že bežen pregled razstav izseljenskih likovnih ustvarjalcev v Sloveniji nam pove, da politična in ekonomska emigracija nista bili prisotni v enaki meri. Likovni umetniki iz vrst slovenske politične emigracije so do leta 1990 zelo redko razstavljali v Sloveniji. Razlogi so v splošno odklonilnem odnosu režima do povojne politične emigracije in seveda v zavračanju režima in strahu pred njim s strani emigrantov. O odnosu tedanje oblasti in umetniške srenje do politične emigracije zgovorno priča primer slovenskega kiparja Franceta Goršeta, ki je zapustil Slovenijo še pred koncem vojne in se leta 1952 izselil v ZDA. Otvoritev njegove retrospektivne razstave poleti leta 1972 v Kostanjevici na Krki je bila preprečena in katalog zaplenjen. (Mislej 1997, 12)

Po letu 1990 so zaradi političnih sprememb začeli v Sloveniji razstavljati tudi politični izseljenci. Prva skupinska razstava, kjer so sodelovali politični izseljenci, je bila v Novem mestu od 29. junija do 23. julija 1990. Predstavljena je bila starejša generacija iz obeh Amerik in Avstralije. Hkrati so samostojne in manjše skupinske razstave slovenskih izseljenskih umetnikov začele pripravljati razne galerije, izseljenske organizacije in druge ustanove. Zadnja velika skupinska razstava z zgovornim naslovom *Od vsepovsod* je bila leta 2001 najprej v Mestni galeriji Ljubljana in nato v Umetnostni galeriji Maribor. Pri mlajši generaciji je opaziti večjo odprtost do razstavljanja v Sloveniji kot pri starejših umetnikih, saj so manj politično obremenjeni.

Za slovenske likovne umetnike po svetu je zelo pomembno, da se lahko predstavijo domači, slovenski publiki. Nekateri so zaradi dolgoletnega nepriznavanja svojega dela to še veliko intenzivneje občutili.

»Vedno sem se čutil in se čutim Slovenca, preje zanikanega od strani domovine, po osvoboditvi oziroma osamosvojitvi se počutim bolje. Bil sem drugi slikar, ki je po samostojnosti Slovenije lahko razstavljal doma, v lastni domovini.«¹⁵

Za večino tukaj obravnavanih umetnikov je značilno, da so vsaj enkrat razstavljali v svojem rojstnem kraju; nekateri so tam shranili tudi nekatera svoja umetniška dela, kar v svojih pripovedih ponosno poudarjajo. Iz tega odseva njihova navezanost na rodno okolje, na drugi strani pa lahko iz tega razberemo priznanje umetnikovega ustvarjalnega dela. Tudi predstavniki mlajše generacije so večkrat poudarili, da jim veliko pomeni, če lahko razstavljajo v slovenskem okolju in za slovensko občinstvo, predvsem v prestolnici države, kar lahko razumemo kot potrditev njihove zavesti o slovenskem etničnem izvoru.

¹⁴ Našteti podatki so iz različnih izseljenskih revij in časopisov (Rodna gruda, Meddobje Slovenija Quarterly Magazine, Slovenski izseljenski koledar, ipd).

¹⁵ Pričevanje informatorja iz Argentine.

Zaključek

Umetnost izseljenskih slovenskih ustvarjalcev je mnogoplasten pojav, saj se v njej prepletajo vplivi različnih kultur, izvorne in priselitvene, pa tudi drugih, s katerimi se slovenski ustvarjalci srečujejo v pretežno multikulturnem okolju nove domovine. Slovenska izseljenska umetnost ni samo slovenska, je tudi ameriška, avstralska, kanadska, francoska, saj se oplaja z umetnostjo priselitvene skupnosti, v kateri nastaja. Od umetnosti v matični domovini se razlikuje po edinstvenem dosežku: povezavi dveh svetov, ali kot pravi Mislejeva, »*sintezi dveh kultur*«, ki se kaže pri vsakem ustvarjalcu v izseljenstvu. (Mislej 1990b, 8)

V širšem smislu so umetniki iskali likovne pobude v zunanjem svetu, okolju (pokrajina, podnebje, kultura, ljudje), ki so bolj univerzalne, vplivi pa so prihajali tudi iz notranjega, osebnega sveta (zavest o etnični identiteti, sprejemanje skupnosti priselitve in sprejemanje lastnega etničnega izvora), ki je individualne narave. Vplivi okolja so se kazali v novi motiviki, barvah, tudi v umetnostnih stilih in načinu upodabljanja.

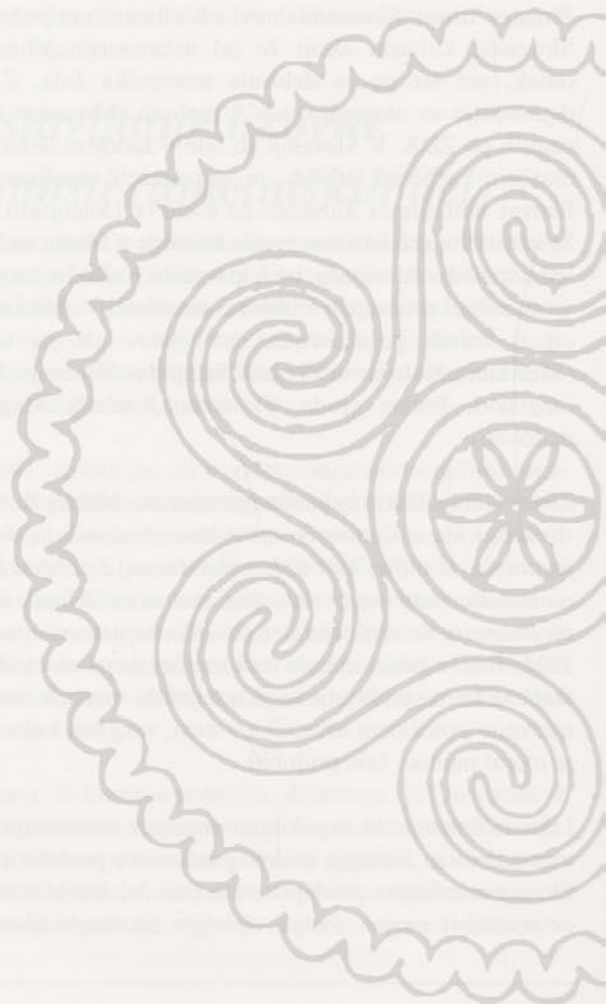
V primeru osebnih notranjih vplivov gre na eni strani za zavestno iskanje lastnih korenin. Umetniki se ukvarjajo s slovensko dediščino in temami, kot so identiteta, družina, preteklost. Nekaterih umetnikov pa te teme ne zanimajo. Zavedajo se njihovega obstoja in jih ne zanikajo, vendar jim v umetnosti ne pomenijo izziva. Poseben pojav je tako imenovano »nezavedno« vnašanje oblik v umetnost, ki so vsaj na simbolni ravni povezane s slovensko etnično identiteto in kulturno dediščino, kot primer skulpture ameriškega Slovence Davida Vertačnika (oblike skulptur so umetnikovega sodelavca, profesorja slovenskih jezikov in književnosti asociirale na kozolec; to pa je umetnika vzpodbudilo, da je prišel v Slovenijo raziskovat povezave med svojimi skulpturami in kozolci).

Povezava dveh svetov ali umetnikova razdvojenost med njima se najbolj vidno izraža v likovnih motivih. Velikokrat so simboli, ki razkrivajo razdvojenost in zavedanje etnične pripadnosti posameznega ustvarjalca v umetniških delih, prisotni le v prvem obdobju ustvarjanja, ko je bilo zavedanje pripadnosti izvornemu okolju še močno. Nato so počasi izginjali, saj so jih izpodrivali motivi, ki so jih umetniki oblikovali pod vplivi iz novega okolja. Tako se je oblikovanje »dvojnega pripadnosti«, kot jo utemeljuje Čebulj - Sajkova (2000, 84-87), na eni strani slovenski skupnosti in domovini, na drugi priselitveni družbi, odražalo skozi likovna dela. V primeru mlajše generacije pa je opazen obraten proces, saj so v večini primerov odkrili slovensko motiviko šele v kasnejšem obdobju ustvarjanja, ko se je pojavil interes po raziskovanju lastnega etničnega izvora. Zaključimo lahko, da so likovna dela s svojo slikovno nazornostjo lahko dober vir za preučevanje ohranjanja in izražanja etnične identitete, v tem primeru slovenskih izseljencev.

Samostojne in skupinske predstavitve, številna prodana dela ter umetnostna tekmovanja, kjer so pogosto sodelovali, so slovenske umetnike zasidrili v kulturno-umetniški krog slovenske izseljenske in tudi priselitvene skupnosti. Tako danes

njihova dela visijo v mnogih narodnih galerijah po vsem svetu ali pa so last uglednih zasebnih zbirateljev. Na žalost pa jih slovenski narod, katerega del so, zaradi geografske oddaljenosti in še bolj pogosto zaradi ideoloških predsodkov premalo pozna. (P)ostali so tujci in s tem se izgublja pomemben delež slovenske kulturne dediščine.

Pričujoče besedilo je šele prvi korak k orisu likovnega obzorja slovenskih izseljencev, saj so mnoga vprašanja ostala še odprta. Predvsem bi bilo treba pri raziskovanju likovnega obzorja zajeti konsum likovne umetnosti, saj je le tako mogoč objektivni pogled na umetniško ustvarjanje raziskovane skupine. Osredotočiti bi se bilo treba tudi na vprašanja, povezana z izražanjem in ohranjanjem etnične identitete izseljencev skozi likovno umetnost in pomen le-te za konsumente.

Viri in literatura:

BABIČ, Dajana 1993: Domovina ga je opazila, ko je uspel v tujini. V: Delo 4. februarja 1993, 11.

BASSIN, Aleksander 1991: Začetna leta. Med zagrebško akademijo in odhodom v Argentino. V: Bara Remec. Katalog razstave. Ljubljana, Mestna galerija, 7-9.

BUTINA, Milan 1997: O slikarstvu. Ljubljana, Debora.

ČEBULJ - SAJKO, Breda 1999: Izbrana bibliografija virov in literature na temo etnološkega preučevanja slovenskega izseljenstva. V: Glasnik SED 39/3-4, 54-62.

ČEBULJ - SAJKO, Breda 2000: Razpotja izseljencev. Ljubljana, Založba ZRC.

DENEGRI, Ješa 1992: Franc Petric. Correlative. Katalog razstave, Galerija Eburna 3. avgust-5. september 1990. Ljubljana.

GENORIO, Rado 1989: Slovenci v Kanadi. Ljubljana, Institut za geografijo Univerze Edvarda Kardelja.

GORŠE, France 1966: Avtobiografski podatki in moji pogledi. V: Zbornik Svobodne Slovenije. Buenos Aires, Svobodna Slovenija, 331-337.

KLEMENČIČ, Matjaž 1995: Slovenes of Cleveland. Novo mesto, Dolenjska založba.

KREMENŠEK, Slavko 1976: Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja. Uvod. Poročila. Ljubljana, Raziskovalna skupnost slovenskih etnologov.

LUKŠIČ - HACIN, Marina 2001: Zgodbe in pričevanja: Slovenci na Švedskem. Ljubljana, Založba ZRC.

MAKAROVIČ, Gorazd 1977: Likovno obzorje. V: Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja. Vprašalnice X. Ljubljana, Raziskovalna skupnost slovenskih etnologov, 129-140.

MAROLT, Marjan 1956: Slovenski likovni umetniki v izseljenstvu. V: Zbornik Svobodne Slovenije. Buenos Aires, Svobodna Slovenija, 240-249.

MISLEJ, Irene 1990a: Izseljenci v Južni Ameriki. V: Enciklopedija Slovenije, 4. zvezek. Ljubljana, MK, 223-226.

MISLEJ, Irene 1990b: Pomembna dela v hudih časih. V: Delo 17. julija 1990, 8.

MISLEJ, Irene 1991: Srečanje z Baro Remec v Argentini. V: Bara Remec. Katalog razstave. Ljubljana, Mestna galerija, 10-21.

MISLEJ, Irene 1995: Kulturna zgodovina Slovencev v Južni Ameriki. V: Kulturno ustvarjanje Slovencev v Južni Ameriki. Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 15-23.

MISLEJ, Irene 1997: France Gorše (1897-1986). Artist by God's Will. V: Slovenija Quarterly Magazine, 12-14.

PREŠEREN, Jože 1990: Izseljenci v Avstraliji. V: Enciklopedija Slovenije, 4. zvezek. Ljubljana, MK, 220-221.

ROT, Andrej 1994: Republika duhov. Ljubljana, DZS.

SEDEJ, Ivan 1992: Ljudska likovna umetnost. V: Enciklopedija Slovenije, 6. zvezek. Ljubljana, MK, 276-283.

SLAVEC, Ingrid 1982: Slovenci v Mannheimu. Ljubljana, Knjižnica Glasnika SED.

ŠKOF, Ivanka 1985: Romana Favier Zorzut - Od Brd do dal-

jav. V: Zbornik avstralskih Slovencev. Ljubljana, Sydney, SALUK, 34-41.

TAVČAR, Zora 1991: Slovenci za danes. Ljubljana, Družina; Trst, Mladika.

ŽIGON, Zvone 2001: Iz spomina v prihodnost, Slovenska politična emigracija v Argentini.

Ljubljana, Založba ZRC.

ŽUGEL, Franc 1987: Ameriški Slovenci. V: Enciklopedija Slovenije 1. zvezek. Ljubljana, MK, 58-62.

MALERIČEVA HIŠA - HIŠA DOMAČIH IN UMETNOSTNIH OBRTI¹

Izvleček

Občina Črnomelj že vrsto let postopno obnavlja posamezne dele starega mestnega jedra. V okviru teženj po obnovi in oživitvi mestnega jedra Črnomlja je potekala tudi obnova Maleričeve hiše, o kateri bo govora v nadaljevanju. Na zaključni stopnji te obnove je bilo treba fizično obnovljenemu objektu najti primerno vsebino, ki je pogoj za uspešno "življenje" hiše in tudi mestnega jedra.

Abstract

The municipality of Črnomelj in the Bela Krajina region has been renovating parts of the Črnomelj historic town center for many years. The Malerič House is part of this project as well. In order to start functioning as an integral part of the town center, the correct choice of the Malerič House »inner life« and purpose has to be carefully determined.

Pogled nazaj

Hiša učiteljice Pepce Primožič oziroma Maleričeva hiša (po zadnjem stanovalcu) je pritlična stanovanjska hiša iz 19. stoletja. (Malerič 1994, 2) Arheološke raziskave pričajo, da ostaline, najdene na tem območju, predstavljajo nadaljevanje večfaznega urbanega naselja, kar samo še potrjuje ugotovitve arheoloških raziskav pri cerkvi sv. Duha, Pastoralnem centru, na bregu reke Lahinje, ter na bližnjih mestnih ulicah (vse v neposredni bližini Maleričeve hiše). V 15. stoletju območje Maleričeve hiše še ni bilo pozidano, verjetno je rabilo kot dvorišče za zaenkrat neodkrit srednjeveški objekt. Jame, najdene na področju hiše, so lahko povezane s kako takratno obrtjo. (Mason b.l., b.s.)

¹ Članek je povzetek seminarske naloge z istoimenskim naslovom, ki je nastala v okviru podiplomskega študija na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo, pri predmetu Kulturni management in pod mentorstvom asist. Petra Simoniča v študijskem letu 2001/02. Izkazalo se je, da naziv hiše in projekta ni bil najbolj spretno izbran. Boljši naziv bi bil Maleričeva hiša - hiša belokranjskih rokodelcev. Ker projekt še ni zaključen, je naziv še vedno mogoče zamenjati z novim, ustreznijšim.

² Odlok o razglasitvi Maleričeve hiše v Črnomlju, Ulica Mirana Jarca 18, za kulturni spomenik. V: Uradni list RS, 47/1995, <http://objave.uradni-list.si>.

Lesena vogalna hiša z vhodom z ulice je bila vrisana že na franciscejskem katastru. V 30. letih 20. stoletja je bila stavba temeljito predelana (verjetno so ji dodali štiblc), po 2. svetovni vojni pa so ji prizidali še sanitarije. Hiša je bila kot stanovanjski objekt naseljena še v 80. letih 20. stoletja. (Malerič 1994, 2) Po smrti zadnjega lastnika (1991) je hiša ostala prazna in nevdrževana, zato je začela hitro propadati.

Že po stari kategorizaciji je bila Maleričeva hiša arhitekturni spomenik, in sicer spomenik II. kategorije. (Bernik 1987, 37) Leta 1995 je Občina Črnomelj hišo (takrat še v zasebni lasti) z odlokom razglasila za kulturni spomenik. Že v tem odloku je bilo predvideno, da bo hiša rabila »/.../ za potrebe prezentacije nekdanjega načina življenja v mestu ali pa v druge kulturne, turistične in vzgojne namene«.²

Ko je leta 1996 Občina Črnomelj hišo odkupila, so s fizično zaščito začeli tudi praktično uresničevati zastavljene načrte. Sprva je celotno hišo prekrival montažni nadstrešek. Sledila je temeljita obnova z nadomestitvijo starega, dotrajanega materiala z novim. Podrto in odstranjeno je bilo vse dozidano (štiblc, sanitarije).

Danes je obnova hišne zunanosti končana. Žal je celotna obnova potekala brez predhodne jasne opredelitve vsebin v obnovljeni hiši, kar je temeljni pogoj za kakovostno in smotrno obnovo. Že na stopnji dokumentacijskega varstva namreč velja načelo, da " /.../ ni ohranjanja in varovanja brez programa! To pomeni, da ni prenove (obnove) spomenika brez celovite priprave dokumentacije, brez izdelanega programa prenove. Če je le mogoče, je spomeniku treba določiti tudi namembnost«. (Hazler 1999, 230) Vse prepogosto se dogaja (tudi v Beli krajini), da je objekt obnovljen in lastniku oziroma financirjupredan brez opredeljenih vsebin oz. dejavnosti, ki bi se v njem odvijale, zato objekt začne ponovno propadati, finančna sredstva pa so nesmotrno porabljena. Hkrati z obnovo ostalih objektov v neposredni bližini Maleričeve hiše (cerkev sv. Duha, Špeličeva hiša, celotna Ulica Mirana Jarca) bi ta del starega mestnega jedra lahko kakovostno zaživel in postal dodatna kulturna in turistična ponudba mesta in celotne Bele krajine.

Iskanje ustrezne vsebine

Iskanje ustrezne vsebine za objekt, kakršen je Maleričeva hiša, je neposredno povezan z njegovo fizično obnovo. Sama obnova objekta je spet širše zastavljena, in sicer v okviru obnove starega mestnega jedra (ki je zaščiten kot kulturni spomenik

Maleričeva hiša pred obnovo. Foto: Anita Matkovič, 4. 5. 1996.

od leta 2001³). Obnova starega mestnega jedra v Črnomlju je aktualna šele v zadnjih letih, saj se je na Slovenskem ideja o prenovi mestnih jeder udomačila šele v šestdesetih in sedemdesetih letih, v Evropi pa se je ideja pojavila že pred 2. svetovno vojno.

Iskanje ustrezne vsebine, ki bi smiselno zaključila projekt obnove Maleričeve hiše, je torej le delček v celotnem mozaiku. Poleg želje po ohranitvi življenja v starem mestnem jedru bi bilo smiselno v projekt vključiti še kako zanimivo dejavnost. V hiši naj bi potekala prodaja izdelkov domače obrti belokranjskih proizvajalcev, njihova predstavitev in občasne pedagoške dejavnosti za obiskovalce. Ali so se v preteklosti v hiši izvajale tudi obrtne dejavnosti, ne vemo. Arheološke raziskave na hišnem dvorišču so sicer odkrile dve pravokotni jami iz 15. stoletja, ki jih povezujejo z neko gospodarsko dejavnostjo, morda z usnarstvom (ni še natančnih analiz vzorcev). To dejstvo samo po sebi še ni zadosten razlog za umestitev obrtne dejavnosti v objekt. Dodaten razlog je pomanjkanje tovrstne ponudbe v mestu Črnomelj in v Beli krajini. Posamezni izdelovalci sicer tržijo lastne izdelke na svojem domu oziroma v delavnici, ni pa celovite ponudbe domačih obrti. Takšne oblike trženja so zanimive tudi s turističnega vidika, saj so kakovostni izdelki domačih obrti lahko tudi lep spominek. Glavni motivi za vzpostavitev Maleričeve hiše kot hiše domačih in umetnostnih obrti so:

- ohranitev življenja v starem mestnem jedru oz. revitalizacija le-tega
- celovita ponudba izdelkov domačih in umetnostnih obrti in njihova hkratna prodaja
- organizirana pedagoška dejavnost za obiskovalce

Nenehno je poudarjen tudi pomen Maleričeve hiše - hiše domačih in umetnostnih obrti v ponudbi za turiste.

Arheološke najdbe dokazujejo, da so se z nekaterimi obrtnimi dejavnostmi ukvarjali naši predniki že ob naselitvi v te kraje. Kontinuiteta obrti je torej na našem območju dolga, zato je prav, da se nadaljuje. Pojem domače obrti oz. "hišne industrije" se je prvič pojavil v avstrijski obrtni noveli leta 1883: *".../ domača obrt nikoli ni bila stalnica, temveč se je neprestano spreminjala in prilagajala potrebam posameznika ali vseh, ki so bili odjemalci obrtnih izdelkov ali storitvenih uslug posameznih izdelovalcev."* (Bogataj 1989, 5) Domača obrt je področje ljudske ustvarjalnosti in inovativnosti. Prav zaradi tega je preživela, in nič ni narobe, če to obliko dediščine na nekoliko drugačen način približamo sodobnemu človeku.

Tudi na tak način lahko pokažemo, da smo presegli romantično-nostalgichen odnos do svoje dediščine in da dediščina kot nekaj starega in kot del preteklosti ni nujno nekaj slabega. Eden od treh osnovnih pojmov strokovnega odnosa je, poleg odkrivanja, raziskovanja, dokumentacije in varovanja, tudi predstavitev ali prezentacija. (Bogataj 1992, 19)

Maleričeva hiša je vsekakor prostor, kjer bi se belokranjska (in širše) obrt lahko dostojno predstavila. V Maleričevi hiši bi lahko združili več področij delovanja:

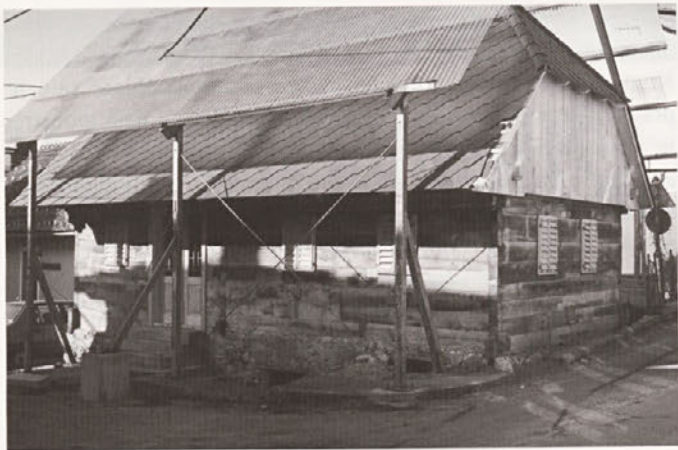
1. pedagoška dejavnost v obliki delavnic za otroke in mladino bi se ukvarjala z vzgojo in izobraževanjem na področju dediščine, ki je v šolskem sistemu še vedno prezrta (delavnice, raziskovalne naloge ...)
2. prodaja izdelkov kot uporabnih predmetov, spominkov, poslovnih daril ... Izdelek domače obrti je lahko tudi spominek, ki mora biti primerno posredovan in opremljen, v ustrezni embalaži in z drugimi sporočili, ki sodijo zraven. (Bogataj 1989, 211)
3. predstavitev v obliki razstavne dejavnosti - vse na temo domačih in umetnostnih obrti.
4. Sejemska dejavnost v obliki občasnih manjših sejmov na hišnem dvorišču ali na trgu pred hišo.

Na vse opisane načine bi lahko počasi spreminjali odnos do domače obrti in do dediščine nasploh.

V severni in zahodni Evropi že dolgo sledimo težnji vračanja k dediščini in lastnim koreninam, tudi na obrtnem področju. Konec koncev je velik del tega, kar danes predstavlja našo dediščino oziroma dediščino neke skupnosti, zgolj plod načrtnega ustvarjanja stereotipov oziroma mitov. V nekem obdobju se je zaradi določenih koristi pojavila potreba po poudarjanju nekaterih sestavin dediščine.

Obrtni izobraževalni sistem, ki je bil pri nas vse do 2. svetovne vojne na zavidljivi ravni, je danes v zvezi z domačo obrtjo povsem zamrl. Izdelki domače obrti so lahko dober vir ustvarjanja dohodka. Naš izobraževalni sistem formalne izobrazbe na tem področju ne daje. Vrzel na tem področju bi vsaj delno zapolnila organizacija tečajev in seminarjev, predvsem za mlade.

³ Odlok o razglasitvi mestnega jedra Črnomlja za kulturni spomenik lokalnega pomena. V: Uradni list RS, št. 74/2001, <http://objave.uradni-list.si>.

Maleričeva hiša med obnovo. Foto: Anita Matkovič, 6. 2. 2000.

Nekatere osnove za izvedbo projekta

Osnovni cilj projekta je bil obnovljeni Maleričevi hiši dati ustrezno vsebino in ji tako "vdihniti novo življenje". Ta vsebina naj bi ustrezala prenovljenemu objektu, hkrati pa naj bi bila tudi tržno dovolj zanimiva (trgovina, turizem ...) ter kakovostna in prezentativna.

Projekt ima podporo lastnice objekta, to je Občine Črnomelj, ki je tudi pobudnica izdelave projekta. Dejavnosti v Maleričevi hiši bodo v prihodnje potekale v okviru z odlokom ustanovljene Lokalne turistične organizacije Bela krajina (v nadaljevanju LTO), ki ima kot taka zagotovljen vir financiranja s strani občin Črnomelj in Semič.⁴ Delovala bi v interesu Bele krajine, njene promocije skozi domačo obrt in ponudbo na trgu (tudi turistično), hkrati pa bi omogočala odpiranje novih delovnih mest.

Projekt "Maleričeva hiša - hiša domačih in umetnostnih obrti"⁵ (v nadaljevanju Maleričeva hiša) bi bil za Belo krajino nova oblika predstavitve in prodaje izdelkov in bi presegel dosedanje ustaljene oblike. Dodatna novost bi bile dejavnosti, ki bi se pri tem izvajale: pedagoške delavnice, seminarji, prikazi domače obrti, občasni sejmi ... K sodelovanju bi bilo treba pritegniti tudi oblikovalce in s tem izboljšati raven ponudbe.

Tudi v Sloveniji so že poskušali izdelati shemo delovanja nekakšnega študijsko-dokumentacijskega in razvojnega centra za domačo obrt. (Bogataj 1989, 203) Projekt Maleričeva hiša bi se lahko v omenjeno shemo dejavno vključil v kar nekaj točkah:

- prikaz procesov, "živ muzej"
- interdisciplinarne povezave, aplikacije (trženje, trgovina, turizem, izobraževanje)
- posredovanje rezultatov (razstave, predavanja, sejmi, tečaji, svetovanja)

S tem bi projekt presegel trgovske okvire in s svojimi spremljevalnimi dejavnostmi obogatil ponudbo na trgu blaga in storitev.

V povezavi s projektom Maleričeva hiša sem že omenila povezanost z obnovo starega mestnega jedra v Črnomlju, saj je vse več trgovskih lokalov v centru praznih in naprodaj. Črnomelj se s tem pridružuje mestom, ki se ubadajo s praznjenjem mestnih jeter in s selitvijo dejavnosti na obrobje v nove trgovske centre.

Dejavnost v Maleričevi hiši naj bi pokazala, da se da z ustrezno obnovo zagotoviti ustrezne pogoje za obstoj lokalov v mestnem jedru in da prav vse dejavnosti ne sodijo v novo nastale trgovske centre. (Primer: knjižnica, kavarna, trgovina s spominki, turistično-informacijski center ...) Lokal v starem mestnem jedru ni nujno kazen, lahko je izziv bolj ambicioznim podjetnikom. Projekt Maleričeva hiša bo hkrati vzpodbuda izdelovalcem izdelkov domačih obrti, saj se bo s tem njihov trg razširil, mogoče pa bo še koga pritegnil k zaposlitvi na tem področju.

Projekt bo dopolnjeval skromno ponudbo tovrstnih izdelkov na trgu. Izdelovalci predmetov domačih in umetnostnih obrti so zainteresirani za sodelovanje, saj so do sedaj svoje izdelke prodajali le na svojem domu ali na sejmih po Sloveniji. Za stalno prodajo na letos ponovno oživljeni tržnici v Črnomlju (po podatkih iz ankete za potrebe vzpostavitve tržnice) niso zainteresirani, saj nimajo dovolj časa, da bi tam vsako soboto prodajali izdelke. Rezultati zgoraj navedene ankete so pokazali tudi velik interes kupcev za nakup izdelkov domače obrti na omenjeni tržnici.

Maleričeva hiša bo novo izobraževalno središče, ki bo z organizacijo pedagoške dejavnosti popularizirala domačo obrt in s tem dopolnjevala vrzel v vzgojno-izobraževalnem procesu osnovnih in srednjih šol. Lahko bi tudi vzpodbujala raziskovalno dejavnost mladih (razpisi za raziskovalne naloge). Hkrati bi lahko bila vzorčni primer in vzgled za izvedbo podobnih projektov v sosednjih krajih, kar bi v prihodnosti omogočilo odpiranje novih delovnih mest in povečanje števila obiskovalcev tudi v bližnjih lokalih.

Organizacija delovanja Maleričeve hiša naj bi sodila pod okrilje Lokalne turistične organizacije Bela krajina, ki je bila ustanovljena leta 2002. V opisu dejavnosti LTO je med drugim tudi izdajanje knjig, časopisov, drugo založništvo, posredništvo pri prodaji raznovrstnih izdelkov, prirejanje razstav, sejmov in kongresov, drugo izobraževanje ... Opravljanje omenjenih dejavnosti je torej zagotovljeno z zakonom.

Notranja organizacija javnega zavoda se določa s statutom, ki še ni bil sprejet, zaradi česar je težko predvidevati potek v zvezi

⁴ Odlok o ustanovitvi lokalne turistične organizacije Bela krajina. V: Uradni list RS, št. 2/2002, <http://objave.uradni-list.si>.

⁵ "Maleričeva hiša - hiša domačih in umetnostnih obrti" naj bi bilo popolno ime za ustanovo. Me domačini je itak že uveljavljeno ime "Maleričeva hiša" in nič ni narobe, če bi se tako tudi uporabljalo.

z organizacijo dejavnosti v Maleričevi hiši. Ker je LTO javni zavod, to je nepridobitna organizacija na področju gospodarstva, mora morebitni dobiček vlagati nazaj v lastno dejavnost.

Tudi finančna plat delovanja Maleričeve hiše je vezana na delovanje LTO. Začetna zagonska sredstva za delovanje so sicer zagotovljena in znašajo 1.000.000 SIT (obdobje ni opredeljeno). Vprašanje je, kolikšen delež bo namenjen projektu Maleričeva hiša, saj predstavlja ta projekt le del delovanja LTO. Ostali viri financiranja LTO so navedeni v 22. členu Odloka o ustanovitvi lokalne turistične organizacije Bela krajina.⁶ Eden od načinov, ki se jih poslužuje javni zavod, je tudi institucija prisile. "Ljudje morajo prispevati za storitve in jih uporabljati." (Trunk Širca 1998, 13)

Odnos in načrti organov LTO v zvezi s projektom Maleričeva hiša niso znani. Vprašanje je tudi, kakšen finančni delež bodo dejavnosti namenili. Z minimalnimi finančnimi sredstvi ni mogoče zagotoviti spodobne in kakovostne ponudbe - ta pa je za Maleričovo hišo, domačo obrt in mesto Črnomelj edino sprejemljivo.

Maleričeva hiša - nov izziv belokranjskim izdelovalcem

K projektu Maleričeva hiša so bili povabljeni vsi (20) izdelovalci predmetov domačih in umetnostnih obrti iz celotne Bele krajine (občine Črnomelj, Metlika in Semič), ki so pri komisiji za ocenjevanje izdelkov domačih in umetnostnih obrti na Obrtni zbornici Slovenije za svoje izdelke pridobili pozitivno mnenje. Vabilu se je odzvalo 15 izdelovalcev, ki sedaj svoje izdelke ponujajo v Maleričevi hiši, ki so jo odprli 25. oktobra 2002. Ob tej priložnosti si je bilo v hiši mogoče ogledati izdelovanje različnih izdelkov (vezenine, pisanice in pletarstvo), odprta pa je bila tudi razstava del Janeza Filaka (darilni seti: suho sadje, žganje in drugo v embalaži oblikovalca Oskarja Kogoja).

Izdelovalcev predmetov domačih in umetnostnih obrti v Beli krajini ni prav veliko.⁸ V sekciji za domačo in umetno obrt pri Obrtni zbornici Slovenije je vpisanih le sedem belokranjskih

obrnikov, ki imajo pridobljeno tudi pozitivno mnenje komisije za ocenjevanje pri isti zbornici. Nekaj jih pri prodaji uporablja pogodbo o avtorskem delu. Je pa v Beli krajini še veliko posameznikov brez registrirane obrti in dovoljenja, delajo torej "na črno". Tiste med njimi, ki izdelujejo kakovostne izdelke, bi bilo treba vzpodbuditi, da bi svojo dejavnost prijavili in svoje izdelke poslali v oceno pristojni komisiji. Morda jih bo k temu vzpodbudil tudi projekt Maleričeva hiša z možnostjo prodaje izdelkov.

S spremljevalnimi dejavnostmi je treba poskrbeti, da bo Maleričeva hiša postala živ prostor, kamor se bodo ljudje radi vračali. K uspešnosti projekta Maleričeva hiša lahko prispeva tudi ustrezna reklama na lokalni in nacionalni ravni (vrtni, šole, podjetja, radio, TV, medmrežje, plakati, vabila ...)

Mednarodne perspektive

Možnosti za mednarodno sodelovanje se kažejo predvsem v sodelovanju na različnih razstavah in sejmihi v tujini pod enotno blagovno znamko. Sem sodijo tudi različni izobraževalni seminarji, namenjeni izdelovalcem domače obrti in njenemu trženju.

Pri domačih obrteh je težko govoriti o nuji širitve trga in s tem povezane proizvodnje, ki je zaradi pretežno ročne izdelave omejena in ne dopušča večje širitve, razen z zaposlitvijo večjega števila izdelovalcev. Izdelke bi bilo smiselno prodajati na domačem trgu, hkrati pa pritegniti čim večje število turistov, da obiščejo Belo krajino in kupijo izdelke domače obrti. Trženje domače obrti na tuje je bolj kot s stališča neposredne finančne koristi posameznika zanimivo z vidika promocije Slovenije, Bele krajine in Črnomlja ter naše skupne dediščine. Učinek pojavljanja na tujih trgih je na ta način dolgoročen in težko merljiv.

V okviru svoje pedagoške dejavnosti lahko Maleričeva hiša izvaja tudi različne pedagoške dejavnosti za tujce, seveda v jeziku obiskovalcev (oziroma v angleškem jeziku). Tudi to je eden od načinov vključevanja v mednarodne tokove. Prav tako lahko Maleričeva hiša organizira posvete z mednarodno udeležbo s področja problematike domačih obrti.

V različna združenja organizirani obrtniki so bolj opazni in se lažje prebijejo v javnost. To bi bilo treba izkoristiti ob udeležbi obrtnikov na predstavitev, sejmihi in razstavah v tujini, kjer bi lahko nastopali pod okriljem Maleričeve hiše. Tak način predstavitve bi bila cenejši in pod skupno celotno podobo marketinško zanimivejši. Na ta način zastavljen projekt bi predstavljal zanimiv model trženja in popularizacije dediščine oz. konkretno domače obrti.

Maleričeva hiša bi lahko skrbela tudi za enotno promocijo, za povezovanje z ostalimi izdelovalci domače obrti v Sloveniji ...

⁶ »Viri financiranja za izvajanje dejavnosti iz 4. in 5. člena tega odloka so:

- proračunska sredstva občin ustanoviteljic,
- sredstva dela turistične takse, ki jo namenjujejo zavodu ustanoviteljice,
- prostovoljni finančni prispevki članov,
- sredstva članarine, ki jo v skladu z zakonom predpišejo ustanoviteljice,
- sredstva nacionalne turistične organizacije,
- darila in dotacije ter drugi viri.

Poleg sredstev iz prejšnjega odstavka, pridobiva javni zavod sredstva za opravljanje dejavnosti tudi iz prometa blaga in plačil za storitve, ki jih opravlja. /.../« (Odlok o ustanovitvi lokalne turistične organizacije Bele krajine, Uradni list RS, št. 2/2002)

⁷ Vsem izdelovalcem je bila poslana anketa v kateri so v veliki večini izrazili pripravljenost sodelovanja pri projektu.

⁸ Spletne strani Obrtne zbornice Slovenije (<http://www.ozs.si/SLO/index1.html>).

Izdelovalci domače obrti bi lahko izmenjavali izkušnje tudi z izdelovalci zunaj meja Republike Slovenije, v deželah, kjer je za ohranjanje in razvoj domače obrti že po tradiciji boljše poskrbljeno (tudi zakonsko).

»Pa saj se ne izplača!«

Projektu že od vsega začetka napovedujejo različno usodo. Nekateri so nad njim navdušeni (res je, da včasih s priokusom romantike in nostalgije), spet drugi mu napovedujejo zgolj životarjenje ali celo hiter propad. Projekt pa je že do sedaj prinesel nekaj koristi: objekt je bil obnovljen, omogočil naj bi nove zaposlitve, predstavlja novo ponudbo na trgu in nove možnosti za izdelovalce, ki jih povezuje pod okriljem Maleričeve hiše. Poleg tega prispeva k oživitvi mestnega jedra, promociji belokranjske dediščine ter obogatitvi turistične ponudbe. Vzpodbudo projektu predstavljajo tudi za sodelovanje zainteresirani izdelovalci domačih in umetnostnih obrti ter podpora Občine Črnomelj, lastnice objekta.

Kaj lahko projektu škoduje? Objekta ni mogoče širiti, njegova prevelika odvisnost od LTO, potencialna nezainteresiranost trga za izdelke, majhna kupna moč, v tem trenutku še neatraktivna lokacija v starem mestnem jedru, stran od velikih nakupovalnih središč. Nevarnost za projekt je tudi nelojalna oziroma s strokovnega stališča neopravičena konkurenca cenenege blaga v ponudbi drugih trgovin. Kakovost konkurenčnega blaga je sicer vprašljiva, a je zaradi nizke cene v očeh kupcev tržno zanimiva alternativa. Druga oblika konkurence so izdelki domačih obrti izdelovalcev brez obrtne-

ga dovoljenja. Ti proizvajalci lahko zaradi neplačevanja davkov nižajo ceno svojim izdelkom, ogrožajo registrirane obrtnike in predstavljajo nelojalno konkurenco na trgu. Na izdelovalce domače obrti se še vedno gleda preveč nostalgичno, zato se njihove neprijavljene dejavnosti ustrezno ne preganja in kaznuje.

Pogled naprej

V prihodnosti bo treba poskrbeti tudi za ustrezno promocijo. Oblikovanje celostne podobe bi pripomoglo k boljši razpoznavnosti Maleričeve hiše. Treba je pripraviti in oblikovati ustrezen promocijski material, ki bi dejavnost približal uporabnikom (plakati ob odprtih razstav in ob pedagoških delavnicah, občasna dogajanja na hišnem dvorišču, posebne ugodnosti ob večjih nakupih, vabila potencialno večjim kupcem (podjetja, obrtniki ...), uporaba medijev (časopisi, televizija, radio, spletne strani ...)).

Z odprtjem objekta je bila končana le prva, začetna stopnja projekta. Pred Maleričovo hišo je še veliko izzivov. Drugo stopnjo delovanja predstavlja pedagoška dejavnost. Le tako bo Maleričeva hiša živ prostor, ki bo privabljal obiskovalce. Že v prvem letu delovanja je treba vzpostaviti stike z osnovnimi in s srednjimi šolami tako glede potencialnih obiskovalcev pedagoških delavnic kot tudi glede možnosti honorarnega dela določenih profesorjev v okviru pedagoških delavnic in priprave ustreznega gradiva, povezanega z učnim programom. V tem prvem šolskem letu naj bi navezali stike s šolami, v naslednjem letu pa bi sodelovanje le še poglobili in razširili (razpisi raziskovalnih nalog ...).

Otvoritev Maleričeve hiše - hiše domačih in umetnostnih obrti. Govor župana Andreja Fabjana, predstavnika lastnika in financerja. Foto: Anita Matkovič, 25. 10. 2002.

Naslednjo stopnjo naj bi predstavljala oživitev razstavne dejavnosti v za to namenjenem prostoru. Za ta korak je potrebna še nabava ustrezne opreme. Treba bi bilo začeti tudi z organizacijo občasnih sejmov na hišnem dvorišču ali na trgu pred hišo.

Vse omenjene dejavnosti bi lahko začele delovati v roku enega leta po odprtju. Nekaj več časa in denarja bo verjetno zahtevala organizacija sodelovanja obrtnikov pod okriljem Maleričeve hiše na mednarodnih sejmih in organizacija posvetov (tudi z mednarodno udeležbo).

Namesto konca nov začetek

Maleričeva hiša je leta 2002 prejela nagrado, ki jo družba Ford podeljuje za ohranjanje naravne in kulturne dediščine, kar je hkrati potrditev, da je projekt na pravi poti in možnost za hitrejši nadaljnji razvoj. Na natečaj je bilo prijavljenih 51 projektov, štirje so bili nagrajeni, pr ojekt Maleričeva hiša - hiša domačih in umetnostnih obrti pa je v kategoriji Kulturna dediščina prejel tretjo nagrado.

Viri in literatura:

BERNIK, Stane 1987: Črnomelj: urbanistični, arhitekturni in spomeniško-varstveni oris. Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

BOGATAJ, Janez 1989: Domače obrti na Slovenskem. Ljubljana, Državna založba Slovenije.

BOGATAJ, Janez 1992: Sto srečanj z dediščino na Slovenskem. Ljubljana, Prešernova družba.

HAZLER, Vito 1999: Podreti ali obnoviti?: Zgodovinski razvoj, analiza in model etnološkega konservatorstva na Slovenskem. Ljubljana, Rokus.

MALERIČ, Lidija 1994: Gradbeni posnetek Maleričeve hiše: hiša učiteljice Pepce Primožič. Črnomelj, b. z.

MASON, Phil b.l.: Vsebinska struktura poročila. b. k., b. z.
Odlok o razglasitvi Maleričeve hiše v Črnomlju, Ulica Mirana Jarca 18, za kulturni spomenik. V: Uradni list RS, 47/1995, <http://objave.uradni-list.si>.

Odlok o razglasitvi mestnega jedra Črnomlja za kulturni spomenik lokalnega pomena. V: Uradni list RS, št. 74/2001, <http://objave.uradni-list.si>.

Odlok o ustanovitvi lokalne turistične organizacije Bele krajine. V: Uradni list RS, št. 2/2002, <http://objave.uradni-list.si>.

TRUNK ŠIRCA, Nada; TAVČAR I, Mitja 1998: Management nepridobitnih organizacij. Koper, Visoka šola za management.

Notranjost Maleričeve hiše. Foto: Anita Matkovič, 25. 10. 2002.

KAKO JE ŽIVETI KOT HOMOSEKSUALEC

Izvleček

Pred dobrima dvema letoma so splošni slovenski mediji pogosto pisali o istospolno usmerjenih in o aferah, povezanih z njimi. Ob vsem tem se je razpravljalo o njihovih pravicah, družbenem položaju, o njihovi normalnosti, ... Ker se je ob tem pokazalo, da smo v Sloveniji nestrpni do istospolno usmerjenih, me je zanimalo, kaj povzroča homofobijo in predvsem, kako ta pojav vpliva na življenje mladih gejev in lezbijk. Pričujoči članek je le ilustracija trenutnega položaja istospolno usmerjenih v Sloveniji, hkrati pa je lahko povod za nadaljnja raziskovanja v tej smeri.

Abstract

Two years ago, Slovene media often wrote about homosexuals and lesbians and the affairs connected to them, discussing their rights, social position, their »normalcy,« etc. Since this revealed that Slovenes are less that tolerant toward this segment of the population the author became interested in finding out how this intolerance affects young homosexuals and lesbians in Slovenia. This article is but an illustration of their current position, but it might incite further research into this subject.

Pred dvema letoma so bili splošni slovenski mediji polni člankov o homoseksualcih in marsikatera afera je bila povezana s to družbeno skupino. Spomladi leta 2001 je bil izveden referendum o možnosti oploditve z biomedicinsko pomočjo, na katerem je bila uzakonjena diskriminacija lezbijk in samskih žensk, saj jim je bila odrečena pravica do umetne oploditve. Septembra 2001 je Sodobnost objavila polemičen intervju z dr. Janezom Rugljem¹, v katerem je med drugimi ponižal tudi homoseksualno populacijo. Vse skupaj se še ni

dobro poleglo, ko je Slovenijo pretresel izbor pesmi za nastop na Evroviziji. Ob zmagi travestitskega tria Sestre je Slovenija osramočeno sklanjala glavo, saj se ne spodobi, da bi jo v svetu predstavljali "pedri". Ob vsem tem se je diskutiralo o pravicah homoseksualcev, njihovem družbenem položaju in o njihovi "normalnosti". Takrat se je pokazalo, kako nestrpni smo do gejev in lezbijk.

Ker me je zanimalo, kaj pri nas povzroča homofobijo in kako ta vpliva na življenje gejev in lezbijk, sem se odločila, da pri vajah iz predmeta Uvod v metodologijo na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani, ki jih je vodil asistent Jaka Repič, nosilec pa je bil doc. dr. Rajko Muršič, napišem seminarsko nalogo z naslovom Homofobija na Slovenskem. Pričujoči članek je dodelana in prirejena seminarska naloga. Temelji predvsem na pripovedi štirih sogovornikov, opirala pa sem se tudi različne časopisne in strokovne članke ter na dve monografiji na temo homoseksualnosti. Članek je bolj ilustracija o življenju mladih gejev in lezbijk, saj sem se osredotočila le na mlajšo generacijo istospolno usmerjenih in opravila le štiri intervjuje. Ob tem moram povedati, da sem imela pri pridobivanju sogovornikov kar nekaj težav. Po elektronski pošti sem se povezala s skupino LEGEBITRA (skupina za istospolno usmerjene mlade do 26. leta), ki so mi precej hitro sporočili, da so mojo prošnjo posredovali na gejevsko in lezbično medmrežje, kar pomeni, da je bila moja prošnja posredovana vsem na to medmrežje prijavljenim gejem in lezbijkam. Prav zato me je presenetilo, ker se je sprva javil le Mitja. Ker se po tistem dolgo časa ni javil nihče več, sem se po pomoč pri iskanju sogovornikov ponovno obrnila na LEGEBITRO, pa tudi tokrat se je oglasila le Manca. Kazalo je že, da bom morala članek napisati na podlagi dveh pogovorov, a sta mi k sreči pomoč ponudili še Jasna in Sabina. Morda pri iskanju sogovornikov nisem bila najbolj spretna, a takrat nisem vedela, kako naj se tega lotim. Želela sem mlajše sogovornike, da bi z njimi lažje vzpostavila stik, saj sem še na začetku študija in nimam veliko izkušenj. Prav zato sem se obrnila na skupino LEGEBITRA in ne na lezbično sekcijo ŠKUC-LL ter gejevsko sekcijo MAGNUS, kljub temu, da sem za ti dve skupini pogosteje slišala.

Z iskanjem literature nisem imela večjih težav, ker opisujem oziroma ilustriram zdajšnje stanje homofobije v Sloveniji, tako da sem na COBISS-u uspela najti večino gradiva, ostalo pa so mi svetovali sogovorniki. Presenetilo pa me je, da se etnologi oziroma antropologi za to problematiko do sedaj niso kaj dosti

¹ Intervju je bil objavljen v septembrski številki Sodobnosti leta 2001 (natančnejši podatki so navedeni v seznamu literature)

zanimali, saj sem ob iskanju literature naletela le na diplomsko nalogo Katerine Mirovič in Andreja Zornika, seminarsko nalogo istih avtorjev in na proseminarsko nalogo Karmen Peričnik.²

S sogovorniki sem se pogovorila, ali želijo biti v članku predstavljeni s pravimi imeni in ostalimi osnovnimi podatki. Manca se je strinjala le z objavo svojega pravega imena in starosti, drugi pa so se strinjali tudi z objavo priimkov.

Splošne definicije homofobije ni mogoče podati, saj obstaja veliko načinov njenega izražanja. V grobem pa je homofobija "... *persistenten in iracionalen strah pred homoseksualnostjo*". (Tratnik 1995, 169). Skozi nadaljnjo analizo literature, člankov in ostalih virov sem razbrala, da je homofobija družben pojav in bolj posledica predsodkov, kot pa pravega strahu. Kot taka dostikrat vsebuje tudi sovražna čustva do istospolno usmerjenih, ki pa se izražajo na mnogo načinov, predvsem verbalno, kot fizično nasilje, kot diskriminacija, ... Med homofobijo spada tudi strah, da bi te kdo označil za homoseksualca, kaže pa se tudi kot zanikanje in strah pred lastno homoseksualnostjo.

Homofobija kot družben pojav je predvsem posledica negativnega pojmovanja in nesprejemanja homoseksualnosti. Zakaj je to tako? Ker je večina ljudi heteroseksualno usmerjenih in se do začetka 80. let o homoseksualnosti ni veliko govorilo. Zato je »normalno«, da je ljudem homoseksualnost tuja. Otroke namreč že od malega vzgajajo, da se fantki zaljubljujejo v punčke in obratno, fantke oblačijo v modro, punčke pa v roza, vse drugo pa je nenormalno. Poleg tega otrokom pripovedujejo, kako prav je, da si ustvarijo družino, česar pa naj istospolno usmerjeni ne bi bili zmožni.

Z obstojem homofobije pa vendarle ne moremo opravičevati in dopuščati dejstva, da se homoseksualnost razglša za bolezen ali nenormalnost, saj za take trditve ne obstaja nobena znanstvena osnova. Ni res, da nekdo lahko izbira svojo spolno orientacijo. Homoseksualnost je stvar seksualne identitete, ki je, prav tako kot heteroseksualnost, oblikovana na načine, ki jih še danes nihče do potankosti ne razume. Raziskave v medicini in psihiatriji so pokazale, da je homoseksualnost prav toliko nenormalna, kot je nenormalno to, da na svetu poleg desničarjev obstajajo še levičarji.

Po mnenju avtorice Liulay homoseksualnost tudi ne more biti nemoralna, saj nobena seksualnost ne more predstavljati niti dobrega niti zlega.

»... oseba, ki me privlači, v katero se zaljubim, me pritegne zaradi svojega bistva, ker je to, kar je. Ne zaljubim se v spol, temveč v človeka.« (Liulay 2001, 31)

"Kljub temu, da mednarodna zakonodaja o človekovih pravicah prepoveduje mučenje in druge nehumane ali poniževalne

obravnave, so geji in lezbijke deležni nasilja, moralnih obsodb in izključenosti zgolj zaradi svoje seksualne identitete." (Sukič-Vegan in Velikonja 2001, 40) Homofobija je v določeni meri prisotna povsod: v družini, šoli, na delovnem mestu, na ulicah, v javnih in državnih institucijah, ... Aktivisti ugotavljajo, da se ljudje ne zavedajo, da pravice homoseksualcev prav tako spadajo med človekove pravice, kot pravice heteroseksualcev. Z javnim nastopanjem ter borbo za enakopravnost ne zahtevajo privilegijev, pač pa le enake pravice za vse.

Ne začne se zapletati šele tedaj, ko oseba stopi v javnost kot gej ali lezbijka, pač pa se po navadi zaplete že ob samem odkritju spolne identitete. Sogovornik Mitja³ mi je povedal, da ga je že v otroštvu skrbelo, da bo, ko bo odrasel, homoseksualec. Z odrasčanjem so bile vedno pogostejše tudi spolne fantazije, povezane s fanti. Ob listanju raznih revij so ga bolj kot ženske privlačili moški. Že to se mu je zdelo čudno in nenormalno, še bolj pa se je prestrašil, ko je v Jani prebral članek o tem, kako ugotoviti, ali si gej. Z naštetim se je v določenih točkah lahko poistovetil, strah, da je gej, pa je tako narasel, da je začel svoja nagnjenja zavestno zatirati. V svoj dnevnik je pisal, kakšna bo njegova punca, v dekleta se je poskušal celo zaljubiti, a so bile vse skupaj le slabe skrivalnice pred samim seboj. Spominja se, da so bile ob vseh fantaziranjih o tem, kakšno bo njegovo dekle, njegove spolne fantazije vedno osredotočene le na moške. Strahovi in frustracije so pripeljali celo tako daleč, da je pričel zatirati in zanikati svojo seksualnost.

Sogovornica Jasna⁴ je svojo spolno identiteto odkrila na precej netipičen način; lezbični odnos je imela, še preden je o sebi sploh začela razmišljati kot o lezbijki. Z dekletom tega odnosa nista nikoli definirali kot lezbičnega. Važno jima je bilo, da sta bili skupaj in da jima je bilo lepo. Ali so njuna dejanja napačna in kako se temu reče, pa ju niti ni zanimalo. Prizna pa, da sta odnos pred drugimi skrivali, ker sta iz okolice že izvedeli, da ga družba ne sprejema.

Sogovornica Manca⁵ je ob razmišljanju o odkrivanju svoje spolne identitete povedala, da je že zelo zgodaj začutila, da jo bolj privlačijo punce. Ob teh čustvih ni doživljala kakšnega posebnega šoka ali frustracij, saj je pri 10. letih niti ni zanimalo, kako je s tem pri drugih in kako družba gleda na to, ... V teh letih je tudi dobivala nekaj malega informacij o homoseksualnosti, a pravi, da so bile bolj stereotipne kot pa relevantne in tako se z njimi ni poistovetila, saj je čutila, da ni taka, kakršni naj bi bili homoseksualci. Zaskrbelo pa jo je, ko je doumela, da kljub temu, da jim ni podobna, po splošnem družbenem mnenju spada v kategorijo "čudnih". Tako je pričela svoja homoseksualna nagnjenja prikrivati pred drugimi, hkrati pa se je tolažila, da so verjetno določene »kemikalije« v njenem telesu zapoznele, zaradi česar ji bodo fantje postali vseč šele čez nekaj let.

³ Mitja Blažič, 29 let

⁴ Jasna Magić, 24 let

⁵ Manca, 22 let

² Točni naslovi seminarske, proseminarske in diplomske naloge so navedeni v seznamu literature

Čeprav spolno identiteto vsak posameznik odkriva na svoj način, pa je bilo mojim sogovornikom skupno to, da so se zavedali, da z njimi nekaj ni prav, da takšnih družba ne sprejema in da bodo imeli težave. Vsi so odraščali v okolju, ki je sporočalo, da homoseksualna nagnjenja niso normalna, moralna, družbeno sprejemljiva, ... Četudi se v svojih družinah o spolnosti niso pogovarjali in sami o njej niso pretirano razmišljali, so dobivali toliko informacij, da so lahko začutili sovražno klimo do homoseksualnih nagnjenj. Mitja so te ugotovitve močno frustrirale, Jasna in Manca pa sta svoja nagnjenja skrivali le pred drugimi, v sebi pa sta se sprejeli, ker sta se takšni najbolje počutili. Od vsakega posameznika je torej odvisno, kakšne posledice bo imela ugotovitev, da spada v kategorijo "čudnih". Nekateri imajo moč in se z vsem soočijo, nekateri pa zapadejo v ekstreme, kot npr. Mitja, ki je v določenem obdobju postal "goreč" kristjan, da bi se s tem odkupil za svoje "grehe". Na neki točki se je celo odločil, da bo šel za duhovnika. Danes vsa svoja dejanja razume kot beg pred sabo in svojo seksualnostjo, takrat pa je bil nesrečen. Počutil se je osamljenega, čudnega, nezaželenega in zaradi tega se je še bolj zapiral sam vase. V samotni je padal v tako hude depresije, da je resno razmišljal celo o samomoru. Mitjev primer je nazoren prikaz, kako daleč lahko človeka privede družbeno nepriznavanje.

Ob vsem razmišljanju o sebi in zaradi iskanja informacij o homoseksualnosti kmalu nastopi trenutek, ko se oseba zave, da je resnično gej oziroma lezbijka, da tega ni mogoče spremeniti in bo tako tudi ostalo. Ob tem se pojavi želja, da bi se prikrievanje, kdo so, končalo. Napoči trenutek, ko je oseba pripravljena povedati tudi drugim, da jo bolj privlači isti spol; v homoseksualnem žargonu se tovrstnemu razkritju pravi "coming out". Proces razkrivanja pri istospolno usmerjenih osebah traja vse življenje, a prav vsi sogovorniki so povedali, da je prav po prvem »coming out-u« z njih odpadlo hudo breme, saj je to pomenilo konec skrivanja. Manca je simpatično pripomnila, da se je morala "outirati" prijateljem, ker ni več mogla hliniti, da ima fanta iz Zimbabveja. Hkrati pa ji je bilo težko poslušati pripovedi prijateljic, kdo izmed fantov jim je všeč, sama pa ob tem ni nikoli nič pripomnila. Meni, da se je to moralo vsem zdeti že precej čudno. Po Mančinem mnenju njena prijateljstva ne bi bila prava, če drugi ne bi vedeli za njeno spolno usmeritev, saj bi na ta način med seboj in drugimi zgradila visok zid. Tudi Mitja mi je dejal, da je moral povedati, ker ni več hotel, da za njegova čustva in nagnjenja nihče ne ve in da se mora skrivati ter igrati v punce zaljubljenega fanta.

Zanimivo je, da sogovorniki ob razkritju prijateljem niso doživeli negativnih reakcij. To seveda ne pomeni, da jih niso tudi drugi geji in lezbijke niso, vendar sem ob vsakem takem primeru naletela na misel, da prijatelj, ki drugega ne more sprejeti takšnega, kot je, prijateljstva ni vreden. Konec koncev je res, da si ljudje izbiramo prijatelje, ki nam ustrezajo in nas tudi dobro sprejemajo.

Večje težave so se pojavile, ko se je bilo treba razkriti staršem. Jasna je dejala, da je "coming out" pri starših najbolj zapleten, ker so to vendarle ljudje, ki bodo ob tebi vse življenje. Bala se

je, da jih bo razočarala, hkrati pa ni hotela imeti sporov, saj je imela že sama s seboj dovolj težav. Skrbelo jo je, da ji bodo starši omejili svobodo in s tem družjenje s prijatelji. Vendar se stvar niti približno ni odvrtila v pričakovani smeri. Mater je najbolj skrbelo, kaj bodo rekli sosede in kako bo Jasna živela, saj po njenem mnenju dve ženski ali dva moška ne moreta biti srečna. Sta brez garancije, da bo njuna zveza trajala, ker ju nič ne obvezuje, saj nista poročena, nimata otrok, hiše, ... in je potemtakem lažje zapakirati toaster in mačka ter za vedno oditi. Jasna se do neke mere strinja z maminim razmišljanjem, a pravi, da poroka ne more biti pogoj za srečno življenje, saj je vse skupaj odvisno od človeka in njegovih želja. Tako se tudi ne strinja z mislijo, da je vsaka homoseksualna zveza obsojena na propad ... Jasnina mama seveda ni mogla kar čez noč sprejeti, da ima lezbično hčer, a sta po Jasninih besedah obe rabili čas, da sta pričeli razumevati: "Mama se je morala sprijazniti z mojo homoseksualnostjo, jaz pa s tem, da me ni mogla in ni hotela takoj razumeti, saj je odraščala v okolju, kjer so bile informacije o homoseksualnosti večinoma negativne."

Pri Sabini⁶ doma so hčerino homoseksualnost sprejeli izjemno dobro, čeprav je njena mati skušala doseči, da bi Sabina vendarle še kdaj poskusila z moškim. Hči ji je odgovorila, da je to ravno tako nesmiselno zahtevati, kot od istospolnih, naj kdaj poskusijo z osebo istega spola. Materi seveda ni zamerila, saj ve, da je ta upala, da je to Sabinina trenutna muha, ki jo bo prerasla.

Manca je materi povedala med sporom. Na neki način zato, da bi ji kljubovala, ker je mati ni pustila na praznovanje rojstnega dne prijateljice, v katero je bila Manca poleg vsega še zaljubljena. Po priznanju je odšla in ne ve, kakšna je bila mamina prva reakcija. Kmalu pa je prejela mamino pismo, v katerem je napisala, da je Manca še vedno njena hči, ne glede na vse. Svetovala ji je, naj okoli sebe gradi zid, naj o sebi ne govori javno, saj se je bala, da bi jo kdo prizadel, ona pa je ne bi znala obvarovati.

Pri Mitji je bil položaj precej neprijeten. Mati je planila v jok in se pričela samoobtoževati, češ, kje je zgrešila pri vzgoji, nato pa jo je zaskrbelo, kaj poreče okolica in kako bo sin živel. Po njenem mnenju gej v življenju ne more biti srečen, saj je z njim nekaj narobe, hkrati pa ga tudi okolica ne sprejema ... Oče je v obupu predlagal, da bi sina peljal v javno hišo, kjer naj bi mu pokazali, kako se stvari streže, saj je bilo po njegovem očitno, da sam tega ni sposoben.

Starši so se odzvali na različne načine, vse pa je sinovo oziroma hčerino razkritje šokiralo. Nekateri so se razjezili, nekateri obtoževali in valili krivdo nase, nekatere je skrbela otrokova sreča, spet drugi so "outiranje" težko prenesli zaradi religioznih predstav in vzgoje, ... Vse njihove reakcije so bile normalne in pričakovane, saj so posledica homofobične socializiranosti. Vendar starši slej ko prej sprejmejo homoseksualnost svojega otroka - tistega, ki je bil vseskozi deležen njihove ljubezni, tis-

⁶ Sabina Avsec, 24 let

tega, za katerega niti v najhujših nočnih morah ne bi pomislili, da bi lahko bil "drugačen". Vsi sogovorniki so mi povedali, da so se pri starših še dolgo po razkritju pojavljala obdobja "izpadov" nerazumevanja, kar pa je povsem pričakovano in normalno. Celo sami geji in lezbijke se težko sprijaznijo s tem, kar so, to pa mora biti še toliko težje za starše, saj družba homoseksualnost označuje kot nekaj slabega.

Ko so moji sogovorniki o svoji spolni usmerjenosti spregovorili doma in v družbi, je postalo samoumevno, da bo za njihovo spolno usmeritev kmalu izvedela tudi širša okolica. Homoseksualci se razkrivajo skozi vse svoje življenje, saj ves čas spoznavajo nove ljudi, ki jim je treba povedati, kako in kaj. "... javni 'coming out' ima širši pomen, da razbija družbeni molk in da se uveljavljajo drugačni življenjski stili." (Tratnik 2001, 20). Ob "razbijanju družbenega molka" pa so vedno težave, kajti družba se s prisotnostjo "drugačnih življenjskih stilov" ne zna sprijazniti. Po besedah sogovornic Sabine in Jasne je to v Sloveniji velika težava, saj smo Slovenci po njunem mnenju nestrpni in netolerantni do vseh drugačnih. Vsi moji sogovorniki so pripovedovali o svojih negativnih izkušnjah. Mitji in njegovemu fantu je sorodnik postavil ultimatum, da se morata pred njim in v družbi obnašati kot prijatelja in da se ne smeta držati za roke in poljubljati, česar seveda nista upoštevala. "Ne! Midva sva par in imava pravico živeti svojo ljubezen, dokler s tem ne ogrožava drugih, in ni moja stvar, če imajo drugi s tem probleme." (Mitja) Pred Manco in njenim dekletom, ki sta se držali za roke, je neka mati svojemu otroku z dlanjo prekrila oči, ko sta prišli mimo. Nek "zagretež" pa ju je, ko je ugotovil, da sta lezbijki, pričel spraševati zelo osebne stvari in namigovati, da ga vse skupaj zelo vzburja. Vsak od njih je tudi že doživel, da so se za njim obračali na cesti in dajali opazke v stilu "Fuj! Pedri!" ali "Poglej jih, lezbače!"...

Zanimivo se mi je zdelo, da noben sogovornik glede svoje spolne usmerjenosti ni imel težav na fakulteti. "Nobeden naju ni diskriminiral, teroriziral ali bil pristranski zato, ker bi bili lezbijki, ampak kvečjemu zato, ker pri predavanjih ali na vajah nisva sodelovali in delali nalog." (Sabina in Jasna) Tudi Mitja in Manca na fakulteti nista doživela nobene homofobične reakcije. Jasna in Sabina menita, da zato, ker so bili izobraženi ljudje vedno tolerantnejši in liberalnejši. Je pa res, da je stopnja tolerance na fakultetah različna, saj se na vsaki znajde kak homofobičen posameznik.

Tudi med šolanjem na srednji šoli niso imeli problemov. Včasih je bilo med poukom mogoče med vrsticami razbrati, da je homoseksualnost nekaj bolnega, čudnega, slabega, ... a se na splošno o tej temi v srednjih šolah ni govorilo. Če že, je bila istospolna usmerjenost predstavljena kot ena izmed oblik spolnih deviacij. "Nihče dijakom nikoli ne pove, da je homoseksualnost ena od spolnih usmeritev, s katero je treba živeti svobodno in suvereno." (Mitja) Tudi v literaturi, ki naj bi mlade informirala o spolnosti in spolnem razvoju, je homoseksualnosti namenjen le kak odstavek. Zato mlad človek, ko začuti večjo privlačnost do istega spola, nima skoraj nobene možnosti, da bi se o tem poučil in ugotovil, da je z njim vse v redu.

Kljub temu da na moje sogovornike niso bili usmerjeni direktni homofobični napadi, sem na podlagi prebranih prispevkov ter njihovih posameznih izjav ugotovila, da je homofobija prisotna vsaj na nekaterih srednjih šolah. Naj za ilustracijo navedem nekaj primerov: Društvo za nenasilno komunikacijo je na srednjih šolah več let izvajalo delavnice na temo nasilja, diskriminacije, medsebojne komunikacije in reševanja konfliktov, ena izmed delavnic je bila tudi na temo homoseksualnosti. Za te delavnice se je med drugimi zanimala tudi Srednja šola tiska in papirja v Ljubljani, a so izrazili željo, da v program ne bi bila vključena delavnica o homoseksualnosti, saj naj bi se starši pritoževali, da šola s tem navaja k homoseksualnim nagnjenjem. Ker se Društvo s tem predlogom ni strinjalo, šola delavnic ni izvedla. (Povzeto po: Pismo proti homofobiji 2001, 15)

Drugi primer homofobije v srednjih šolah je v zvezi z Državno maturitetno komisijo, ki je 26. 11. 2001 zavrnila seminarsko nalogo z naslovom »Lezbijke in razred žensk«. Dijaki, katerih naslovi niso bili potrjeni, so lahko kasneje izbirali le še med naslovi, ki jih je potrdila maturitetna komisija. Res je, da so bile med njimi tudi teme o homoseksualnosti, a bolj v smislu »Istospolno nagnjenje kot odklonskost« ... (Povzeto po: Eva 2002, 22)

Za izboljšanje odnosa do istospolno usmerjenih bo treba vložiti še veliko truda, časa, živcev in znanja. Potruditi pa se bodo morali tako istospolno usmerjeni sami kot tudi država. Po Mitjinem mnenju naj bi homoseksualno usmerjeni drugim ljudem sami dokazali, da so povsem normalni ljudje z željami in potrebami, kakršne imajo vsi, in da se od drugih razlikujejo le po tem, v koga se zaljubljujejo. "Ljudem, ki srečajo in spoznajo geja ali lezbijko, ki ne skriva, kdo je, je s seboj zadovoljen/a in o sebi sproščeno govori, homoseksualnost postane manj tuja. Tudi starši, ki imajo otroka homoseksualca, spoznajo, da je to še vedno njihov otrok, ki ga imajo radi in so zaradi takšnih ali drugačnih stvari ponosni nanj, le s to razliko, da se ne bo zaljubljal v nasprotni spol. Vendar bo ta proces gradnje strpnosti od spodaj navzgor trajal dolgo, morda celo skozi vse človeštvo." (Mitja)

Drugi način za doseg večje strpnosti pa bi se po Mitjinih besedah moral začeti zgoraj, in sicer tako, da bi država sprejela enake zakone za vse ljudi " ... ne glede na spol, raso, barvo kože, jezik, vero, politično in drugo prepričanje, narodnost, socialni izvor, pripadnost narodnostni manjšini, lastnino, rojstvo ali kakršne koli druge okoliščine«. (Greif: zloženka Človekove pravice in seksualnost, ŠKUC-LL 2001) "Tako bo sčasoma moralo postati samoumevno, da se bosta Lojze in Janez iz sosednje vasi poročila. Ljudem se bo sprva vse skupaj zdelo čudno, ampak ker bo to po zakonu, bo torej legalno ter legitimno in bo vse skupaj treba sprejeti in tolerirati." (Mitja)

Slovenija je kot demokratična država sprejela Evropsko konvencijo o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, ki jo je leta 1950 sprejel Svet Evrope, a žal vseh določil ne upošteva. Tako istospolno usmerjeni pari ne morejo registrirati svojih partnerstev, ne morejo se poročiti, posvojiti otrok ali jih pridobiti na kakršen koli drug način. V zvezi s pravico do posvojitve

otrok se bijejo hudi boji, saj večina meni, da to za otrokov razvoj ne bilo dobro in bi mu na ta način privzgjajili homoseksualna nagnjenja. Moji sogovorniki so mi postregli s kar nekaj protiarargumenti. Poznajo nekaj primerov, ko otrok iz prejšnjega, heteroseksualnega zakona živi z enim od staršev, ki ima po novem homoseksualno razmerje. Ti otroci naj ne bi imeli težav zaradi spolne usmerjenosti svojih staršev. Res pa je, da so otroci v določenem obdobju nagnjeni k hudobiji in se obregnejo ob prav vsakogar, ki na kakršen koli način izstopa iz povprečja; če je debel, jeclja, je temnopolt, reven, ... tako sogovorniki menijo, da je verjetno, da bi otroci zbadali tudi vrstnike z istospolnimi starši. Ob tem se zdi Mitji najpomembnejše, kako bi starša sama otroku razložila položaj, da bi ga sprejemal kot enakovrednega družinam s staršema obeh spolov. Bojazen, da bi bil otrok istospolno usmerjenih staršev prav tako homoseksualec, je odveč, saj je - po besedah mojih sogovornikov - znanstveno dokazano, da le-ta ne vpliva na spolno identiteto otrok. Odstotek homoseksualcev iz mešanih zakonov je namreč enak odstotku homoseksualcev iz istospolnih zakonov. Pri tem ni nepomembna niti vloga šola niti staršev drugih otrok, ki bi morali odkrito govoriti o spolnosti in enakovredno o homoseksualnosti. Za takšne spremembe pa je potreben čas, slovenska družba namreč še zdaleč ni pripravljena na pojav novih družinskih oblik.

Homoseksualci imajo ob tem, ko jim država ne omogoča registracije partnerstev in porok, tudi druge težave. Kadar se eden od partnerjev ponesreči ali kako drugače zbolí, ga drugi ne sme obiskati v Kliničnem centru, ker ni njegov sorodnik. V primeru smrti enega od partnerjev drugi ne more dedovati, razen če se ne dogovori s partnerjevimi sorodniki; drugače ima družina umrlega pravico do nujnega deleža. Prav tako nima pravice do skrbništva nad partnerjevim otrokom, četudi je otrok navezan nanj, se razumeta in je ves čas zanj dobro skrbel. Ko je Mitja želel kandidirati na razpis stanovanjskega sklada za posojila za družine in pare, ki prvič rešujejo stanovanjski problem, so mu povedali, da za istospolne pare to ne velja, ker jih zakonodaja kot take ne priznava. Ob teh težavah, ki jih je v resnici še več, se vidi, da imajo geji in lezbijke manj pravic od ostalih. *"Toda zakaj? Če jaz spoštujem zakone in pravila države ter plačujem davke tako kot vsi drugi, mi mora država nuditi vse, kar nudi ostalim!" (Mitja)*

Po analizi vseh pogovorov, po prebrani literaturi in ob pregledu preostalih virov sem ugotovila, da je homofobija v Sloveniji močno prisotna. Anketa slovenskega javnega mnenja iz leta 2000 je pokazala, da 55 odstotkov vprašanih ne želi imeti za soseda homoseksualca. To je visok odstotek in hkrati še statistični dokaz za močno prisotnost homofobije.

Po mnenju gejev in lezbijk bi se vse omenjeno dalo spremeniti. Pri tem bi morala sodelovati tako država z zagotovitvijo enakih pravic in s širjenjem politike strpnosti do omenjene družbene manjšine kot pristojne družbene ustanove, za katere bi morala biti homoseksualnost še ena običajna človekova spolna usmeritev.

Družba se spreminja, včasih pa je treba spremembe tudi spodbuditi. Možnih načinov je veliko, a vse skupaj bo delovalo le,

če se bomo vsi skupaj pričeli zavedati " ... da so geji in lezbijke enaki drugim ljudem, da med t. i. normalnimi ljudmi in njimi ni razlike, da ne gre za dva različna razreda ljudi. Da imajo homoseksualni pari iste skrbi kot oni (heteroseksualni ljudje: op. T. K.), enake ljubezenske težave in enake potrebe, ..." (Ytterberg 2001, 35)

Članek prav gotovo ne zajema vse problematike in je zgolj ilustracija trenutnega položaja istospolno usmerjenih. Da bi dobili točno in natančno sliko, bi bilo treba, po mojem mnenju, problematiko razbiti na manjše segmente in jih posamezno obravnavati, nato pa narediti sintezo, ki bi skušala prikazati celotno sliko. Dejstvo je, da istospolno usmerjeno populacijo sestavljajo prav tako med seboj različni ljudje kot heteroseksualno, ti ljudje pa imajo prav tako različne želje, interese, poglede, mišljenja in stile življenja. Zato tu ne moremo raziskovati načina življenja istospolno usmerjenih kot neke skupine ljudi, katere člani delujejo in živijo na povsem podoben način. Treba bi bilo raziskati tiste težave in ovire, s katerimi se soočajo prav vsi istospolno usmerjeni in močno vplivajo na njihov način življenja. Vredno bi bilo podrobneje obdelati že v članku omenjene težave, npr: kako se starši soočajo z otrokovo homoseksualnostjo in kako to vpliva nanj; raziskali bi lahko, kako mediji pišejo o homoseksualnosti, kakšne je situacija v šolah in v kolikšni meri ter na kakšen način šola vpliva na mladega geja oziroma lezbijko. Zanimivo bi bilo narediti tudi raziskavo o istospolno usmerjenih parih, ki imajo otroke, saj po pripovedovanju mojih sogovornikov teh ni malo ... Zato predlagam, da bi se lotevali delnih raziskav, ki bi jih kasneje sestavljali v celoto. S temi raziskavami bi morda celo pripomogli k boljšemu razumevanju tovrstne problematike in s tem k večji tolerantnosti do istospolno usmerjenih.

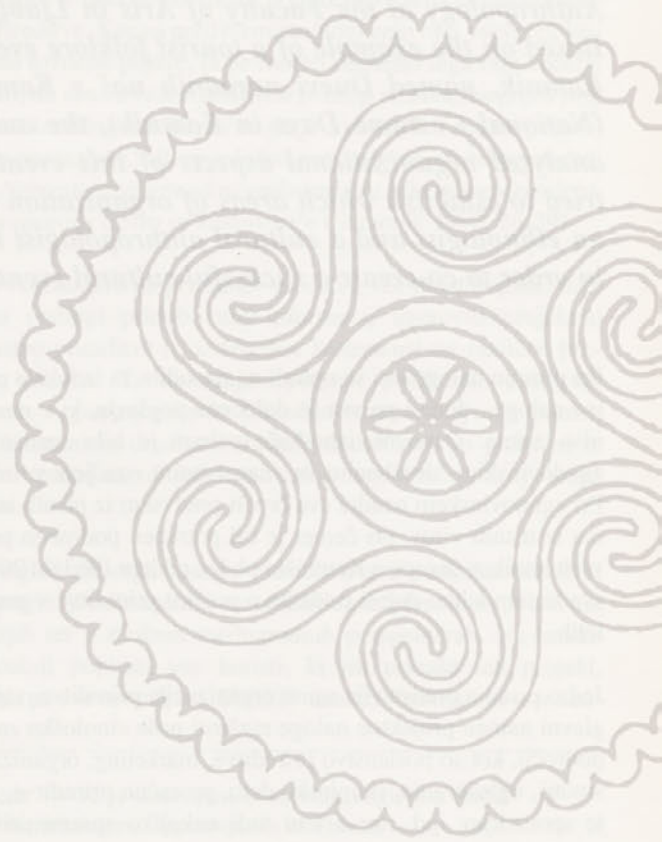
Viri in literatura:

- BLAŽIČ, Mitja** 2002: Kaj? Homofobije ni.; Kje? V Sloveniji. V: Legebitrina oznanila, april 2002. Ljubljana, 25-26.
- DOUPONA, Marjeta** 1993: Z dvema očetoma. V: Mladina, 22. 6. 1993. Ljubljana, 18-19.
- Eva**, 2002: Homofobija in šolstvo. V: Legebitrina oznanila, januar 2002. Ljubljana, 22.
- Firma**, 2002: Ko se družina sooči s svojim homoseksualnim potomcem. V: Legebitrina oznanila, marec 2002. Ljubljana, 13-15.
- GREIF, Tatjana** 2001: Uvodnik. V: Lesbo, 13-14. Ljubljana, 1.
- GREIF, Tatjana** 2001: Nizki start: Legalizacija istospolnega partnerstva. V: Lesbo, 13-14. Ljubljana, 2-4.
- GREIF, Tatjana** 2001: Zloženka Človekove pravice in seksualnost. ŠKUC-LL. Ljubljana.
- HRASTAR, Mateja** 2002: Najsvetejša je povprečnost: Zgodovina slovenske homofobije. V: Mladina, 11. 3. 2002. Ljubljana, 13-15.
- KUHAR, Roman** 2001: Mi, drugi: Oblikovanje homoseksualne identitete. V: Lambda 22. ŠKUC-LL. Ljubljana, 1-227.
- Liulay**, 2001: Moj odnos do homoseksualnosti ali bi-ti jaz. V: Legebitrina oznanila, maj 2001. Ljubljana, 31-32.
- Maks**, 2002: Ali imata lahko Micka in Pepca skupnega otroka ali kratko razmišljanje o vidikih posvojitve za GLTB osebe v Sloveniji. V: Legebitrina oznanila, maj 2002. Ljubljana, 13-16.
- Marjeta**, 2000: Kje? K4; Kdaj? Četrtek, 1. 6. 2000, okrog 19-h; Kaj? 5. okrogla miza Socialna zavest; Tema večera: Istospolno starševstvo. V: Legebitrina oznanila, oktober 2000. Ljubljana, 8-9.
- MOZETIČ, Brane** 1994: Lažje je graditi piramide kot pa intimo. V: Razgledi, 9. 12. 1991. Ljubljana, 4-8.
- MOZETIČ, Brane** 2001: Zakaj sem postal nestrpen do strejtov? V: Lesbo 13-14. Ljubljana, 8-9.
- N. N.**, 2001: Ven iz closeta. V: Lesbo 13-14. Ljubljana, 47.
- Nina**, 2002: Petek, 15. 3. 2002: Zakonodaja in istospolna partnerstva. V: Legebitrina oznanila, maj 2002. Ljubljana, 5-7.
- PERIČNIK, Karmen** 1991: Homoseksualci v naši sredini. Neobjavljena proseminarska naloga. Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo. FF. Univerza v Ljubljani.
- PHAAR, Susane** 1997: Homophobia: A Weapon of Sexism. Shardon press. California.
- S. B.** 2002: Misli mame. V: Legebitrina oznanila, marec 2002. Ljubljana, 16.
- SLANA, Miroslav** 2001: Pogovori: Janez Rugelj. V: Sodobnost 9. Ljubljana, 1064 -1085.
- SUKIČ-VEGAN, Nataša; VELIKONJA, Nataša** 2001: Nasilje na osnovi spolne usmerjenosti. V: Lesbo 13-14. Ljubljana, 40-46.
- TRATNIK, Suzana** 2001: Kdo krati pravice močnejših? V: Lesbo 13-14. Ljubljana, 6-7.
- TRATNIK, Suzana** 1995: Homofobija. V: Delta 1 (3-4). Ljubljana, 169-174.
- TRATNIK, Suzana** 2001: Lezbijčnost: greh o katerem se molči. V: Delo, Sobotna priloga, 10. 3. 2001. Ljubljana, 20-21.
- Urška**, 2000: Outiranje ali eno znamko za lezbijko, prosim. V: Legebitrina oznanila, november 2000. Ljubljana, 4.

- Več avtorjev**, 2001: Pismo proti homofobiji. V: Legebitrina oznanila, junij 2001. Ljubljana, 15-16.
- VELIKONJA, Nataša** 1998: Izobraževanje proti homofobiji: Zloženka za šole. V: Delta 4 (1-2). Ljubljana, 151-156.
- VELIKONJA, Nataša** 2001: Glej jih odhajajoče: Reprezentacija homoseksualnosti v javnem prostoru. V: Časopis za kritiko znanosti 29 (202-203). Ljubljana, 359-409.
- YTTERBERG, Hans** 2001: Vsi drugačni, vsi enakopravni. V: Mladina, 26. 11. 2001. Ljubljana, 32-35.
- ZORNIK, Andrej** 2001: Šola in homoseksualnost. V: Lesbo 13-14. Ljubljana, 48-51.
- ZORNIK, Andrej; MIROVIČ, Katerina** 1996: Homo-seksualnost skozi stereotipe. V: Socialno delo 35 (2). Ljubljana, 137-143.
- ZORNIK, Andrej; MIROVIČ, Katerina** 1991: Uvod v raziskovanje načina življenja homoseksualne populacije. Neobjavljena seminarska naloga. Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, FF, Univerza v Ljubljani.
- ZORNIK, Andrej; MIROVIČ, Katerina** 1996: Način življenja gejev v Ljubljani med letoma 1984 in 1993. Neobjavljeno diplomsko delo. Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, FF, Univerza v Ljubljani.
- ŽERDIN H., Ali** 2002: Najmanj zaželjen sosed. V: Mladina, 11. 3. 2002. Ljubljana, 23.
- ŽERDIN H., Ali** 2002: Pedri Raus! V: Mladina, 11. 3. 2002. Ljubljana, 21-22.

Sogovorniki:

- AVSEC, Sabina**; 24 let
BLAŽIČ, Mitja; 29
MAGIČ, Jasna; 24 let
Manca; 22 let

ORGANIZACIJA PRIREDITVE DNEVI NARODNIH NOŠ V KAMNIKU

Izyleček

Članek je povzetek projektne naloge, napisane v okviru predavanj iz kulturnega managementa na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo na ljubljanski Filozofski fakulteti.¹

V nalogi sva avtorici na primeru turistično-folklorne prireditve Dnevi narodnih noš v Kamniku skušali raziskati, kako poteka organizacija kulturne prireditve ter katera področja organizacije morata poznati etnolog in kulturni antropolog, da lahko s svojim znanjem uspešno in koristno sodelujeta.

Abstract

The article is a summary of a project undertaken for the Cultural Management course at the Department of Ethnology and Cultural Anthropology at the Faculty of Arts in Ljubljana. Based on the example of a tourist folklore event in Kamnik, named Dnevi narodnih noš v Kamniku (National Costume Days in Kamnik), the authors analyzed organizational aspects of this event and tried to establish which areas of organization must an ethnologist and a cultural anthropologist know in order to co-create a successful cultural event.

Pri pisanju naloge sva se opirali na navodila za izdelavo projektne naloge, dodali pa sva še določena poglavja, ki v navodilih niso zajeta. Osnovno izhodišče naloge je bila seznanitev z zgodovinskim, družbenim in znanstvenim ozadjem prireditve. Pri zgodovinskem ozadju sva črpali predvsem iz pisnih in deloma iz ustnih virov, pri čemer je bil potreben podroben pregled vseh letnikov časopisa Kamniški občan od leta 1963 do 2001, saj sva le tam lahko dobili podatke o poteku prireditve v preteklih letih.

Jedro pisanja predstavlja sama organizacija prireditve, saj je bil glavni namen projektne naloge razširiti naše etnološko znanje s področji, kot so poslanstvo prireditve, marketing, organizacijski smotri, oglaševanje, skupinsko delo, proračun prireditve, iskanje sponzorjev ipd., ter s tem tudi nekoliko spremeniti način

razmišljanja, ki bo odslej še vedno strokoven, a tudi veliko bolj praktičen.

Naloga je torej zastavljena precej široko in prireditve obravnavana z več možnih plati. V nadaljevanju podrobneje predstavlja poglavja o ozadju projekta, saj se nama ta zdijo ključna za razumevanje katere koli prireditve, ter druga področja, ki jih je projektna naloga zajela.

Družbeno ozadje je pomembno za razumevanje pomena »narodne noše« v času slovenskega narodnega prebujenja konec 19. stoletja in po 2. svetovni vojni ter zaradi razumevanja potrebe po prireditvi, ki se je kasneje razvila v Dneve narodnih noš. O družbenem ozadju kamniške prireditve je največ pisala etnologinja Marija Marjanca Klobčar (1996, 163-166), ki v svojem prispevku na precej kritičen način oceni tovrstne turistično-folklorne prireditve, ki bolj zastirajo pogled na resnično podobo oblačilne kulture, kot pa jo odkrivajo.

Prvi viri, ki pričajo o prisotnosti kranjske noše v Kamniku, segajo v leto 1829. Kljub temu, da so sredi 19. stoletja uporabo tovrstne noše začeli opuščati in se zgledevali po modernih trendih višjega sloja, je kranjska noša kaj kmalu postala neke vrste simbol slovenske narodne prepoznavnosti. Ob koncu 19. stoletja se je tudi v Kamniku samozavest meščanov okrepila, kar je močno odsevalo tudi v noši, k temu pa naj bi mnogo pripomoglo delovanje Narodne čitalnice, ki je bila v Kamniku ustanovljena leta 1868 (Žontar 1979, 76). Ob koncu stoletja sta zelo dejavna člana čitalnice Nikolaj Sadnikar in Jožko Stele začela zbirati kose narodnih noš, tako da so leta 1898 pripravili celo razstavo le-teh. Noše so s tem dobile funkcijo krepitev in izražanja narodne zavesti, saj so z njimi Kamničani izražali odpor proti prevladi nemštva. V narodne noše so se oblačili ob različnih slovesnostih, ob političnih in verskih prireditvah. Po 2. svetovni vojni, ko se je ob vedno večjem preseljevanju ljudi v mesta način življenja začel naglo spreminjati, je narodna noša marsikomu pomenila vez z izgubljenim, neke vrste domačnost, še posebno zato, ker so bile po vojni ukinjene številne prireditve (sokolske, orlovske),

¹ Projektna naloga Organizacija prireditve Dnevi narodnih noš v Kamniku je bila napisana v študijskem letu 2001/2002 pri predmetu Kulturni management, pod mentorstvom asist. Petra Simoniča.

² »Navodila za izdelavo projektne naloge iz kulturnega menedžmenta«, Peter Simonič, 2001/2002. Navodila so dostopna v knjižnici na oddelku za EiKA.

procesije, sejmi in meščanske promenade.

Prireditve Dnevi narodnih noš, prvič organizirana leta 1966, je tako dobro zapolnila povojno praznino na tem področju.

Dobro poznavanje zgodovinskega ozadja je nujno zaradi razumevanja celotnega razvoja prireditve, današnjega koncepta, vseh dosedanjih prizadevanj organizatorjev in predvsem zato, ker današnja organizacija temelji zlasti na izkušnjah, pridobljenih v prejšnjih letih. Prav tako so naju zanimale spremembe, povezane z zamenjavo organizatorjev. Do leta 1995 je bila organizacija v rokah ljubiteljev iz Turističnega društva Kamnik, po razpadu društva je organizacijo prevzela Občina Kamnik, od leta 2001 pa je glavni organizator zasebna Agencija za razvoj turizma in podjetništva Kamnik.

Prireditve Dnevi narodnih noš je bila, kot že rečeno, prvič organizirana leta 1966, vendar moramo začetke iskati še nekoliko prej - leta 1963. Takrat je bila v sodelovanju s kamniškim turističnim društvom organizirana Podgorska ohcet. Glavni del prireditve, na kateri so predstavili »stare kmečke običaje«, je bil dolg sprevod zapravljičkov in kočij, ki je krenil skozi Kamnik v Mekinje, na vsej poti pa ga je pozdravljalo veliko število gledalcev. Ker je Podgorska ohcet izvrstno uspela, so se pobudniki odločili za organizacijo povorke narodnih noš, z željo prikazati najstarejše ohranjene narodne noše iz vse Slovenije. Tako je bila v nedeljo, 11. septembra 1966, prvič organizirana prireditve, ki so jo poimenovali Dan narodne noše. Poleg bližnje in nekoliko širše okolice (Mengeš, Domžale, Trzin, Radomlje, Moravče, ...) so se organizatorji povezali tudi s Tržani, Belokranjci, Prekmurci, Dolenjci in Rezijani.

Prireditve je bila vsako leto obsejnejša; udeležilo se je vse več narodnih noš, folklornih skupin in tudi gledalcev, vendar je, kljub temu, da je postala zelo priljubljena, zaradi finančnih težav nekajkrat tudi odpadla. Leta 1982 so prireditve z enega samega dneva razširili na tri dni, leta 1985 pa celo na pet dni, kar pa ni bilo smotno, zato je bila zopet skrčena na tri dni. Tako so tradicionalno nedeljsko povorko »obogatili« z večinom zabavnim delom v petek in soboto.

Kmalu so se začele pojavljati tudi razprave o smotnosti povezanja Dnevi narodnih noš s sejmom in stojnicami, ki so ponujale najrazličnejšo kramo in kič. Da bi dvignili kakovost prireditve in jo čim bolj približali zgodovinskemu izročilu, so organizatorji za jubilejne 20. dneve narodnih noš poleg organizacijskega oblikovali tudi poseben strokovni odbor, v katerem so sodelovali tudi nekateri strokovnjaki etnologi in dolgoletni delavci na področju folklorne. Vendar tovrstno sodelovanje, kot kaže, ni prineslo zelenih sadov, saj so se razprave o vsebini in kakovosti prireditve nadaljevale tudi v naslednjih letih. Sejemski del se je etnografski zasnovi prireditve približal leta 1993, ko so organizatorji na stojnice privabili nekaj deset rokodelcev domače obrti, ki so obiskovalcem predstavili izročilo starih obrti na Slovenskem.

Preden sva se lotili same organizacije, sva se poglobili še v **znanstveno** ozadje, ki naju je napeljalo predvsem na razumevanje folklorizma in nujnost kompromisov med tem pojavom in strokovnimi pristopi.

V okviru folklorizma nas največkrat zanima pretirano poudarjanje »ljudskega«, pri čemer je zanimivo predvsem to, da ljudje niso pripravljeni sprejeti preteklosti v avtentični obliki, ampak jo prilagajajo glede na svoje potrebe in interese. Pomembno vlogo ima nostalgija po okolju, ki so ga ljudje s preseljevanjem v mesta zapustili. Omenjeni pojav je dokaj očiten tudi pri prireditvi Dnevi narodnih noš v Kamniku. Prvotni namen - predstaviti noše, ki so jih ljudje še hranili po domovih - se je hitro razširil na celo vrsto obstranskih prireditve, kot so: prikazovanje različnih obrti in rokodelskih veščin, ponudba na stojnicah, »dobrote« iz kmečkih kuhinj, ipd. Folklorizem ima več funkcij: patriotsko, politično, stanovsko, turistično, komercialno in kulturno. Prav turistična oz. komercialna funkcija je za etnologue najbolj sporna. Temu vprašanju sva se zato nekoliko bolj posvetili v zaključku najine naloge.

Že prva povorka leta 1966 je imela deloma lokalpatriotsko, predvsem pa turistično funkcijo, kljub trditvi Nika Sadnikarja, da je bila izključno »etnografska«. Slednja trditev je povezana z dejstvom, da je bilo zabavnega dela prvič res zelo malo, prireditve je trajala le en dan, številnih spremljajočih prireditve, ki s folkloro nimajo nič skupnega, takrat še ni bilo. Ker pa pri organizaciji že od začetka ni sodelovala lokalna muzejska institucija ali katera koli druga strokovna ustanova, je šla prireditve svojo pot, brez natančnih strokovnih smernic. Tako je napačen pristop k povorki dopuščal udeležbo razno raznih noš in mnoga dogajanja, ki ne sodijo zraven. Ljudje so z velikim navdušenjem tako sprejeli Trzince, ki so pod geslom »prav luštno je res na deželi« - na svojem vozu prikazali številna kmečka opravila, med katera so med drugim štel tudi zibanje otroka v zibki.

Do sodelovanja s strokovnjaki je v 80. letih sicer prišlo (Tončka Marolt, kasneje Marjanca Klobčar), vendar bi bil za korenitejšo spremembo v prid strokovnosti potreben povsem drugačen koncept prireditve. Ker pa predvsem etnologi zelo radi vseprek kritiziramo tovrstne pojave, bi se morali namesto tega raje večkrat zavedati, da »mora resen strokovni pristop posamezen pojav prej razumeti kot obsoditi. Napačno ga je žigosati kot znamenje neokusnosti in zaostalosti, ali na splošno prepredovati njegova predvajanja. Namesto vzvišenega negodovanja bi bilo pametneje delovati na njegovo izbiro in kakovosti!« (Stanonik 1990, 26-29)

Kot že rečeno, sva na prireditve gledali z več možnih plati: tako sva na podlagi pridobljenih informacij ugotovili projektno poslanstvo prireditve (*t. i. Mission Statement*) ter različne projektno smotre. Ti obsegajo splošne, politične, kulturne, družbene, organizacijske in finančne smotre. Največji pomen imajo kulturni in družbeni smotri, medtem ko so politični in finančni smotri zaradi folklorno-zabavnega značaja drugotnega pomena.

Svoj pogled na organizacijo prireditve sva poskušali razširiti tudi s poglavji o finančnih, umetniških/znanstvenih in političnih partnerjih ter o možnih mednarodnih perspektivah. Na kratko sva skušali popisati vse koristi, ki jih prinaša tak projekt, posvetili pa sva se tudi t. i. SWOT⁴ analizi - analizi, ki je v zad-

⁴ Beseda SWOT je sestavljena iz začetnic angleških besed Strengths, Weakness, Opportunities in Threats

njih letih pri projektih nepogrešljiva, zajema pa 4 področja: prednosti, slabosti, možnosti in grožnje, skratka vse, kar od projekta lahko pričakujemo oz. vse, na kar moramo biti pozorni. Izčrpana SWOT analiza je pokazala mnogo novih možnosti in izhodišč za nove poglede na prireditve.

Prav tako sva skušali popisati nekaj največjih projektih izzivov, pri čemer sva imeli v mislih predvsem največje nevarnosti, ki jih mora organizator upoštevati (slabo vreme, pomanjkanje financ ipd.). Pri organizaciji prireditve ne smemo mimo analize glavnih pobudnikov in tekmecev, prav tako pa je treba zelo velik poudarek nameniti poznavanju obstoječe in potencialne publike, saj lahko le na ta način zadovoljimo pričakovanja različnih obiskovalcev. Zato sva tudi sami publiko razdelili v ciljne skupine in popisali ponudbo in možnosti za njeno popestritev oz. izboljšavo. Pomemben del naloge sva namenili notranji in zunanji komunikaciji organizatorjev, torej relacijam med člani organizacijskega odbora in sodelovanju med nastopajočimi, sponzorji oz. novinarji. Pri tem pogošava programskega vodjo ter izrazitejšo sodelovanje z novinarji oz. mediji. Dotaknili sva se tudi sestave proračuna, saj je poznavanje le-tega pomembno (a ne ključno!) za nastanek idej in njihovo realizacijo.

Prireditve *Dnevi narodnih noš v Kamniku* je dogodek z dolgoletno tradicijo, ki se je v treh desetletjih iz enodnevne etnografske povorke narodnih noš spremenil v tridnevni »občinski praznik«. Spremenil se je v prireditve, ki je zaradi želja obiskovalcev in potreb organizatorjev prerasla svoje začetne okvire in se razširila na organizacijsko precej obsežno in zahtevno druženje, ki je postalo veliko več kot le navdušeno opazovanje slovenskih narodnih noš. Povorka, nekdanji edini dogodek, je danes, kot se zdi, le še »kulturno dopolnilo« tridnevne ljudskemu rajanju, torej zabavi, ki je postala glavni razlog, da se ljudje prireditve sploh udeležijo.

A naša naloga na tovrstnem področju ne sme biti le subjektivno kritiziranje, obsojanje folklorizma in arogantno zavračanje tovrstnih pojavov, ampak njihovo razumevanje, pri čemer se moramo seznaniti z ozadjem dogajanja, torej s samo organizacijo, saj bomo le tako s svojim etnološkim znanjem lahko pomagali na konkreten in uporaben način. Naše znanje bo torej popolno le, če ga bomo dopolnili s področji o managementu, sponzorjih, oglaševanju, skupinskem delu ipd. Vse to pa so področja, ki se jih etnologi še vedno preveč otepamo oziroma jih prevečkrat prepuščamo ostalim strokovnjakom, na ta način pa naše ideje vse prevečkrat ostanejo nerealizirane. To dejstvo sva pri pisanju projektne naloge spoznali tudi sami. Etnologi smo pri organizaciji prireditve sorodnega značaja nezaželeni, saj se premalo zavedamo, da zabavni del, torej stojnice, narodno zabavni ansambli in ostali glasbeniki, zabaviščni parki in mnoge spremljajoče prireditve, ne le prinašajo zaslužek, ampak izpolnjuje želje obiskovalcev. Ljudje se v prvi vrsti želijo zabavati.

Etnologi pri tem lahko pomagamo le tako, da kulturni del, v tem primeru nedeljsko povorko in nastope folklornih skupin naredimo kar se da kakovostne in privlačne oziroma da zabavni del cenzuriramo in spremenimo tako, da bo izviren in zato obiskovalcem zanimiv.

Eden od pomembnih korakov k boljši kakovosti in hkrati izvorni

Planšarji z Velike planine Foto: Milena Kodra, september 2002

ponudbi, ki obenem lahko prinese tudi nekaj dobička, je bila predstavitev rokodelcev domačih obrti. Obiskovalci lahko kupijo tako predmete kot tudi hrano in pijačo. Bolj zainteresirani posamezniki pa se lahko tudi česa naučijo. Pomembno je, da nedeljski osrednji dogodek ostane povorka narodnih noš in ne rajanje različnih mešaníc oblačilne kulture ali sejem krame in cenenih ponaredkov.

Nekatere skupine, nastopajoče v povorki, se trudijo izumiti vedno kaj novega in zanimivega. S tem pa se nehote vedno bolj oddaljujejo od tradicije in tudi od prvotnega namena osrednje povorke. Gre seveda za izumljanje tradicije, ki pa gre v neko svojo, precej komično smer. Res je, da se ljudje večinoma ob tem precej zabavajo. Vendar, ali je v tem namen? Zabavi je že tako ali tako namenjen večji del celotne prireditve. Cenzura noš v povorki bi morala biti bolj stroga in strokovna. Izume bi lahko uvrstili pod drugo kategorijo, medtem ko bi povorka noš morala ostati čim bolj avtentična. Popestriti bi jo morali s še več različnimi skupinami noš iz Slovenije in tujine, ne pa z izumi, ki kvarijo podobo povorke.

Morda bi organizatorji lahko popestrili glasbeni del in namesto vsakoletnih narodno-zabavnih ansamblov, ki jih je mogoče slišati na vsaki veselici, povabili ljudske pevce in godce iz različnih delov Slovenije, ki bi s svojo izvornostjo marsikoga navdušili. Seveda bi morala biti glasba plesna, saj v obratnem primeru ne bi bili dobra nadomestitev narodno-zabavnih ansamblov. Pojavi pa se vprašanje, če bi ljudje sploh sprejeli glasbo, ki bi zvenela drugače kot tista, ki so jo navajeni že od malega. Narodno-zabavni ansambli navsezadnje z narodnimi nošami nimajo prav veliko povezave, če odmislimo podobnost v oblačilnem videzu! Takšne spremembe bi se morale uvajati postopoma in premišljeno, da ne bi odvrnile obiskovalcev, zaradi katerih prireditve sploh obstaja.⁵

⁵ Članek je bil napisan spomladi leta 2002 od takrat pa se je na prireditvi v zvezi z glasbenimi skupinami marsikaj spremenilo na bolje. Tako je septembra leta 2002 po osrednji nedeljski povorki zbrane obiskovalce zabaval Vlado Kreslin z Beltinško bando, letos pa so organizatorji na osrednji oder povabili »etno« skupino Šukar.

Prireditve z dolgoletno tradicijo in vsakoletnim precej podobnim programom osrednje povorke in spremljajočih prireditev se lahko kaj kmalu sooči s problemom, da se je bodo obiskovalci naveličali. Zaradi tega bi bilo treba še več pozornosti nameniti podrobnemu preučevanju ciljnih skupin in ponudbi za posamezne skupine. Obiskovalci srednjih let in starejši so si prireditve vzeli za svojo, zato so njeni redni obiskovalci, kar pa ne pomeni, da ponudba za ti dve ciljni skupini ni potrebna sprememb. Še večji poudarek pa bi morali organizatorji nameniti mladim in otrokom, torej generacijam, ki do izročila nimajo posebno pozitivnega odnosa in ki narodnih noš ne povezujejo s slovenstvom, ampak kmetstvom. So pa ravno oni tisti, od katerih bo v prihodnosti prireditve odvisna. Resda je Študentska scena lansko leto pritegnila zelo veliko mladih, ki so kljub temu, da koncerti niso bili »etno« obarvani, rekli, da »gredo na Noše«. V prihodnosti bo treba paziti, da spremljajoče prireditve ne bodo zasenčile osrednjega dogodka. Nenazadnje še vedno pomenijo le vir dohodkov!

Nekateri prebivalci mestnega jedra, kjer se vsako leto odvija prireditev, so mnenja, da dogodek dobiva prevelike razsežnosti. Zaradi hrupa, pijančevanja in nedostopnosti samega mesta si nekateri domačini želijo vsako leto ob času prireditve mesto zapustiti. Nekateri nimajo interesa biti udeleženi pri dogajanju, čeprav ostanejo doma. Tudi tu se odpira novo vprašanje, v kakšno smer naj se razvija prireditev, ki je bila nekdanj v ponos vsem Kamničanom, danes pa nekateri niso več takšnega mnenja.

Eden od finančnih virov, ki sva ga do sedaj pogrešali, je prodaja kakovostnih spominkov, razglednic in podobnega propagandnega materiala, povezanega s prireditvijo in samim mestom. Poleg zasluzka bi tovrstna ponudba lahko razveselila marsikaterega zbiralca, hkrati pa bi bila tudi najlepša promocija za v prihodnje.

Sedanji organizatorji se dobro zavedajo pomena povorke in zaenkrat še dokaj spretno ločujejo zabavni del od kulturnega.

Narodne noše s sodobnim otroškim vozičkom
Foto: Milena Kodra, september 2002

Vendar bi jim pri organizaciji še kako prav prišle sveže ideje mladih strokovnjakov, ki bi bili poleg etnologov tudi s področja organizacije, trženja, turizma ipd.

Vsekakor nama je preučevanje organizacijske plati prireditve prineslo marsikatero novo izkušnjo in odprlo obzorje ter hkrati spremenilo način razmišljanja, ki bo odslej sicer še vedno strokoven, a tudi veliko bolj praktičen in s tem zagotovo bolj uredničljiv! Slednje pa je za etnologijo kot aplikativno vedo še kako pomembno.

Primer izumljanja tradicije Foto: Milena Kodra, september 2002

Literatura:

- ČOPIČ, V.; TOMC, G. 1996: Kulturna politika v Sloveniji. Nacionalno poročilo o kulturni politiki Slovenije, Ljubljana.
- Enciklopedija Slovenije 1993: gesla narodna noša, folklor, folklorizem, folklorne skupine, Ljubljana.
- Kamniški občan, glasilo Občine Kamnik za obdobje od 1963 do 2001.
- KLOBČAR, Marija Marjanca 1996: Resničnost in iluzije »narodnih noš«. V: Kamniški zbornik 1996.
- Slovensko ljudsko izročilo 1980: (ur. Angelos Baš). Ljubljana.
- SIČ, Albert 1927: Slovenske narodne noše, Ljubljana.
- STANONIK, Marija: O folklorizmu na splošno. V: Glasnik SED, št. 1-4. Ljubljana
- TRUNK-ŠIRCA, N. 1998: Management nepridobitnih organizacij, Koper.
- ŽONTAR Jože 1976: Kamnik 1229-1979, Zbornik razprav s simpozija ob 750-letnici mesto, Kamnik.
- 31. dnevi narodnih noš Kamnik 2001**

OGLAŠEVANJE BOŽIČNO-NOVOLETNIH PRAZNIKOV

Izvleček

Pri vajah iz Kulture oglaševanja smo študentje Etnologije in kulturne antropologije med 30. 11. 2002 in 1. 1. 2003 raziskovali in preučevali oglaševanje božično-novoletnih praznikov na televiziji (SLO 1 in 2, POP TV in A kanal), radiu (Antena 1 in Orion), v časopisih (Delo, Nedeljski dnevnik, Mag, Vestnik (prekmurski)) in reviji (Mladina) ter v izložbah trgovin in trgovskih centrov v Ljubljani, Trbovljah, Slovenski Bistrici in Žužemberku. Svoje ugotovitve smo primerjali z ugotovitvami, ki so jih v svojih člankih navedli različni tuji avtorji (za območje Amerike, zahodne Evrope in Japonske). V tem članku bom skušala skozi naše ugotovitve pokazati, kdaj je največja koncentracija oglasov, kaj naročniki največ oglašujejo in na čem je v oglasih največji poudarek.

Abstract

For the practicum of the Culture Advertising course students of ethnology and cultural anthropology analyzed advertising during Christmas and New Year's holidays on television, in newspapers and magazines, and in the windows of stores and shopping centers of larger Slovene towns. The project took place between November 30, 2002 and January 1, 2003. Their findings were compared to the ones of different foreign authors. It is the aim of this paper to analyze the concentration of these advertisements, their contents and focus.

Prazniki nam posredujejo določene simbole, ki so ključni element pri izbiri zgodbe oziroma vsebine (v našem primeru oglasov), in ki postajajo razpoznavni skozi čas. V svetu potrošništva lahko govorimo o vizualizaciji časa. Čas v trgovinah je čas preskokov iz enega praznika v drugega (od sv. Miklavža preko božiča in novega leta, do Valentinovega, pusta in velike noči), to pa se odraža v ponudbi dobrin. Predmete, odete v posebno božično embalažo s snežinkami, z zvončki, zvezdami, angelčki, s snežaki, z Božički ali drugimi podobami

lahko gledamo kot kič, pri tem pa ne smemo spregledati, da imajo ti industrijsko proizvedeni predmeti za ljudi posebno simbolno in emocionalno vrednost (Moeran; Skov 1993, 110, 121). Tako se nam božič zdi pristen le z božično čokolado ali božičnimi piškoti, pa čeprav gre za dobrine, ki so v drugačni preobleki na voljo vse leto. Pri tem je pomembna predvsem vloga tradicije, saj gre za ideje, ki so v neki družbi že dolgo prisotne, uveljavljene in uporabljene. Tradicija je v bistvu oblika človekovega obnašanja. Za praznike ljudje počnejo stvari, za katere menijo, da se povezujejo in izhajajo iz določenih idej, ki so bolj ali manj že uveljavljene v neki družbi. »Old-fashioned ways« so vedno poustvarjeni na novo, v nasprotnem primeru bi izumrli (Santino 1996, 24).

Po Santinu naj bi bili prazniki primerni tudi kot pripomoček za dramatiziranje in metaforične ponudbe, za navajanje realnega časa (dekoracije, šege za božič, božična zabava ...) in so t. i. zakladnica denarja, saj imajo pomembno vlogo v ekonomiji. V zahodnih družbah so poleg tega vedno bolj povezani s kapitalizmom in potrošništvom. Dejstvo je, da se tudi pri nas v predprazničnem času poveča število oglasov v medijih, saj skušajo trgovci povečati vpliv pri potencialnih kupcih.

Pri nas se v obdobju božično-novoletnih praznikov (bolj specifično na TV) oglaševanje poveča ob informativnih oddajah, še posebej v večernem času. Po Santinu je prekomerno oglaševanje praznovanja podpiranje potrošniške industrije v kapitalističnem sistemu, saj je npr. uspešnost praznikov v ZDA pogojena z industrijsko prodajo. Isti avtor je kulturno izražanje na televiziji razdelil na: 1a) oglase, narejene posebej za praznike, a brez teme; 1b) oglase, narejene posebej za TV in predvajane kot posebno praznično ponudbo, a ni nujno o določeni temi določenega praznika; 2) oglase s posebno praznično temo; 3) TV serije, ki so v prazničnem času primerno opremljene (npr. scensko, vsebinsko). Tako oglasi kot TV serije (ne vse) že nekaj časa jemljejo navdih in primere iz vsakdanjega življenja, tako da se ciljna publika lahko identificira z junaki. In prav to obravnava popularna kultura; način življenja, množične medije in njihovo uporabo, kar pa se nanaša predvsem na etnografske dimenzije študije popularne kulture. Pomembna vprašanja so, katere produkte bodo izbrali ljudje in, ali so ljudje res pasivni potrošniki, s katerimi upravlja oglaševalska industrija (Santino 1996, 19).

Praznično vzdušje se odraža tudi v oglasih, kjer v večini lahko opazimo praznične božično-novoletne motive. V mnogih sta v

ospredju družina in družinsko vzdušje, kar se sklada z Jamesom Carrierjevimi ugotovitvami, da je božič čas za izključno praznovanje v družini, odraža pa se še v osebnih darilih. (Carrier 1993) Darila so eden od simbolov; v oglasih se tudi pri nas pojavljajo kot pravokotne ali kvadrataste škatle, zavite v svetleč papir v eni od barv, značilnih za božič (rdeča, zelena, bela, zlata), in dodatno okrašene s pentljo. Po Carrierju darila morajo biti zavita, saj se tako zmanjša njihova običajnost, odvzame brezosebnost in vdahne identiteto tistega, ki podarja. Darila se razlikujejo glede na količino denarja, časa in čustev, ki jih darovalec vanje vloži. Darila, ki jih podarjamo predvsem sorodnikom, odražajo njihove želje in potrebe; darila z manj vložene pozornosti pa izražajo način recipročnosti, ki je značilna za menjavo blagovnih dobrin. Pogosti simboli, ki jih srečamo v oglasih, so še: sneženi mož, plišaste igračke (predvsem medvedi), v našem kulturnem okolju pa se poleg božička pojavljata še dedek Mraz in Miklavž. Simboli in vrednote v Angliji so večinoma enaki kot pri nas (nimajo dedka Mraza, večji pomen ima jelenček Rudolf, kar se vidi tudi v oglasih: zbrana družina, ki peče piškote in sedi ob božičnem drevescu; prisotna je tudi neka želja za leto, ki prihaja, sreča, veselje, zdravje in uspeh). Simbol je tudi božično drevesce, ki nima takega pomena kot jaslice, a so ga ljudje vseeno sprejeli. Prisotno je povsod (domovi, trgovine, ulice, cerkve), tudi v oglasih, kjer je zelo okrašeno - okraski različnih oblik v rdeči, zeleni in beli barvi; lahko so angelčki, balončki, zvončki ali okraski, narejeni doma iz papirja ali testa za piškote, plišaste igračke in pentlje, pod drevesce pa sodijo darila. V Angliji se v oglasih kot del tradicije simbolno pojavljajo nogavice, dimnik, kamin in božiček; ti simboli so v oglasih prisotni tudi pri nas v Sloveniji, s tem da so nogavice manj prisotne kot ostali elementi (najbolj prisotne so v Simobilovih oglasih). Pojavljajo se tudi različne pesmi in voščila, v Sloveniji se v oglasih uporabljajo že znane tuje pesmi (npr. Jingle Bells v zvoku zvončkov), ne pa avtorske ali slovenske ljudske pesmi.

Oglaševanje na radijskih postajah ima z zakonom predpisano maksimalno dolžino oglasnih blokov, na televiziji pa ni tako strogih omejitev. Oglasi na radijskih postajah so po vsebini precej podobni televizijskim, večinoma se vsi začnejo z dobro znanim Jingle Bells ob spremljavi zvončkov. Temu uvodu sledi oglas. Ponavadi so to voščila in čestitke podjetij svojim strankam, kar jih druži s televizijskimi oglesi. Najpogostejša voščila temeljijo na zdravju, ljubezni, veselju, uspehu, sreči na osebnem, družinskem in poslovnem področju, ter zahvale za zvestobo, naklonjenost, zaupanje in priporočila za prihajajoče leto, ki jih prav tako srečamo pri televizijskih oglasih. Pojavljajo se tudi posebni, zrežirani oglesi, ko božiček z nepogrešljivim »ho, ho, ho« vabi otroke, naj pridejo iskat darila v točno določeno trgovino.

Tako kot televizija in radio, so za oglaševanje pomembni tudi tiskani mediji. Naročniki vedno izberejo tisti časopis, ki jim bolj ustreza; pri tem jih najbolj zanimajo bralci in narava časopisa. Z oglesi vplivajo na bralca in na njegove čute. Med raziskavo smo pregledali časopise Delo, Nedeljski dnevnik, Mag in Vestnik (prekmurski) ter revijo Mladina. Najbolj pogosti elementi v oglasih v tiskanih medijih so bili božiček z jelenčki in darili ter božična drevesca z okraski (ponavadi pentlje rdeče barve). Vsebinsko so se osredotočili predvsem na božič kot družinski praznik (družina z otroki, toplina, domačnost), pa tudi na druge elemente, zimsko idilo (sneg, jasna noč z zvezdami in luno, modra barva), novoletne zabave (svečanost, blišč, srebrna barva), zaljubljenost in na simbole sreče (kocke, srečne številke).

Božični »prestizh« se je v ZDA pojavil v 19. in 20. stoletju kot znak akulturacije evropskih emigrantov. Takrat se razvije simbolni pomen božičnega drevesca, okrasja, nogavic in pojedine. Božiček, kot ga poznamo danes, je v bistvu emigriral iz ZDA

Večji nakupovalni centri so se odločili za preprostejšo okrasitev (Mercator center Šiška). Foto: Jasna Pečelin, Petra Zagoda, december 2002.

v Evropo in predstavlja modernost zahodnih držav. Za razliko od Kristusa je simbol materialnega izobilja in uživaškega zadovoljstva. Cerkevna kontrola se vedno bolj umika mešanici avtoritet medijev in trgovcev, zato velikokrat ni več pomembna duhovnost, temveč materialne vrednote. Russell W. Beller pravi, da če oglaševalski poskusi lajšanja krivde ob nakupih spreminjajo pohlep in skopost iz pregreh v vrline, potem so bili uspešni, saj je materialistično sporočilo ameriškega božiča v celoti uspelo. (Belk 1993, 75-97)

Na vseh področjih svojega življenja smo tudi Slovenci prevzeli določene »ameriške« navade, tudi ob božiču, nekdanjem svetem družinskem prazniku. Po mnenju Jacka Santina oglasi obstajajo zaradi praznikov; mediji črpajo iz njih svoje ideje in besede, narekujejo in prežemajo način življenja, kažejo se v različnih simbolih in predmetih. Oglasi nas konec koncev le opominjajo, da se bližajo prazniki, in da je čas za nakupe.

Zanimive podatke smo dobili tudi z opazovanjem trgovin in trgovskih centrov (npr. Maximarket, Leclerc, Nama, Mercator in razne manjše trgovine) ter njihovih izložb. Ugotovitve smo posplošili, vendar v grobem držijo. Najbolj pogosti elementi so bili božična drevesca s pisanimi okraski, zvezdice, snežaki, snežinke iz vate ali stiropora, božički in napisi »Srečno!« Kot smo ugotovili, je božiček popolnoma izpodrinil dedka Mrza, saj ga nismo zasledili v nobeni trgovini. Pri nas in v zahodni družbi božiček dominira predvsem kot smejoča se lutka z rjavo vrečo, polno daril. Božična drevesca so pri nas decembrska stalnica, najdemo jih tako v majhnih trgovinah in diskontih - majhna umetna simetrična drevesca, stisnjena v izložbeno okno, ponavadi okrašena z lučkami rumene barve ter balončki in pentljami v zlati, srebrni, rdeči ali modri barvi. Večji trgovinski centri imajo več božičnih drevesc, ki so ponavadi večja, postavljena pa so ob vhodu, sredi centra ter po posameznih oddelkih oz. trgovinah. Pod njih skoraj obvezno sodijo darila - škatle, zavite v svetleč papir in dodatno okrašene

s pentljo.

Sezonski artikli so pripravljani in posebej prilagojeni Miklavžu, božiču in novemu letu, kljub temu pa Slovenci še vedno najprej pogledamo ceno, preden kaj kupimo, in trgovine so prilagojene takšnemu načinu obnašanja. Božič je v trgovinah predstavljen zelo klišejsko: darila, ki jih pod okrašeno božično drevesce prinaša božiček. In prav te tri podobe so najbolj pogoste v izložbah in trgovinah v decembrskem času. Celo cvetličarne se odenejo v božično-novoletne dekoracije: rdeče božične zvezde, adventne venčke v predbožičnem času in razni aranžmaji, ki naj bi v naših domovih pričarali praznično vzdušje.

V Sloveniji lahko božično-novoletno vzdušje opazimo že sredi novembra, v Angliji pa celo že sredi avgusta, ko začnejo trgovci okraševati svoje trgovine, prazniki so namreč postali pomemben del ekonomske letne aktivnosti. Zanimiva je tudi medsebojna odvisnost med okraševanjem trgovin in izložb ter okraševanjem domov; ljudje posvojijo ideje, ki so jih videli v trgovinah, te pa spet črpajo iz vsakdanjega življenja in iz tujine. Prazniki so povezani tudi s hrano, pijačo in z dobro voljo. Oglaševanje praznikov postaja vedno bolj podobno oglaševanju izdelkov. Prazniki se v različnih kulturah različno odražajo, predvsem glede na socialne institucije. V medijih se ne prikazujejo prazniki, temveč jih mediji izkoriščajo zase. Kaj določena kultura poudarja, je odvisno od nje same. Praznik se začne z ljudmi, ki delajo stvari, v katerih se prepoznajo sami in v katerih se prepozna praznik. Stare oblike praznovanj se stalno spreminjajo, drugače bi izumrle. Ljudje pa si s pomočjo medijev in izdelkov pričaramo osebne rituale in simbole. (Santino 1996, 26)

Za božično-novoletni čas je značilna izmenjava daril, kar trgovci spretno izkoriščajo. Trgovine želijo med prazniki z okraševanjem in popusti pritegniti pozornost potencialnih

Božički, nogavica z darili in božično oblečeni medvedki nas opozarjajo, da je čas za nakup daril (center Ljubljane, Centromerkur). Foto: Jasna Pečelin, Petra Zagoda, december 2002.

kupcev. Pri praznikih se vedno bolj spajajo različni elementi: sakralni, posvetni, tradicionalni in komercialni, ki posebno v zahodni družbi vedno bolj prevladuje. Zato skušajo praznikom, predvsem božiču, vdahnuti pomen topline, družinskega veselja in dobrih medsebojnih odnosov, saj se to zaradi vedno hitrejšega tempa življenja počasi izgublja.

Za primerjavo z do sedaj napisanim še opis praznovanja božiča, kot ga je doživela naša študentka Živa Gobbo med bivanjem v Maunu na SZ Botsvane. V času božiča imajo tako kot mi enotedenske počitnice. Božič praznujejo na dva načina: 1) z družino in 2) na raznih zabavah. Za prvi način se odločajo predvsem družine, saj zaradi zaposlitve in šolanja malo časa preživijo skupaj. Za praznik se sestanejo in gredo na t. i. »cattle-post«, nekakšno planšarsko kočjo. Za ta praznik ne pripravljajo posebnih jedi, kot npr. pri nas potico; bistvo vsega je druženje. Za drugi način se odločajo predvsem mladi, ki še nimajo otrok. Zanje so božično-novoletni prazniki priložnost za zabavo, saj nihče ne dela in je prostega časa na pretek. V tem času je veliko prireditev, vsak dan pa so odprti tudi različni klubi. Na splošno ni v navadi, da bi šli na predvečer božiča k polnočnici, niti ne postavljajo jaslic, zaradi česar je sklepala, da katoliška vera ni razširjena.

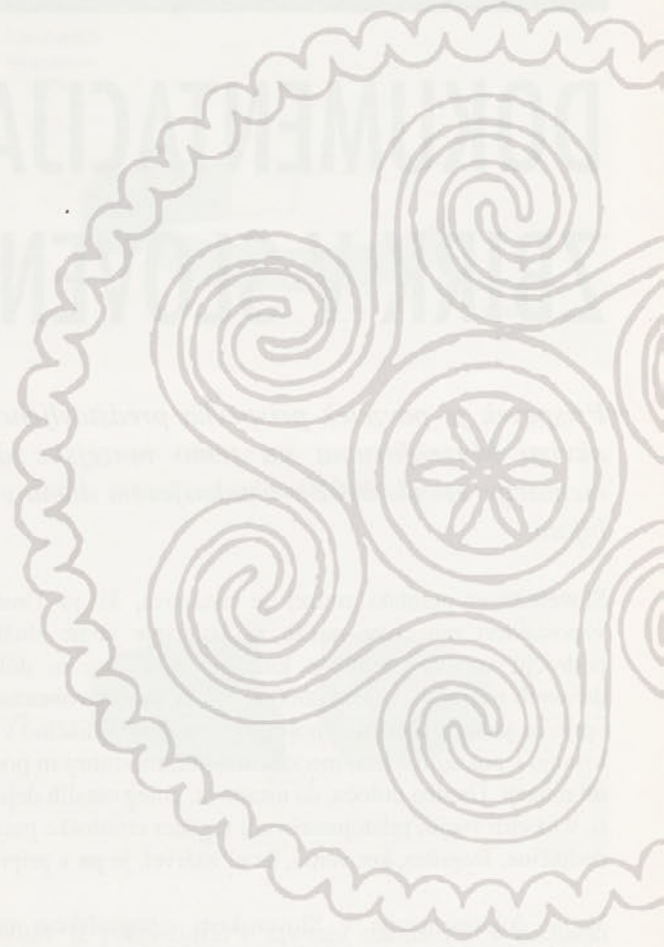
Študentka je praznovala božič na vzhodu države, v katoliškem misijonu v mestu Serowe, ki ga vodi poljski duhovnik - oče Janusz. V tem misijonu sta tudi dve slovenski nuni. Duhovnik je imel ob deseti uri »polnočnico«, pred tem pa so že imeli večerjo (poljska hrana, vino in žganje). Po »polnočnici« je bila zabava do jutranjih ur.

Zunanje manifestacije praznika so bile redke; lučke in plastične vejice iglavcev so bile razobešene le v mednarodno znanih trgovskih centrih (Spar in Shoprite), kjer so postavili piramido iz izdelkov, ki so jih ponujali kot potencialna darila, blagajničarke pa so imele kape, podobne božičkovi.

Slovenija je del zahodnega sveta, kar lahko zaznamo tudi ob opazovanju trgovske ponudbe in medijev. Prazniki nasploh, ne le božič, postajajo vedno bolj skomercializirani in pod vplivom kapitalistične družbe. Oglaševanje izdelkov v različnih medijih, kot so televizija, radio in tiskani mediji ter okraševanje trgovin in popusti, ki jih ponujajo v predprazničnem obdobju, so medsebojno povezani. V božično-novoletnem času se oglaševanje še dodatno okrepi, saj je za družbo značilno, da se predvsem za božič obdaruje. Oglasi tako s svojo vsebino vabijo potencialne kupce k nakupu izdelka, ki bo pripomogel k večji sreči in zadovoljstvu v družini. Oglaševalci svoje ideje črpajo iz vsakdanjega življenja, kjer je zaradi vedno hitrejšega tempa težko najti čas za najbližje. Ob takih praznikih, kot je božič, pridejo tradicionalni simboli in vrednote še bolj na plan, kar se vidi tudi v oglasih.

Pri raziskavi in nastanku poročil so sodelovali:

Tanja Esih, Monika Genorio, Tina Glavič, Vera Jačimovič, Marjeta Jelovšek, Erika Kavalarič, Maja Kostrič, Alenka Lamovšek, Špela Naglič, Jasna Pečelin, Matija Pirih, Ksenja Pušlar, Adela Ramovš, Tina Rehar, Jasna Rovšek, Janez Rus, Tanja Skale, Petra Zgaga in Petra Zagoda.

Viri in literatura:

- BELLK, Russell W.** 1993: Materialism and making of the modern American Christmas. V: Unwrapping Christmas, Daniel Miller (ur.), Oxford. Clarendon Press, 75-97
- BOGATAJ, Janez** 1998: Smo kaj šegavi? Ljubljana, Mladinska knjiga.
- CARRIER, G. James** 1993: The rituals of Christmas giving. V: Daniel Miller (ur.), Cross-cultural studies. Oxford, Oxford University Press.
- KRIŽ, Ivica** 2002: Nazaj v otroški raj: Otroške igre in igrače na Dolenjskem. Novo Mesto (ZALOŽNIK).
- MILLER, Daniel** 1993: A theory of Christmas. V: Daniel Miller (ur.): Unwrapping Christmas. Oxford. Clarendon Press.
- MOERAN, Brian; SKOV, Lisa** 1993: Cinderella Christmas: Kitsch, consumerism and Youth in Japan. V: Daniel Miller (ur.), Unwrapping Christmas. Oxford. Clarendon Press, 3-35.
- SANTINO, Jack** 1996: Autumn death and Winter rebirth. V: New Old-Fashioned Ways. Holidays and popular culture. The university of Tennessee Press. Knoxville. Holidays and popular culture. V: New Old-Fashioned Ways. Holidays and popular culture. The university of Tennessee Press. Knoxville. Holidays in media, genre and popular life. V: New Old-Fashioned Ways. Holidays and popular culture. The university of Tennessee Press. Knoxville.

DOKUMENTACIJA ETNOLOŠKIH ZBIRK V SLOVENSКИH MUZEJIH

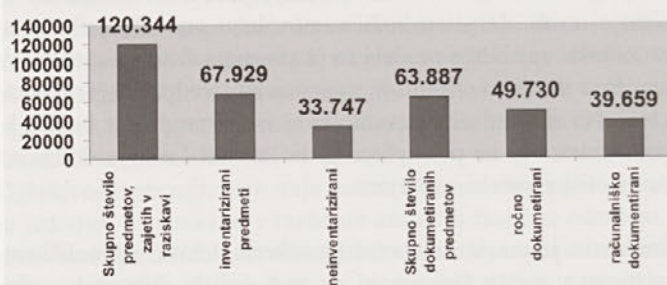
Prispevek je povzetek prispevka predstavljenega v okviru Muzeoforuma na temo muzejske dokumentacije 11. 11. 2002 v Cankarjevem domu v Ljubljani.

Slovenski etnografski muzej je ustanova, ki jo Uredba o vzpostavitvi muzejske mreže za izvajanje javne službe na področju varstva premične kulturne dediščine in določitvi državnih muzejev iz leta 2000 razglašajo za državni muzej¹, ki opravlja javno službo za etnološko premično dediščino v sodelovanju s pokrajinskimi, medobčinskimi, mestnimi in posebnimi muzeji. Uredba določa, da ustanova, poleg ostalih dejavnosti, v okviru svojih pristojnosti vodi register etnološke premične dediščine. Register, kot vemo, še ni zaživel, je pa v pripravi.

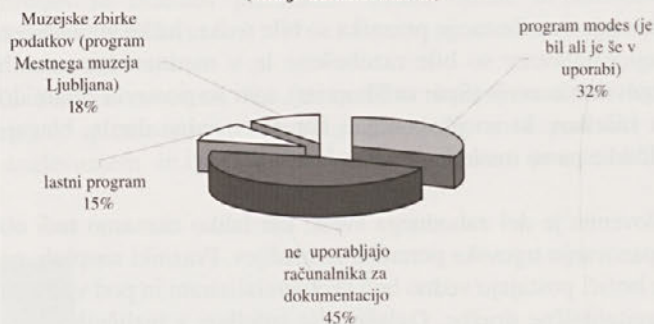
Vodja dokumentacije v Slovenskem etnografskem muzeju Alenka Simikič je na začetku leta 2002 v sklopu priprav na register poslala informativni vprašalnik vsem muzejem, ki so v času izida »Uredbe« izpolnjevali pogoje za izvajanje javne službe na področju etnologije. Njegov namen je bil pridobiti podatke o stanju dokumentacije etnoloških zbirk po slovenskih muzejih za nadaljnje korake v postopku uvajanja registra. Slovenski etnografski muzej v raziskavi ni zajet, saj bi s številčnostjo, strukturo svojih zbirk in načinom dela vplival na neuravnotežen rezultat. V »Uredbo« je vključenih 24 muzejev, od teh je odgovore posredovalo 20. Vprašalnik je vseboval splošna vprašanja s področja načina dokumentiranja predmetov in številčnosti zbirk ter seveda uporabe standardov za opis predmeta, brez katerih registra ne bo mogoče ustvariti. Rezultati so pokazatelj stanja v začetku l. 2002.

Skupno število predmetov, ki jih je zajela raziskava, je 120.344. Število je okvirno, saj dve večji muzejski ustanovi svojih zbirk, tudi etnološke, nimata posebej ločenih, ampak sodijo v širši kontekst zbirk novejše kulturne ali urbane zgodovine.

Pregled številčnih podatkov iz raziskave (stanje začetek l. 2002)

Uporaba računalnikov in računalniških programov pri dokumentaciji etnoloških zbirk (stanje začetek l. 2002)

Kljub lepemu številu predmetov pa je zaskrbljujoče, da je več kot tretjina predmetov neinventariziranih. Zaskrbljujoč pa je tudi podatek, da je predmetov z dokumentacijo še manj kot inventariziranih. Očitno je šlo pri posredovanju teh podatkov za nerazumevanje pojma dokumentacije predmetov, ki zajema tudi fazo vhoda in akcesije. Število dokumentiranih predmetov bi moralo biti nekoliko višje od števila inventariziranih, ker je velika večina muzejev (85 odstotkov), kot bomo videli kasneje, zabeležila, da vodijo fazo akcesije, ki je ena od predfaz inventarizacije v dokumentacijskem procesu. Ni namreč nujno, da so neinventarizirani predmeti tudi brez vsake dokumentacije. Naj poudarimo, da govorimo o povprečju in odstotkih, pri čemer so določeni muzeji v prednosti, ker imajo inventarizirane vse predmete, drugi pa veliko manj.

Kot je razvidno iz grafikona, je kar tretjina etnoloških predme-

¹ Uredba o vzpostavitvi muzejske mreže za izvajanje javne službe na področju varstva premične kulturne dediščine in določitvi državnih muzejev, Uradni list republike Slovenije št. 97, Ljubljana 20. 10. 2000, 10487-10488.

tov še neinventariziranih. Naj poudarimo, da govorimo o povprečju in odstotkih, pri čemer so določeni muzeji v prednosti, ker imajo inventarizirane vse predmete, drugi pa veliko manj.

Uporaba računalnikov in etnološki podatkovni standardi

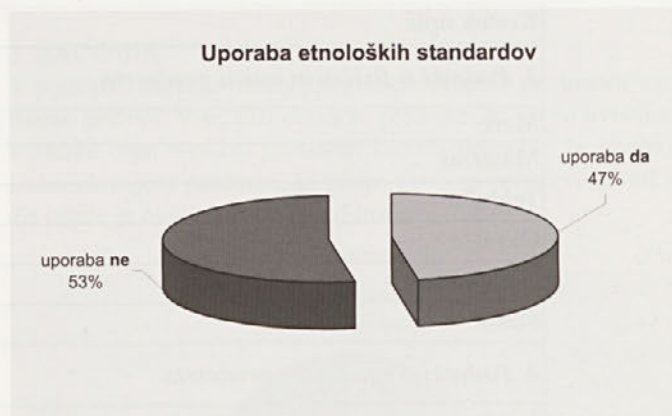
Eno od vprašanj se je nanašalo na število predmetov, katerih podatki so vneseni v računalniške baze podatkov, saj so ob podpori standardov ti že primerni za prenos v register etnološke premične dediščine. Ta številka ni visoka, zajema le tretjino vseh predmetov. Naj poudarimo, da imajo nekatere ustanove računalniško dokumentirane prav vse predmete, druge pa še nobenega, saj računalnika pri svojem delu z dokumentiranjem predmetov sploh ne uporabljajo.

Če povzamemo še podatek, koliko kustosov etnologov pri dokumentiranju predmetov uporablja računalnik in kakšne programe pri tem uporablja, dobimo naslednjo sliko:

V začetku 90. let se je ob uvajanju programa MODES vključilo v tečaje in sočasno izobraževanje okoli 100 kustosov, med njimi veliko število etnologov. Nekateri program uporabljajo še danes, čeprav je zastarel. Kljub nekaterim slabim lastnostim, ki jih je imel, pa je prinesel tudi nekaj sprememb v zavest ljudi, ki so ga uporabljali. S tem mislimo predvsem na predstavo o tem, koliko bolj koristni so podatki o predmetih, ki jih vpisujemo v standardni obliki, na isti način. Pri uvajanju MODES-a smo se namreč imeli priložnost srečati s standardi - tako glede postopka dokumentacije kot pri samem opisu predmeta. To je v zadnjem desetletju nedvomno vplivalo na zavedanje o pomembnosti dobrega dokumentacijskega sistema za uspešno delovanje muzejskih ustanov, kljub temu, da je bilo na tem področju malo storjenega.

V okviru Mednarodnega komiteja za dokumentacijo CIDOC pri Mednarodnem muzejskem svetu ICOM je bila na CODOC-ovi konferenci v Ljubljani leta 1993 ustanovljena Etno delovna skupina (vodila jo je kolegica Alenka Simikič). Njen namen je bil izdelava mednarodnih etnoloških podatkovnih standardov. Ti bi med drugim omogočili kontrolo nad predmeti, ki so del etnološke kulturne dediščine. Skupina je standarde predstavila leta 1995 na CIDOC-ovi konferenci v Stavangerju na Norveškem, kjer so bili sprejeti in naslednje leto objavljeni v angleščini in francoščini. Do začetka leta 2002 so bili objavljeni še v slovenščini, nemščini, češčini, grščini, španščini in italijanščini. Glede na to, da so bili mednarodni etnološki podatkovni standardi pri nas objavljeni že leta 1995 v reviji SEM Etnolog št. 5², moramo glede na vprašalnik ugotoviti, da jih pozna le približno dve tretjini kustosov etnologov, pri svojem delu pa jih uporablja le slaba polovica.

Naj omenimo, da je CIDOC poleg podatkovnih standardov za etnologijo objavil tudi standarde za arheološko kulturno dediščino ter likovna dela.

Vprašalnik je poizvedoval o uporabi standardov v kartoteki predmetov, ki je lahko ročna ali izpisana iz računalnika, in v računalniškem zapisu, kar nam ponuja še veliko več možnosti hitrega pridobivanja podatkov. Tudi tukaj ugotavljamo, da smo različni, a bi se ob dobrem sistemu lahko dokaj dobro razumeli. Podatki so namreč povsod vpisani precej natančno in zajemajo vsa področja, ki jih omenja standard. Težava je le v strukturi, sistemu vpisa, z drugo besedo - standardiziranim vpisu v kartoteki, inventarni knjigi ali drugih evidencah muzeja. Pri imenovanju polj nas nedvomno čaka poenotenje. Področja etnološkega podatkovnega standarda so naslednja: (glej tabelo na naslednji strani)

Iz podatkov o uporabi standardov je tudi razvidno, da veliko število podatkov, ki bi sicer sodili v različna standardizirana polja, pristane kot vezano besedilo pod splošnim opisom predmeta, opombami, zgodovino predmeta ali drugimi polji. Pri nestandardiziranem vpisovanju podatkov o predmetih se tako podatki skrivajo v:

- **Opisu predmeta:** mere, material, okrasje, izdelovalec, število delov, uporabnik, stanje, kraj izdelave, uporabe, namen in način uporabe itd.
- **Opombah:** izdelovalec, lokacija predmeta, izposoja, stanje itd.

² Alenka Simikič 1995, Delovna skupina za etnologijo v okviru Mednarodnega komiteja za dokumentacijo pri Mednarodnem muzejskem svetu (ICOM-CIDOC), Etnolog 5 (LVI), Ljubljana, 384-391.

Polje etnološkega podatkovnega standarda	Druga uporabljena imena za polje
1. Podatki o ustanovi	
Naziv ustanove	
Naslov ustanove	
2. Podatki o identifikaciji predmeta	
Inventarna številka	
Klasifikacija	Panoga, geslo, vrsta, oddelek
Ime predmeta	Predmet
Drugo ime predmeta	Domače ime
Število delov	
Kratek opis	
3. Podatki o fizičnem opisu predmeta	
Mere	
Material	Snov
Tehnika	
Okrasje	Okras
Napis/oznaka	
Stanje	Ohranjenost
4. Podatki o zgodovini predmeta	
<i>Izdelava</i>	
Kraj izdelave	Izvor, poreklo, zgodovina predmeta
Izdelovalec	Delavnica, avtor predmeta
Čas izdelave	Doba, datacija
<i>Uporaba</i>	
Kraj uporabe	Od kod, izvor
Uporabnik	Naročnik
Čas uporabe	Doba, obdobje
Namen uporabe	
Način uporabe	Funkcija
<i>Pridobitev</i>	
Kraj pridobitve	Od kod, najdišče
Način pridobitve	Pridobljeno
Lastnik	Izročitelj
Datum pridobitve	Letnica, čas pridobitve
Pridobitelj	
<i>Opombe</i>	
5. Podatki o vpisu	
Vpisovalec	Inventariziral
Datum vpisa	
6. Podatki o namestitvi predmeta	
Namestitev predmeta	Lokacija
7. Reference	

Posledice takega načina vpisa so slabo pregledni podatki. Dokler upravljamo z relativno majhnim številom predmetov, je stanje še obvladljivo, ko pa število predmetov naraste na več tisoč, je posledica slaba dostopnost in nepreglednost podatkov, predvsem pa časovno dolgotrajno delo pri iskanju že najbolj osnovnih podatkov. Naj omenimo, da bodo podatki, kot je npr. kraj ali način uporabe, najverjetneje del registra etnološke premične kulturne dediščine. To bo za veliko kustosov etnologov pomenilo precej dodatnega dela, saj bo pogoj za prenos podatkov o predmetih v register standardiziran. Standardizirani podatki, pa naj bodo napisani ročno ali v računalniku, omogočajo tudi sicer veliko večjo preglednost in dostopnost, kar jim daje posebno vrednost že pred izdelavo skupnega registra premične kulturne dediščine.

Ni še znano, ali bo k normativu za vpis predmeta v register spadala tudi njegova fotografija. Naj navedemo podatek, da je približno polovica predmetov fotografiranih, pri čemer se v muzejih odstotek giblje od 5 pa do 100 odstotkov.

Postopek dokumentiranja etnoloških zbirk

Kustosi etnologi v povprečju na leto pridobijo 191 novih predmetov, pri čemer se dejanske številke gibljejo od 5 do 1000 predmetov.

Podatki glede postopka dokumentiranja predmetov so enaki kot postopki dokumentiranja katerih koli muzejskih predmetov. Ti so sledeči:

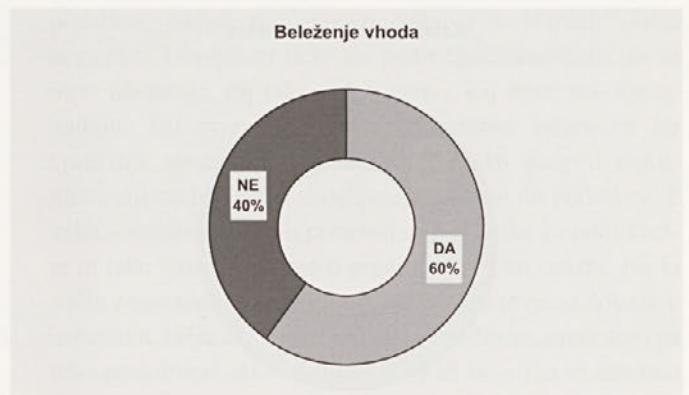
1. EVIDENTIRANJE PREDMETOV

Postopek evidentiranja predmetov pred možnim vhomod muzej z zapisom lokacije izvaja 8 muzejev, možno pridobitev pa le 6.

2. VHOD

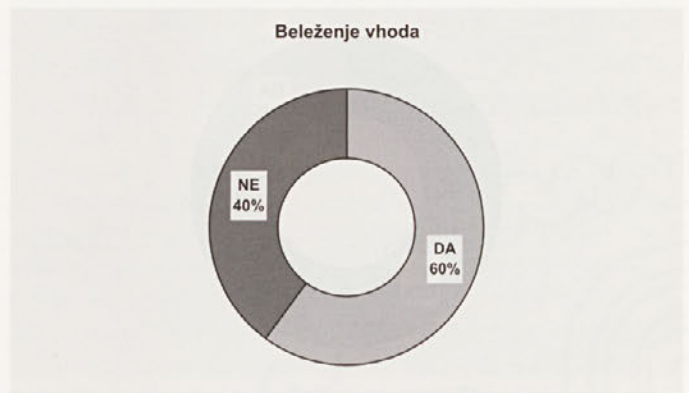
Ko so predmeti že v muzeju, so podvrženi postopku dokumentiranja. Načeloma bi morali biti vsi predmeti, ki prispejo v muzej, tudi taki, ki ne bodo uvrščeni v muzejske zbirke, pa tudi tisti, ki si jih samo izposodimo, ob prihodu evidentirani.

Vhod beleži 12 muzejev, 8 pa ne.

3. AKCESIJA

V postopku akcesije muzej predmet ali skupino predmetov formalno pridobi. V tej fazi ostanejo predmeti, ki jih ne uvrstimo v zbirke (npr. replike, predmeti, katerih primerke že imamo, slabo ohranjeni predmeti, ki rabijo zgolj za proučevanje itd.). Za ostale je to le postopek pred inventarizacijo.

Akcesijo vodi 16 muzejev, 4 je ne vodijo.

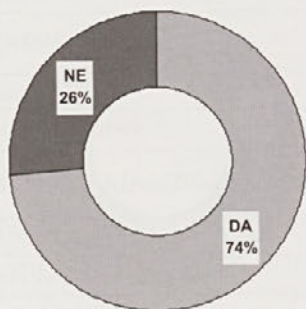
4. INVENTARIZACIJA

Fazo inventarizacije opravljajo prav vsi muzeji, saj s tem predmet razglašajo za muzealijo. Zaradi velikega zaostanka pri tem delu pa bi v nekaterih muzejih veljalo pri novih pridobitvah predmetov bolj poudariti postopka vhoda in akcesije. Pri obeh postopkih predmete evidentiramo in jim dodelimo identifikacijske številke, ki pomenijo zvezo s podatki, pridobljenimi pred inventarizacijo in so vanjo direktno prenosljivi.

5. KATALOGIZACIJA

Poleg inventarne knjige vodi katalog predmetov 14 muzejev, 6 pa ne. Katalogizacija je lahko le oblika računalniškega izpisa ali ročno izpolnjen karton z najpopolnejšimi podatki o predmetu, ki jih lahko dopolnjevamo ali spreminjamo (npr. glede na stanje in spremembe lokacije, nova dognanja itd.).

Katalogizacija predmetov

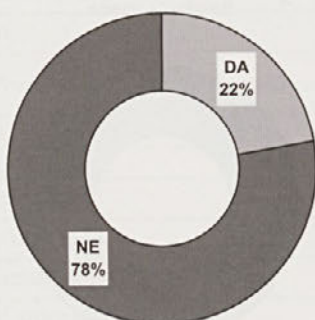
Enotnost dokumentacijskega sistema v muzejih

Vemo, da je enoten dokumentacijski sistem znotraj muzeja, ne glede na raznolikost zbirk, predpogoj za dobro delovanje vsake ustanove. Omogoča dober pregled nad podatki o zbirkah v svoji oskrbi. Brez tega enotnega nacionalnega registra premične kulturne dediščine ne bo mogoče ustvarjati. Kako je z enotnim sistemom dokumentacije zbirk v vprašanih ustanovah?

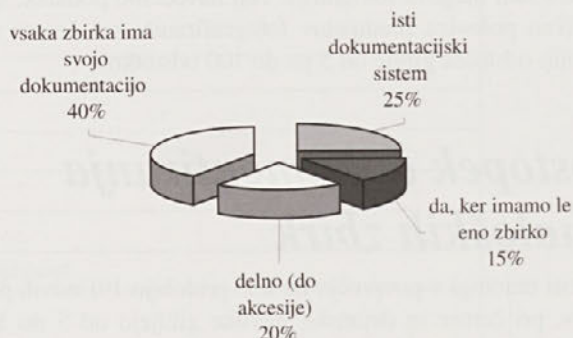
6. INDEKSACIJA

Je prej izjema kot pravilo, a vemo, da muzeji, ki imajo standardiziran vpis predmetov, zlahka - zlasti pri računalniškem zapisu - izdelujejo najrazličnejše indekse (npr. krajev, donatorjev, časovnih obdobjih itd.).

Indeksacija predmetov

Ali v vašem muzeju uporabljate isti dokumentacijski sistem za različne vrste zbirk?

Smernice za nadaljnje delo

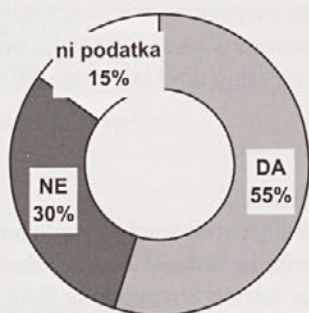
Projekt registriranja premične kulturne dediščine se bo pripravljaval še vrsto let. Pričakujemo, da bodo v tem času s konkretno zastavljenimi cilji rešene marsikateri dokumentacijske zagate. Slovenski etnografski muzej od Ministrstva za kulturo, ki je začel s projektom že pred dvema letoma, pričakuje nadaljnja navodila.

V Slovenskem etnografskem muzeju smo kustosi zaradi ukvarjanja z isto matično vedo na neki način privilegirani, tako da težav s prehodom na skupno vodene evidence, ki so že od nekdanj enotne, ni bilo. Leta 1991 smo pričeli uvajati računalniško podprt dokumentacijski sistem s programom MODES, od leta 2000 pa postopoma uvajamo računalniško bazo podatkov, ki trenutno deluje v prirejeni aplikaciji programa Access Mestnega muzeja Ljubljana. Že v programu MODES smo imeli vpisane osnovne podatke o vseh muzealijah, ki smo jih nato prenesli v sedaj uporabljeni program.³ Ker se zavedamo težav pri vpisu podatkov v posamezna polja, bo treba ob upoštevanju standardov določiti enotna pravila vpisovanja za vse. Nedoslednosti se kažejo tudi pri poimenovanju predmetov,

7. IZHOD

Izhodno fazo beleži le dobra polovica vseh muzejev, vendar lahko upamo, da tisti, ki je ne beležijo, in ostali, ki niso odgovorili na to vprašanje, ob izhodu predmeta napišejo reverz.

Beleženje izhoda predmetov

³ Za podrobnosti glej: Alenka Simikič, Dokumentacijski sistem v Slovenskem etnografskem muzeju, Etnolog 12, 2002, str. 317 - 326

zato bo treba začeti z razvojem tezavra etnoloških terminov, ki bo kasneje kot terminološka kontrola uporaben tudi za kolege iz drugih ustanov. V naslednjem letu pa bo izšel tudi Leksikon etnologije Slovencev, ki nam bo pri tem delu v veliko pomoč.

Že v začetku 70. let je Glasnik slovenskega etnološkega društva⁴ objavljala t. i. etnološko sistematiko za etnološko bibliografijo, ki nam poleg Vprašalnic za Etnološko topografijo slovenskega etničnega ozemlja⁵ rabi kot ogrodje pri klasifikaciji vsega muzejskega gradiva, in je med etnologi dobro poznana, uporabljena in uveljavljena. V SEM jo nenehno dopolnjujemo z raznimi področji raziskovanja - glede na gradivo, ki prihaja v muzej.

Menimo, da je pregled stanja na področju upravljanja z etnološkimi zbirkami znotraj posameznih muzejev nujen, saj se ob tem pokažejo vse še nerešene težave, s katerimi se večina muzejev še ni soočila. Naj znova poudarimo, da je enoten dokumentacijski sistem za vse zbirke edini način zanesljivega pregleda nad predmeti in delom v muzeju. Priporočila za nadaljnje delo so naslednja:⁶

1. V vsakem muzeju, pa če je po obsegu dela in zbirk še tako majhen, je treba določiti cilje, ki bodo pripomogli k učinkovitejšemu delu znotraj in zunaj ustanove. Da cilje dosežemo, je treba upoštevati vsaj štiri pomembne vidike:
 - sprejeti pisno dokumentacijsko politiko,
 - imenovati odgovorno osebo, ki bo vodila dokumentacijo (če ni druge možnosti, npr. v manjših muzejih, je to lahko tudi eden od kustosov, ki ima v oskrbi zbirko predmetov in je to njegova dodatna zadolžitev),
 - pripraviti priročnik za dokumentacijske postopke in
 - zagotoviti ustrezno usposabljanje in podporo.

Trenutno še nimamo službe - v prihodnosti pa bo ta nujna - ki bi vsem muzejem lahko nudila izobraževanje in podporo ob začetku skupnega usklajenega dela na področju muzejske dokumentacije.

2. Priporočamo uporabo etnoloških podatkovnih standardov in omenjenih standardiziranih postopkov dokumentiranja etnološkega gradiva, saj nam ti delo močno olajšajo, predvsem pa poskrbijo za zanesljivost in usklajenost. Standardiziramo tako postopke kot zgradbo zapisov in kontrolo terminologije. To je prvi pogoj pri vzpostavitvi registra premične kulturne dediščine, saj omogoča izmenjavo

podatkov, hkrati pa javnosti odkriva v zbirkah skrito bogastvo. Izboljšano delo na področju dokumentacije se hitro obrestuje, saj tako sploh vemo, kaj hranimo, kje se nahaja, kaj pogrešamo, hitro najdemo odgovore na vprašanja strank in jim ob računalniško podprti dokumentaciji nudimo tudi enostavnejši dostop do podatkov. Z veliko manjšim trudom pripravljamo podatke za publikacije in tako širimo védenje o predmetih v naši oskrbi. Na ta način zanje tudi boljše skrbimo, saj imamo urejene dokaze o lastništvu, lažje najdemo pogrešane predmete, predvsem pa tako poskrbimo, da védenje o zbirkah hranimo in čuvamo za naše zanamce. Ob tem brez težav sodelujemo z drugimi muzeji in dodajamo podatke v register premične kulturne dediščine.

⁴ Razvila sta jo Mojca Ravnik in Janez Bogataj.

⁵ Uredili Slavko Kremenšek, Vilko Novak, Valens Vodušek, Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja. Vprašalnica, Raziskovalna skupnost slovenskih etnologov, Ljubljana 1976-1977, 11 zvezkov.

⁶ Priporočila se nanašajo na teme, ki so podrobneje obdelane v knjigi Stuarda A. Holma *Opredmeteni predmeti, Kako dokumentirati muzejsko zbirko*, Skupnost muzejev Slovenije, 2003.

RUDARSKO STANOVANJE

Nova stalna razstava Zasavskega muzeja Trbovlje

Abstract

In May 2003 the Trbovlje Zasavski Muzej (Zasavje Museum) celebrated yet another addition to its permanent exhibits. The new presentation is titled A Miner's Apartment from the 1960's. It is based on the design of the 1984 presentation depicting the period after the First World War, the 1920's, but by joining two separate collections into one the museum staff managed to create a whole that portrays social, political, spiritual and economic circumstances of a given period.

Prolog

Nova stalna razstava je bržkone za vsak muzej velik dogodek. Je višek poprejšnjega raziskovalnega dela, načrtne zbiralne politike, oblikovalskih kompromisov in finančnih zmožnosti. Je priložnost za uresničitev jasno izražene ideje.

Zasavski muzej Trbovlje je maja 2003 svojim stalnim postavitvam¹ dodal še eno - rudarsko stanovanje iz 60. let 20. stoletja v koloniji Njiva. Muzeja rudarstva v Zasavju ni in ga očitno tudi ne bo, čeprav je to dejstvo težko dojeti. Splet okoliščin, različni lokalni interesi, neozaveščenost in premajhna motiviranost so dvestoletno tehnično dediščino zanemarili in spregledali. V bližnji prihodnosti se bo doba rudarjenja v Zasavju nepreklicno iztekla,² zato je še toliko pomembneje dokumentirati način življenja rudarjev in njihovih družin, sloja, ki je v največji meri oblikoval revirsko identiteto. To so razlogi, da je prav rudarska stanovanjska kultura predmet naše pozornosti in strokovnih prizadevanj.

¹ Zasavski muzej Trbovlje med svoje stalne postavitve šteje naslednje zbirke:

- Srečno ... Črne doline, 2001 (muzej Trbovlje);
- Zbirka kipov in skulptur Stojana Batiča, 1974 (muzej Trbovlje);
- Hočijeva zbirka, (stoji šest mesecev v letu) (muzej Trbovlje);
- zbirka Lutke in Lutkarji, 2002 (muzej Hrastnik);
- zbirka Šolstvo v Zasavju, 2002 (muzej Hrastnik);
- zbirka na Čebinah, 1985 (Čebine);
- etnološka zbirka Rudarsko stanovanje, 1984, 2003 (kolonija Njiva, Trbovlje).

Smoter

Skozi etnološko dediščino bivanjske kulture smo želeli predstaviti in primerjati dve ključni obdobji v zgodovini Zasavja: 20. leta 20. stoletja, ko so si Revirji prislužili pridevnik »rdeči«, in 60. leta 20. stoletja, ko je v spremenjenih družbenih razmerah za revirje postal ustrežnejši termin »proletarski«; ko je delavski sloj opozicijo (v formalnem smislu) zamenjal za pozicijo.

Primerjava, ki se opira na raziskavo družbenega in ekonomskega procesa,³ odgovarja hkrati še na vrsto podvprašanj, kot npr: zakaj in kako so bile kolonije sploh zgrajene, komu namenjene, v čem so se razlikovale (so odstopale) od ruralnega okolja, kakšna je bila ekonomska in socialna podstat najemnikov. Hkrati pojasnjuje, kako je zaposlovanje žensk in pojav novih gospodinjskih aparatov ter pohištva spremenilo podobo stanovanj in kolonij. V kontekstu opozarja tudi na arhitekturne izzive, pred katere so bili postavljeni stanovalci, ki so želeli skromno stanovanjsko površino opremiti po novejših standardih. Razloži, kaj konkretno je emancipacija ženskam prinesla v praksi (marsikje so patriarhalni odnosi preživeli socialistično enakopravnost). Poudari, da so bile prav kolonije - zaradi priseljevanja delovne sile iz nekdanjih republik Jugoslavije - prva stičišča različnih kultur, kar je »staroselce« in »prišleke« sililo v proces prilagajanja.

Muzeološka izhodišča

Za teoretično podlago predstavitve so rabila tri temeljna izhodišča:

1. Muzej opredeljuje njegove zbirke.⁴ Kot muzej novejšje zgodovine proučujemo obdobje zadnjih 200 let, ki ga je v Zasavju zaznamovalo rudarjenje. Praktično ni segmenta naših strokovnih prizadevanj, ki se ne bi vsaj na neki točki

² Zakon o postopnem zapiranju rudnika Trbovlje-Hrastnik in razvojnem prestrukturiranju regije (ZPZRTH); Ur. l. RS št. 61/6. 7. 2000.

³ MLAKAR ADAMIČ, Jana 2001: Socialni položaj večinskega prebivalstva v Od boga pozabljenih dolinah, Črnih revirjih, Rdečih revirjih, Proletarskih revirjih in v Mestu upokojencev. V: Srečno ... Črne doline. Katalog ob stalni razstavi.

dotikalo rudarjenja. Zaradi že prej omenjenega dejstva, da vseobsegajočega muzeja rudarstva v Trbovljah ni, je skrb za dokumentiranje načina življenja nosilcev dogajanja - rudarjev in njihovih družin - zelo smiselna in utemeljena.

2. Bivalna kultura je dinamičen proces, tako naj bo tudi predstavljena. To dejstvo je bilo osnovno vodilo pri postavitvi druge zbirke. V načinu bivanja se odlikavajo tako socialne, ekonomske in duhovne spremembe širše družbe kot tudi pojavi bolj osebnega značaja, kamor spadajo tradicija, znanje, različna nagnjenja ipd. Zaradi stanovalcev je hiša živ organizem, vsaka doba posebej in vsaka generacija stanovalcev pustita na objektu svoj pečat. Človek deluje na arhitekturo in arhitektura na človeka. Zato mora biti predstavitev bivalne kulture kot sestavnega dela načina življenja več kot le presek skozi čas, na kar se mnogokrat omejujejo muzejske postavitve.
3. Strokovno najpriljubljeneje je varovanje dediščine »in situ«, torej v/n kraju nastanka, s čimer je njena avtentičnost zagotovljena. Bivanje v koloniji namreč nikakor ne pomeni le uporabe dodeljene stanovanjske kvadrature, pač pa gre za interakcijo številnih dejavnikov in razmerij med njenimi prebivalci. Šele v avtentičnem okolju so vidni tisti dejavniki, ki kolonijo ločujejo od stanovanja; *ganki, štirne, barake, krušne peči, perišča* (objekti skupne uporabe).

Kolonijo torej najbolje definirata - poleg arhitekture same - še neizogibna komunikacija ter socialna in profesionalna izenačenost stanovalcev. Kolonije same po sebi pa so materialni dokaz nekdanje velike koncentracije delavstva; ta dediščina je značilnost Zasavja in posebnost v slovenskem merilu.

Metoda

Ambientalne postavitve so znana govornica etnološke muzejske prakse. Izpeljati jih je mogoče na več načinov, odvisno pač od tega, kaj želimo povedati in pokazati. T. i. »prerez skozi čas« v nekem določenem trenutku - primerjali bi ga lahko s fotografijo - deluje statično, odslikava stanje, ne pa tudi procesa in dogajanja, vzrokov in posledic. Drugi tip muzejskih ambientalnih postavitev bi lahko opisali kot »nalaganje plasti zgodovine« in ga primerjali s filmom. Tak tip jasno asociira spremembe, ki jih prinašajo s sabo različna časovna obdobja in različni stanovalci (uporabniki prostora). Spremljamo genezo hiše in stanovalcev od prvih uporabnikov do transformacije v muzej. Ta metoda izraža dinamiko, a je za tiste, ki nimajo izkušenj in spominov ter razvitega časovnega koordinatnega sistema (otroci) teže (ali sploh ne) razumljiva. Kaj je »prej« in kaj »pozneje« jim dela preglavice in povzroča zmedo.

4 - »Muzej je strokovnooskrbovana zbirka v službi javnosti; določilo njegove pomembnosti so njegove zbirke.

- Stopnja pričevalnosti muzealij določa njihovo pomembnost.

- Kustodinja/kustos (kurator, konservator) je skrbnica/skrbnik muzealij materialno, moralno in pravno«. MAKAROVIC, Gorazd 2001: Tri načela, ki so kompas in merilo muzejskega dela. V: Glasnik SED 41/3, 4, 112

V ZMT smo se odločili za drugačen pristop: z dvema ambientalnima postavitevama, ki ju loči ena stena in 40 let, je bivalna kultura prikazana kot dinamičen proces, hkrati pa omogoča, da si vsako »sliko« tega filma v počasnem posnetku« ogledamo posebej.

Historat razstave

Zanimanje za bivalno kulturo večinskega prebivalstva se je v Zasavskem muzeju pokazalo že v prvi polovici 80. let, ko so, takrat še kot muzej NOB in delavskega gibanja, v eni od starejših trboveljskih kolonij Njiva uredili tipično rudarsko stanovanje iz 20. let 20. stoletja. Pobudo je dal muzej, Zavod za spomeniško varstvo pa jo je podprl in utemeljil z naslednjim argumentom: »Delavske kolonije so za Trbovlje značilne. Zanimive so tudi s prostorsko-oblikovnih vidikov, saj so se na posameznih delih Trbovelj skoncentrirale zgradbe, praviloma enotne po oblikovni zasnovi. Nastale so prave soseske, kjer se je vsled enotne strukture prebivalcev izoblikovala specifična podoba življenja.« (Hazler 1981, 102) Investitor rekonstrukcije stanovanja je bila Kulturna skupnost občine Trbovlje, izvedbeni projekt je pripravil IBT (zanj dipl. arh. Jurij Kolenc) v sodelovanju z Zavodom za spomeniško varstvo Celje (dipl. etnolog Vito Hazler) in Revirskim muzejem Trbovlje (prof. zgod. in soc. Miran Kalšek, ki je pripravil scenarij za prvo postavitev). Obnovo stanovanja so narekemale konservatorske smernice, izdelane na podlagi sondiranja sten, stropa, štedilnika, tal, oken in vrat. Razstava je bila odprta 13. 10. 1984. Ob njej je izšla tudi brošura o kolonijah v Revirjih. (Kalšek 1984, 16) Takrat je bila ta zbirka eden prvih muzejev na prostem.

Načrtnejše raziskave bivalne kulture so stekle v drugi polovici 80. let, ko je bilo sistemizirano delovno mesto etnologa (1986, takoj mi je bila dodeljena tudi skrb za zbirko Rudarsko stanovanje), in so bile začrtane smernice dejavnosti etnologije v ZMT. Leta 1994 je bila prva zbirka prenovljena, eksponati smiselneje postavljeni, dodani so bili številni drobni predmeti vsakdanje rabe, omare napolnjene z obleko, vitalnemu elementu (štedilniku) je bila vrnjena primarna funkcija, kar je za zbirko še posebej pomembno.

Leta 2002 smo od upravljalca rudniških stanovanjskih zgradb na istem naslovu pridobili še drugo stanovanje. Slabo stanje je zahtevalo temeljito sanacijo. Ta je potekala pod strokovnim nadzorom muzealcev, ki pa smo bili v tem primeru predvsem domačini. Nad izvajalci je bdel ravnatelj muzeja Miran Kalšek, za scenarij in eksponate sem poskrbela avtorica razstave.

Izložba decenij

Koncept vsebinske zasnove za drugo stanovanje je logično izhajal iz prvega (20. leta 20. stoletja), nadgradil pa ga je v tem smislu, da je dve posamezni zbirki združil v celoto, ki z razs-

5 Kolonija Njiva (Trg svobode 22-29) je razglašena za etnološki spomenik (Uradni vestnik Zasavja, št. 4, 30. 3. 1996, pod zap. št. 2.3.0.28). Za kolonijo velja varstveni režim I. stopnje.

tavljenimi eksponati in ambientni slika družbene, politične, duhovne in ekonomske razmere nekega časa.

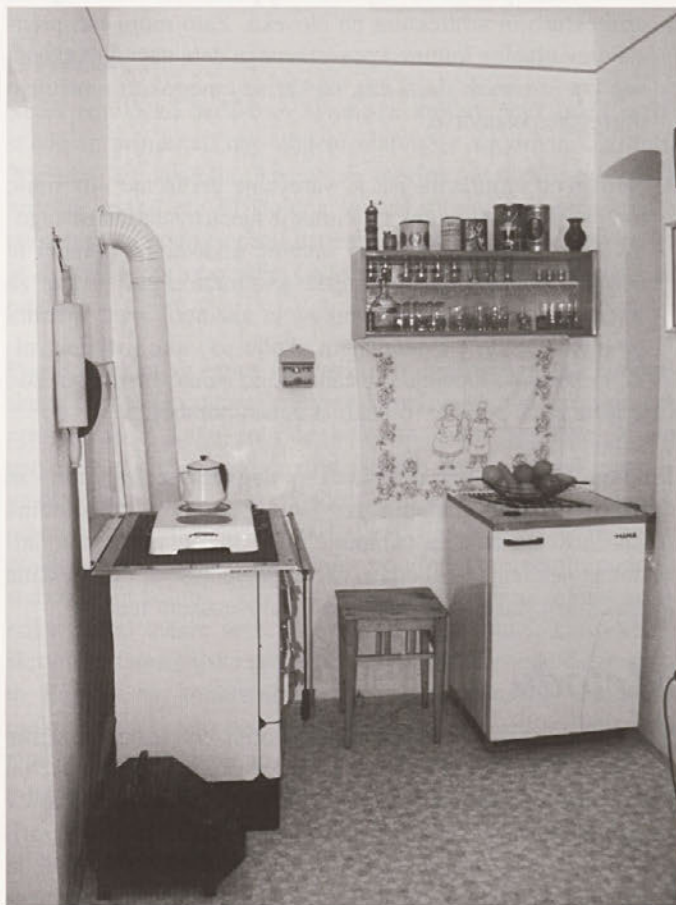
Značilnosti prvega ambienta - neometan vzdani štedilnik, leseno stranišče na hodniku in nadometna električna napeljava - so dvignile raven bivalne kulture nad kmečko (črne kuhinje!). Tipična so še opečnata tla v kuhinji in lesena v sobi, z apnom zbeljene stene, *gredenca*, *mentrga*, aluminijaste in železne žlice, komaj kak nož, stoli brez naslonjala (*štokerli*), ptičji kletki, stenska dekoracija z vezanimi prti (*vandšonarji*), neenaki garderobni omari (*koštna*) zakonski postelji in pomožno ležišče (*rajšpetl*), kahlja, zibelka, *singerica*, slika sv. Barbare, nekaj orodja, pleten *rajzekufer* in drugo. Značilni za to obdobje sta prenaseljenost in skromna oprema, kakršni je dopuščal ekonomski položaj rudarskih družin, ki so se preživljale z eno plačo.

Čez štirideset let je isti poklicni sloj živel v drugačni družbeni ureditvi, izboljšani ekonomski položaj z dvema plačama v družini in z zmanjšanim številom otrok je omogočal dvig osebnega standarda. V drugem stanovanju so najbolj povedni prizidek pred kuhinjo (veranda), vodovodna napeljava v kuhinji (posledica lastne angažiranosti stanovalcev), pralni stroj, hladilnik, štedilnik na trdo kurivo in električni *koher*, kuhinjski elementi, zasnovani po t. i. »švedski kuhinji«, Titova slika, radio z gramofonom in zraven kup vinilnih plošč, kavč, na katerem kraljuje okrasna punčka iz Trsta (odpiranje mej, finančni presežek!).

Kuhinja rudarskega stanovanja: 20. leta 20. stoletja.
Foto: Jana Mlakar Adamič.

Skupna obema stanovanjskima enotama pa je skromna kvadratura tipskih stanovanj, kakršna je pripadala rudarskim družinam: 25 in 29 m². Skoraj vsi kosi pohištva in drobni inventar so izvorni. Odločili smo se za dinamičen model varovanja, pri katerem so predmeti v funkciji, če niso tako enkratni, da bi se s tem delala nepopravljiva škoda. Pri zbiranju smo bili tako temeljiti, da imamo za skoraj vse razstavne eksponate nadomestila. Zbirki po potrebi spreminjata podobo, posebno živost in pričevalnost pa jima daje okolje samo. Kolonija še vedno rabi prvotnemu namenu in je v celoti naseljena; prenekateri razstavni eksponat ima v teh stanovanjih še vedno svojo primarno vlogo.

Kuhinja rudarskega stanovanja: 60. leta 20. stoletja. Foto: Jana Mlakar Adamič.

Katalog

Komplementaren razstavama je katalog, ki je izšel hkrati z odprtjem druge in dopolnitvami prve zbirke. Glavni težava v zvezi s katalogom je bila želja, da bi bil dovolj ilustrativen in ne bi izzvenel zgolj kot tehnični opis. Zato fotografije predmetov niso ločene od besedila, pač pa tečejo vzporedno z njim in ga na ta način ilustrirajo. Tehnično je ta »težava« rešena z ločilno črto. Katalog je oblikoval Slavko Garanitni, Multima d.o.o., Kisovec.

Zaradi velike količine predmetov in omejenih finančnih sredstev smo izbrali najbolj ilustrativne eksponate, ki poleg

tehničnega opisa zajemajo še domače izraze (popačenke) in njihov izvor. Katalog ima 50 strani z naslednjimi poglavji: Pogled nazaj ... in naprej (avtor: ravnatelj Miran Kalšek); Uvod, temeljna muzeološka izhodišča; Vzroki za gradnjo kolonij; Kolonija Njiva; Zakaj ravno Njiva; Posegi in prenova; Podoba stanovanj - 20. leta 20. stoletja; Podoba stanovanj - 60. leta 20. stoletja; Katalog predmetov (poglavje teče vzporedno s prejšnjima dvema); Sklep; Bibliografija rudarskega stanovanja; Viri in literatura.

Predstavitev

Zaradi specifičnih pogojev so najprimernejša oblika predstavitev vodeni razgovori. Ker nimamo zaposlenega kustosa pedagoga, večino vodstev opravi sama, širina zastavljenega koncepta pa dopušča, da si obiskovalci temo poljubno izberejo. Četudi ta zaide močno iz načrtovanih okvirov, lahko kamor postaviš vzvod in premakneš ..., no ja, če že ne ravno sveta,⁶ pa vsaj razmišljanje.

Šolske skupine so obe zbirki vključile v svoj redni program. Če jim čas in logistika to dopuščata, si rudarsko stanovanje ogledajo že posamezne skupine nekdanjih malošolarjev, zdaj prvih razredov devetletke. Zanesljivo pa se z razstavo srečajo v 3. razredu OŠ, ko jim predstavimo muzej kot institucijo in njegove posamezne zbirke. V 4. razredu je ogled zbirke vključen v sam učni načrt v okviru teme Naš kraj. V 7. razredu je na

programu (ali pa je to le zavzetost posameznih učiteljev?) bivalna kultura,⁷ vmes pa so akcije zgodovinskih raziskovalnih krožkov. Delovni listi, ki so pripravljene za 4. in 7. razred, po potrebi tudi za druge skupine, učenci ne rešujejo na razstavi sami - deloma zaradi pomanjkanja prostora in deloma zaradi neprijetnega vtisa, ki jih taki pedagoški prijemi puščajo pri otrocih. List z vprašanji naj ne bi služil utrjevanju snovi, pač pa spodbujal k razmišljanju. Delovni listi so bolj v zadoščenje učiteljem kot pa učencem.

Za gimnazijo imamo pripravljeno predavanje na temo socialnega realizma, za srednjo zdravstveno šolo razvoj zdravstva in bolnice. Rudarski stanovanji sta aktualni še v zvezi z različnimi raziskovalnimi nalogami od osnovne šole do diplomskih in postdiplomskih nalog. V bolj splošnih obrisih je bivalna kultura zasavskih proletarcev prikazana turistom in posameznikom, ki so nad zbirkami presenečeni, in ki z veseljem dodajo še lastne spomine in potegnejo vzporednice s svojimi kraji - in vsi se učimo.

Posebna oblika predstavitve so objave fotografij v strokovnih delih, časopisih in revijah, kot tudi filmski zapisi: npr. snemanje peke znamenite zasavske jedi *funšterca*, nekaj oddaj o rudarjenju in rudarjih, film Muzeja premogovništva Slovenije Velenje, videospotov, kar vse je hkrati tudi dobra in poceni promocija.

⁶ Prosto po Arhimedu: »Postavi mi točko, kamor lahko postavim vzvod in premaknil bom svet.«

⁷ Tu je treba povedati, da si čestitam vsakič, ko hihitajoče se trinajstletnike pripravim k debati

Odprtje razstave »in situ«. Foto: Gregor Naglav.

Na odprtju smo bili še posebej veseli prof. Slavka Kremenška. Foto: Gregor Naglav

Projekcija

Hkrati z raziskavo bivalne kulture že vrsto let tečejo tudi drugi samostojni projekti, npr. o socialnem položaju večinskega prebivalstva, preučevanje prehrane, otroških iger in igrač, izročila, pesmi in pripovedi itd. Sinteza teh prizadevanj, ki naj v podrobnosti dokumentirajo način življenja, kakršen je bil značilen za rudarske revirje, bo predvidoma objavljena v monografskem delu o kolonijah v Zasavju. Ko bomo pridobili še tretje stanovanje - pogajanje je v teku in zaenkrat dobro kaže - bo predstavitev kolonij kot zasavske posebnosti »uokvirila« in zaokročila podobo obeh stanovanj. Muzejsko funkcijo bo tako v avtentičnem okolju prevzel celoten spodnji trakt stanovanjske hiše.

Sklep

Dvajseta leta, v katera je postavljena naša prva zbirka, in doba, ki mu je sledila, sta, kot vse, kar se ljudi močno dotakne, na poseben način reflektirala v umetnosti. V literaturi sta to obdobje zaznamovala socialni realizem in njegov predhodnik socialni ekspresionizem. Na Njivi so posebej za gimnazijce pripravljena predavanja o izvoru te družbeno angažirane umetnosti, o tem, kaj so videli in vedeli Seliškar, Klopčič, Mrzelj, Grum ... med svojim delovanjem v Revirjih.

Ob odprtju smo vloge zamenjali. Gimnazijci so pesnike in pisatelje socialnega realizma predstavili »in situ«, na dvorišču kolonije med barakami in houzom, v senci razdrapanega ganka, pred vrati, ki se odpirajo v 20. in 60. leta. Bolj izvirno

sceno bi težko našli. Z odprtjem drugega rudarskega stanovanja je bilo v dogovorjenem roku in obsegu zaključeno poglavje o nekdanjem načinu življenja rudarskih družin, pri čemer je »zaključeno« relativen pojem, saj kot pravi šef: «.....*dokler je etnologinja v službi, bo vedno nekaj manjkalo!*» Če tako pravi šef ... bo že držalo.

Viri in literatura:

- FISTER, Peter** 1986: Umetnost stavbarstva na Slovenskem. Ljubljana. CZ.
- HAZLER, Vito** 1981: Seznam predlaganih kulturnih spomenikov v občini Trbovlje. Celje, ZVNKD.
- Kalšek Miran** 2003: Pogled nazaj ... in naprej. V. MLAKAR ADAMIČ, Jana: Rudarsko stanovanje katalog stalne etnološke razstave v koloniji njiva v Trbovljah, Letno poročilo ZMT za leto 2002
- MAKAROVIČ, Gorazd** 2001: Tri načela, ki so kompas in merilo muzejskega dela. V: Glasnik SED 41/3, 4. Ljubljana, 112-115.
- MLAKAR ADAMIČ, Jana** 2003: Rudarsko stanovanje. Katalog stalne etnološke razstave v koloniji Njiva v Trbovljah. Trbovlje, ZMT.
- OROŽEN, Janko** 1956: Zgodovina Trbovelj, Hrastnika in Dola. Trbovlje, OLO.
- VILMAN, Vladimir** 2001: Franjo Baš, prvi ravnatelj Tehniškega muzeja Slovenije. V: ARGO 44/1. Ljubljana, 9-24. Zakon o postopnem zapiranju rudnika Trbovlje-Hrastnik in razvojnem prestrukturiranju regije (ZPZRTH); Ur. l. RS št. 61/6. 7. 2000.

Zgodbe vsakdana

Benjamin Bezek, Nuša Berce

Mojo bolezen je zagovarjal

Stara sem bila devet let. Zelo rada bi se kopala na kopališču, pa to za dekleta takrat ni bilo dostojno. Zato nama je s sestro mama dovolila, da sva si iz kleti izvlekli čeber¹, da bi se v njem kopali. Z desno roko sem čeber zagrabila na zunanjem dnu, kar me nekaj piči v roko. Močno me je zbolelo in začela sem kričati. Pritekli sta mama in soseda, ki je svetovala: «Kar k Primožovmu očet' jo odpeljite, jo bo on zagovoru, pa se ne bo nič zastrupilo in bo vse v redu.»

In res me je mama peljala k Primožovmu očet' in pove, da je bil škorpion. Mož pride notri v sobo, malo pogleda, spregovori par besed in prinese križ s Kristusom in majhno posodo. V tisti posodi je morala biti ali žegnana voda² ali pa sol. Ko pa mož potegne nožek iz žepa, začnem močno kričat, ker sem mislila, da me bo rezal. Ko so me le pomirili, je mož z nožkom le križe delal po dlani in nekaj govoril, vendar sem se takrat tako bala, da nisem slišala njegovih besed. Po »obredu« smo odšli

domov; roka je bila malo zatečena, zastrupila se pa nisem. Slišala sem, da je ta mož tudi večim drugim pomagal. Tudi živino so vozili k zagovorniku, ki jo je zagovoril in velikokrat je to pomagalo.

Pripovedovala je
ga. Antonija Hribar iz Kamnika, 15. marca 1999.

¹ čeber je bila velika lesena posoda, v kateri so pri Hribarjevih žehte prali.

² blagoslovljena voda

V sanjah se ji je prikazala svetnica

Preden se je rodil moj zadnji sin Danijel, se mi je sanjalo nekaj čudnega. Sanjala sem, da sem šla navkreber po hribu. Po tleh je bilo vse tako polno trnja. Z menoj je bil še nekdo, katerega se ne spominjam, vem pa, da me je peljal ven iz tega trnjavega grmovja. S težavo pridem gori na vrh hriba in tam se odpre planota. Ta, ki me je peljal iz grmovja, je izginil. »Hvala bogu, da sem sedaj na vrhu, kjer je vse lepo in čisto.« Kar naenkrat pride proti meni ženska, to je resnica, v črno oblečena z belo kapuco in mi reče: »Jaz, če boš ti umrla, za tebe Boga ne bom prosila. Ne bom ga prosila, ker ti nimaš več otrok!« Jaz pa sem rekla: »Kdo pa ste vi, da me tako poznate?« »Tista sem, katere ime ti nosiš.« In je izginila in jaz sem se v tisti grozi zbudila. Na koledarju sem videla za tisti dan napisan praznik svetnice ruske kneginje Olge.

Pripovedovala je Olga Bezek iz Ankarana, 1998.

Lobanja in kosti ga niso prestrašili

Na pokopališču so kopali jamo za umrlega in so našli lobanjo ter nekaj kosti. Kaplanova mama jih je pobrala in zvečer nastavila ob poti, da bi se kdo izmed mimoidočih ustrašil. Mimo je prišel nek znanec in takoj vedel, da je moral to nekdo nalašč nastaviti. Skril se je za vogal in počakal ter kmalu videl krivca - Kaplanovo mamo, ki je prišla stvari pospraviti. Kaplanova mama je ponavadi z birglami hodila naokoli, takrat pa je, ko jo je zalotil, tako tekla, da je ni mogel ujeti.

Pripovedoval je g. Peter Stele st.
iz Tunjiške mlake,
10. januarja 1998.

Projekcija

Moža sta postajala vse večja in večja

V Stranjah pod cerkvijo sta se igrala dva fantiča - hodi-la sta v sedmi razred. Kar naenkrat pa vidita dva člove-ka, ki sta prav težko breme nosila. Bolj, ko sta se jima moža približevala, večja sta postajala. Ko sta bila odd-aljena le še nekaj metrov, sta bila velika kot drevje in neke težke stvari sta imela na ramenih. Fantiča je bilo strah in sta jo ucvrla vsak na svoj dom. Šele pred kratkim sta zopet začela s to temo, prej si nista upala govoriti o tem dogodku.

Pripovedoval je g. Peter Stele st.
iz Tunjiške mlake,
10. januarja 1998.

ANTROPOLOGIZACIJA NARAVOVARSTVA

Besedilo je nastalo ob obisku Svetovnega kongresa o parkih, ki je od 8. do 17. septembra 2003 potekal v južnoafriškem Durbanu. Spremljanje protokola in diskusij tega konzervatorskega dogodka desetletja, kot ga razumejo nekateri, je odprlo množico vprašanj, ki sem jih zaokrožil v razširjeno poročilo in podkrepil z nekaj referencami. Kongresno dogajanje sem seveda ocenjeval glede na predhodno vedenje.

Na prvi pogled bi mislili, da svetovno srečanje biologov, meteorologov, krajinarjev, predvsem pa konzervatorjev in menedžerjev, nima veliko opraviti z antropologijo. A kaj hitro se je pokazalo, da je bila odločitev o obisku prava - in da je samo prepričanje o antropološki nerelevantnosti vredno našega čudenja.

Organizator je po prvotnih prijavih končno izbiro udeležencev napravil glede na spol, starost, poklic, državljanstvo in podobno, da bi tako kar se da uravnotežil zastopanost različnih interesnih skupin. Na kongresu se je zbralo okoli 2500 delegatov s celega sveta. Srečanje so uvodoma pozdravili nekdanji južnoafriški predsednik Nelson Mandela, sedanji predsednik Thabo Mbeki, jordanska kraljica Noor, predstavniki Svetovne banke, Združenih narodov in drugi medijsko privlačni govorniki in govornice. »Bila sem zraven že takrat, ko nekateri med vami še niste bili rojeni,« se je veselila podmladka in ga obenem vzgajala neka Američanka.¹

Po dveh dneh uvodnih plenarnih zasedanjih, posvečenih revizijam preteklega desetletja in določitvam smernic 5. kongresa (»Benefits Beyond Boundaries«)², se je množica delegatov razdelila v sedem tematskih skupin: *Razvoj upravljaljskih zmognosti*, *Izgradnja stabilnega sistema varovanih območij*, *Izgradnja varne finančne prihodnosti*, *Povezovanje krajine in morja*, *Izgradnja širše podpore za varovana območja*, *Obvladovanje varovanih območij*, *Evalvacija menedžerske učinkovitosti*.³ Dodatne tri skupine (*Morje*, *Svetovna dediščina*, *Skupnosti in enakost*) so kombinirale prej omenjene teme. Tematske skupine in kombinacije so se nadalje členile v delavnice, kjer smo iskali konkretne rešitve in zglede za trajnost (preživetje) varovanih območij. Ocenjujem, da se je tako zvrstilo okoli 400 različnih prezentacij in diskusij.

Sam sem spremljal in sodeloval v glavnem na zasedanjih in delavnicah o *Skupnostih in enakosti* (»Communities and Equity«), ki so jo zasnovali in vpeljali Yolanda Kakabadse (zdajšnja predsednica IUCN), Asish Kothari, Grazia Borrini-Feyerabend, Bruce Amos in drugi. Vsebine in načini predstavitev te prečne teme (»cross-cutting theme«) so bili pravo razodetje. Do zdaj se kljub nekajletnemu spremljanju prob-

lematike v domačih logih enostavno nisem zavedal, v kaj smo dregnili in kaj se bo razprlo, ko smo se nekateri na fakulteti odločili za tovrstne raziskave.

Nosorog v grmičevju: na tržišču je vreden od 150.000 do 300.000 randov (20.000 - 40.000 ameriških dolarjev). Foto: Peter Simonič, september 2003.

Seveda je težko povzeti vsa mnenja v zvezi z varovanimi območji, ki so jih na kongresu izrekli kandidati, a si bom pomagal s tipologijo, ki smo jo izdelali antropologi ob razvoju lastne discipline.

»World Conservation Union« - IUCN je nastala v zahodnem kulturnem krogu kot reakcija na stalno povečevanje pritiskov

¹ Kongres visokih političnih predstavnikov držav ni izpostavljala posebno protokolarno naklonjenostjo, ceremonijami in podobnim, edino s spoštljivim naslavljanjem: njena visokost, njegova ekstenca ipd. Tako sem, zakaj pa ne, pristopil k nizozemski princesi Irene van Lippe-Biesterfeld in ji ponudil projektno sodelovanje. Na Nizozemskem je napreč podprla ustanovitev šole za povezovanje ljudi in narave, za varovanje narave in trajnost (NatureCollege). Izgovorila se je, da jo čaka kralj. Naslednji dan je poslala svojo zastopnico strokovnjakinjo za etnobotaniko.

² Prevod angleške terminologije je neroden: lepo zaokrožen originalni BBB prevajam s Koristi »izza«, »brez« ali »prek« meja.

³ Z besedo »izgradnja« sem prevajal menedžerski motivacijski (tvorni) termin »building«, (»to build«).

na naravo. Zveza se svojega evropocentričnega umevanja odnosov med naravo in kulturo še danes ne more (in noče) povsem znebiti, priznati pa je treba, da je bilo storjeno nekaj pomembnih korakov v tej smeri (Colchester 2003). Tudi na durbanškem kongresu: priznavati je bilo treba ameriški vpliv in demokratizacijo v deželah »tretjega sveta«.

Današnja IUCN, svetovna zveza za varovanje (konzerviranje) narave je bila ustanovljena leta 1948 v Švici, najprej kot IUPN, zveza za zaščito narave. Menda je bilo ustanovitelje zveze vladnih in nevladnih organizacij strah, da bodo novi politični voditelji v nerazvitih predelih sveta, v želji po hitrem ekonomskem napredku in brez znanj za izdelavo razvojnih načrtov, preveč izčrpali naravne vire. Do preimenovanja je prišlo leta 1956 v Edinburghu, ko so zaradi programske in finančne neuspešnosti morali spremeniti poudarek: namesto prvotne zaščite narave *pred* človekom, je prevladalo varovanje naravnih virov za ljudi. Politični voditelji dežel v razvoju drugače niso hoteli podpreti delovanja Zveze. Narava je vir in mora služiti ljudem (Barclay 1998, 2-3).⁴

Parki so v kontekstu celotnega naravovarstva vedno igrali zelo pomembno, tradicionalno vlogo. Leta 1958 so pri IUCN ustanovili komisijo za narodne parke in varovana območja. Leta 1996 se preimenuje v Svetovno komisijo za varovana območja.⁵

Z antropološkega stališča je bilo vsekakor zanimivo spremljati pisano množico predstavnikov različnih etničnih skupin, ki so prišli v Durban, da bi predstavili svoje izkušnje z varovanimi območji. Večina se mora podrežati menedžerskim načrtom, ki so narejeni daleč stran. Še veliko huje je tistim, ki jim je bila zemlja prek noči odvzeta na silo (Colchester 2003). Ta zemlja pripada nam, so bili zdaj brezkompromisni nekateri med njimi.

Kongresne dileme o varstvu narave, okoljevarstvu in zavesti sodobne globalne družbe bi najprej razvrstil na razdalji med ekološko in ekonomsko percepcijo. Ne glede na zadržke, ki jih taka delitev povzroča, s tem najlažje prikažem dilemo urbaniziranega sveta in človeka v njem.⁶ Ekonomska percepcija pomeni izrabo (»izkoriščanje«; angl. »exploitation«) narave v preživetvene, menjalne in akumulacijske namene. Narava je vir materialnega blagostanja. *Ekološka paradigma* pa relativizira kulturne dejavnike in obravnava človeka kot specifično vrsto (»human-animal«), ki (naj) uravnoteža eksistenco z različnimi adaptacijskimi strategijami (angl. »usage«).

Seveda moramo najprej sprejeti domnevo, da je uravnoteženost naravnega sistema sploh mogoča. Vrste izumirajo že vseh 3,5 milijarde let: »Po podatkih UNEP-World Conservation Monitoring Centre (UNEP-WCMC, 2000, 36) so paleontologi doslej odkrili in opisali več kot 250.000 fosilnih rastlin in živalskih vrst. Velika večina jih je izumrla, strokovnjaki domnevajo, da so ... danes živeče vrste ... verjetno samo med 2 in 4 odstotka bitij, ki so kdaj koli živela na Zemlji. (...) Vendar je dejstvo, da je stopnja izumiranja veliko večja od naravnega povprečja ki ga ocenjujejo na 2-3 vrste na leto, zato lahko govorimo o šestem množičnem izumiranju, katerega glavni vzrok je človek.« (Hlad, Skobrne 2000, 4-5)

Novoveška znanost in ekonomija izpostavita dualizem narave in kulture, medtem ko skuša ekološka misel človeka in okolje poenotiti, integrirati. (Descola, Palsson 1996, 3)⁸ Oba pola sta simbolna, antropocentrična. Nista absolutna in čista, ampak se med njima plete množica variacij - od trajnostnega razvoja in rabe virov,⁹ do rekonstrukcij divjine in ekosistemov.¹⁰

Delitev ekološko-ekonomsko se mi zdi boljša od delitve ekonomsko-okoljevarstveno še zaradi skupnega etimološkega korena (st. gršč.: »oikos« = dom). *Gospodarjenje* z njim si seveda lahko različno razlagamo: vladati ali upravljati. Pa tudi *Dom* je raztegljiva oznaka, saj svetovljan verjame, da je njegov dom cel svet, medtem ko naj bi predstavnik lokalne skupnosti ali staroselcev kot dom doživljal predvsem svoje neposredno življenjsko okolje. A te meje so danes precej vprašljive. Bolje je govoriti o hegemoniji, o posploševanju oziroma utrjevanju močnejših partikularnosti. (Gupta, Ferguson 1997; Kurtz 2001)

⁴ Argumentacija je seveda paradoksalna, če ne cinična. Prav evropsko stališče kolonialne dobe je bilo predvsem ekonomsko. Kako potem drugim to oporekati? Na ta način je naravovarstvo postalo zgolj ideološki okvir za onemogočanje konkurenčnosti ali celo suverenosti nekdanjih kolonij.

⁵ Dosedanje svetovne konference oziroma kongresi o narodnih parkih in varovanih območjih v organizaciji IUCN: Seattle 1962, Yellowstone 1972, Bali 1982, Caracas 1992 (zavarovanega 3,5 % površja Zemlje), Durban 2003.

⁶ *Ekologija* velja v osnovi za biološko disciplino, ki se ukvarja z odnosom med živimi bitji. *Okoljevarstvo* se v slovenskem prostoru uporablja za obravnavo človeških vplivov na ozračje, vode in podobno, medtem ko varstvo narave pomeni neposredno skrb za živalske in rastlinske vrste oziroma, povedano v jeziku sodobnega naravovarstva, skrbi za habitate (premična, nepremična narava in njuno prepletanje - regionalna in lokalna kontekstualnost).

V skladu z evolucionističnimi teorijami, ekološko antropologijo (Keesing, Strathern 1998) in sodobno »zeleno družbeno mislijo« (Dobson 2000) obravnavamo človeka enakovredno z drugimi sestavinami ekosistema, ne da bi ob tem zapadli v biološki determinizem oziroma kulturni materializem ekološke antropologije sedemdesetih let 20. stoletja; in da bi hkrati ponovno ne odkrivali Rousseaujevega dobrega divjaka (Kremenšek 1978). Družboslovje v začetku 21. stoletja drugače premišlja o družbenih spremembah in dojetanju narave po francoski revoluciji, tak revizionizem pa nas vrača k naturalizmu 18. stoletja. In še dlje, do srednjega veka in nazaj.

⁷ Ravni odnosa med človekom-živaljo in njegovim okoljem je Palsson (1996) razdelil v več paradigem: orientalizem (človek podjarmlja divjino), paternalizem (človek skrbi za naravno »kraljestvo«) in komunalizem (enakovrednost narave in kulture). Njegova klasifikacija je historična, začenjajoč z geografskimi odkritji 15. stoletja.

⁸ Sodobna postmodernistična ekološka antropologija, kakor jo razlagata Descola in Palsson, najde vzroke dualizma v novoveški filozofiji. Problem delitve *duha* in *snovi* je sicer že star, poglobil ga je René Descartes (Russell 1972).

⁹ *Trajnostni razvoj* poskuša bolj ali manj uspešno spojiti prav ekonomsko in ekološko razumevanje narave in kulture.

¹⁰ Oblikovanje zelenih mestnih površin (parkov), krajinska arhitektura, kulturna krajina ipd.

Zahodno dojemanje ekologije in ekonomije je specifično v svoji zapovedani objektivnosti in znanstveni eksaktnosti.

Razlika med ekološkim in ekonomskim pojmovanjem je kulturni konstrukt za merjenje interakcij med kulturo in njenim okoljem (Palssons 1996): enkrat človeka pojmuje kot gospodarja ali celo lastnika narave, drugič pa kot člen v mreži naravnih procesov. Domnevno naj bi večina prvotnih družbenih in kulturnih organizacij temeljila na tako imenovanem animističnem principu (Schneider 1991; Kottak 1994), ko človek komunicira z naravo in menjuje dobrine v duhu enakopravnosti (jemanje - žrtvovanje; Eliade 1992: fascinans - tremendum). Vprašanje je seveda, če je taka »predzgodovinska« duhovnost (brez poprejšnje radikalne družbene krize) še mogoča in smiselna.¹¹

V križnem ali dvojnem primerjanju pogojno ekoloških in ekonomskih praks ter pogojno globalnega in lokalnega umevanja odnosov med kulturo in naravo so udeleženci kongresa prišli do ugotovitve, da ni mogoče kar tako razglasiti zahodne paradigme kot ne-ekološke, niti ne moremo lokalnih ali staroselskih preživetvenih strategij vnaprej označiti kot ekoloških. Skratka, kongres je opozoril, da tako v razvitem svetu kot na periferijah dežel v razvoju najdemo postopke nekritične ali nevedne izrabe in zaščite narave (okolja).¹²

Raznolikost kombinacij zahodnega, nezahodnega, ekološkega in neekološkega, vedno pa *antropocentričnega* (simbolnega) odnosa do narave, je udeležence kongresa pripeljala do zaključka, da politika in eksperti v hegemonistični percepciji sveta po krivici priznavajo status varovanih območij le tistim ozemljem, ki se skladajo z njenim zapopadenjem sveta (divjina - civilizacija; javno - zasebno; znanost - religija), ko pa ob njih še vedno obstajajo številne pokrajine, za katere na ravni vsakdanjih praks že veliko dalj časa uspešno skrbijo domorodci / lokalne skupnosti. *Formalno priznana varovana območja* so le del celotne ekološke (adaptacijske) slike.¹³ Prišteti moramo še neformalne prakse varovanja narave, ki se kažejo kot trajnostna raba naravnih virov ali pa recimo kot čaščenje svetih in zgodovinskih prostorov, naravnih čudes in podobno. Pojem trajnosti v tem smislu torej ni nekaj civilizacijsko etičnega, kar je treba z vsemi sredstvi v koncentričnih krogih in prek mednarodnih mrež širiti iz središč v Londonu, New Yorku, Parizu ali Madridu,¹⁴ ampak je doktrina, ki je pravzaprav obstajala že pred ekspanzijo novoveškega zahoda.¹⁵

Prav ta ekspanzija in posledični svetovni sistem sta vzpostavila temelje strukturnih neenakosti in poglobljanje razlik, o čemer poročajo družboslovci zadnji dve stoletji. Ekonomija, temelječa na kolonialni eksploataciji razširjenega in objektiviziranega oikosa (akumulativna raba naravnih in kulturnih virov), je sprožila oblikovanje svetovnih periferij in polperiferij (Plattner 2000; po I. Wallerstein).¹⁶

Naj predstavim življenjske realnosti, ki jih je povzročila gospodarska in politična tranzicija novega veka. Na durbankskem kongresu so kot rečeno sodelovali predstavniki številnih etničnih skupin. Predstavljene primere iz Južne Amerike, Afrike, Azije in Oceanije bom strnil v eno metaforo.

Vožnja na delo v park Hluhluwe-Imfolozi (kamion z delavci). Foto: Peter Simonič, september 2003.

Kolonialna administracija v duhu zahodnega *ekologizma* 19. stoletja (evolucionizem; divjina - civilizacija) izbrano področje razglasi za območje velikih naravnih vrednot (naravnih virov), zato izseli ali kako drugače onemogoči staroselce oziroma lokalno prebivalstvo redefiniranega območja.¹⁷ Angleži so v Indiji zavarovali tiste predele, ki so bili pomembni za kolonialno gospodarstvo (les za izgradnjo infrastrukture). Obenem so

¹¹ K morebitni neekološki rabi prostora oziroma relativnosti trajne rabe narave prispeva kulturna *aproksimativnost* (Balandier 1997), torej dejstvo, da kulturni sistem nikoli ne more popolnoma zaobseči in upravljati vseh dejavnikov, ki vplivajo na družbeni- in ekosistem. Znanost in vednost sami ne moreta obseči vsega. Presežnost zapolnjujeta religija in politična ideologija (Descola, Palsson 1996: 4).

¹² O nevdržnosti črno-bele delitve funkcionalnosti adaptacijskih postopkov (zahod/meščanska država - tretji svet/plemenske skupnosti) je v začetku sedemdesetih let 20. stoletja pisal ekološki antropolog Roy Rappaport (Nature, Culture, and Ecological Anthropology; v: H. Shapiro (ed.) Man, Culture, and Society. London: Oxford University Press). Po njegovem ni zagotovila, da je znanost v razlaganju odnosa med človekom in naravo bolj relevantna (trajnostna) kot sistem verovanj »primitivcev« (Keesing, Strathern 1998).

¹³ So njena teritorialna (geografska), torej po svoje zopet »kolonialna« eksplikacija. V registru UN je trenutno zabeleženih 102.102 varovanih območij, kar pomeni 18,8 milijonov km² ali 12,65 % zemeljske površine. Menedžerska kategorizacija IUCN od tega priznava status okoli 69.000 varovanim območjem, ki pa predstavljajo kar 80% vsega varovanega površja zemlje. Zanimivo je tudi, da morje pokriva kar 70% planeta, vendar v statistikah IUCN predstavlja le 1% vseh zavarovanih območij (Chape idr. 2003)

¹⁴ Uradni jeziki kongresa: angleščina, francoščina, španščina.

¹⁵ Moskva v širitvi na daljni vzhod ni bila izjema.

¹⁶ Politična centralizacija in koncentracija sta sicer obstajali že prej, a le na regionalni ravni: mestne države, plemenske zveze, kraljevine, imperiji (Kurtz 2001; Engdahl 2000).

¹⁷ Ekološka in ekonomska paradigma sta v tem primeru (načeloma) teritorialno ločeni na varovani in nevarovani del narave

varovana območja za zahodne avanturiste predstavljala atraktivna lovišča. Nekaj podobnega opisujejo za parka Yosemite in Yellowstone v ZDA, ki sploh veljata za prva te vrste v svetu (Cochester 2003).

Pravico do rabe naravnih virov torej pridobi kolonialna oziroma imperialna oblast, sčasoma pa tudi subjekti njene civilne družbe (klubi, agencije, korporacije), ki se porajajo z demokratizacijskimi procesi na zahodu. Tudi osvobodilna gibanja svetovne periferije po drugi svetovni vojni, ki so hotela spodnesti tovrstno "ekologijo" zahoda, niso bila tako uspešna, kot so pričakovali njihovi nosilci. Lokalne in staroselske skupnosti so namreč ostale še naprej marginalizirane, saj se je moč političnega odločanja prenesla na raven nacionalnih elit in prestolnic. "Indigenous people" so lahko svoje (nekdanje) bivalno okolje še naprej opazovali le skozi ograde, od daleč ali ob neštetihih regulacijah, medtem ko so mednarodne lesne, energetske in turistične (safari) korporacije še naprej izvažale in tržile njihove naravne vire.¹⁸ Koristi od nacionalnih sistemov gredo predvsem v prestolnice in svetovne metropole, za domačine pa veljajo prepovedi lova ali pobiranja lesa.¹⁹ Kolonizacija in konzervacija imata torej v državah "tretjega sveta" precej radikalne posledice in sta zgodovinsko prepleteni. Svetovni kongres parkov je ponovil priznanje pravice do povrnitve življenjskega prostora (restitucije) staroselcem in lokalnim skupnostim.²⁰

Častna gosta durbanskega kongresa sta bila tako koncept *soupravljanja* («co-management») in koncept *obvladovanja* («governance»). Novoreki so, kot vemo iz družboslovne teorije, prvo znamenje (spremenjene) ideološke paradigme, nekaj uzaveščajo, hkrati pa zakrivajo druge možne vidike. Soupravljanje naj bi tako združilo svetovno (globalno) sistemsko ekologijo in ekonomijo ter tiste, ki se izvajajo na lokalnih ravneh. Pomemben napredek naravovarstvenega menedžmenta je v spoznanju, da ni mogoč standardiziran pristop, ampak je vsak primer specifičen («case studies»). To daje prostor antropologiji.

Soupravljanje si obeta izboljšati učinkovitost varovanih območij ob iskanju konsenza med strokovnjaki in domačini. Problem nastane, ko soupravljanje kot relevantne partnerje upošteva tudi druge interesne skupine ("stakeholders"), kot so recimo mednarodne korporacije, nevladne organizacije ipd., ki prenosorazmerno s svojim številom seveda zmanjšujejo vpliv "tradicionalnih skupnosti".²¹ In kaj je boljši dokaz za premike, kot prav številna udeležba staroselcev in lokalnih predstavnikov na svetovnem kongresu.

Poglejmo še pojem *governance*. V nasprotju s statičnim in politično konotiranim pojmom *government*, naj bi bil *governance* dinamičen, ker jemlje v obzir pojme, kot so moč, družbeni odnosi, relevantnost/kredibilnost («accountability») - in odgovornost, je pripomnil nekdo od udeležencev. Glede na te kriterije lahko obvladovanje delimo predvsem na dobro in slabo, torej tisto, ki upošteva načelo demokratičnosti in transparentnosti, in tisto, ki je pretirano asimetrično.²²

Vpeljava dinamičnega načela pravzaprav ni nič novega in je

spet ideološka, vsaj po sodobni teoriji politične antropologije sodeč. Tu velja, da je politična moč v prvi vrsti skoncentrirana v rokah elit (ne razredov), izhaja pa iz njihovega neposrednega ali delegiranega nadzora nad viri (človeškimi, blagovnimi, informacijskimi, simbolnimi) (Kurtz 2001); to so vrste Bourdeujevih simbolnih kapitalov (1998). Vladanje ali obvladovanje je zato dvojni, menjalni proces: pomeni pritegovanje kapitalov ("resources"), torej koncentracijo ali akumulacijo, hkrati pa pomeni utrjevanje pozicije moči skozi razpoložljive in ustvarjene družbene strukture. (Althusser 1980)

Kongresni obeti staroselcev in lokalnih skupnosti, da bodo zdaj z morebitnim prevzemom upravljanja parkov prevzeli tudi vzvode finančnih tokov, so jalovi: moč se je namreč le preselila na raven jezika, množičnih medijev, mednarodnih denarnih skladov in podobno. Tudi njihovo navdušenje nad turizmom se mi je zdelo naivno: po eni strani turistična industrija prav tako degradira okolje (ekosistem)²³ ter diferencira in hierarhizira prebivalstvo, standardizira kulturo ipd. Po drugi strani pa turizem seveda ne more zadovoljiti vseh potreb skupnosti (ključne gospodarske panoge in surovine še naprej ostajajo v zahodni domeni) Reid 2003.²⁴

¹⁸ Preostali Grmičarji (Bušmani) so morali leta 2002 dokončno zapustiti Kalahari. Družbe za izkopavanje diamantov so si potem brez ugovorov puščavo razdelile po sektorjih (Colchester 2003).

¹⁹ Po mnenju enega od udeležencev kongresa ločitev (apartheid) v Afriki ni delila le bele in temnopolte prebivalce, ampak je kot posebno skupino oblikovala še "živalsko kraljestvo". - Temnopolti igralci iz Zaira pa so se med predstavo za udeležence kongresa delali norca iz nacionalnih oblasti in mednarodnih (tujih) organizacij, češ da s prepovedno lova skrbijo za zdravo, vegetarijansko prehrano domačinov.

²⁰ To smer je sicer začrtala že Svetovna konzervatorska strategija, ključni dokument IUCN iz leta 1980. Tudi 4. svetovni kongres IUCN leta 1992 v Caracasu je opozarjal na to, toda Colchester (2003) navaja kar nekaj primerov neusmiljenega poseganja v naravo in preganjanja lokalnega prebivalstva, ki so se dogajali prav v tem času (Brazilija, Kongo). - V Caracasu je sicer prišel v ospredje še koncept trajnostnega razvoja

²¹ Že tematska členitev kongresa («Cross-cutting theme: Communities and Equity») kaže na hkratno univerzalnost in parcialnost domačijskega interesa v parku ali rezervatu glede na ostale (pestro zastopstvo delegatov z različni področji). Popolna restitucija potemtakem ni realna.

²² Prevajalec predstavnika nekega severnoiranskega nomadskega ljudstva je vodjo diskusije seznanil, da ne zmore prevesti vseh nians novih izrazov. Opozoril je, da so potrebovali 30 let, da so dojeli pojem management, zdaj pa se je pojavil termin governance. Prosil je, če lahko zadevo poenostavijo. Med magičnimi besedami durbanskega kongresa sem zaznal še "*capacity building*": »izgrajevanje preživetvenih (z)možnosti« lokalnega prebivalstva, ki je seveda v nesporedni zvezi z organizacijsko strukturo globalne družbe. Generalizirano menedžersko (k praksi usmerjeno) besedišče so na kongresu oblikovali predvsem ameriški udeleženci kongresa.

²³ »Kadar se spremeni kakovost večjega števila habitatov, potem lahko govorimo o degradaciji ekosistema in o izgubi ekosistema («ecosystem loss») (Kryštufek 1999: 23).

²⁴ Osagyefuo Amoatia Ofori Panin, kralj Akyem Abuakwa in predsednik svetovalec za okolje v Gani, je na enem od zaključnih zasedanj z vsvo resnostjo in karizmatičnostjo izrekel podporo njegove dežele razvoju turizma. »Volje imamo na pretek,« je rekel, »potrebujemo investicije!«.

Governance v rokah staroselcev je v obstoječih relacijah moči omejenega dosega, lahko pa postane nevarno orožje. Ko svetovna naravovarstvena skupnost v zlatem rezu zahodnih prestolnic podeli lokalnim skupnostim deklarativno pravico, da sami odločilneje vplivajo na upravljanje z lokalnimi (svoji) naravnimi in kulturnimi viri, s tem posredno spodnaša politično moč nacionalnih elit in administracije, ki temelji prav na nadzorovanju in akumulaciji teh istih virov (ljudje, zemlja, infrastruktura). Proklamirana demokratizacija parkovnega obvladovanja lahko na svetovni periferiji v prihodnje iniciira zaostrovanje sporov med lokalnimi in nacionalnimi političnimi agenti.²⁵

Koncept naravovarstva IUCN je zaradi ekonomske narave nacionalnih držav v dvojnem precepu: tako v primeru **varovanja kot demokratizacije** (pravice staroselcev in lokalnih skupnosti) ogroža njihovo suverenost nad razpolaganjem z naravnimi viri (Barclay 1998). V deželah v razvoju, kjer so gospodarstva veliko bolj odvisna od neposrednega izkoriščanja naravnih bogastev in je demokratizacija šepava, je ta precep bolj viden kot v Evropi.

Sprašujem se, zakaj je do vnovične in dokaj silovite demokratizacije oziroma decentralizacije parkovne politike in menedžmenta prišlo šele zdaj in ne že leta 1948, ko je bila ustanovljena IUCN in sprejeta Deklaracija o človekovih pravicah. Verjetno zato, ker je pot od moralno-deklarativne do izvedbene ravni zapletena in dolga. Toda zdajšnje varovanje (obvladovanje) več kot 12 odstotkov zemeljske površine je postalo preveč pomembna naloga in vir moči, da bi jo lahko prepustili skupini biologov, konzervatorjev in menedžerjev.²⁶ In tretjič: slovenska zgodovinska izkušnja, upravljavska pragmatika in vsakdanje življenje učijo, da pride do tranzicije sistema vedno takrat, ko stroški presežejo njegove prihodke, koristi, konkurenčnost - njegovo rentabilnost.²⁷ Z demokratiziranim so-upravljanjem se bodo vložki konzervacije redistribuirali in delno prenesli na staroselske oziroma lokalne skupnosti. Z odgovornostjo se prenaša tudi strošek.²⁸

V Evropi je bila zgodovina varovanih območij drugačna. Običajno in državno pravo sta ponavadi sklepala compromise. Četudi so kralji dokazovali in utrjevali svojo oblast z razglaševanjem ozemeljskim protektoratom (lovišč), je bila v ozadju vedno prisotna rezistenca razlaščenega ljudstva, boj za staro pravdo.²⁹ To je pripeljalo do meščanske tranzicije, ljudske participacije in podobnih znakov demokratizacije - v neposredni zvezi z zaostrovanjem in izkoriščanjem na oddaljeni svetovni periferiji. Ob koncu 19. stoletja, ko je postalo ustanavljanje varovanih območij splošna praksa po svetu, so narodi prisegali na ponovno izumljeno bratstvo in enakost (Hobsbawm, Ranger 1983). Zato je bila notranja komunikacija načeloma bolj spraviteljska (nacionalistična) - razisem pa je ekonomski konflikt prenesel navzven.³⁰

Tudi na območju današnje Slovenije, takrat delu Avstroogrške monarhije, so kmalu po ustanovitvi ameriškega parka Yellowstone,³¹ začeli ustanavljati narodne parke. Zadnja in dokončna razglasitev Triglavskega narodnega parka leta 1981 je bila v duhu takratne doktrine IUCN, ki se je šele učila upošte-

vati lokalna mnenja in kulturne danosti naravovarstvenih območij.³² Enako velja za Kozjanski regijski park in Regijski park Škocjanske jame. Vsi trije slovenski veliki parki so odsev ekspertnega utrjevanja nacionalne oblasti, varovanja nacionalnih vrednot ali naravnih virov - v luči svetovnega varstva biodiverzitete. Zahteve po demokratizaciji in participaciji so se pojavile šele v zadnjih nekaj letih, čeprav sta želja in rezistenca seveda obstajali že prej. Novoustanovljeni park Goričko je v tem smislu zanimiva izjema: po naravovarstvenih merilih območje nikakor ne spada na prioriteto listo, a je bil pritisk predstavnikov lokalnih skupnosti treh dežel (Avstrije, Madžarske, Slovenije) in vložek mednarodnih sredstev tako velik, da je tudi slovenska državna administracija privolila v njegovo ustanovitev.

²⁵ Nekaj podobnega lahko opazujemo v primeru slovenske gospodarske in politične regionalizacije, ki nikakor ne zaživi, saj je za nekatere Slovenija že sama po sebi na ravni povprečne evropske regije.

²⁶ Varovana območja po regionalizaciji Svetovne komisije za varovana območja (WCPA) v odstotkih: Antarktika (0), Pacifik (2,1), Južna Azija (6,8), Severna Evrazija (7,2), Vzhodna Azija (8,5), Zahodna in Centralna Afrika (8,7), Australija in Nova Zelandija (9,6), Severna Afrika in Srednji vzhod (9,7), Karibi (11,7), Evropa (13,1), Vzhodna in Južna Afrika (14,6), Jugovzhodna Azija (14,8), Severna Amerika - vključno z Greenlandijo in Havaji (18,2), Brazilija (18,3), Srednja Amerika (24,8), Južna Amerika (24,9) (UN List of Protected Areas 2003). Zaradi konzervatorskega kriterija "biološke raznovrstnosti" je večina varovanih območij v tropskih predelih sveta, ki pa se po kriteriju Svetovne banke prekrivajo z deželami v razvoju (Brazilija, Peru, Ekvador, Kolumbija, Venezuela, Gabon, Kongo, Kamerun, Gvineja, Indonezija, Filipini, Papua Nova Gvineja, Salomonovi otoki, Kambodža, Vietnam, Laos ipd.). Konfrontacije globalne ekološke in ekonomske argumentacije (varovanja nasproti izrabi in destruktiji) so v teh deželah zato še posebej intenzivne - in zato referenčne.

²⁷ Znotraj IUCN sta zmeraj obstajali dve glavni skupini, ki zastopata varovanje narave pred ljudmi ali varovanje za ljudi. Tudi do preimenoovanja Zveze v 50-tih letih 20. stoletja je prišlo iz finančnih in programskih razlogov (rezistenca političnih voditeljev dežel v razvoju trdi različici naravovarstva).

²⁸ Na enem od plenarnih zasedanj kongresa je bilo rečeno, da danes parki sami zagotavljajo povprečno le okoli 20% sredstev. Številni parki zato obstajajo samo na papirju.

²⁹ Bajе moramo tudi podvige legendarnega Robina Hooda postaviti v tak kontekst (Colchester 2003).

³⁰ Spor med lokalnimi načini življenja in centraliziranim nacionalnim upravljanjem se je v svetovnem centru in semiperiferiji kazal tudi na ravni razvojnih programov in degradacij, ko so pod geslom modernizacije gradili avtoceste, jezove, nove soseke in podobno.

³¹ Ustanavljanje ameriških parkov je bilo povezano s pregonom Indijancev in dejansko ekonomsko eksploatacijo (degradacijo) varovanih območij. Dolgo je z njimi direktno upravljala ameriška vojska.

³² Prav v času pisanja tega članka se je znova vnela polemika ob bližajoči se parlamentarni razpravi o spremembi namembnosti dela zemljišča v zdajšnjem zavarovanem območju TNP (Potič 2003: 3)

Zaradi dolge zgodovine diktiranega upravljanja v smeri država - regija - lokalna skupnost so stroški vzdrževanja parkovnega sistema izredno visoki in zmanjšujejo pripravljenost slovenske vlade, da bi podprla ustanavljanje novih parkov. A Slovenija velja na evropskem zemljevidu za »vročo točko«, za »biotski park« (Mršič 1997). Tudi zaradi poprejšnjih perifernosti (»nerazvitosti«) v večjih političnih integracijah je ohranila precej habitatov, ki so drugod že izginili ali so tik pred tem.³³ Kulturna pestrost je v neposredni zvezi z naravno raznolikostjo (pokrajinske/regionalne identitete: alpska, panonska, dinarska, mediteranska ipd). Ker je kar 56 odstotkov države zaraščeni z gozdovi, so in bodo slovenska varovana območja močno povezana z gozdnim gospodarstvom, nato pa še s kmetijstvom, bližnjo industrializacijo - in seveda s turizmom. V domačem in svetovnem okolju.

V skladu s preambulo svetovnega kongresa o parkih - naglo povečevanje svetovnega števila prebivalcev v 21. stoletju,³⁴ rast mest, povečan pritisk na naravne vire - je za Slovenijo strateškega pomena, da poveča obseg varovanih območij, ob tem pa naj naravoslovni eksperti nikar več ne pozabljajo na zgodovinske izkušnje, znanja in vizije lokalnih skupnosti. In nacionalna skupnost naj prebivalcem varovanih območij na deklarativni in materialni ravni izkaže hvaležnost za njihov trud in odrekovanja v dobrobit celotnega človeštva. Tako so menili na durbanskem kongresu.

V naslovu omenjena »Antropologizacija naravovarstva« po svetovnem kongresu temelji na ponovno izraženi pripravljenost IUCN, da bo upoštevala mnenja in izkušnje neevropskih kultur in lokalnosti (na ravni nacionalnih in regionalnih kolektivitet). Tak program mora temeljiti na študijah primerov (»Case Studies«).

Na kongresu sem srečal nekaj antropologov. Večinoma so se strinjali, da ni nobene potrebe, da bi naravoslovci zdaj izumljali novo znanstveno vejo za razumevanje kulturnih dejavnikov varovanih območij oziroma odnosov med naravo in kulturo nasploh. Debata je šla prav v tej smeri.³⁵

Zlasti se mi je zdela nevarna menedžerska interpretacija. Če so za uspešno upravljanje varovanih območij potrebne temeljne naravoslovne raziskave, je nesprejemljivo, da bi bilo mogoče ljudi vnaprej reducirati na raven vira (»Cultural Resource«), ki naj podpira obvladovanje (vodenje in trženje) parka - ali pa same kulture pač ne bo.³⁶ V parkovnem upravljanju je pojmovanje kulture pragmatično ozko: razumejo jo kot poseben segment človekovega zanimanja (duhovna kultura in rokodelstvo), ne pa kot celovito in dinamično strukturo menjav in samoopredeljevanja. Narava in kultura sta še naprej ločeni.

Pri oblikovanju zaključnega besedila kongresnega sporazuma (»Durban Accord«) sem v eni od delovnih skupin vztrajal, da se namesto *o naravnih in kulturnih virih govori o naravnih in kulturnih dejavnikih varovanih območij*. S tem sem želel opozoriti, da zanemarjajo »ne-koristna« kulturna dejstva naseljenec in da se narava in kultura vnaprej ekonomizirata. Če govorimo le o (človeških) virih, je možnost za celovito lokalno integracijo minimalna: dejavnosti, ki ne bodo »razvojne« in

»trajnostne«, tudi ne bodo zaželeni. Ključ za presojanje pa je v rokah uprave parka. Naravovarstveni menedžment bo bolj ali manj zavestno spregledoval ali spodbijal alternativne varstvene (religiozne) postopke in razvojne vizije domačinov. Soupravljanje oziroma dobro obvladovanje ali gospodarjenje (»good governance«) torej ne pomeni le obveščanja domačinov o načrtih menedžmenta, ampak prizadevanja slednjega, da bi se poučil o mnogih vidikih kulture staroselcev ali lokalnih skupnosti.³⁷

Folklorizacija kulture predstavnikov ljudstva Zulu na obrobju parkov Drakensberg in Hluhluwe-Imfolozi v Južnoafriški republiki je pomembno opozorilo, kako hitro se (demokratizirane) lokalne skupnosti kot »vir« znova znajdejo v vrtincu *centralizacije*, torej nacionalne in globalne (turistične) ekonomije. Bojevniški plesi in rokodelski izdelki so po drugi strani skoraj edino, kar je ostalo od nekdanjega kraljestva ljudstva Zulu, zato so za samoopredeljevanje temnopoltega prebivalstva izredno pomembni. So njihov ponos in upanje.

Viri in literatura:

6 Milliards d'Hommes, Anthropologie-biologique. Paris: Musée de L'Homme, september 2003

ALTHUSSER, Louis 1980: Ideološki aparati države. Ideologija in estetski učinek (ur. Zoja Skušek Močnik). Ljubljana, Cankarjeva založba.

BALANDIER, Georges 1997: Politička antropologija. Beograd, Biblioteka 20. vek

³³ »V Sloveniji živi več kot 1% vseh znanih vrst bitij na Zemlji in več kot 2% celinskih (kopenskih ali sladkovodnih) vrst ali, zapisano drugače, vsaj vsaka stota znan vrsta vseh današnjih živih bitij in vsaka petdeseta znana celinska vrsta Tako veliko število vrst na tako majhnem prostoru uvršča našo deželico med naravno najbogatejša območja Evrope in celo sveta.«(Mršič 1997: 9)

³⁴ Povprečno 3 rojstva na sekundo; po podatkih z razstave v pariškem Muzeju človeštva (Musée de L'Homme 2003)

³⁵ Barclayeva v eseju opozarja (1998), da je IUCN vedno raje podpisala in izvajala lastne raziskave, kakor pa sprejemala izsledke drugih (vlad, agencij, političnih organizacij, nacionalnih in mednarodnih nevladnih organizacij itn.). To bi lahko pomenilo, da bo »antropologizacija«, natančneje »humanizacija« potekala le pod okriljem in s strani Zveze, ne pa kot prispevek s strani t.i. zunanjih partnerjev.

³⁶ Sem spada vprašanje ali naj staroselci še naprej lovijo s sulicami ali pa nemara lahko uporabijo pridobitve človeštva kot so puška, motorna vozila in podobno? Ali konzervacija pomeni stagnacijo ali pa izginotje lokalnih skupnosti? In kje so »razumne meje« lokalnih pravic do upravljanja z (globalnimi) naravnimi viri?

³⁷ Upokojeni indijski antropolog Kailash Malhotra je na eni od delavnic predlagal, naj namesto oznake »ne-materialne vrednote« zavarovanih območij, raje uporabljajo besedno zvezo »kulturne in duhovne vrednote«. Menil je, da »ne-materialno« zgolj negira nekaj (domnevno) temeljnega; saj bi lahko po tej logiki pa tako izhajali iz kulturnih vrednot in bi potem drugo množico imenovali »ne-kulturna«. To spominja na Descartov dualizem.

Magijski pripomočki na durbanski ulici. Foto Peter Simonič, september 2003.

Zulujska mažoretka pozdravlja turiste. Foto Peter Simonič, september 2003.

- BARCLAY, Mairin** 1998: IUCN's Fifty Years Evolution from »Protection« to »Sustainable Use«. Kingston, Queen's University (http://www.iucn.org/50/historical_overview.html)
- BOURDIEU, Pierre** 1998: Practical Reason. On the Theory of Action. Cambridge, Polity Press.
- CHAPE, S.; S. Blyth, L. Fish; P. Fox and M. Spalding (kompil.)** 2003: 2003 United Nations List of Protected Areas. Gland, Cambridge, IUCN.
- COLCHESTER, Marcus** 2003: Salvaging Nature. Indigenous Peoples, Protected Areas and Biodiversity Conservation. Montevideo, World Rainforest Movement. Moreton-in-Marsh, Forest Peoples Programme.
- DOBSON, Andrew** 2000: Green Political Thought (3rd Edition). London, Routledge.
- ELIADE, Mircea** 1992: Kozmos in zgodovina. Mit o večnem vračanju. Ljubljana, Nova revija.
- ELNGDHAL, William F.** 2000: Stoljeće rata. Anglo-američka naftnapolitika i novi svjetski poredak. Zagreb, AGM.
- GUPTA, Akhil; Ferguson, James (ur.)** 1997: Culture, Power, Place. Explorations in Critical Anthropology. Durham, London, Duke University Press.
- HLAD, Branka; Skobrne, Peter (ur.)** 2000: Pregled stanja biotske raznovrstnosti in krajinske pestrosti v Sloveniji. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor, Agencija Republike Slovenije za okolje.
- HOBBSAWM, Eric; Ranger, Terence (ur.)** 1983: The Invention of Tradition. Cambridge, New York, New Rochelle. Melbourne, Sidney, Cambridge University Press.
- KEESING, Roger M.; Strather, Andrew J.** 1998: Cultural Anthropology. A Contemporary Perspective (3 edit.) New Yourk, London etc., Hartcourt Brace College Publishers.
- KOTTAK, Phillip** 1994: Cultural Anthropology. New York, University of Michigan, McGraw-Hill, Inc.
- KRYŠTUFEK, Boris** 1999: Osnove varstvene biologije. Ljubljana, Tehniška založba Slovenije.

- KURTZ, Donald** 2001: Political Anthropology. Paradigms and Power. Colorado, Westview Press.
- MRSIČ, Narcis** 1997: Biotska raznovrstnost v Sloveniji. Slovenija - »vroča točka« Evrope. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor, Uprava RS za varstvo narave.
- PALSSON, Gisli** 1996: Human-environmental relations: orientalism, paternalism, communalism. Nature and Society (ur. Descola, P.; Palsson, G.) London, New York, Routledge, 63-81.
- PLATTNER Stuart** 2000: Economic Anthropology. Stanford, Stanford University Press.
- POTIČ, Zoran** 2003: Konflikt politike in stroke. Večer, let. 59, št. 220 (18008), 23. september, str. 3.
- REID, Donald G.** 2003: Tourism, Globalisation and Development. Responsible Tourism Planning. London, Pluto Press.
- RUSSEL, Bertrand** 1972: Modrost Zahoda. Zgodovinski pregled zahodne filozofije v njenem družbenem in političnem okviru. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- SCHNEIDER, J.** 1991: Spirits and the Spirit of Capitalism. Religious Regimes and State-Formation. Perspectives from European Ethnology. (ur. Eric R. Wolf) New York, New York State University.
- Zapiski s plenarnih zasedanj in delavnic Svetovnega kongresa o parkih, Durban 8.-17. september 2003

POSVET O SUBKULTURAH

Roaming Anthropology

Seminar 2, Ohrid,

Makedonija, 7. - 11. 11. 2002

Seminar je bil drugi v vrsti štirih *Roaming anthropology* seminarjev, ki so se oziroma naj bi se zgodili na ozemlju nekdanje Jugoslavije in združujejo študente (vedno bolj pa tudi asistente in profesorje) etnologije in antropologije iz nekdanjih jugoslovanskih republik (Hrvaške, Slovenije, Srbije in Črne gore ter Makedonije). Žal na seminarju za zdaj še ne sodelujejo študentje iz Bosne in Hercegovine, saj v Sarajevu še nimajo oddelka za etnologijo oz. antropologijo. (Prav na zadnjem seminarju je bila izražena tendenca za študijsko sodelovanje z njimi.)

Poglaviti namen seminarja je sodelovanje študentov na strokovnem področju. Torej »na etnološko-antropološkem področju razvijati strokovne povezave, raziskovati in primerjati skupne pojave, ki nas vežejo ter določajo - kulturološko, zgodovinsko in politično. Prav tako je namen opazovati njihovo preobrazbo v različnih in podobnih razvojih.« (Mrevlje in Jularič, 2002) Za skupni imenovalec raziskovanja so bile določene subkulture, saj bi tako lahko na podobnem raziskovalnem področju učinkoviteje primerjali in prediskutirali raziskovalni potek in izsledke raziskav. Pomemben dejavnik je tudi ohranjanje kulturnih povezav na območju Balkana, pri čemer z različnimi medsebojnimi izmenjavami sodeluje tudi študentska populacija.

Začetek in nadaljevanje

Iniciativni seminar je bil med 22. in 26. februarjem 2002 v Beogradu,¹ kjer so zaradi konstruktivnejšega sodelovanja določili skupno temo raziskav in prihodnjih seminarjev. Ohridski seminar je bil uvod v raziskovanje subkultur. Predvsem je bil namenjen odstiranju raziskovalnega področja in prediskutiranju z njimi povezanih antropoloških teorij in metodoloških pristopov. Tretji seminar naj bi bil letos v hrvaški Istri, kjer bomo izmenjali mnenja o poteku raziskovanja, težavah, napakah. Sklepno srečanje naj bi bilo v Sloveniji. Na četrtem *Roamingu* bodo predstavljeni sklepi raziskovanj in oddani pisni izdelki, ki bodo sestavljali zbornik.

Seminar o subkulturah

Seminarja se je udeležilo osem študentov z ljubljanskega

Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo na Filozofski fakulteti (od 2. do 4. letnika) ter mentor Miha Kozorog, podiplomski študent tega oddelka.²

Seminar je odprl Ljupče Risteski, asistent s skopske »Katedre«³ za etnologijo, in besedo predal Ines Prici z zagrebškega Inštituta za etnologijo in folkloristiko. Predstavila je svojo monografijo z naslovom »Je li pank umro?« Na podlagi raziskovanja podkultur v 80. letih in današnjih oblik podkultur se sprašuje, ali je koncept podkulture v avtohtonem, zgodovinskem smislu mrtev. Meni, da je mogoče govoriti o istih pojavih, vendar v drugih oblikah. Drugačni so mehanizmi za delovanje teh kultur. Omenila je kulturne študije kot raziskave prihodnosti, saj predstavljajo eklektični model, ki vsebuje ustrezno razporejene metodologije s konca 20. stoletja (post-humanizem, post-komunizem, ...). Za preučevanje subkultur imamo po njenem mnenju na razpolago vsakršen pogled in pristop. Tako lahko na primer iz post-feminističnih študij prepoznamo določeno podkulturo, ki bi nam sicer ostala prikrita. Glede samih metod je dodala še naslednje: z obvladovanjem »mehkejših« metodologij (grozd poststrukturalizma) bomo zmožni razvijati komparativno metodologijo, ki je zanj tudi najrelevantnejša pri preučevanju subkultur. Ustvariti je treba inovativno gradivo za inovativno fenomenologijo. Torej ne v smislu reprodukcije napisanega (pri kateri lahko zapademo v opisovanje dejanskih razmer), ampak celovitosti, inovativnosti ter sproščanja intuicije. Novi pristopi dajejo ustvarjalni libido za revitalizacijo preučevanja starih pojavov.

Ines Prica je opozorila na mešano uporabo terminov subkultura in podkultura, ni pa ju posebej opredelila. Podkultura (subkultura) - za razliko od kontrakture - po njenem vsebuje prikrito ideologijo. Kontrakultura ima manifest, odkrit ideološki žargon, medtem ko popkultura ni več strogo ločena od podkultur in drugih kultur.

¹ glej Gsed 42/3 2002. *Roaming anthropology* seminar je bil ustanovljen kot plod predhodnih pobud srbskih in slovenskih študentov, ki so se prvič srečali na Oddelku za etnologijo in antropologijo v Beogradu, maja 2001. Projekt potujočega seminarja so zastavili beograjski kolegi. Organizacija posameznih seminarjev pa je v domeni študentov in institucij pri katerih seminar gostuje.

² Kot strokovnjak na področju subkultur, naj bi nas spremljal Rajko Muršič, ki pa je zaradi poškodbe na oddelčni nogometni tekmi, odhod žal moral odpovedati.

³ Etnologija v Skopju, se izvaja v okviru oddelka za geografijo

Podkultura se kaže v odnosu do nečesa drugega. Lahko se nanaša na drugo podkulturo ali na dominantno kulturo. Za razumevanje podkulture je potrebna strukturalna analiza. Podkultura opozarja na nevrvalgične točke kulture. Torej na mesto stika podkulture in kulture. Res pa je, da je vse težje odkrivati mesta, ki niso nevrvalgična (poplava prepletenih kultur). Tukaj nastopi koncept hibrida, ki ga izpelje Homi Bhabha v knjigi *Location of Culture*. Hibrid je »novokomponirani model«, predhodnik izvornika, nekaj, kar je prej izvir kot derivat.

Podkultura je analitično orodje za preučevanje kulture. S preučevanjem podkulture ne preučujemo samo nje, ampak razkrivamo sisteme, v katerih deluje, in s tem povzročamo odpiranje novih sistemov kultur. Kot primer navede razmere v nekdanji Jugoslaviji. Na eni strani je obstajala hegemonna povezava Beograd - Zagreb kot primarna, na drugi strani pa alternativni središči Ljubljana (Neue Slowenische Kunst) in Sarajevo (Novi primitivizem). Ines Prica je preučevala pankovsko podkulturo. Povzela je nekatera Hebdigeva izhodišča, po katerih je punk sklenjena enota podkulture in daje reprezentativne simbole. Punk je kulturni izvirnik. Ta podkultura je kot hibrid simboličnega in strukturalnega izraza umrla.

Ostaja pa ulični tip podkulture. Prica se sprašuje, kako bi bilo mogoče opredeliti in izpeljati podkulturo iz tega tako očitnega statusa ter jo kot takšno analizirati v danem kontekstu. Sklenila je, da se podkulture tudi izumljajo in s tem vlečejo iz liturgičnega stanja.

Tomislav Pletenac, asistent na zagrebškem Oddelku za etnologijo se je osredotočil na razmerje med dominantno kulturo in subkulturo. Dominantna kultura po njegovem teži k širjenju moči, kar počne tudi s pomočjo jezika. Dominantna kultura dobiva moč na področju škandala (npr. afera Watergate). Post-subkultura pa poskuša eliminirati hegemonno dominantno kulturo, a se prav s pomočjo subkulture v političnem smislu ustvarja dominantna kultura.

Ljupčo Risteski je predstavil kronološki pregled raziskovanja subkultur. Izpostavil je termin subkultura, ki označuje nekaj, kar je nižjega ranga, nekaj deviantnega. S takšno negativno konotacijo se vzpostavlja možnost manipuliranja in marginalizacije. Možna opredelitev subkultur je, da so subkulture skupine ljudi, ki imajo, ali mislijo, da imajo, skupne interese, želje in izkustva. To jih ločuje od ostalih skupnosti. Če skupnosti pojmuje kot majhne entitete, ki so vključene v sistem večjih entitet, jih je mogoče poimenovati subkulture. Ljupčo Risteski je potegnil ločnico med javnim in subkulturnim. V zoni javnega nastopajo lojalni prebivalci, v zoni subkulturnega pa »onesposobljeni«, »nenormalni«. Ljudske množice označi za iracionalne, politično manipulirane. So proizvodi procesa socializacije (množične produkcije). V 50. in 60. letih subkulture vse bolj konstruirajo individuumi, ki so vse bolj napredni, aktivni in kreativni. Omenil je raziskovalne pristope čikaške, frankfurtske, birminghamske šole. Zgodovina teh raziskovalnih pristopov je pomembna za razumevanje položaja raziskovalne dejavnosti danes ter za njene usmeritve v prihodnosti.

Preučevanje subkultur se danes odvija v okviru kulturnih študij (kulturologije). Danes imamo očiščen teren za etnografijo - svobodno in žanrsko raznoliko raziskovanje, ki naj ustvarja polnopraven in samostojen tekst. Po njegovem mnenju je treba poiskati iracionalni moment subkulture. Torej točko, kjer posega v tokove kultur. Subkulture pa lahko opredeljujemo s pomočjo različnih kodov (npr. Barth - kod mode). Opredeljevanje subkultur pa je odvisno tudi od našega individualnega razvrščanja in referiranja le-teh med in na ostale kulturne tokove.

Davorin Trpeski, asistent na skopski katedri je predstavil svojo raziskavo političnih strank, centrov moči ter njihovih političnih podmladkov v Makedoniji. Politika na Balkanu tudi v zadnjih desetih letih temelji na kontinuiteti zgodovinske povesti - mita. Ta politika lobira za vzpostavljanjem mitske kontinuitete. Balkanska politika se lahko obravnava kot podpolitika politike Evropske unije. Nadalje je povedal, da politične frakcije podmladkov delujejo tudi zato, da so v funkciji »resnih« strank, za katere v javnost prenašajo ideološke modele in so tako krinka večjim strankam. Vpliv političnega etnocentrizma pa se kaže tudi, ko podmladki pišejo parole, grafite - dobesedno ideologijo. V Makedoniji obstajata makedonska in albanska zveza srednješolske mladine, ki ju s svojimi dejanji (mednacionalna trenja) lahko smatramo kot končni povratni učinek političnih vplivov.

Miloš Milenković, asistent na beograjskem Oddelku za etnologijo in antropologijo je svoje raziskovanje osredotočil na akademske etnološke skupnosti. V okviru seminarja je predstavil težnjo po razširitvi raziskovalnega področja s pomočjo zainteresiranih študentov iz Srbije na celotno območje nekdanje Jugoslavije. Raziskovanje akademskih subkultur bi se usmerilo v preučevanje študijskega sistema na etnoloških/antropoloških oddelkih. Raziskava bi se lahko dotikala delovanja sistema oddelka v primerjavi z drugimi družbenimi institucijami (konvencionalizacija raziskovalnega pristopa). Predmet raziskave pa so lahko še različna humanistična društva, organizacije, etnološke institucije, ... Omenil je Etnološko društvo Srbije, ki da se samoukinja, ker ne ugotovi preseka trenutnega stanja, realnosti trenutka, in se prepušča zatopljenosti v sanjaštvu. Nekateri etnologi v Srbiji naj bi se zunajdisciplinarno predstavljali kot diplomirani patrioti.

Miha Kozorog je zasnoval svoje predavanje na diplomskem delu "Glasba-prostor-identiteta: primeri iz Tolmina po letu 1945". Na primerih dogajanja med mladimi v Tolminu je želel preusmeriti pogled iz koncepta subkulture na koncept scene.

Z utemeljevanjem koncepta scene je želel preseči strukturalistični pogled in poudariti procesnost, dinamiko, naključnost in prepletenost razmerij dominantno-podrejeno na polju mladinskih kultur. Uporabnost koncepta scene je, po njegovem mnenju, med drugim v polju obravnave različnih lokalnih družbenih skupin in akterjev ter njihovi identifikaciji z različnimi (globalnimi) subkulturami. Koncept scene pripomore tudi k zaznavanju medsebojne prepletenosti različnih scen, v lokalnih in nadlokalnih okvirih. Omogoča nam odkrivanje meja, preko katerih se scena oziroma skupnost na njej opredeljuje in ogra-

juje, s čimer pa ne zanemarimo pogleda na strukturo. Miha Kozorog nadaljuje, da je takšen pristop primeren tudi z vidika metode opazovanja z udeležbo, saj nam skozi konkretno akcijo v neki opazovani sceni omogoča opisovati njeno celoto, takšno kot jo skozi akcijo doživljamo, in ne abstraktnih razmerij dominantno-matične podkulture. Prav s konceptom scene pa je po mnenju Mihe Kozoroga mogoče opisovati sočasne mladinske pojave v nekdanji Jugoslaviji.

Sklep

Sklep seminarja o subkulturah sta bili dve možni usmeritvi za nadaljno raziskovanje. Prvič, raziskovanje neakademiških subkultur, in drugič, raziskovanje akademskih subkultur (predlog Miloša Milenkovića). Na seminarju smo v skupinah analizirali dosedanje sodelovanje in nanizali predloge za oblikovanje prihodnjih seminarjev. Po izmenjavi zbornikov in monografij, ki

smo jih študentje s pomočjo študentskih etnoloških društev, oddelkov in profesorjev prinesli v Ohrid, je sledil še večer z druženjem v mestu.

Dodal bi, da želimo študentje Eika, ki sodelujemo na seminarju, vzbuditi zanimanje za sodelovanje tudi pri drugih. Zato bi povabili vse tiste študente Eika, ki študijsko preučujejo subkulture, da se nam čim prej pridružijo, saj bo zaključni seminar pmladi 2004.

Literatura:

MREVLJE, Neža; JULARIČ, Lidija; ŽUPEVC, Katarina; PISTOTNIK, Sara; BOBEK, Živa; DEMBSKY, Helena 2002: Seminar študentov etnologije in antropologije v Beogradu. V: Glasnik SED, letnik 42, št. 2. Ljubljana, 66-68.

LEPA PUŠČA - SCHÖNE ÖDE - BELLA BRULLA

Kraji v obmejnem trikotniku Slovenije, Avstrije in Italije so del nekdanj enotnega geografskega, gospodarskega in kulturnega prostora, ki so ga razdelile meje. Tako industrijske Jesenice v Gornjesavski dolini kot trško Bistrice v Rožu na Koroškem in rudarski Rabelj v Furlaniji je zaznamovala industrija. Ta se je razvila na temeljih naravnih danosti, ki so narekivale predvsem razvoj rudarstva in z njim povezanega železarstva. Vsi trije kraji, ki so z razvojem industrije rasli in se razvijali, doživljajo z njenim propadom krizo identitete. Železarstvo na Jesenicah se je ohranilo v bistveno zmanjšanem obsegu kot v drugi polovici 20. stoletja, tovarno baterij Bistrice v Rožu so zaprli, o nekdanjih železarskih obratih tudi ni več sledu, rudnik Cave del Predil so prav tako pred leti zaprli. Kraji se soočajo s hudimi gospodarskimi težavami in socialnimi stiskami, kar se odraža tudi v njihovem zunanem videzu. Kljub vsem naporom za revitalizacijo ostajajo vsi trije kraji še vedno v senci nekdanje slave, pozabljeni in odrinjeni na obrobje dogajanja. Čeprav je pokrajina privlačna, si nekdanj razvit turizem le stežka utira pot v postindustrijsko stvarnost. Nekdanj živahni stiki so omejeni na minimalno raven. Izjema ni niti kultura, saj kulturne izmenjave med kraji skoraj ni. Prebivalci, zlasti mladi, odhajajo, saj v krajih ne vidijo prihodnosti.

S projektom Lepa pušča bi radi obiskovalcem odprli oči za lepoto teh krajev, ki so pusti in nezanimivi le na prvi pogled. S

kulturnimi dogodki in prireditvami bi radi vsem obiskovalcem, predvsem pa domačemu prebivalstvu odprli nove vidike, nova polja zaznavanja. Cilj projekta je krepitev regionalne identitete in spoštovanje do »neprivlačnega« ter vzpostavljanje stikov med prebivalci.

Pozornost avtorjev projekta je zlasti usmerjena k nekaterim temam, ki so značilne za vse tri kraje.

VODA igra v vseh treh krajih odločilno vlogo že tisoč in več let ter daje krajem svojevrsten pečat. Pozornost velja tudi energetskim objektom, ki so se tu razvili in danes večinoma predstavljajo prvovrstne spomenike tehniške dediščine.

INDUSTRIJSKE RAZVALINE, ki pričajo o nekdanj razviti industriji, danes pa večinoma propadajo, so prav tako značilne za vse tri kraje. Nekatere od njih so pravi arhitekturni spomeniki svojega časa, spet druge pa so danes dobile novo funkcijo.

ŽELEZNICA je dobrih sto let povezovala vse tri kraje. Jesenice so železniško povezavo dobile leta 1870 z izgradnjo Rudolfove železnice Ljubljana-Trbiž. Na začetku 20. stoletja (1905) je bil dograjen predor Področca, leto kasneje pa še bohinjska proga proti Trstu. Povezava je bila v šestdesetih letih 20. stoletja prekinjena od Jesenic do Kranjske Gore.

MUZEJI s svojimi staromodnimi a zanimivimi zbirkami pričajo o bogati preteklosti in čakajo, da jih obiskovalci ponovno odkrijejo. Tovrstni projekti in druge dejavnosti jim dajejo drugačen pečat ter vabijo obiskovalce, da za muzejskimi vrati odkrijejo nov svet.

VSAKDANJA IN STANOVANJSKA KULTURA sta prav tako zaznamovani z industrijo. Poseben pečat so tem mestom dajala delavska stanovanja z značilno arhitekturo (kasarna na Stari Savi na Jesenicah). Tudi nekatere nove zgradbe, nastale zlasti v drugi polovici 20. stoletja, so vredne ogleda.

DVO- IN VEČJEZIČNOST z vsemi pripadajočimi težavami je značilnost tega prostora, ki je stičišče različnih kultur. Večkrat ju je čutiti prej kot breme kakor kulturno obogatitev, in prav to je razlog, da je to samostojna tema.

Projekt Lepa pušča je sestavljen iz več različnih umetniških dogodkov.

Prvi, z zgovornim imenom **PRIHOD, ANBAHNUNG, PARTENZA** se je zgodil 8. 6. 2002, ko je več kot 80 obiskovalcev potovalo skozi pokrajino in jo doživljalo kot film. Za to so poskrbeli avtorji projekta, ki so s pomočjo posebnih slušalk predvajali glasbo, napisano posebej za to priložnost, ter vodili obiskovalce na njihovi poti od Beljaka mimo Bistrice v Rožu preko Področce na Jesenice, kjer so si ogledali železarski muzej, in naprej v Fužine ter Trbiž v Italiji.

Drugi dogodek **MUSEUM, MUSEO, MUZEJ** je potekal od 1. 9. do 6. 10. 2002. Prizorišča tega dogodka so bila domovinski muzej v Podkloštru (Avstrija), rudarski muzej v Cave del Predil (Italija) ter železarski muzej na Stari Savi na Jesenicah (Slovenija). S pomočjo umetniških inštalacij v muzejskih prostorih so obiskovalci odkrili nov pogled na klasično muzejsko zbirko. Mladi avstrijski umetnici Catrin Bolt in Marlene Haring sta za svoje ustvarjanje uporabili zbirko v simpatično zaprašenem domovinskemu muzeju v Podkloštru kot okvir za kolektivno zaznavanje v obliki slikovne uganke. Shranjenemu zgodovinskemu gradivu ter dokumentom v Rudarskem muzeju v Rablju bodo Uwe Bressnik, Reinhard Blum, Veronika Hauer in Oona Peyrer-Heimstätt začasno dodali svoje eksponate, ki to šele postajajo. Italijanski umetnik Roberto Paci Dalo je s svojo zvočno in svetlobno inštalacijo domiselno dopolnil zbirko na Stari Savi. Multimedijaska inštalacija je izdelana na podlagi tonskih in filmskih zapisov iz muzejskega arhiva in se ukvarja z zgodovino železarstva in rudarstva. Odprtje je bilo 1. septembra 2002 ob 19. uri na trgu pred Ruardovo graščino na Stari Savi. Dobrih petdeset obiskovalcev je bilo navdušenih nad enkratno in neponovljivo predstavo. Muzej je tako postal mesto srečanja in medsebojnega vplivanja preteklosti, sedanosti in prihodnosti. Žal smo morali ugotoviti, da je bil odziv domačinov kljub promocijskim aktivnostim zelo medel.

Tretji dogodek **DECAY & READYMADE**, ki je potekal od 22. 9. do 31. 10. 2002, je bil posvečen vsakdanji in stanovanjski kulturi prebivalcev v teh krajih. S pomočjo 72 fotoaparatorov,

ki so jih brezplačno dobili na Jesenicah in v Rablju, so obiskovalci sami zabeležili svoje doživljanje propadajoče pokrajine. Dunajski umetnik Wolfgang Sohm je na osnovi odzivov na svojo zamisel zbral fotografske vtise pokrajin ter jih javnosti predstavil v obliki razstave in v elektronski obliki s pomočjo medmrežja (www.unikum.ac.at). Italijanski fotograf Stefano Ghesini je sodobnim fotografijam dodal spomine v obliki fotografskega gradiva iz muzejske fototeke. Kot prizorišča so rabili Železni most v Cave del Predil, prometni otok na Jesenicah ter stara steza v Bistrici v Rožu. Fotografa Tanja Lažetič in Dejan Habicht sta na plakatu predstavila detajle iz vsakdanjega bivanjskega okolja nekdanjih železarjev. S pomočjo fotoaparata sta avtorja prenesla utrinke iz življenja prebivalcev na javno mesto ter tako povezala intimni prostor človekovega bivanja z javnim prostorom.

Četrty dogodek, ki sega na področje dvo- in večjezičnosti, se imenuje **SCHÖN SPRECHEN, LEPO GOVORITI, PARLAR BENE**, potekal pa je od 11. 4. do 18. 5. 2003. Gre za tri »jezikovne pešpote«, ki jih prehodimo s pomočjo nameščenih tablic, na katerih so zapisani stavki v 7 jezikih, ki se govorijo v tem prostoru. 40 tablic je nameščenih vzdolž treh približno enournih poti. Stavki opisujejo nenavadne podobe krajev Bistrice v Rožu, Rablja in Jesenic. Projekt je posvetilo Helge Rabenstein, Esther Schmidt, Emila Krištofa in Gerharda Pilgrama pisatelju Žoržu Percu. Vse tri poti so obiskovalci lahko spremljali s pomočjo zloženek z besedili, ki so jih brezplačno delili na javnih mestih.

Peti podprojekt se je dogajal od 24. 5. do 15. 6. 2003 pod naslovom **KEINE KUNST NICHT, NI UMETNOST NE, NIENTE ARTE: NO**. Johannes Domenig je portrete anonimnih delavcev in delavk železarskih obratov in rudnika s posebno tehniko odtisnil na frotiraste brisače, ki imajo ob umetniški tudi uporabno vrednost. Ta je prišla posebno do izraza na Jesenicah, kjer so nam brisačo kljub zaščiti iz pleksi stekla preprosto ukradli. Navidezni brezperspektivnosti in turbobnosti Jesenic skuša na svoj način kljubovati italijanska ustvarjalka Patrizia Giambi z umetniško oblikovanimi bonboni s sladko-kislim okusom živahnega mesta med zatonom in ponovnim razcvetom. 12 000 bonbonov je bilo na voljo na različnih javnih mestih po Jesenicah, spremljala pa jih je zloženka, v kateri je bil podrobneje predstavljen ovitek z različnimi simboli, ki povezujejo železarsko industrijo in Jesenice. Mladi slovenski fotograf Miha Knific je svoje umetniške fotografije predstavil na javnem prostoru v Rablju. Emil Krištof in Klaus Lippitsch sta z glasbo dopolnila živahne barve garažnih vrat v Rablju (Cave del Predil) in dogodek poimenovala **Doors&colours**. Anna Hakobyan & Silvia Taubmann sta s sodobno glasbo za čelo in violino ustvarili svojevrsten poklon cvetočim vrtničkom v samotnem Rablju.

Šesti dogodek, **WASSERSCHIED, SPARTIACQUE, RAZTOK**, ki je potekal hkrati s petim podprojektom, je bil posvečen vodam. Potok Bistrica, reka Sava in Rio del Lago odtekajo iz vseh treh krajev v Črno morje. Skupina je poskušala simbolično s pomočjo posebnih cevi preusmeriti tok rek proti Jadranskemu morju. S to temo se je poigral tudi Vadim Fiškin v računalniški animaciji prizora alpske pokra-

jine, ki jo spremlja akustična improvizacija. Poimenoval jo je *A speedy day*, kaplegraf. Trije avtorji so povezali fotografijo z glasbo. Johannes Puch in Helge Hinteregger (A) sta s projektom *Trash&treasures* vzpostavila dialog med fotografskimi izdelki prebivalcev vseh treh krajev in elektroakustično interpretacijo vsakdana, Stefano Boccalini pa je pripravil kolektivni album, ki ga je poimenoval *Archivio locale*. Za svojevrsten glasbeni prispevek sta z improvizacijami na ljudsko glasbo poskrbela Wolfgang Puschnig in Karl Sayer. Svojemu glasbenemu prispevku sta dala naslov *Blue Raibl*.

Simbolični zaključek aktivnosti, ki je povezal vse sodelujoče, je bilo družabno srečanje 4. 7. 2003 v Bistrici v Rožu.

Nosilec projekta je bil Univerzitetni kulturni center Univerze v Celovcu (UNIKUM), ki ga zastopata Emil Krištof in Gerhard Pilgram. Soorganizator na avstrijski strani je bil Kulturno-komunikacijski center Šentjanž v Rožu (Kultur und Kommunikationszentrum St. Johann im Rosental). Poleg naštetih sta bila v izvedbo projekta vključena italijanski partner Zveza slovenskih kulturnih društev Gorica-Trst-Videm (Unione dei circoli culturali sloveni Gorizia-Trieste-Udine), na slovenski strani pa Gornjesavski muzej Jesenice.

Vrednost celotnega projekta je znašala 57.500 evrov. Od tega je K & K center kot soorganizator prispeval 10 000 evrov, Gornjesavski muzej Jesenice in Zveza slovenskih kulturnih društev Gorica-Trst-Videm pa po 8722 evrov v delu, organi-

zaciji in materialnih stroških.

V Gornjesavskem muzeju Jesenice smo veseli, da smo vzpostavili sodelovanje z avtorji projekta in Univerzitetnim kulturnim centrom iz Celovca. Dejavnost muzeja je že sama po sebi vpeta v tradicionalne okvire in zato smo se odločili, da povabilo k sodelovanju v projektu *Lepa pušča* sprejmemo kot izziv. Pristopili smo polni pričakovanj, da nam bodo sodobni pristopi pomagali v muzej privabiti specifičen del javnosti, ki sicer v muzeje redko zaide. Delno se je to pričakovanje uresničilo, saj smo gostili nekaj sto obiskovalcev iz tujine. Žal je bil odziv domače javnosti zelo medel. Vzroke za to kaže morda delno iskati v premalo atraktivni promociji, delno pa gre žal za nezainteresiranost lokalnega prebivalstva, ki jo je občasno čutili tudi sicer. Kljub temu ugotavljamo, da je projekt vzbudil pozornost predvsem pri mladih, prav to pa je bil tudi naš cilj.

Projekt bomo zaključili z razstavo, ki jo bomo v mesecu oktobru pripravili v prvem nadstropju Kosove graščine na Jesenicah. Prikazali bomo potek celotnega projekta, ki ga bomo obenem z avtorji in s sodelavci predstavili javnosti. Ob razstavi bo izšla tudi spremna publikacija.

Zelo nas veseli ponovno oživljanje vezi med nekdanj tesno povezanimi industrijskimi kraji, ki jih je ločila državna meja, povezuje pa jih skupna zgodovina. V času, ko vstopamo v Evropo brez meja, vidimo priložnost za sodelovanje tudi v prihodnje.

RAZISKOVANJE ŽIVLJENJA PISATELJA JANEZA JALNA

Pisatelj Janez Jalen je že praktično od pubertete moj najljubši pisatelj. Vedno sem si želela zvedeti kaj več o njem, tako da sem si izbrala za diplomsko nalogo na slavistiki njegovo kratko pripovedno prozo. Moje poznavanje pisatelja in duhovnika je v letih dozorevalo, tako da sem v letu 1996 v reviji *Communio-Kristjanova* obzorja objavila članek Janez Jalen pripoveduje o dobrih starših in hkrati s člankom napisala tudi osnutek scenarija za dokumentarni film o pisatelju, 30. decembra 2001 pa je na poseben, nepozaben način padla odločitev, da je treba Jalna podrobneje obdelati. To pomeni: napisati njegov življenjepiš, v katerem bo predstavljen kot človek, duhovnik in pisatelj, pri čemer naj bi bilo težišče na prvih dveh razsežnostih njegove osebnosti; zbrati njegove kratke pripovedi, med katerimi je nekaj pravih biserov, v večini teh zgodb pa je tudi

veliko avtobiografskega, tako da se bosta življenjepiš in knjiga kratkih pripovedi medsebojno dopolnjevala, poleg tega pa naj bi izšla tudi videokaseta z dokumentarnim filmom o pisatelju in eno izmed njegovih iger, po možnosti burk. Zaradi spleta okoliščin, torej med drugim tudi zaradi tega, ker nisem bila zaposlena v nobeni primerni instituciji, sem se projekta lotila samostojno in izdelke izdala v samozaložbi. V sklopu tega so torej izšle dve knjigi: *Jalnov življenjepiš* z naslovom Janez Jalen, pisatelj in duhovnik za vse Slovence, njegove kratke pripovedi z naslovom *Previsi*, niz dogodkov, ter videokaseta in DVD-plošča, obe z dokumentarnim filmom o Jalnu z naslovom *Ostrorogi Jalen*, zgodba o pisatelju Janezu Jalnu, in njegovo burko *Sladoled*.

Pri izvajanju tega projekta se je izkazala prav kot idealna moja

študijska kombinacija slovenščine in etnologije, saj je zbiranje gradiva in sestavljanje objektivne podobe nekega človeka, njegove osebnosti, veliko bolj etnološko delo kot pa slavistično, seveda se pa v primeru, da gre za pisatelja, oboje močno prepleta. Etnološkega vidika pa ne gre prezreti tudi v Jalnovih delih, saj vse opisuje zelo natančno; celo ko je pisal o hrani, se je pri svoji gospodinji natančno pozanimal, kako se kaka jed pripravi. Natančno opiše tudi potek vsakega kmečkega dela, posebej pozoren pa je na navade in šege, ki spremljajo posamezna dogajanja. Posebno obogatitev njegovih del predstavljajo razne pripovedke, bajke, legende in ljudska verovanja, ki jih je veliko slišal že v otroštvu od svoje mame, nanje pa je bil pozoren tudi povsod, kjerkoli je bil. Prav posebej se je tudi z etnološkega vidika pripravljal na pisanje Bobrov, ob tem je bil njegov pomemben svetovalec dr. Rajko Ložar, omeniti pa je treba tudi njegovo prijateljstvo z Vilkom Novakom. O njegovih delih kot etnološkem viru mislim več napisati za eno izmed prihodnjih števil Glasnika.

Zelo vesela bom kakšnih odmevov na projekt, seveda pa tudi za vse bralce Glasnika SED in institucije velja ponudba za nakup

knjig in videokasete oz. DVD-plošče. Najbolje bo, če se obrnete kar name: Marjeta Žebovec, Smladnik 54, 1216 Smladnik, telefon: 01/362-71-67, telefaks: 01/362-71-67, e-pošta: marjeta.zebovec@krajnik.net.

Marjeta Žebovec in Jani Mulej v Jalnovi rojstni hiši v Rodinah, 2003

Drugi članki ali sestavki /1.25

Adela Ramovš

»DEDIŠČINA ZA RAZVOJ PODEŽELJA« - študentski interdisciplinarni raziskovalni tabor v Skorbi pri Ptujju

Od 7. do 13. julija 2003 je v Skorbi pri Ptujju, pod okriljem Zveze kulturnih društev občine Hajdina in njihovega predsednika Franca Mlakarja, v organizaciji Znanstveno-raziskovalnega središča Bistra Ptuj in vodstvom doc. dr. Aleša Gačnika, potekal študentski Interdisciplinarni raziskovalni tabor z naslovom »Dediščina za razvoj podeželja«, ki ga je finančno podprla tudi občina Hajdina. Tabor je bil zasnovan interdisciplinarno in je obsegal področja, ki predstavljajo programsko osnovo bodočega Muzeja podeželskih kultur v občini Hajdina.

Raziskovalno delo je potekalo v petih delovnih skupinah, s šestimi mentorji. Vsak udeleženec je izbral temo, ki ga je zani-

mala in je zajemala njegovo stroko. Tako smo lahko izbirali med naslednjimi programskimi sklopi: prostorska analiza in revitalizacija trga v Skorbi ter analiza kmečkih dvorišč (Lovro Cvetko, Boštjan Vauda), zdravilna zelišča in domača lekarna (Vlasta Voda), tradicionalne jedi podeželja (Neva Pipan), raziskava zbirk kmečkih in obrtniških orodij v zasebnih zbirkah (Andrej Brenc), raziskava javnega mnenja o programski zasnovi Muzeja podeželskih kultur (Matjaž Gerl). Operativni organizacijski odbor raziskovalnega tabora (Stanko Žunec, Robi Novak, Irena Ostroško, Metka Benedik) ni pozabil, da vsakemu resnemu in zavzetemu delu sledi zabava in sprostitvev. Zato so poskrbeli za obisk vinske kleti, Term Ptujja

in Muzeja na prostem v Rogatcu. Bivali smo v Domu krajanov Skorba, ki je bil tisti teden naš dom, saj smo tam jedli, spali, obdelovali podatke in ločevali odpadke. Po večerji smo igrali odbojko, kolesarili ter spoznavali nočne čare Ptujja.

Naloga skupine arhitektov in krajinskih arhitektov je bila predstavitev makro prostorske zasnove Muzeja podeželskih kultur, ki naj bi ga predvidoma sestavljala dva objekta, stanovanjsko in gospodarsko poslopje, ki bi tvorila dvorišče. Značilna elementa ureditve tamkajšnjih dvorišč sta brajda in živa meja, ki ju je prav tako potrebno umestiti v zunanjo podobo. Izgled celotnega kompleksa naj bi dajal vtis mogočne kmetije velikega kmeta, ki bi bila povzeta po značilni kmetiji s področja občine Hajdina oziroma bližnje okolice. Muzej podeželskih kultur bo novogradnja na osnovi temeljite strokovne raziskave stavbne dediščine v Spodnjem Podravju in Prlekiji.

Skupino »zeliščark«, kot smo jih klicali, so zanimala zelišča, ki jih prebivalci občine Hajdina, kamor spada vas Skorba, gojijo na vrtovih, nabirajo na travniku ali njivi, na kakšen način in kje jih sušijo, katere začimbe uporabljajo pri pripravi žganih pijač, kisa, čaja ter za doma pridelano kuhano žganje. Po njihovih ugotovitvah je prišlo do zmanjšanja zdravilnih zelišč na naravnih rastiščih. Razlog za to naj bi bila umetna gnojila. Med zbiranjem podatkov so seveda morale tudi kaj poskusiti, kot je npr. pelinkovec. Na končni predstavitvi so nekaj požirkov privoščile tudi ostalim udeležencem tabora. Zraven pa smo lahko poskusili kulinarične posebnosti tega področja, ki so jih pripravila dekleta, ki so se ukvarjala s tradicionalnimi jedmi, s pomočjo domačinke. Zbrale so tudi nekaj kuharskih receptov za jedi kot so npr. ajdovi cmoki, koruzni tamerli in gerpa (ocvirkovka), vendar sta se prehrana in način zaužitja hrane danes močno spremenila.

Brez orodij za delo na polju, njivah in travnikih gospodinje ne bi imele kaj dati v lonec. Kmečko in obrtniško orodje je v veliki meri že zbrano. Zato je bilo potrebno raziskati gospodarsko in socialno podobo območja v 20. stoletju, ki je narekovala uporabo različnih vrst orodij. Pri tem so nam veliko pomagali zapisi in evidence ter katastrski načrti Zgodovinskega arhiva Ptuj. Prebivalci občine hranijo še veliko število orodij, ki bi jih že zavrgli, a se zavedajo njihove vrednosti. Številni med njimi so jih pripravljene darovati nastajajočemu Muzeju podeželskih kultur v Skorbi.

Skupina, ki se je ukvarjala z javnim mnenjem, je svoje delo, intervjuvanje in anketiranje, »opravljala« s kolesi, anketne vprašalnike pa so lahko oddali v za ta namen pripravljene skrinje, ki so bile postavljene na najpomembnejših komunikacijskih točkah v občini (črpalke, gostilne, trgovine ...). Analizirali so vprašalnike poslane v vsa gospodinjstva občine Hajdina, v katerih so bila zajeta različna vprašanja o možnih vsebinah novo nastajajočega Muzeja podeželskih kultur. Stike so navezali tudi z društvi in različnimi gospodarskimi subjekti. Prebivalci in vodje podjetij se navdušujejo nad izgradnjo neke vrste kulturnega centra, katerega vsebine bodo izključno povezane z raziskovanjem in promocijo podeželskih tradicij in kultur.

Delo je potekalo na terenu, v arhivu, knjižnici in za računalniki. Naše ugotovitve in informacije so se med skupinami marsikdaj dopolnjevale, kar pomeni, da se vsa področja v neki točki stikajo in obenem dopolnjujejo. Zato je bilo interdisciplinarno delo še toliko bolj učinkovito. Naše raziskovanje in končne ugotovitve bodo uporabljeni kot del programskih izhodišč za zasnovo Muzeja podeželskih kultur v Skorbi, ki naj bi fizično pričel nastajati že v prihodnjem letu. Menim, da nas vse udeležence tabora močno zanima, kako bo izgledal in predvsem deloval, saj smo teden dni pridno pridobivali informacije, raziskovali, se veliko novega naučili in se obenem zelo zabavali.

»Dediščina za razvoj podeželja« predstavlja programsko zasnovo večletnega, sistematičnega in interdisciplinarnega raziskovanja občine Hajdina. Muzej podeželskih kultur postaja prepoznaven zaščitni znak znanstvenoraziskovalnih in razvojnih prizadevanj strokovnjakov iz Znanstvenoraziskovalnega središča Bistra Ptuj.

Mentorji raziskovalnega tabora »Dediščina za razvoj podeželja«: Matjaž Gerl, Neva Pipan, Andrej Brenc, Vlasta Voda, Boštjan Vauda, Lovro Cvetko.

Uvodna predstavitev programskih izhodišč za ustanovitev Muzeja podeželskih kultur: doc. dr. Aleš Gačnik, vodja projekta.

Analiza pridobljenih rezultatov o javnem mnenju.

Poleg kuhanja je potrebno recepte in nasvete vestno zabeležiti

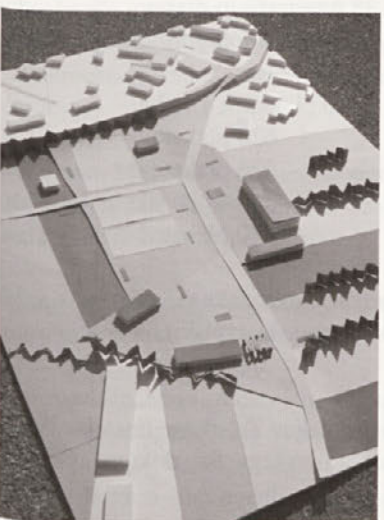
Zeliščarstvo in kulinarika sta med seboj povezani področji, zato sta si skupini med seboj pomagali in se dopolnjevali.

Zbiranje in analiziranje podatkov o podeželskih obrtéh v Zgodovinskem arhivu Ptuj.

Spoznavanje narave in družbe oz. preplet resnega dela z zabavo na raziskovalnem taboru.

Končni izgled makete območja, kjer naj bi stal Muzej podeželskih kultur.

Material za delo je bilo potrebno včasih pripeljati tudi s kolesom

»Kaj pa, če bi brajde dali tja, levo od gospodarskega poslopja?« je potekal pogovor med oblikovanjem makete.

Skupina arhitektov premlewa končni izgled makete.

Celotna podoba tabora: majice, kape ...

Udeleženci, mentorji, informatorji, strokovni in tehnični sodelavci, naročniki... in lepo vreme v Skorbi.

Obiskovalci na končni predstavitvi našega raziskovalnega tabora »Dediščina za razvoj podeželja«.

DELOVNO POROČILO ZA LETO 2002

Uvod

Tržiški muzej je tudi v letu 2002 deloval kot splošni lokalni muzej z dvema kustosoma. Sama sem v muzeju zadolžena za zbirke in dokumentacijo, kolega kustos pa za galerijo, zbirko NOB in vodenje skupin. Strokovno delo delno opravlja tudi direktorica, ki je proti koncu leta opravila strokovni izpit iz varovanja kulturne dediščine in pridobila naziv kustosinja. Naše zbirke se nahajajo v Pollakovi kajži in Kurnikovi hiši v Trzinu, od marca smo upravitelji nove zbirke Partizanska tehnika Kokrškega odreda nad Dovžanovo sotesko.

1. Pridobljeno gradivo

V letu 2002 smo pridobili 18 muzejskih predmetov, 1 šolsko zbirko iz Srednje tekstilne, obutvene in gumarske šole v Kranju, 291 fotografij (ekspozitov, terenskih fotografij in fotografij s prireditv in razstav), 44 negativov, 7 enot avdiovizualnega gradiva, 8 enot slikovnega gradiva (7 plakatov in 1 risba), 15 enot arhivskega in dokumentarnega gradiva, 245 enot knjižnega in 702 enoti neknjižnega gradiva (hemeroteka) ter 6 enot terenskih zapiskov. Podatki veljajo za celotno gradivo.

2. Ohranjanje gradiva

Ker Tržiški muzej ne razpolaga z lastno konservatorsko delavnico, gradivo, ki je potrebno preventivne ali prve zaščite, posredujemo zunanjim izvajalcem. V letu 2002 smo v konservacijo posredovali 66 muzejskih predmetov. Vsi posegi so zabeleženi na konservatorskih kartonih.

Obutev iz čevljarke delavnice so konservirali v Gorenjskem muzeju, 2 čevljarke stroja, prav tako iz čevljarke zbirke, za katera je konservatorski program pripravil Tehniški muzej Slovenije, je konserviral Boštjan Meglič, študent Naravoslovno-tehniške fakultete, Oddelek za materiale in metalurgijo. Konserviral je tudi gasilsko brizgalno PGD Lom pod Storžičem iz gasilske zbirke in otroški voziček iz etnografske zbirke. Namizni prt iz tekstilne zbirke so konservirali v konservatorski delavnici Slovenskega etnografskega muzeja.

3. Dokumentiranje in obdelava gradiva

Pri urejanju gradiva mi je v letu 2002 pomagala javna delavka, dipl. organizatorica dela, s katero sva uspešno sodelovali na naslednjih področjih:

- vodenje dokumentacije o gibanju muzejskega gradiva: skupaj 61 zapisov
- delo s predmeti:
 - a) evidentirano: 33 predmetov
 - b) inventarizirano: 65 predmetov
 - c) fotografirano: 0 predmetov
 - č) računalniško obdelano:
 - prepis inventarne knjige na program Excel : 2045 predmetov
 - gradnja podatkovnih baz - katalogizacija : 123 predmetov
 - d) deponirano: 70 predmetov
 - e) razstavljeno: 21 predmetov (občasne razstave)
 - f) objavljeno: 0 predmetov
- fototeka:
 - a) inventarizirano: 31 fotografij
 - b) katalogizirano: 1 fotografija
 - c) urejeno in deponirano: 50 fotografij
 - d) razstavljeno: 38 fotografij in diasov
 - e) objavljeno: 4 fotografije
- slikovno gradivo:
 - a) inventarizirano: 620 plakatov, 1 risba
 - b) deponirano: 620 plakatov
 - c) fotografirano: 620 plakatov
 - d) razstavljeno: 4 plakati
 - e) objavljeno: 0 plakatov
- avdiovizualno gradivo:
 - a) transkripcija videoposnetka 2. muzejskega večera
 - b) transkripcija 2 avdiokaset (terenski zapiski)
 - c) javno predvajano: 0 posnetkov
- arhivsko gradivo:
 - Popisala sem fond Društva prijateljev Tržiškega muzeja (1952-1964) in razstavila 14 enot arhivskega oz. dokumentarnega gradiva.
 - knjižnično gradivo:
 - Inventarizirala sem 245 enot knjižnega gradiva, javna delavka je skrbela za hemeroteko (702 izrezka).

4. Vsebinsko delo kustodiatata za etnološko dediščino

Junija 2002 sem z gospo Marto Ahačič, Završnikove iz Podljubelja pripravila muzejski večer z naslovom »Popisovanje življenjskih zgodb«. Muzejski večer je bil hkrati zaključek mentorskega dela študentki Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo na Filozofski fakulteti v Ljubljani.

Druga večja akcija je bila evidentiranje dela tekstilne zbirke (barvarstvo, kmečka tekstilna dediščina).

V okviru čevljarske zbirke sem pripravila elaborat stalne postavitev čevljarskih strojev s konservatorskim programom ter vsebinskim, muzeološkim in tehničnim konceptom postavitev, ki bi se vključevala v stalno čevljarsko zbirko.

Arhitekt Matjaž Meglič iz Oddelka za prostor in okolje Občine Tržič je po naših zamislih zrisal interier stare tržiške »berštat« (čevljarske delavnice), kakršna naj bi izgledala v muzejski podobi.

Evidentirala sem vse ročno gozdarsko orodje, ki so ga gozdarji Zavoda za gozdove, enota Tržič zbrali na terenu in v času Tedna gozdov razstavili v prostorih naše stalne gozdarske razstave. Predmete bomo skušali pridobiti za stalno zbirko.

5. Posredovanje gradiva in popularizacija

Razstave

Od oktobra do konca leta je bila v Kurnikovi hiši na ogled obsežnejša jubilejna razstava 50 let organiziranega muzejskega dela v Trziču, ki je skozi vse vrste gradiva domačine spomnila na skromne, vendar ambiciozne začetke današnjega Tržiškega muzeja.

Razstava Mojstrska delavnica domače in umetnostne obrti Kosmač je bila pripravljena ob 25-letnici delovanja omenjene delavnice iz Bistrice pri Trziču.

Manjši priložnostni razstavi sta spremljali prireditvi ob kulturnem prazniku in Gregorjevem.

Žal nam finančna sredstva ne dopuščajo celovitejšega in bolj načrtnega nadgrajevanja in posodabljanja stalne postavitev.

Pred nekaj leti smo uvedli tudi posebno oglaševalsko metodo, izložbeno okno v podhodu Občine Tržič, kjer obiskovalce obveščamo o naših razstavah, prireditvah in drugih aktivnostih v obliki stenčasa ali mini razstave. V letu 2002 smo pripravili štiri mini razstave.

Objave

- Porenta, Tita 2002: Srečno ... črne doline. Razvoj etnološkega dela v Zasavskem muzeju Trbovlje ob njegovi 50-letnici. V: Etnolog 12/2002.
- Porenta, Tita 2002: Tržiški muzej. Poročilo o delu Tržiškega muzeja v letu 2001. V: Glasnik SED 1,2/2002.
- Porenta, Tita 2002: Delovna skupina za etnološko muzeologijo pri SED. V: Glasnik SED 1,2/2002.
- Porenta, Tita 2002: Profesionalna etika v muzeju. V:

Glasnik SED 3/2002.

- Porenta, Tita 2002: Predlogi za dopolnitev skupnega etičnega kodeksa slovenskih etnologov. V: Glasnik SED 4/2002.
- Porenta, Tita 2002: Specialna muzejska knjižnica Tržiškega muzeja. Knjižnični fond in njihov pomen. V: Tržičan 8/2002.
- Porenta, Tita 2002: Ob 50-letnici organiziranega muzejskega dela v občini Tržič. V: Tržičan 9/2002.
- Porenta, Tita 2002: Začetki organiziranega muzejskega dela v Trziču. Zloženska ob razstavi. Tržič, Tržiški muzej.

Sodelovanje na strokovnih posvetih:

- Mag. Tatjana Dolžan Eržen, Tita Porenta, Nataša Kokošinek, Zdenka Torkar, Saša Florjančič, Ida Gnilšak: Etnologija za Gorenjce - identiteta Gorenjske skozi muzejske zbirke ali vizija medmuzejskega sodelovanja v okviru regije. Posvet Brežice po Brežicah. Slovensko etnološko društvo, Brežice, oktober 2002.

Nerazstavljeno gradivo sem v času uradnih ur za razne potrebe posredovala 28 uporabnikom.

Marca sem dala intervju o Gregorjevem za Radio Ognjišče. Organizirala sem tudi večer koledniških pesmi, ki so jih zapele članice ljubljanskega opernega zbora. Med pedagoško dejavnost z etnološkim navdihom, ki jo sicer pripravljata direktorica in kolega višji kustos, lahko umestim tudi delavnico Oblikovanje in peka loških kruhkov in ustvarjalno pisanje »Domišljajske zgodbe z Zgornje Kajže« za učence 6. razredov, za katere sem pripravila ključna vsebinska izhodišča.

Decembra smo v Kurnikovi hiši gostili člane IO Slovenskega etnološkega društva, ki so si ogledali tudi Tekčeve jaslice.

6. Izobraževanje

Pomanjkanje finančnih sredstev najbolj vpliva na izobraževalne možnosti. V letu 2002 sem se udeleževala sestankov, ki jih je organizirala Skupnost muzejev Slovenije in njene sekcije za specialne knjižnice in dokumentacijo ter Slovensko etnološko društvo (ekskurzije in posvet v Brežicah), ogledala pa sem si tudi nekaj odmevnejših razstav v Sloveniji.

7. Drugo delo

Pod to rubriko bi rada opozorila še na svoje delo predsednice sveta zavoda našega muzeja, članice strokovnega sveta Tržiškega muzeja in vodje delovne skupine za etnološko muzeologijo pri SED.

Natančnejši podatki o mojem delu so na voljo tudi v letošnjem publiciranem Letnem poročilu Tržiškega muzeja za leto 2002, koncem leta pa tudi na naši spletni strani.

KOROŠKI POKRAJINSKI MUZEJ SLOVENJ GRADEC

Delovno poročilo etnološkega oddelka za leto 2002

Etnološki oddelek Koroškega pokrajinskega muzeja Slovenj Gradec je ob svoji ustanovitvi leta 1996 prevzel do takrat zbrano etnološko gradivo. Hranimo in skrbimo za nekaj več kot 5.100 predmetov etnološke dediščine, ki je po izvoru iz Mislinjske in Dravske doline. Leta 2002 smo največ pozornosti usmerili v pripravo kmečke zbirke v Libeličah, s katero smo zaokrožili vaško muzejsko ponudbo.

Zbiranje muzejskega gradiva

Leta 2002 je etnološki oddelek pridobil 847 predmetov. Največja akcija je bila izvedena na območju krajevne skupnosti Libeliče. 768 predmetov, značilnih za kmečko gospodarstvo (od večjih delovnih strojev do posameznih kmečkih obrtnih izdelkov), smo pridobili za nastajajočo kmečko zbirko. 43 izročiteljev je predmete posodilo za stalno postavitev. Ostale pridobljene predmete (oblačila, oblačilni dodatki, keramični izdelki) so izročitelji darovali, odkupili smo en predmet.

Dokumentiranje

- urejanje arhivskega gradiva etnološkega oddelka, ureditev 3 AŠ Fond etnologija
- urejeno je bilo 674 enot fototečnega gradiva (od tega 128 enot na CD-jih)
- urejenih je bilo 544 enot negativoteke
- urejene so bile 104 enote diateke

Raziskovanje

- Tradicionalno kmečko gospodarstvo v Libeličah; vodeni intervjuji z domačini, januar 2002
- Čevljar Jože Levovnik; raziskovanje čevljarske obrti, rodu Levovnikovih, popis čevljarske delavnice in posameznih predmetov, v sodelovanju s Tito Porenta, kustosinjo Tržiškega muzeja, 23. in 24. 2. 2002
- Prehrambena kultura; spremembe tradicionalne prehrabene

kulture po uvedbi zamrzovalnih skrinj, skupaj s članicami društva kmetič Libeliče, 11. 3. 2002

- Lončarska delavnica Lobe, Slovenj Gradec; skupaj s Sašo Jelenko, obisk pri več informatorjih, terenski zapisi, pregled lončarskih izdelkov v depoju in na razstavi v Libeličah, april, maj 2002
- Mladinski raziskovalni tabor Mislinja 2002; vodenje etnološke skupine, raziskovalni temi: Ljudsko zdravilstvo v Dovžah in etnoarheološke raziskave domačije Stari Pušnik, avgust 2002
- Retrogradna analiza katastra; Arhiv R Slovenije, skupaj s Sašo D. Jelenko

Posredovanje

Razstave

Kmečka zbirka Libeliče; postavitev in odprtje zbirke, skupaj z Marjanom Kosom, 29. 9. 2002

Publiciranje

• Izjave za radio

- O Antonu Pušniku (1835-1914) - Dohtarju, Ajda Prislana, Koroški radio, oddaja Kultura in ljudje, 1. 1. 2002
- Predstavitev knjige Libeliška kuharica, Da ne boš vočn od mize šov, Andreja Hvalec, Radio laser, oddaja Notranji ogenj, 28.1. 2002
- O veliki noči, Karin Potočnik, Koroški radio, oddaja o praznovanju velike noči, 27. 3. 2002
- Izjava o čevljarju Jožetu Levovniku, Jurij Popov, Radio Slovenija, 1. program, oddaja Sledi časa, 14. 4. 2002
- ÖRF Radio Kärnten, izjava o črni kuhinji v Libeličah, v reportaži o občini Dravograd, 17. 4. 2002
- Ob odprtju kmečke zbirke Libeliče, Petra Kos, Koroški Radio, 29. 9. 2002

• Izjave za TV

- O Herčevem mlinu in žagi, Duška Lah, RTV Slovenija, oddaja Homo turisticus, 1. 2. 2002
- O kmečki zbirki Libeliče, Tomaž Ranc, RTV Slovenija, Kraji in ljudje, 2. 10. 2002

• Objave

- Brigita Rajšter, Tradicionalno kmečko gospodarstvo v

- Libeličah in okolici (1930-1970), Mladinski raziskovalni tabor Mislinja 2001, maj 2002, 25-46, Zveza za tehniško kulturo Slovenije
- Brigita Rajšter, Po jajčka v Razbor, Iz mozaika kulturne dediščine pod Urško, Gozdno-turistična pot Plešivec, Turistično društvo Slovenj Gradec, Zavod za gozdove, 48-50.
- Pedagoška dejavnost
 - Priprava priložnostne razstave lončarskih izdelkov, ki jih hrani naš muzej za udeleženko lončarskega tečaja, skupaj s Sašo Jelenko, 13. 3. 2002
 - Nekoč je bilo, danes pa ..., izvedba tehniškega dneva za 1. razred devetletke, 1. OŠ Slovenj Gradec; 7. 4. 2002
 - Izvedba delavnice: izdelovanje punčke iz cunj, Pokrajinski muzej Maribor, Tina Varl, Majda Sušek, 17. 8. 2002
 - Vodstva
 - Občasno vodenje skupin po muzejskih zbirkah
 - Predavanja
 - Od rimske ville rustice do kmečkega stegnjenega doma na primeru Starega Pušnika v Zgornjih Dovžah, predavanje z arheologinjo Sašo Djura Jelenko, Knjižnica Mislinja, 24.1.2002
 - Ko praznika skoraj ni več ali vpliv zamrzovalnih skrinj na prehrabene navade Slovencev, Sodelovanje na Seminarju za mentorje zgodovinskih krožkov: tehnološke novosti spreminjajo življenje, Ljubljana, 3. 10. 2002
 - Sodelovanje
 - z različnimi posamezniki in ustanovami, letno posredujemo večje število informacij
- domačija Adam, Mislinja, skupaj z Lilijano Medved, 11. 6. 2002
 - p.d. Žišpret, Kozji Vrh nad Dravogradom 7, fotodokumentacija, skupaj z Lilijano Medved, 12. 8. 2002
 - Brezovec nad Muto, ogled etnografske zbirke Simona Štruca, Lilijana Medved, 16. 10. 2002
 - Ogled zasebne zbirke etnoloških predmetov Ferda Uršēja, Troblje, skupaj z Valerijo Grabner, 18. 12. 2002
 - Zbirka starih fotografij Franca Hamlerja, Dovže, skupaj s Sašo Jelenko, december 2002

Izobraževanje

Strokovno izpopolnjevanje

- Udeležba na posvetu Brežice po Brežicah, slovenska etnologija in regionalizacija, 24. in 25. 10. 2002
- Muzeoforum, etnološka dokumentacija, 11. 11. 2002
- Strokovne ekskurzije in ogledi razstav
- Novo mesto, ogled razstave Kelti na Dolenjskem, 29. 5. 2002
- Spittal na Dravi, ogled gradu Porcia in njihovih zbirk, 4. 6. 2002
- Varaždin, ogled mesta in muzeja ter njihovih zbirk, 13. 8. 2002

Teren

- Mežnarija pri sv. Janezu, Šentjanž pri Radljah, fotodokumentacija, 12. 3. 2002
- Ogled Plešivškega mlina in Vernerce, Lilijana Medved, fotodokumentacija, marec 2002
- »Špenglarska« delavnica Simona Grosa iz Slovenj Gradca, fotodokumentacija delavnice, april 2002

O BESEDAH TERORJA

V uvodni študiji, ki sem jo napisal za zbornik **Besede terorja**, sem med drugim navedel podatek, da so bili po mnenju egiptovskega študenta arhitekture in urbanizma Mohameda Atte nebotičniki tuji islamski kulturi. Atta se je skupaj s svojimi somišljeniki nameril pospešiti odmik muslimanske kulture od zahodnjaške modernizacije in to z eno najhujših zlorab zahodnih idej in tehnologije v zgodovini. Enajstega septembra je skupina mladcev z visokotečimi ideali z ugrabljenimi potniškimi letali, polnimi potnikov in kerozina, trčila v oba dvojčka Svetovnega trgovinskega centra na Manhattnu. Stodesetnadstropna velikana sta pred očmi vsega sveta implodirala in se sesula v prah in pepel. Po uradnih podatkih je pod njunimi ruševinami ostalo pokopanih skoraj tri tisoč uslužbencev in naključnih obiskovalcev. Od trka letal do padca nebotičnikov je minilo dovolj časa, da so lahko dogodek dokumentirale številne kamere. Televizijske postaje so poskrbele, da smo si posnetke tega nepojmljivo grozljivega zločina ogledali gledalci po vsem svetu. Spet in spet.

Na začetku akademskega leta 2001/02 so bili spomini na te posnetke še zelo sveži in živi; danes se zdijo morda že nekoliko oddaljeni, toda posledice tega dogodka občutimo veliko močneje, kot smo jih neposredno po dogodku: vojna proti terorizmu je zajela velik del sveta, sočasno pa se je svoboda gibanja znašla v močnem primežu omejitev potrebe po varnosti. Že zdaj je cela vrsta praks, ki so veljale v naši kulturi za samoumevne, postala problematičnih.

Knjiga **Besede terorja** sama po sebi dovolj argumentirano dokazuje, da je etnologija/kulturna antropologija disciplina, ki lahko in mora povedati svoje mnenje tudi o takih vprašanjih, kot jih odpira fenomen terorizma. Prav etnologi/kulturni antropologi smo tisti, ki imamo na voljo ustrezna znanja in orodja, s pomočjo katerih lahko ponudimo odgovore na vprašanja, ki jih druge discipline ne morejo. Tako, denimo, globinski psihologi ugotavljajo, da so teroristi osebe z nerazrešenim Ojdipovim kompleksom. Ta ugotovitev je morda tudi povsem točna, vendar vemo, da je oseb z nerazrešenim Ojdipovim kompleksom veliko več kot je teroristov. Na vprašanje, zakaj se le majhen del takih oseb odloči za terorizem, si lahko poiščemo odgovor le z upoštevanjem tako imenovane kulture. Sociologi na drugi strani ugotavljajo, da so vir terorizma velike družbene krivice, ki jih trpi večina človeštva. Tudi ta ugotovitev je morda povsem točna, vendar nam lahko le malo pomaga pri iskanju odgovora na vprašanje, kako to, da se za terorizem odloča le zelo majhen del tiste ogromne večine ljudi, ki trpi krivice.

Enajsti september je sprožil celo vrsto novih knjig, katerih avtorji se ukvarjajo bodisi s premišljanjem terorizma na sploh, bodi s pomenom tega dogodka za razvoj dogajanja v svetu. Med prebiranjem sem pogosto ugotavljal, da številne med njimi prinašajo le malo novih raziskovalnih dognanj, da gre pravzaprav za neke vrste šume: stara znanja in dognanja, ovita v novo in udarno frazeologijo. Berejo se lepo, vendar iz njih izvemo malo novega. Izjema so tista dela, ki predstavljajo zbornike s prispevki več avtorjev, kot sta, denimo, knjigi *The Age of Terror. America and the World after September 11*, ki sta ga uredila Strobe Talbott in Nayan Chanda (2001), ali *The New Global Terrorism. Characteristics, Causes, Controls*, ki ga je uredil Charles W. Kegley (2003).

Izkazalo se je, da je prav to način, s pomočjo katerega se lahko tudi mi uspešno lotimo aktualnih tem, celo tistih, o katerih prej nismo imeli tako rekoč nobenih raziskovalnih izkušenj. Skupina študentov prvega in drugega letnika podiplomskega študija na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo, ki se pred tem ni raziskovalno srečala s problemom terorizma, je na ta način v razmeroma kratkem času (knjiga je bila predstavljena javnosti 20. decembra 2002) in uspešno obravnavala pomembno in aktualno temo. Zaradi vedno hitrejšega tempa, v katerem se odvija naše življenje, ko le redko kateri dogodek pritegne pozornost ljudi za daljši čas od Warholovih »petnajst minut slave«, je to upoštevanja vredna izkušnja.

PRISPEVEK, predstavljen na tiskovni konferenci ob predstavitvi novih knjig Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani

Najprej bi se organizatorju zahvalil za prijazno povabilo na tiskovno konferenco. Na Ministrstvu za zunanje zadeve smo veseli tistih projektov Univerze, ki se ukvarjajo s pomembnimi in aktualnimi problemi sodobnega sveta, s kakršnimi se moramo ob vstopanju v EU in NATO vse aktivneje ukvarjati tudi na našem ministrstvu, pri čemer nam je vsak prispevek Univerze lahko le v pomoč. Še posebno bi poudaril pomen novih prispevkov Županičeve knjižnice na temo beguncev in terorizma, ki sem jih z zanimanjem prebral. Posebno zanimiv se mi je zdel prispevek o poročanju slovenskih medijev v zvezi s terorističnim napadom na ZDA.

11. september 2001 je resnično pomembna prelomnica v mednarodnih odnosih. Med to grozljivo tragedijo sem bil v New Yorku. Čeprav se mi ogorčenost prebivalcev New Yorka in celotnih ZDA zdi povsem upravičena, mi je kot neameričanu prezasičenost medijev in vsakdanjega življenja s patriotsko propagando kmalu postala neprijetna, saj ob povsod prisotni agresivni retoriki človek dobi občutek, da gre za pravo vojno. Visoki ameriški diplomat mi je to prelomnico opisal z besedami: »Dolgo sem imel na delovni mizi košček berlinskega zidu, zdaj sem ga zamenjal s koščkom WTC-ja«. Najbrž bo ta košček WTC-ja ostal na njegovi delovni mizi še dolgo, vse dokler se bodo ZDA borile proti terorizmu.

Kljub temu, da ZDA ne primanjkuje vojaške moči, pa so za dolgotrajen spopad s terorizmom ubrale pot preko VS OZN in znane resolucije 1373, ki države članice OZN obvezuje k večplastnemu sodelovanju v boju proti terorizmu. ZDA v tem boju uporabljajo vojaško moč, vendar jim je hkrati jasno, da se proti fenomenu terorizma ni mogoče boriti le z vojaškimi sredstvi, ter da je uspeh mogoč le s skupnim delovanjem mednarodne skupnosti. Ni namreč skrivnost, da so tudi mnoge zahodne države v zameno za zagotavljanje lastne varnosti v preteklosti nudile zavetje teroristom in da v takih pogojih uspehov ni mogoče pričakovati. Terorizma ne bo mogoče izkoreniniti le s ciljnim ukrepi držav, pač pa je treba dolgoročno in celostno delovati tudi na odstranjevanju pogojev, ki terorizem povzročajo.

Dovolite mi, da izkoristim to priložnost in da v zvezi s takim celostnim pristopom k reševanju problemov terorizma in beguncev vašo pozornost usmerim še na evropsko organizacijo, katere delo v javnosti ni dovolj poznano, ki pa se zelo dejavno vključuje v reševanje problemov terorizma in beguncev. Gre za OVSE, kateri bo Slovenija predsedovala v letu 2005, kar nas še posebno obvezuje, da omenjeni Organizaciji in omenjenim pojavom posvetimo vso dolžno pozornost.

OVSE združuje 55 držav, med katerimi so vse evropske države, vključno z nekdanjimi sovjetskimi republikami, Kanada in ZDA. OVSE se že od Helsinške konference (1975) na celovit način sooča z vprašanji varnosti in sodelovanja na območju držav članic, ki sega od Vancouvra do Vladivostoka.

Na začetku svojega delovanja je bila precej uspešna pri vzdrževanju dialoga s Sovjetsko zvezo, pri vzpostavljanju standardov za zaščito človekovih pravic in pri ukrepih za izgradnjo zaupanja na vojaško-političnem področju. Od združitve Nemčije pa se ukvarja s preprečevanjem in reševanjem kriz, ki so nastale po razpadu večnacionalnih socialističnih držav in z novimi izzivi na področju varnosti.

Terorizem je po tragediji v New Yorku postal glavni izziv varnosti v sodobnem svetu. Tudi OVSE mu priznava takšno mesto, zato je bil izdelan načrt akcije za skupni boj proti temu pojavu. OVSE pa v svojem celovitem pristopu k reševanju varnostnih vprašanj ne deluje le deklarativno, pač pa se je odločila tudi za prisotnost na terenu, kar zaposluje večino njenih kadrov. OVSE misije na terenu delujejo v vseh državah s kriznim potencialom oziroma kjer je treba po konfliktnih vzpostaviti demokratično družbo.

OVSE misije v dogovoru s temi državami na osnovi OVSE demokratičnih standardov pomagajo vzpostavljati demokratične institucije in preprečevati krize. Največje OVSE misije so trenutno na območju Jugovzhodne Evrope, od koder je doslej prišlo v Evropo največ beguncev, postopoma pa se vse bolj krepijo tudi na Kavkazu in v Centralni Aziji. Med glavnimi nalogami teh misij je tudi vzpostavljanje političnih in gospodarskih pogojev za vrnitev beguncev. To delo je - glede na njegovo izjemno težavnost - razmeroma uspešno. V zadnjem času se OVSE misije ukvarjajo tudi s preprečevanjem nelegalne trgovine z ljudmi, mamili in orožjem. Razevet teh vrst kriminala na kriznih območjih najbolj spodkopava možnosti za gospodarski razvoj, hkrati pa vzpostavlja ugodno klimo za razvoj terorizma.

Čeprav se z opisanimi problemi danes v svetu ukvarja mnogo organizacij na čelu z OZN, ki deluje globalno, sem želel predstaviti predvsem regionalno OVSE, ker k tem problemom v naši sosesčini pristopa celostno in na terenu, ter v dogovoru z drugimi mednarodnimi organizacijami in državami.

Vselej se moramo zavedati, da se tako s terorizmom kot s problemom beguncev ne morejo spoprijemati posamezne države, pač pa reševanje teh težav zahteva skupen in celovit pristop, tudi z vključevanjem nevladnih in mednarodnih nevladnih organizacij, in nenazadnje akademskih ustanov, kakršna je vaša.

NEKAJ MISLI O TERORIZMU OB PREDSTAVITVI ZBORNIKA »BESEDE TERORJA. MEDIJSKA PODOBA TERORJA IN NASILJA«

Povabilo na tiskovno konferenco ob predstavitvi nove publikacije je lahko izziv za poglobljeno razmišljanje o vsebini, še zlasti, če ti je ta blizu, je zanimiva ali aktualna. Ob povabilu na predstavitev zbornika Zbirke Županičeve knjižnice z naslovom »Besede terorja. Medijska podoba terorja in nasilja«, ki jo je uredil Božidar Jezernik, sem takoj pomislil, da kot predstavnik Ministrstva za obrambo, udeležencev ne smem le pozdraviti, temveč moram o terorizmu tudi povedati nekaj besed. Zato se vam ob tej priložnosti zahvaljujem za povabilo, hkrati pa sem zelo zadovoljen, da se tako kompleksna problema, kot sta terorizem in nasilje, obravnavata ne samo celoviteje in iz različnih zornih kotov, temveč tudi odgovornejše.

Uvod

Republika Slovenija je preko svojih institucij pristopila k spremljanju omenjene problematike praktično že pred prvimi večjimi pojavi nasilja v svetu, bistveno pa je svoje delo na tem področju aktivirala po 11. septembru 2001. Tako je bila na državni ravni ustanovljena medresorska koordinacija o ukrepih v boju proti terorizmu, ki ima natančno opredeljene naloge in odgovornosti, vse pa imajo za cilj pravočasno odkrivanje potencialnega terorizma, medsebojno informiranje, analiziranje ter napovedovanje dogajanj v prihodnosti.

Po terorističnih napadih na ZDA se je RS aktivno vključila v mednarodno protiteroristično koalicijo in sprejela niz mednarodnih ukrepov na tem področju. Posebej velja poudariti, da je Republika Slovenija sprejela tudi nekaj novih oziroma dopolnila že veljavne notranje pravne akte v smislu boja proti terorizmu (npr. Deklaracija o skupnem boju proti terorizmu, Zakon o preprečevanju pranja denarja, Nacionalno poročilo o ukrepih proti terorizmu ...).

V letu 2002 je Republika Slovenija sprejela odločitev o organizaciji mednarodnega posveta na temo: »Mednarodni terorizem - nacionalno in regionalno zoperstavljanje«, ki pa je bil iz objektivnih razlogov preložen na leto 2003.

V nadaljevanju bom predstavil svoj pogled na pojav terorizma ob upoštevanju različnih definicij tega pojava, predvsem pa

tako, da bi se približal razmišljanjem avtorjev prispevkov v že omenjenem zborniku in odprl nova vprašanja v zvezi z medijsko podobo tega pojava.

Zakaj je treba, da se sleherna država celovito loteva problema terorizma

Za mednarodno varnostno okolje sta značilna hitro spreminjanje in pojavljanje novih virov ogrožanja ter zmanjšanje verjetnosti neposrednega vojaškega ogrožanja. V obdobju globalizacije imajo grožnje varnosti vse bolj transnacionalni značaj, kar zahteva ustrezno (globalno) ukrepanje in ravnanje. Ni mogoče z gotovostjo napovedati, kako se bo svet razvijal in kateri novi viri ogrožanja se bodo pojavljali. Vsekakor pa bodo odvisni od številnih dejavnikov, medsebojno povezani, težko jih bo predvideti in se z njimi spoprijeti. Vse to bo zahtevalo sodelovanje mednarodnih subjektov in spreminjanje in prilagajanje struktur, ki zagotavljajo notranjo in zunanjo varnost, tudi struktur ter obseg oboroženih sil.

Pojavljajo in krepijo se številna nevojaška ogrožanja, kar kaže na potrebo po pripravljenosti družbe za reagiranje v kriznih razmerah. Najbolj verjetni viri ogrožanja varnosti v prihodnje bodo terorizem, širjenje orožij za množično uničevanje, mednarodna trgovina z drogami in organiziran kriminal, ilegalne migracije in t. i. informacijske operacije. Vsi našteti viri imajo transnacionalni značaj, zato bodo pri odzivanju nanje imeli največji pomen sodelovanje med mednarodnimi subjekti, pravočasno pridobivanje in izmenjava informacij in izvajanje ustreznih ukrepov za njihovo preprečevanje. Predvidoma bodo nekateri od teh virov ogrožanja pri odzivanju države nanje zahtevali tudi vključevanje vojaškega elementa.

Opredelitev grožnje terorizma

Osnovna težava, ki jo vsiljuje mednarodni terorizem, je grožnja nacionalni in mednarodni varnosti. Razdiralni in destruktivni

udarec, ki ga je terorizem zadal družbam in vladam posameznih držav, postavlja na kocko več kot samo tradicionalen red in zakonodajo. Ogrožena sta regionalna in svetovna varnost ter stabilnost. Mednarodni terorizem predstavlja splošno grožnjo, pred katero ni varna nobena država. Zaradi njegovih razsežnosti je lahko boj proti mednarodnemu terorizmu uspešen le, če je organiziran na internacionalni ravni.

Mednarodni terorizem je dovolj močan, da lahko izzove, destabilizira in uniči izbrane družbe in države. Nenehna rast in naraščajoča vpliv in moč terorističnih organizacij predstavljajo grožnjo na mednarodni ravni. Posamezne države, ki se proti terorizmu in kriminalu bojujejo same, so nesposobne premagati fenomen mednarodnega terorizma. Z raznimi političnimi spori, bodisi na nacionalni bodisi na internacionalni ravni, pa si samo še otežujemo zasledovanje in kazenski pregon krivcev in akterjev naraščajočega terorizma in kriminala. Današnja varnost zato zahteva koordiniran, skupen boj vseh civilnih in vojaških sil, ki naj bi delovale skladno tako znotraj države kot tudi v mednarodnem prostoru.

Znotraj konteksta varnosti se z mednarodnim terorizmom povezane štiri točke:

- Grožnja, ki jo mednarodni terorizem in njegove posledice predstavljajo za družbo in vladne režime,
- globalna ogroženost,
- vprašanje, ali se lahko države same uspešno spopadejo s fenomenom terorizma,
- vloga vojske pri zagotavljanju narodne in mednarodne pomoči v boju zoper terorizem in kriminal.

Terorizem je specifičen in premišljen tip grožnje z nasiljem ali nasilja, ki za doseganje svojih političnih, religioznih ali ideoloških ciljev grozi, ustrahuje in izsiljuje. Je vrsta asimetrične grožnje, pri čemer gre za uporabo taktike in orožij, s katerimi se napadalec izogne tistih točk, v katerih je nasprotnik najmočnejši in udari tam, kjer je le-ta najbolj ranljiv. Po zadnjih terorističnih napadih je termin »asimetrične grožnje« postal bolj pogost v besednjaku strateškega načrtovanja in pripravljanja obrambe tudi zoper te »nepredvidljive« grožnje. Teroristične grožnje so vedno prisotne, napad pa se vselej zgodi takrat, ko se ga najmanj pričakuje. Pri obrambi pred asimetričnimi grožnjami se morajo definirati tudi »asimetrične prednosti«, ki jih lahko imajo nekatere moderne oborožene sile. Pri soočanju z asimetričnimi grožnjami je prvi izziv ogroženega predvsem v tem, da izniči prednosti nasprotnika in nad njim uveljavi lastno premoč oziroma lastne asimetrične prednosti.

Boj proti terorizmu

Za ustrezen način bojevanja zoper terorizem je treba najprej identificirati vzroke za ta pojav. Ti segajo od političnih, ideoloških, religioznih, gospodarskih, nacionalnih, vojaških motivov do individualnih ali kolektivnih prestižnih interesov. V sodobnih okoliščinah globaliziranega sveta terorističnim organizacijam zaradi razpredenega transportnega sistema (avtomobilski in letalski promet), razvitega komunikacijskega

sistema, odstranitve ovir za trgovanje in potovanje med vzhodom in zahodom, rasti svetovne populacije in naraščanja ilegalne migracije, nastajajo vse ugodnejše razmere, ki še dodatno pripomorejo k razraščanju mednarodnega terorizma.

Mnogo držav se je boju proti terorizmu po 11. septembru pridružilo tudi konkretno, in sicer s številnimi ukrepi, ki jih po klasifikaciji Sveta Evropske unije razvrščamo v štiri okvirne skupine:

- Pravosodno sodelovanje (uvredba evropske tiralice, usklajevanje kazenskega prava držav),
- tesnejše sodelovanje policije z obveščevalnimi službami (hitrejši pretok informacij, ustanovitev skupine pro titerorističnih specialistov),
- preprečevanje in boj proti financiranju terorizma (reforma bančnih sistemov in nadzor),
- strožji nadzor nad zunanjimi mejami (strožji fizični nadzor nad mejami in večja previdnost pri izdajanju dovoljenj za vstop in bivanje v državah).

Predvsem s strani ZDA je bilo mogoče zaslediti težnjo po uporabi vojaške sile v nadaljnjem boju zoper teroriste in kot obrambo pred morebitnimi prihodnjimi napadi. Vendar je do dejanske vojaške reakcije (Afganistan) prišlo šele, ko so bile izpolnjene nekatere predpostavke, in sicer:

- Da so bili pridobljeni zadostni obveščevalni podatki z dokazi o krivdi storilcev terorističnih dejanj,
- da je bil vsak od storilcev že identificiran kot storilec terorističnih dejanj v preteklosti,
- da je bilo teroristično dejanje nedvoumno naperjeno proti življenjem in lastnini državljanov ZDA in nji hovim interesom ter bilo izvedeno na območju, kjer so bili prisotni državljani ZDA.

Boj zoper terorizem pa nikakor ne sme temeljiti le na vojaško-varnostni in obveščevalno-varnostni aktivnosti, temveč mora vključevati (predvsem) diplomatsko, politično, gospodarsko, zdravstveno, znanstveno in drugo dejavnost. Boj proti terorizmu se ne sme razumeti kot maščevanje ali kot vodenje klasične vojne in ne sme imeti rasne, verske ali nacionalne konotacije. Predvsem pa ne sme bistveno posegati v že dosežene standarde pri varovanju človekovih pravic.

Na dolgi rok bi morale vse države svoje protiteroristično delovanje osredotočiti predvsem na socialne, ekonomske in politične korenine terorizma tako, da bodo koordinirale globalne ekonomske in politične reforme, okrepile svojo diplomatsko dejavnost in ostale tudi policijsko in vojaško primerno pripravljene.

Preseganje institucionalnega boja proti terorizmu

V današnjem svetu obstaja nujna potreba, da se v ta skupen, globalen boj proti terorizmu vključi poleg institucij sistema tudi civilna družba, predvsem pa znanstvena in publicistična

elita.

Tudi Vlada Republike Slovenije se je, ko se je odločila za organizacijo že omenjenega mednarodnega posveta »Mednarodni terorizem - nacionalno in regionalno zoperstavljanje, te problematike lotila širše, kar je razvidno iz opredelitve področja ter vsebin :

- Institucionalni okvir boja proti terorizmu,
- civilna družba in pojav terorizma,
- znanstvena analiza pri identifikaciji tokov in protislovij sodobnega sveta.

Iz naslovov je razvidno, da je namen posveta širši ter da želi identificirati in povezati dejavnike, ki pomembno vplivajo na uspešnost protiterorističnega delovanja, razširiti in ponuditi nova spoznanja o nujnosti globalnega, regionalnega in nacionalnega zoperstavljanja terorizmu. Zato bodo na posvet poleg predstavnikov zakonodajne, sodne in izvršne oblasti ter obveščevalno-varnostnih služb, povabljeni tudi predstavniki znanstvenih in izobraževalnih ustanov ter civilnodružbenih organizacij in drugi. Širši pristop je še posebej razviden iz vsebinskega sklopa **civilna družba in pojav terorizma**, ki poudarja:

- Pomen civilne družbe pri oblikovanju sistemske zaščite,
- izrabljanje filozofskih in religiozno-teoloških sistemov za opravičevanje nasilnih dejanj pri odpravljanju problemov sodobnega sveta,
- odgovornost civilne družbe za pojav in odgovor na pojav terorizma (etične razsežnosti problema),
- pomen medijev; pravica do informiranja in varnost kot vrednota,
- pomen kulturnometniškega ustvarjanja pri oblikovanju človekove psihoduhovne samopodobe.

Sklep

V zvezi z zbornikom z naslovom »Besede terorja. Medijska podoba terorizma in nasilja« je treba poudariti, da že naslov sam vabi bralca, da bi spoznal tudi drugo plat tega pojava, kot ga pozna v okviru stroke. Zato sem predstavil svoj pogled na pojav terorizma, pri katerem se mi zdi ključno in najpomembnejše vprašanje opredelitev odnosa terorizem-mediji in mediji-terorizem. Ta odnos je večplasten in dvosmeren, saj teroristi potrebujejo medije, mediji pa teroristične aktivnosti »hvaležno kupujejo« in jih senzacionalno prikazujejo (gre pri tem za vzpodbujanje ali preprečevanje terorizma??). Ker se mediji na ta način pojavljajo kot »orodje« teroristov, gre s tega vidika za zelo občutljivo področje, kjer se postavlja vrsta vprašanj: kje se končuje pravica do obveščeniosti, ali gre pri tem že za določeno vrsto propagande oziroma ali teroristi ne izkoriščajo medijev za svojo lastno propagando, ali se mediji tega zavedajo, kdo določa te meje ter na podlagi česa (kaj je informacija in kaj propaganda). Tudi svetovni splet - medmrežje je lahko pomembno orodje terorizma glede na informacije oziroma glede na to, kako se le-te sprejemajo oziroma dojemajo. Nenazadnje pa se mi zdi zelo pomembno tudi, kakšen je odnos medijev (nev-

tralen, odklonilen...) do terorizma glede na cilje teroristov, uporabljene metode, posledice in drugo.

Menim, da so to ključna vprašanja v zvezi z medijsko podobo terorja in nasilja oziroma v zvezi z obveščanjem javnosti o terorizmu. Upam, da sem s tem tudi sam prispeval kanček tistega, kar sem za zbornik zapisal že v uvodu, da je namreč fenomen terorizma kompleksen problem, ki ga je vredno obravnavati celovito in z različnih zornih kotov, predvsem pa odgovorno.

Viri:

- ANŽIČ, A. 2002: Mednarodni terorizem - varnostni izziv in dileme. V: Teorija in praksa, let. 39, št. 3. Ljubljana, 454-466.
- GREEN, J. D. 2001: Promote Democracy and Legitimate Governments. V: RAND Review, vol. 25, No. 3., 15-16.
- JAZBEC, M. 2002: Diplomacija in varnost - razvoj in približevanje procesov. Vitrum. Ljubljana, 274.
- LESSER, I. O. 2001: Strike at the Roots of Terrorism. V: RAND Review, vol. 25, No. 3., 14-15.

NAPISATI RECENZIZO. RECENZIZO O IN ZA BESEDE TERORJA¹

Zavedam se, da v slovenskem prostoru kritike niso razumljene kot polje razpravljanja o idejah, temveč postanejo prepogosto osebne zamere. Če pa so že pisane, resnici na ljubo, pogosto izhajajo iz pozicij moči ali osebnih zamer. Posledica je izogibanje kritičnemu pisanju, upam da ne tudi branju del kolegov iz stroke. Problematiko najbolje poznajo uredniki, ki pred izzidom Glasnika iščejo osebe, ki bi bile pripravljene napisati recenzijo, se javno izpostaviti, pohvaliti ali izraziti nestrinjanje z zabeleženim. Zaradi mlahave držbe daje naše področje vtis nezanimivosti - saj izjemno zanimiva pisanja ne naletijo na odziv niti znotraj stroke. Zakaj bi bila potem zanimiva za širšo javnost? Takšna držba ne pripomore k prepoznavnosti etnoloških in antropoloških dognanj, potem se pa čudimo, ko pri izvajanju interdisciplinarnih projektov na nas pozabljajo.²

Urednik zbornika »Besede terorja. Medijska podoba terorja in nasilja« Božidar Jezernik je v uvodu zapisal, da ima pri antropološkem prizadevanju naracija pogosto večji pomen kot njen predmet. Pisanje, ki sledi, je vpogled v naracijo odziva na aktualno dogajanje po kakovosti zelo različnih prispevkov zbornika.

Da v slovenskem prostoru sproži razmišljanje o terorju dogodek zrušenja Manhattanskih dvojčkov 11. septembra 2001 v Združenih državah Amerike, samo po sebi izpričuje vpliv ameriške kulture oz. posredno njihovega najboljšega načina širjenja lastnih meta zgodb in ideologije - množičnih medijev. Lahko pa bi rekli tudi drugače, izpričuje našo pasivno povzemanje in (ne)sposobnost ustvarjanja lastne pozicije. In Slovenci imamo v tem pogledu zgodovino. Izjemno dober prispevek Zvezdane Koželj in Andreja Malniča z naslovom »Zverine prvega tržaškega procesa« razkriva slovensko držo ob procesu poti »slovanskim teroristom«, ki se je začel 1. septembra 1930 v Trstu. 10. februarja so pripadniki organizacije TIGR podtaknili bombo v tiskarni fašističnega časopisa Il Popolo di Trieste. Njihov namen je bil zastrašiti pisce in svetovni javnosti razkrinkati notranje dogajanje, ki je bilo zanje nesprejemljivo. Fašistični tisk je javnosti predstavljal Slovence in Hrvate kot ljudstvo brez kulture in jezika, ju opisoval kot nezgodovinska naroda, ki si jih je izmislil imperializem habsburške monarhije, da bi škodil pravičnim interesom Italije. Po napadu je bil v Il Popolo di Trieste objavljen članek z naslovom »V imenu civilizacije«. »Tu je na preizkušnji,« je modroval novinar, »obstoj same civilizacije. Šlo naj bi za boj zoper bar-

barstvo, ki je žalilo osnovna načela civilizacije, za boj zoper ljudi, ki so razdirali vsakršne božje in človeške zakone, za boj zoper ljudi, ki jim je bil edini smisel v življenju, da so iz zasede ubijali, morili, ropali in požigali. Za povrh,« se je zgrozil časnikar, »si ti ljudje to lastno primitivno surovo brutalnost in nasilnost štejejo celo v čast.« (Koželj, Malnič 2002, 46). Slovenski tisk je v tem času objavljajl uradne izjave, ki jih je posredovala italijanska agencija. V Jutru je bil objavljen naslednji uradni komentar: »... tako moramo kot kulturni ljudje obsoditi tudi barbarsko poruševalno delo pretekle noči. Prepričani smo, da je v tej sodbi soglasna vsa Evropa.« (Koželj; Malnič, 2002, 54) Slovenski dnevniki ostajajo ob procesu zadržani in poročajo čim bolj »objektivno in nepristransko«, ko pa ugotovijo, kaj se resnično dogaja, začnejo v tujem tisku iskati oporo zase, tako povzamejo pisanje slovaškega Slovenskega Dnevnika, ki ugotavlja nerazumljivo popuščanje Jugoslavije proti italijanskim izzivom. Po smrtni obtožbi obsojenih si Slovenci operejo vest s člankom v Slovincu: »Večen spomin mučenikom, ki jih je fašistični tisk s svojimi tendencioznimi poročili iz sodne dvorane skušal oblatiti do najzadnjšega trenutka! Njihova žrtev ni bila zastoj! V spoštovanje se jim klanja ves narod.« (Koželj, Malnič 2002, 59) Poznavanje (lastne) zgodovine bi bilo lahko tako zelo dobra iztočnica za prepoznavanje naracije, ki jo oblikujejo institucije moči za utrditev lastnih interesov.

Kakor je pogosto v organiziranih terorističnih napadih, je bila podtaknjena bomba izraz nemoči. Pojav terorizma je namreč v vseh zgodovinskih obdobjih vezan na skrajno neenako porazdelitev moči. Je tisti, ki ima vseobsegajočo moč, katerega metazgodba je veljavna, in tisti, ki zgolj je - utišani necivilizirani divjak. Ki mora zato, da bi opozoril nase, podtakniti bombo. In potem je tu propaganda, ki nikakor ni stvar sodobnih množičnih medijev in maloumnih razprav o tem, kako je

¹ BESEDE TERORJA. Medijska podoba terorja in nasilja 2002: (ur. Božidar Jezernik), Ljubljana, Županičeva knjižnica.

² Prim iz zbornika: Alenka Černelič Krošelj in Tanja Rožembergar Šega: Nasilje v vitrini, str. 107.

³ Glej: Mirjam Gnezda, Anita Matkovič, Saša Mlakar: Poročanje slovenskih medijev o terorističnem napadu na Združene države Amerike.

bila pred Gutenbergom zgolj idilična »face-to-face«³ komunikacija. Tragika terorističnega napada je v tem, da z njegovo prisotnostjo tisti, ki je v poziciji moči in ima nadzor nad oblikovanjem javnega mnenja, utrdi svojo ideološko pozicijo. In tukaj prihaja do razpadanja zgodbe o individualizmu - mi vsi smo ogroženi, mi vsi žalujemo, ves svet je prizadet - a ta razpad ostaja neopažen, ker ga zasenči strah, ki ga ni razširil sam incident, temveč nenehno ponavljanje in utrjevanje zgodbe o vsesplošni ogroženosti, zaradi katere so se ljudje pripravljene prostovoljno odreči osebnostnim svoboščinam in slediti režimu.

Žal precej prispevkov zbornika zapade v naracijo populističnega pisanja in za osnovo, na kateri nekritično gradi misli, jemlje dualistično perspektivo črno-belega sveta, nas in onih, civilizacije in neciviliziranih množic ter predpostavke o individualizmu, globalizaciji in vsesplošni ogroženosti. Žal zato, ker Božidar Jezernik v prispevku »Nova oblačila prastarega divjaka« opozarja ravno na potrebo po ločitvi od tovrstne naracije - poudari, da je terorizem odziv na krivice ter da je govor o terorju in nasilju vedno sproti kulturno opredeljen. Zavzame se za znanstveno perspektivo in zavrnitev prastare, ponavljajoče se zgodbe o divjaku, ki ogroža civilizacijo. Kljub temu pa lahko v nadaljevanju zbornika beremo ponavljajočo zgodbo o 11. septembru kot najhujši tragediji, ki je prizadejala svet.

Nezmožnost znanstvene distance je razvidna iz naslednje definicije: »Terorizem je specifičen, premišljen tip nasilja ali grožnja z nasiljem, ki za doseganje svojih političnih, religioznih ali ideoloških ciljev ustrahuje in izsiljuje. To taktiko uporabljajo v miru, konfliktnih situacijah in v vojni. Teroristične grožnje so prisotne vedno in napad se lahko zgodi takrat, ko ga najmanj pričakujemo (Gnezda, Matkovič, Mlakar 2002, 64). Povedano drugače: to taktiko uporabljajo oni, mi pa smo tisti, ki bomo napada deležni, ko ga bomo najmanj pričakovali. Oni so tisti, ki so hudobni, mi pa smo zgolj nemočne žrtve. Kdo so oni in kdo smo mi? In kje je zdaj individualizem? Nenadoma moramo vsi sodelovati - kako podobno tako obsojanemu komunizmu - v gradnji zgodbe, ki bo nekomu ohranila položaj in utrdila neenako delitev moči v svetu. In tisti, ki smo povabljeni v ta mi, moči sploh nimamo. A o tem se ne sprašujemo, ker nas je strah. Strah pa je itak iracionalen. O moči strahu, s katerim Združene države Amerike uspešno manipulirajo, najzgovorneje govori dokumentarni film Michaela Moora »Bowling for Columbine«. Z njim ovrže opravičevanje nasilja v ameriški družbi z lahko dostopnostjo orožja. V prispevku Marjetke Balkovec Debevec z naslovom »Od vesele do nasilne šole« pa še vedno lahko beremo o ameriški zgodbi samoopravičevanja, ki jo gladko povzame. In to skozi besede slovenskega pisca: »Vendar pa Jure Habbe, avtor knjige 'Nasilje in varnost otroka v šolah' ponovno poudarja specifično značilnost ameriške kulture v zvezi z dostopnostjo, legalizacijo in prosto prodajo orožja in v tem vidi bistveno razliko v primerjavi s slovensko kulturo.« (Belkovec Debevec 2002, 118) Tako antropologi, ki naj bi raziskovali področje vsakdanjega, povzemamo razlage le tega iz splošno sprejetega mnenja, pa čeprav medtem že ovrženega.

Ogroža nas sicer nekaj nedefiniranega, a podobe žrtev so zgov-

orne. Nenehno ponavljanje prikazovanja osebnih tragedij, s katerimi pač moramo sočustvovati, je najmočnejše orožje. Manipulacija z zgodbami vsakdana, zgodbami brezimnih posameznikov, je tisto, kar daje širjeni zgodbi legitimnost. Prispevek Katarine Ferkov⁴ jasno nakaže na tovrstno manipulacijo, a ga žal sama avtorica prispevka razlaga kot apolitično. Osebne zgodbe, s katerimi sočustvujemo, so najboljša osnova za pritrditev režimu, ki bo v naših očeh žrtve, s katerimi se identificiramo, zgolj branil. Dejanja ideologije bodo vnaprej presoane kot dobre in vredne podpore, pa čeprav tihe. In to je politični cilj. Kajti zgodbe vsakdanjih ljudi, žrtev, s katerimi naj sočustvujemo, niso zajete naključno. In mediji niso žrtve tega dogajanja, kakor zapiše Špela Pogorelec⁵ v prispevku »Manipulacija kulturnega konteksta«. Naom Chomsky, ki ga pogosto citira v prispevku, ostaja očitno nerazumljen.

Chomsky je dal o bombardiranju 11. septembra 2001 naslednjo izjavo:⁶ »Terorističen napad je bil šokanten. Na lestvici ne bi dosegel mnogih drugih, na primer, Clintonovega bombardiranja Sudana, v katerem je bilo uničeno polovica njihove farmacevtske zaloge in ubitih neznano število ljudi (nihče ne ve koliko, ker so Združene države Amerike blokirale raziskavo Združenih narodov, in nikomur ni v interesu, da bi jo nadaljevali). Da ne naštevam dosti hujših primerov, ki si jih je še lažje priklicati v spomin ... Ampak današnji dogodek bo najverjetneje izrabljen za povečanje pritiska za razvoj sistema protiraketne zaščite. Obramba je krinka za načrte militarizacije prostora in z dobro zastavljeno strategijo službe za stike z javnostjo bodo celo najbolj prozorni argumenti nosili določeno težo med prestrašeno javnostjo. Na kratko 'the crime is the gift'.« Na koncu svoje izjave je Chomsky pozval k premisleku ob besedah Roberta Fiska: »To ni vojna demokracije proti terorju, v kar bodo v prihodnosti prepričevali svet. Bistveno je ameriško raketiranje palestinskih domov, uničenje libanonskega rešilnega avtomobila leta 1996, granatiranje vasi Qana in ropanja, posiljevanja ter umori, ki so jih v begunskih centrih zagrešili pripadniki libanonske vojske, ki jo je financiralo ameriško-izraelsko združenje.

Antropološko pisanje pa še vedno išče odgovore v odkrivanju patoloških psiholoških profilov teroristov in v raziskavah povezav med terorizmom, religijo Islama in fundamentalizmom. Z obsojanjem ali opravičevanjem.

Manipulacijo s kontekstom prostora in časa, ki je eno od najmočnejših orožij ideologije, najbolje nakaže prispevek Bože Grafenauer Bratož, Špele Ledinek Lozej in Barbare Šterbenc Svetina »Aktualnost Alamuta ali zgodba za vse večne čase«. Avtorice predstavijo roman Vladimirja Bartola Alamut in njegovo medijsko vključitev v aktualne dogodke. Čeprav je bil roman napisan leta 1938, je doživel medijsko prepoznavnost po

⁴ 11. september v modnem tisku.

⁵ »Mediji so pogosto zlorabljeni ali jih zlorablajo.« (Pogorelec 2002, 152)

⁶ Navajam povzetek. Original z naslovom On the Bombings je dostopen na <http://www.zmag.org/chomnote.htm>

11. septembra, ko je Cavel zapisal, »da je potrebno novo branje, da vidimo, kaj se dejansko tke v afganistanskih gorah in islamskih fevdih ... Nikakor ne gre samo za pravljico, onstran fikcije roman opisuje sodoben političen pojav, ki je le na videz podoben 1001 noči, dejansko pa razkriva državni terorizem, duhovni fašizem, morbidni kult osebnosti ...« (Grafenauer Bratož, Ledinek Lozej, Šterbenc Svetina 2002, 30, 31). Aktualnost je torej v vpeljavi zgodbe iz enajstega stoletja, ki naj razkrije sodoben pojav. Čeprav ne gre za sočasnost pojavov, se iskalec patoloških miselnih vzorcev postavi v vlogo «civiliziranega» tu in zdaj, obravnavanega pa preučuje v povsem drugih časovnih dimenzijah. Če bi namreč to pozicijo izenačili, bi izgubila ves naboj. Zgodba iz 11. stoletja govori o vodji islamske sekte, ki skuša vzpostaviti oblast Alamuta. Starec z gore ugotovi, da je lahko vera sredstvo manipulacije in v uresničevanju lastnega cilja mu nobeno človeško življenje ni sveto. Za zahodnjaka tukaj in zdaj pa je, in ko bo prebral roman o teh barbarih, bo doumel, kaj se plete v njihovih glavah. Ker so, kar so bili. Mi pa smo se medtem »civilizirali« in pozabili na svojo preteklost. Leta 1096 začne Papež Urban 1. križarsko vojno. V imenu vere odpre pot pokolom in pustošenju. Del propagande, ki sproži masovne migracije, je tudi to, da osebno sodeluje pri izdelovanju križev. Tisti, ki se pridružijo, si priborijo spoštovanje, status in prestiž. Spremlja jih množica prostitutk.

Dogajanje se ponavlja skozi stoletja. Vse v imenu vere. Ampak to v tem trenutku ni bistveno. (Mogoče bi temu dodali še kakšno cvetko iz zbornika o situacijah, ko ljudje nenadoma postanejo nečloveški. Osebe, ki piše o tem, ne želim izpostavljati, ampak po mojem mnenju je takšen diskurz popolnoma nestrokoven. Človek ni dobro, civilizirano, itd., temveč zgolj je, v vseh svojih razsežnostih.)

Avtorice so zapisale: »Po 11. septembru so kritiki in bralci Alamuta povsem aktualizirali ... Bralci radi vidijo aktualnost in podobnosti.« (Grafenauer Bratož, Ledinek Lozej, Šterbenc Svetina 2002, 32) A prepoznano manipulacijo želijo nadalje razkriti s primerjavo razlik med takratnim in današnjim fundamentalizmom: »Današnji terorizem je v tem smislu nekaj čisto drugega, napadi na množico anonimnežev, ki kot posamezniki v ničemer ne definirajo državne politike, sovražnika napadalec. Sodobni terorizem zadnjih tridesetih let je tako napad na celotno civilizacijo.« (prav tam) In tako v zaključku žal zapadejo v past in naracijo taiste manipulacije, ki jih pripelje do zaključka, da ostaja cilj teroristov tisočletja enak - »priti v Paradiž preko trupel nevernikov«. (prav tam, 33)

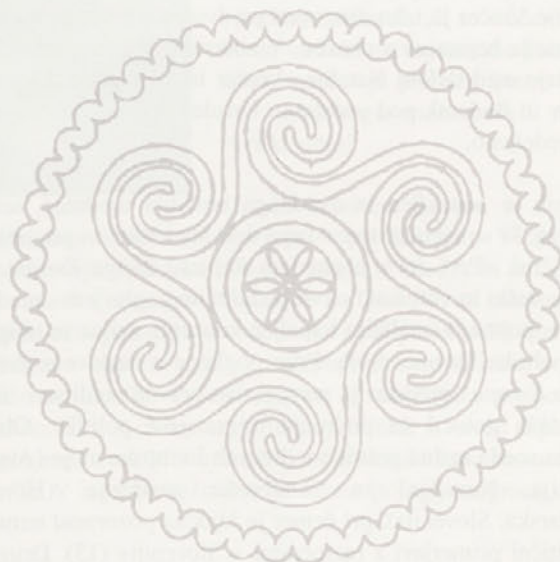
Za konec bi se ustavila še pri prispevku Alenke Černelič Krošelj in Tanje Rožembergar Šega »Nasilje v vitrini«. Avtorici podata analizo predstavitev in interpretacij nasilja v sodobni slovenski muzejski ponudbi. Izbor literature in virov je odličen, prav tako njuna analiza. Ampak zakaj na koncu umik? »Zato ob koncu poudarjava in izpostavlja možnost muzejev, ki jo lahko imajo pri vzgoji proti nasilju. Muzejske predstavitve nasilne preteklosti in sedanjosti so različne, pogojene in prilagojene času, prostorom in določenim ciljem. Morda pa se pogojenosti lahko otresemo z drugačnim pristopom - z obravnavo, razstavo in zbirko o miru.« (Černelič Krošelj, Rožembergar Šega 2002, 109). Ne kritiziram ideje o muzejski zbirki o miru, temveč umik pred izzivom predstavitve in osvetlitve nasilja. Ne glorificiranega, niti kritiziranega, temveč osvetljenega kot pojav. Končno razumljenega.

Besede terorja

Medijska podoba terorja in nasilja

Ljubljana 2002

OCENA KNJIGE V ZONI PREBEŽNIŠTVA

V *Zoni prebežništva* (Lipovec Čebtron, Uršula. (ur.) 2002: V zoni prebežništva: antropološke raziskave prebežnikov v Sloveniji. Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, Ljubljana.) je zbornik o ilegalnih imigracijah na ozemlje Republike Slovenije. Zbornik je izšel kot prvi zvezek zbirke *Etno je fletno* in je rezultat enoletnega dela študentov tretjega in četrtega letnika, ki so v šolskem letu 2001/2002 sodelovali pri vajah iz antropologije migracij pod mentorstvom Uršule Lipovec Čebtron, ki je zbornik tudi uredila. Nobenega dvoma ni, da je bil načrt urednice zbornika in mentorice pri vajah izjemno ambiciozen: zbornika v knjižni obliki, ki je rezultat enoletnih vaj študentov tretjega/četrtega letnika in za nameček pomeni tudi začetek nove oddelčne zbirke, vsekakor ne gre podcenjevati. Ali drugače: osebno si štejem v veliko veselje, da sem vpisan na tako dejaven oddelek ter da sem lahko leto kasneje sodeloval pri omenjenih vajah. Vprašanje pa je, ali je zbornik najbolj primeren oblika, kadar gre za podajanje rezultatov terenskega dela pri vajah. In drugič, ali so študenti tisti, ki naj v stroki načenjajo tako kompleksne teme, kot je prebežništvo. Ob tem je po mojem mnenju smotno izpostaviti naslednje dejstvo. Vaje Antropologija migracij so se na oddelku prvič izvajale v šolskem letu 2001/2002, kar pomeni, da obravnavani zbornik ni rezultat enoletnega dela pri vajah, temveč je rezultat dela pri vajah sploh. Upoštevati moramo sicer, da se je s tematiko begunstva na našem oddelku pred leti ukvarjala Natalija Vrečer (Vrečer, N. 1994: Izkušnje begunskih otrok v Celju: magistrska naloga. Ljubljana in Vrečer, N., ur. 1996: Vsakdanje življenje beguncev in begunk v Sloveniji, Knjižnica Glasnika SED, 28. Ljubljana. Slovensko etnološko društvo.) Begunske študije oz. študije begunstva ravno tako uvrščamo v antropologijo migracij in imajo z ilegalnimi imigracijami neposredno zvezo, saj se prizadevanja ilegalnih prebežnikov končajo (če se) s statusom begunca. Prispevek Natalije Vrečer je tako dragocen predvsem kot vir za raziskave integracije beguncev v družbo. V zborniku *V zoni prebežništva* razmerje med delom Natalije Vrečer in kasnejšim delom študentov in študentk pod vodstvom Uršule Lipovec Čebtron ostaja neopredeljeno.

Zbornik je sestavljen iz uvodnega besedila urednice, sedmih poglavij, ki so rezultat terenskega dela študentov in povzetkov v angleščini. »Prvi del s poglavjem *Režijska knjiga Evrope* poda terminološki in vsebinski okvir nadaljnjim poglavjem - predstavi ključne pojme in analizira temeljne koncepte azilne in imigracijske politike Evrope« (14). Prvo poglavje z naslovom *Režijska knjiga Evrope* »predstavlja perspektivo pravne ureditve oziroma zakonskih določil na področju migracijske politike. Obširna analiza sooča azilne politike v državah Evropske unije (Avstrija, Francija, Nemčija) in 'šengenske periferije' (Hrvaška, Madžarska, Slovenija), pri čemer je ključna pozornost namenjena kritični primerjavi z razmerami v Sloveniji« (13). Drugi del zbornika »se ukvarja z izvajanjem te politike v Sloveniji skozi perspektivo prebežnikov in zaposlenih« (14). Izvajanje azilne

politike z vidika prebežnikov in zaposlenih v državnih institucijah so obravnavali avtorji zbornika v terenskem delu med zaposlenimi v Sektorju za azil, zaposlenimi in nastanjenimi v Centru za tujce ter z zbiranjem življenjskih zgodb prosilcev za azil v poglavjih *Gospodarji čakanja*, *Zadeva - odstranitev ter Življenjske zgodbe čakajočih*. »Tretji del je namenjen analizi odnosa slovenske javnosti do prebežnikov oziroma ožje, odziva na 'prebežniško krizo' v tiskanih medijih in s strani prebivalcev Šiške« (ibid.). Odnos do prebežniške krize slovenskih tiskanih medijev oz. medijsko konstrukcijo so avtorice analizirale v poglavju *Medijska toča*, terensko delo med lokalnim prebivalstvom v Šiški pa so avtorji zajeli v poglavju *Na drugi strani ceste*. »Zadnji, četrti del, z naslovom *Sodobni tihotapci* obravnava organiziranost in metode nezakonitega prevoznštva v Sloveniji« (ibid.).

Zbornik prinaša rezultate raziskovanja migracij z antropološkega vidika. Urednica zbornika pravi, da se antropološke raziskave migracij redko posvečajo »ugotavljanju občin zakonitosti migracijskih tokov« (9) ter izpostavi dve ključni točki antropološkega raziskovanja migracij: individualne izkušnje imigrantov ter »raziskovanje dinamike imigrantskih skupnosti, posebno tistih, ki so se oblikovali kot 'enklave' v velemestih zahodne Evrope in ZDA« (ibid.). Kar se tiče raziskovanja osebnih izkušenj, urednica omeni dvoje zanimanj: »Proces integracije v nov družbeno-kulturni kontekst in analiziranje preoblikovanja oziroma reinterpretacije imigrantovega dojemanja lastne identitete, etične pripadnosti in drugih elementov matične kulture,« (ibid.) s čimer smo se ukvarjali udeleženci omenjenih vaj šolsko leto za študenti, ki so pripravili zbornik. Urednica doda še pripombo: »Kljub temu pa se zdi, da so antropologi ostajali precej neodzivni na področju begunstva oziroma študij begunstva« (10). Ob tem pogrešam dvoje. Četudi so antropologi do raziskovanja begunstva ostali precej neodzivni, bi morala po mojem mnenju Uršula Lipovec Čebtron zavzeti stališče do raziskovalcev, ki pa so se kljub vsemu ukvarjali s to problematiko. Predvsem pa bi morala zavzeti stališče do raziskovalnih prizadevanj že omenjene Natalije Vrečer, ki se je z begunstvom ukvarjala na našem oddelku. Tako pa Vrečerjeve razen ob terminološki opombi v zvezi s študijem begunstva ne citira, niti je ne omenja.

V uvodnem delu zbornika pogrešam opredelitev migracij oz. točno za kateri pojav gre v knjigi, saj urednica omenja različne fenomene, od katerih niso vsi vključeni v obravnavo ter do njih kot urednica ne zavzame dovolj jasnega stališča. Sprva govori o raziskovanju migracij, migracijskih študijah, pa o imigrantih in področju begunstva ter o imigracijski politiki evropskih držav in študiju etničnih enklav v urbanih središčih Evrope in ZDA. O nekaterih od teh tem urednica omenja že napisane publikacije, ne poudari pa bistvene specifike zbornika, kar bi bilo po mojem mnenju potrebno. Poleg tega pa med uvodnimi mislimi in pojasnili pogrešam splošno hipotezo pred začetkom terenskega dela,

ali vsaj glavna pričakovanja. Upoštevač to pomanjkljivost je razumljivo, da ob koncu zbornika ni povzetka vseh besedil. Poleg tega pa bi avtorji verjetno težko podali tehten sklep, vsaj glede na že omenjeno kratko izvajanje vaj na oddelku, zato si ponovno postavljam vprašanje, ali je zbornik primerna oblika, kadar gre za podajanje rezultatov terenskega dela pri vajah.

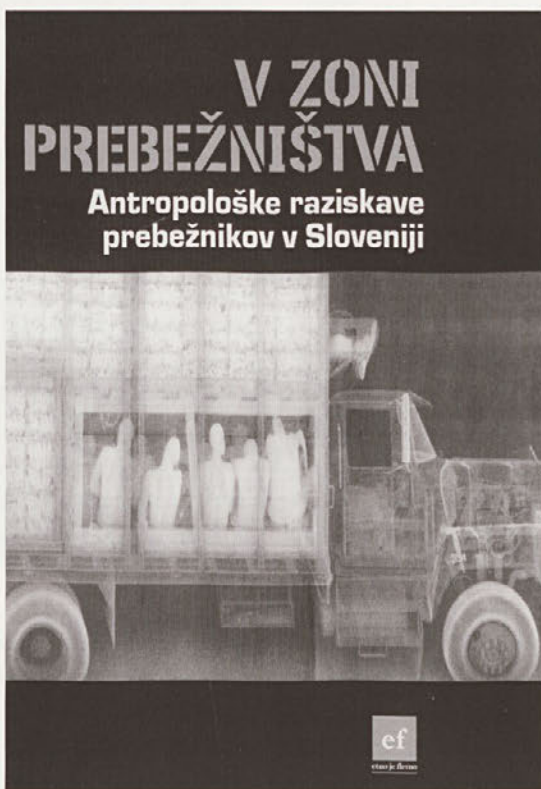
Pomembno vodilo pri snovanju in pisanju zbornika je bilo po besedah urednice obravnavanje različnih pogledov na dano temo: avtorji so obravnavali poglede prebežnikov in zaposlenih, tihotapcev in kriminalcev, policistov ter prebivalcev in medijev. Odsotni ostajata perspektiva nevladnih organizacij in vodilnih političnih oseb na tem področju (13-4).

Nekoliko nejasen ostaja odnos avtorjev do raziskav zadnjega desetletja, ko se poveča »zanimanje za raziskovanje različnih kategorij imigrantov v Sloveniji, ki se mu raziskovalci bolj intenzivno posvečajo zaradi njihovega večjega števila v Sloveniji (12), saj pravi: »V letu 2001 je bilo tako objavljenih nadpovprečno veliko prispevkov, ki so primerjali predvsem imigracijske politike v Sloveniji in v drugih evropskih državah, analizirali retoriko nestrpnosti v slovenski javnosti in opozarjali na neustrezno ravnanje s prebežniki, nastanjenimi v centrih za tujce in Azilnem domu« (12). Nejasen ostaja odnos do vseh teh publikacij, poleg tega pa slabo imenovane ostanejo publikacije same, razen dveh zbornikov, ki ju je izdal Mirovni inštitut (Milohnič, A., ur. 2001: Evropski vratarji: migracijske in azilne politike v Vzhodni Evropi. Mirovni inštitut, Ljubljana. Pajnik, M., Lesjak-Tušek, P., Gregorčič, M. 2001: Prebežniki, kdo ste? Mirovni inštitut, Ljubljana.). V zborniku V zoni prebežništva je glede na omenjeni dve publikaciji prvič predstavljen pogled zaposlenih v vladnih institucijah ter sodobno tihotapstvo. Omenjene tri publikacije predstavljajo za študente, ki smo obiskovali vaje iz antropologije migracij v preteklem šolskem letu, temeljno antropološko literaturo o ilegalnem prebežništvu v slovenščini.

Avtorji zbornika se v vseh poglavjih držijo enotne sheme pisanja, kar je glede na veliko število avtorjev besedil pohvalno, vsekakor pa je zahtevalo nemalo medsebojnega usklajevanja. Avtorji v vsakem poglavju najprej predstavijo cilje posamezne raziskave, opišejo teoretsko ozadje in uvodna pojasnila o obravnavani temi, raziskovanje ter metodološke pristope ter podajo nekaj statistike. Jasno in nazorno opišejo terenske raziskave ter uporabljene metode, ki so bile v večini primerov kvalitativne - biografska metoda, opazovanje z udeležbo ter intervjuji. Uvodnemu delu sledi jedro besedila, v katerem pisci povzamejo zbrane podatke s terenskega dela; večina so bili to informatorji. V poglavju Režijska knjiga Evrope so bili v ospredju tiskani viri, v poglavju o medijih tiskani mediji in v poglavju o ilegalnem prevoznistvu - sodni spisi. Pisanje

zaključijo s sklepom, ki (razumljivo) ne odseva poglobljenega in dolgotrajnega študija obravnavane teme, temveč kratko povzame spoznanja in poglavitne probleme, na katere so študenti naleteli pri (v največ primerih) šestmesečnem terenskem delu.

Kot rečeno so avtorji sledili predvsem trem raziskovalnim metodološkim smernicam kvalitativne metode: biografski metodi, nestrukturiranemu intervjuju ter opazovanju z udeležbo. Opazovanje z udeležbo naj bi bila pri dosedanjem raziskovanju prebežnikov uporabljeno edino v zborniku Prebežniki, kdo ste?, »v kateri je v ospredju pogled pribežnikov« (13). V zoni prebežništva naj bi v »različnih službah Sektorja za azil pravzaprav prvič predstavila perspektivo zaposlenih« (13), poleg tega pa so prvič celovito analizirali Center za tujce. Ne glede na vsebinske razlike sta si omenjena zbornika v ideji in metodoloških smernicah močno podobna, zato se mi ne zdi smotno, da Uršula Lipovec Čebren zbornik Prebežniki, kdo ste? izključi iz strokovne in znanstvene literature zaradi njene angažiranosti (13-4), obenem pa je Prebežniki, kdo ste? eden najbolj citiranih virov pri vajah ter vsekakor najbolj dosledno in pogosto citiran vir raziskovalcev študentov.

Urednica pravi: »Zbornik študentskih prispevkov je treba brati kot dokument časa in kot poskus, da se predstavi, predvsem pa izpostavi, nekatera ključna vprašanja prebežništva v Sloveniji. Hkrati ga lahko jemljemo kot vzpodbudo, da se na tem področju začne temeljiteje in bolj sistematično raziskovati tudi z antropološke perspektive. Motiviranost in pripravljenost študentk in študentov etnologije in kulturne antropologije za sodelovanje pri nastajanju tega zbornika je vsekakor eden od začetkov« (14). Strinjam se, da je zbornik dokument časa ter da je v prvi vrsti njegov namen predstaviti in izpostaviti nekatera ključna vprašanja. Ob naslednjem delu izjave pa si ponovno postavljam vprašanje, namreč: ali so študenti tisti, ki naj v stroki načenjajo tako kompleksne teme kot je prebežništvo - četudi do sedaj tega niso počeli mnogi raziskovalci?

Uršula Lipovec Čebren o tematiki prebežništva doslej ni objavljala v publikacijah. V zborniku Besede terorja: medijska podoba terorja in nasilja, ki je izšel kot osmi zvezek Županičeve knjižnice na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo, je sodelovala s prispevkom Plodna tla za terorizem, v katerem piše o (pred)pogojih za terorizem in o njihovih značilnostih. Poleg tega pa je objavljala prispevke o slovenski Istri, s čimer se je ukvarjala tudi v svoji diplomski nalogi z naslovom Mitološka bitja v slovenski Istri. Kot urednica zbornika V zoni prebežništva je v antropologiji migracij debitorala.

Zbornik je idejno dobra predstava, ki ima nekoliko težav z umeščanjem v družbo sebi podobnih.

MOČ ŠIBKIH - ŽENSKÉ V ČASU KMEČKEGA GOSPODARJENJA

Avtorica razstave »Moč šibkih - ženske v času kmečkega gospodarjenja« raziskuje na dvojezičnem ozemlju južne Koroške od začetka 90. let 20. stoletja. Pomemben del raziskovalne pozornosti Irena Destovnik namenja predmetom materialne kulturne dediščine kot pričevalcem o življenju koroških Slovencev. Doslej je vsebinsko uredila etnološko zbirko Slovenske prosvetne zveze in pripravila tri samostojne avtorske razstave (leta 1996 razstavo »Ko bo cvetel lan«, leta 2000 »Odstiranja« in leta 2002 »Moč šibkih«). Odrpna razstav so bila v k & k centru v Šentjanžu v Rožu v neposredni bližini terena, kjer je raziskovala. Poleg tega je z razstavami gostovala v različnih krajih Avstrije, Italije in Slovenije.

Razstava »Moč šibkih« je od 10. oktobra do 6. novembra 2002 gostovala v Slovenskem etnografskem muzeju v Ljubljani. Razstavo je spremljala knjiga z istim naslovom. V njej Irena Destovnik nekoliko podrobnejše kot na razstavi obravnava posamezna poglavja iz življenja žensk v drugi polovici 19. in 20. stoletju.

Razstava je obiskovalce s pomočjo fotografij in besedil popeljala skozi različna poglavja življenja žensk v dveh izbranih krajih južne Koroške (Šentjanž v Rožu in Šentjanške Rute) v času prevladujočega samooskrbnega kmečkega gospodarstva. Vsebinsko je bila razdeljena v več sklopov, ki so sledili prikazu vloge ženske v družbeni produkciji in reprodukciji, kot sta se kazali skozi pomen in vrednotenje ženskega dela, socialno varnost žensk, vlogo, položaj in podobo žensk v katoliški družbi in skozi položaj žensk kot mater in žen v družini. Že naslova in podnaslova knjige in razstave razkrivata, da je avtorica skušala predstaviti gospodarsko vlogo žensk v »času kmečkega načina gospodarjenja«. Pri tem pa je opozorila, da družbeni položaj žensk v obravnavanem obdobju ni bil usklajen z dejanskim pomenom, ki so ga imele ženske v družini, družinskem gospodarstvu in družbi. Od tod tudi naslov razstave in knjige: »Moč šibkih«.

Skozi prikaz življenja žensk so se obiskovalci razstave lahko seznanili s celovito podobo življenja prebivalcev na obravnavanem območju in obdobju. Razstava je temeljila na jedrnatih besedilih, mestoma nekoliko preobsežnih. V njih so bile podane avtoričine interpretacije, ki so popestrile besedilo s

konkretnimi primeri osebnih izkušenj.

Poleg besedil so bile pomemben del razstave črno-bele fotografije, povečane in reproducirane, ki jih je avtorica zbrala med terensko raziskavo. Izbrane so bile izredno premišljeno, saj so kazale, da je avtorica za vsako od njih natančno vedela, zakaj jo je izbrala in uvrstila v razstavno zgodbo. Vsaka zase je nosila zgodbo, razbiranje pa je avtorica na več mestih prepuščala obiskovalcem samim. Uvrstila jih je znotraj širšega vsebinskega konteksta, ki ga je podala v besedilu tako, da so sledile razstavni zgodbi. Fotografije so prikazovale ženske v različnih družbenih vlogah: kot hčerke, žene, matere, pri delu, v prostem času ... Na več mestih je avtorica uporabila skupinske fotografije, ki so bile zgovorni kazalci vloge in položaja ženske znotraj večjih in manjših družbenih skupnosti. Poleg fotografij je avtorica na razstavi kot ilustrativno gradivo uporabila povečave delov arhivskega gradiva.

Čeprav so besedila in fotografije temeljito zaokrožili razstavno zgodbo, smo na razstavi pogrešali vsaj omejeno število izbranih predmetov iz vsakdanjega življenja žensk, ki bi kot materialni ostanki dopolnili pripoved o obravnavanih vsebinah. Uporaba predmetov materialne kulture kot pričevalcev vsakdanjega življenja je bila sicer avtoričina dosedanja praksa.

Razstavljeni zgodbi je premišljeno sledila postavitve razstave. Harmonija vsebine in oblike je bila odraz celovitega pogleda na razstavno zgodbo. Irena Destovnik je bila avtorica tako vsebinskega kot tudi oblikovnega dela razstave. Kot nosilce razstavljenih fotografij je izbrala nevpadljive kovinske nosilce, ki so s svojo nevtralnostjo poudarjali razstavljenе fotografije. Oblikovanje je na več mestih kazalo izjemno avtoričino iznajdljivost. Rdečo nit razstavne zgodbe je oblikovno povezala vijolična barva.

Razstavna zgodba je obiskovalcem podala temeljito podobo življenja Slovencev na južnem Koroškem v drugi polovici 19. in v prvi polovici 20. stoletja skozi interpretativni opis življenja žensk. Med razstavo je bilo tudi več predstavitev knjige »Moč šibkih«, ki ji lahko pripišemo značaj poglobljene strokovne študije.

Razstava
Irene Destovnik
Foto: Nada Tgank
13.10.2002

MUZEJ RICMANJE: ZBIRKE S TE ALI ONE STRANI?

/ Il museo di San Giuseppe della chiusa: Collezioni di qua o di là del confine?, avtorica Martina Repinc, urednica Polona Sketelj, Slovenski etnografski muzej, Ljubljana 2002, 141 str., ilustr.; priložena zgoščenka.

Pričujoči vodnik je prvi v vrsti katalogov zbirk »s te ali one strani«, projekta, ki bo potekal pod okriljem Slovenskega etnografskega muzeja nadaljnjih nekaj let. Problem ohranjanja, dokumentiranja, raziskovanja in predstavljanja etnološke dediščine se pojavlja v vseh zamejskih zbirkah: v Ricmanjah, Škednju, Narodni in študijski knjižnici v Trstu, Trebčah, Kraški hiši v Velikem Repnu, ribiškem in pomorskem muzeju v nastajanju v Križu, Na Bukovju v Brdih, v Bardu v Terski dolini in na Ravanci v Reziji. Te zbirke namreč životarijo, pogosto v dokaj neurejenih in eksistencialno negotovih razmerah. Upravljalci in skrbniki so pogosto posamezniki ali krajevna društva, ki pri svojem delu potrebujejo strokovno pomoč. Mag. Inja Smerdel, direktorica Slovenskega etnografskega muzeja kot matične slovenske etnološke ustanove, v svojem uvodniku poudarja, da vidi edini možni način nadaljnjega ohranjanja in uspešnega delovanja omenjenih zbirk v zaposlitvi kustosa etnologa v okviru že obstoječih ali na novo ustanovljenih zamejskih ustanov. Tak način ohranjanja slovenske kulturne dediščine namreč uspešno deluje že v primeru Madžarske in Avstrije. Čakanje na reševanje problema s strokovnjakom pomeni nadaljnjo škodo za etnološko dediščino, ki je potrebna takojšnje obravnave - vsaj v smislu zaščite in dokumentiranja. Sodelovanje etnologov z italijanske strani meje, skrbnikov zbirk ter Narodne in študijske knjižnice iz Trsta na eni strani in izvajalcem projekta Slovenskim etnografskim muzejem na drugi, je v lanskem letu obrodilo pomemben sad. Slovenski etnografski muzej je od Ministrstva za kulturo pridobil sredstva in se pod vodstvom kustodinje mag. Polone Sketelj lotil izvajanja projekta »Ricmanje«. Mag. Sketelj je uspela k sodelovanju v muzeološki delavnici pridobiti skupino študentk Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani: Lidijo Franjič, Uršo Lovec, Majo Pernat, Sašo Poljak, Damijano Seliškar, Anjo Serec in Jasno Simoneta, s katerimi je uspešno izpeljala prvi poskus ohranjanja bogatega gradiva v muzeju v vasi Ricmanje v občini Dolina pri Trstu. Svoje delo in izkušnje v muzeološki delavnici so študentke zelo zanimivo predstavile tudi v vodniku.

Knjižna izdaja je plod obdelave zbirke z upoštevanjem inventarizacije, fotografiranja, proučevanja in publiciranja gradiva. Projekt zajema namreč dve fazi dela: evidentiranje in dokumentiranje gradiva ter nato izdaja vodnikov za posamezne zbirke. Kot v svojem uvodniku poudarja Milan Pahor, ravnatelj Narodne in študijske knjižnice iz Trsta, je namen obojega popularizacija bogastva kulturne dediščine ne le med domačini, temveč tudi v širši slovenski in italijanski javnosti. S tem namenom je katalog zasnovan v slovenskem in italijanskem jeziku.

Muzejska zbirka v Ricmanjih je nastajala in se množila na pobudo domačega župnika Angela Kosmača in nekdanjega cerkovnika Bernarda Žuljana več kot trideset let, saj sta se oba zavedala pomembnosti zaščite slovenske kulturne dediščine v Ricmanjih in okolici. Tako se je porodila zamisel o muzeju. Množico predmetov (skupno 1016) z vsebinsko navezavo na kmečko gospodarstvo, obrti in notranjo opremo, so po namenu njihove uporabe že l. 1999 razporedili etnologi in poznavalci iz okolice Trsta: Kristina Kovačič, Martina Repinc in Bruno Volpi Lisjak. Njihovo delo je spomladi 2002 dopolnila ekipa študentk pod mentorstvom mag. Polone Sketelj. Zbirka je postavljena v nekdanjem župnišču v središču vasi, nasproti romarske cerkve svetega Jožefa. V pritličju so na ogled predmeti vsakdanje rabe, ki pričajo o poglavitnih in dopolnilnih gospodarskih dejavnostih in obrteh, s katerimi so se ukvarjali prebivalci Ricmanj in okoliških krajev do sredine 20. stoletja. Poleg tega je v nadstropju hiše na ogled pomemben del zbirke - cerkveni inventar iz nekdanje župnijske cerkve svetega Jurija in mašni plašči, ki jih je podarila romarski cerkvi svetega Jožefa cesarica Marija Terezija. Muzej je odprt po dogovoru, največ obiska pa ima na praznik svetega Jožefa 19. marca, ko prihajajo v vas romarji.

Dokumentacija predmetov je nastajala v sodelovanju z gospodom Angelom Kosmačem in številnimi domačini, darovalci in/ali uporabniki predmetov ter domačinoma Boženo

in Silvanom Dobrila, ki tudi sicer pomagata v muzeju. Domačini različnih starosti in izobrazbe so ekipi pomagali pri dopolnjevanju podatkov o času in kraju nastanka predmetov, o njihovem življenju pred prihodom v muzej, o ljudeh, ki so bili ali so še z njimi povezani ter o domačih imenih za predmete. Obenem so članice ekipe poskušale ljudi seznaniti z osnovnimi postopki dela z muzealijami. Zlasti koristno je bilo opozarjanje na pomen zbiranja podatkov o predmetih, ki bodo v prihodnje prihajali v muzej. Vsi predmeti so bili inventarizirani in vneseni v računalniško bazo podatkov. Tako so pripravljene za vnos v bodoči nacionalni register za premično kulturno dediščino. Poleg tega so vsi predmeti v zbirki fotografirani v črno-beli in barvni tehniki, celotno zbirko z osnovnimi kataloškimi podatki pa si lahko ogledamo na priloženi zgoščenki. V katalog je uvrščenih le nekaj izbranih fotografij predmetov, ki so razvrščeni po vsebinskih sklopih glede na namen njihove uporabe. Ob fotografijah so osnovni podatki o njihovem poimenovanju skupaj s pripadajočimi narečnimi izrazi, namenom uporabe ter krajem in časom uporabe.

Zelo pomemben del vodnika je sklop prispevkov zamejske etnologije Martine Repinc, ki je umestila vas Ricmanje in

muzejsko zbirko predmetov ob pregledu dopolnilnih dejavnosti in obrti v časovni in ekonomski okvir. Spričo bližine velikega mesta kot je Trst, so te obstajale poleg kmetijske dejavnosti, ki ni bila nikoli edini vir dohodkov. Omogočale so preživetje širokemu krogu prebivalcev vse do druge vojne. Besedila so oprta na razpoložljive pisne vire in pričevanja starejših domačinov. Izpostaviti velja zlasti ženske poklice: krušarice, mlekarice in perice, ki so s svojo neskončno požrtvovalnostjo reševale družinsko gospodarstvo in omogočale preživetje številčnim družinam. Od ostalih poklicev Repinčeva posebej obravnava še dejavnost prevoznikov, vinogradnikov, gostilničarjev, kovačev, čevljarjev in mizarjev ter nekaterih manjših obrtnikov.

Naj poudarimo še prispevek župnika Angela Kosmača, ustvarjalca in skrbnika muzejske zbirke v Ricmanjih, ki je za vodnik napisal dva prispevka. V prvem nam predstavi razmišljanje ob zbiranju etnoloških predmetov in svoje zanimivo gledanje na pričevalnost posameznih predmetov. V drugem prispevku poudarja pomen zbirke cerkvenih paramentov cesarice Marije Terezije za splošno vrednost zbirke v Ricmanjih, ki ji Kosmač upravičeno prisoja tudi širši kulturno-zgodovinski okvir.

Recenzija/1.19

Jasna Rovšek

MONOGRAFIJA

DAMJANA J. OVSCA "SRCE MOJE: VALENTINOVO, PRAZNIK LJUBEZNI, ZALJUBLJENCEV IN DOBRIH PRIJATELJEV"

Prispevek je skrajšana seminarska naloga pri predmetu kultura in način življenja Slovencev na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani pod mentorstvom prof. dr. Janeza Bogataja in mag. Mateje Habinc.

"Po svetu in doma se nekateri pritožujejo, da prazniki (velika večina je verskih) izgubljajo svoje vsebine in globlji pomen, ker naj bi se spremenili zgolj v priložnost za velike zaslužke trgovcev vseh vrst. Nakupovalna stihija pa naj bi ne poplitvila le praznikov, katerih 'cilji' so - ne glede na občutja ljudi - čedalje bolj materialistični in poganski, ampak tudi potrošnike." S temi besedami začne Damjan J. Ovsec svoje delo z naslovom "Srce moje: valentinovo, praznik ljubezni, zaljubljenec in dobrih prijateljev."

S temi besedami je avtor načel in v nadaljevanju razvil vedno bolj aktualno temo praznika, ki jo narekujejo tako preteklost kot sodobnost, tako njegov globlji pomen v preteklosti kot sodobna tržna niša. Marsikdo v tem prazniku ali "pol-prazniku", kot ga imenuje avtor, vidi le slednje, izvora, pomena in razvoja valentinovega pa ne pozna. Avtor pa je želel najti odgovore prav na ta vprašanja.

Damjan J. Ovsec je etnolog in publicist, ki si je ustvaril ime na področju etnologije predvsem s številnimi samostojnimi deli, članki, prispevki na RTV ter v poljudnoznanstvenih in znanstvenih revijah. Leta 1973 je diplomiral iz etnologije in umetnostne zgodovine na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Posveča se predvsem temam ljubljanskega meščanstva, šeg, verovanj, mitov ter vprašanjem kulture Slovencev in drugih

narodov, ki jih preučuje z etnološkega zornega kota ter jih podkrepí še z zgodovinskim in umetnostnim znanjem. Zadnja leta se posveča sodobnim šegam in navadam ter nanje opozarja kot na neločljiv del sodobne družbe in kulture. Poleg tega pa je tudi zbiratelj starih razglednic in voščilnic, ki jih uporablja kot ilustracije v svojih delih, nenazadnje pa so zaradi svoje informativnosti pomemben raziskovalni vir.

Knjiga "Srce moje", ki je izšla 14. februarja 2003, na valentinovo, je v celoti posvečena pojavu tega praznika, njegovemu razvoju, spremembam ter njegovemu prihodu na slovenska tla. Drobna knjižica, ki obsega vsega skupaj 112 strani, na prvi pogled bralca pritegne z na videz cenenimi pisanimi in za valentinovo precej klišejskimi platnicami. Prvi vtis je, da je knjiga le še ena izmed mnogih priložnostnih darilc za valentinovo, drobna pozornost, ki za platnicami ne vsebuje nič koristnega. Da njen namen ni zgolj darilo za valentinovo, in da videz vara, spoznamo takoj, ko preberemo nekaj poglavij. Vsebina knjižice je kakovostna in hkrati dostopna širokemu krogu bralcev.

Delo poleg uvodne besede, ki bralcu na kratko predstavi vsebino knjige ter njen namen, vsebuje še devet poglavij s podpoglavji, ki bralca popeljejo v zgodovino, od zametkov tega praznika, do sodobnih različic. Knjiga govori predvsem o dveh stvareh: o svetem Valentinu oziroma več svetnikih s tem imenom ter o valentinovem, prazniku dobrih prijateljev, zaljubljenecv in ljubezni.

Avtor opisuje ter pojasnjuje ljudske predstave o svetem Valentinu oziroma Valentinih, šege, navade in verovanja, ki so se spletla okrog njihovih godov po svetu, zlasti v anglo-ameriškem svetu, ter pri nas, kjer je znan kot "prvi spomladin", ki prinese "ključe od korenin", ter je povezan z ženjenjem ptičkov ter posredno z izkazovanjem ljubezni.

Največji del knjige je posvečen pojavu valentinovega, njegovemu razvoju, spremembam ter prihodu na slovenska tla. Celotno delo je polno simbolov, povezanih z ljubeznijo. Na prvem mestu je srce, ki je nekakšen zaščitni znak valentinovega, sledijo mu vrtnica, ptice (predvsem golobčki), ljubezenske pentlje, čipke, ljubezenski sli (Kupid, Amor, Eros) ter poljub. Posebno poglavje je posvečeno govorici rož, rok, pahljač ter še posebej simboliki ter pomenu posameznih cvetlic.

Avtor se je valentinovega dotaknil že v delu "Velika knjiga o praznikih. Praznovanja na Slovenskem in po svetu". Damjan J. Ovsec je obsežno slikovno in pisno gradivo zbiral več let, in sicer z opazovanjem praznovanja tako v tujini kot doma, s fotografiranjem, terenskimi zapisi, z zbiranjem starih razglednic, s prebiranjem literature in predvsem tujih virov. Gradivo je zbiral predvsem na terenu kot opazovalec, ga kasneje analiziral in podal komparativno, tako da je primerjal pojav valentinovega pri nas in v tujini. Leta raziskav in obsežno gradivo so omogočili prvo tovrstno delo o valentinovem, ki prinaša hkrati berljivo in logično razporejeno vsebino z bogatim slikovnim materialom, namenjeno tudi preprostem bralcu, ter zapolni tržno nišo kot neizogibni element tega praznika pri nas in po svetu.

Avtor sledi težnjam sodobnega sveta, ki so nerazdružljivo povezane s potrošnjo in ekonomijo, zato bi delo lahko marsikdo ocenil kot komercialno, kar pa je bil tudi njegov namen. Zakaj bi se sprenevedal, če pa lahko koristno združi s prijetnim. Od knjige imajo korist vsi, tako avtor, ki delo trži kot bralec, ki dobi dobre informacije. Le z namenom trženja knjige in izidom na valentinovo je lahko dosegel ciljno občinstvo.

Nenazadnje ni obdarovanje nič slabega, saj se vsi veselimo drobnih pozornosti. In zakaj ne prav na valentinovo?! Avtor odgovarja, da praznik ni od včeraj, temveč se je začel intenzivneje razvijati že na začetku 20. stoletja, manj znan pa je bil že v 19. stoletju. Nismo samo sodobni ljudje potrošniki, že pred sto in več leti so ljudje zapravili prava mala bogastva, da so lahko izkazali ljubezen ljubljeni osebi. Izkazovanje ljubezni in god sv. Valentina(-ov), ki je zavetnik zaljubljenecv ter dobrih prijateljev, pa sta se zčila v en sam dan, ko je izkazovanje ljubezni in prijateljstva še posebno izrazito.

Avtor pravi, da prisotnost valentinovega na naših tleh ni "hudičevo seme", ki bi prineslo samo slabo, temveč je postal del nas in sodobnega življenja. Če smo Slovenci sprejeli in "pregnetli" v svoje od drugih že toliko stvari, zakaj ne bi še praznika, ki ne prinaša nič slabega, temveč ljubezen in radost.

Ko je avtorja na valentinovo ob izidu knjige na ulici neki novinar vprašal, kaj si misli o prazniku, je odgovoril, da je tudi krompir prišel iz Amerike, pa to nikogar ne moti, celo živeti bi ne znali brez njega. Ob prihodu novega praznika se brez razloga čutimo ogrožene. Čeprav marsikdo v njem vidi le "globalizacijski tujek", je valentinovo tudi del naše kulture, saj je povezan s "prvim spomladinom".

O ljubezni in valentinovem se je pri nas veliko pisalo, vendar le v obliki časopisnih člankov. V Slovenskem etnografskem muzeju je bila leta 2000 ljubezni posvečena tudi razstava o ljubezenskih darilih v slovenski tradicijski kulturi z naslovom "Ljubezen je v zraku".

Z monografijo Damjana J. Ovseca smo Slovenci dobili izrazito samostojno in inovativno delo o novonastajajočem prazniku, področju, ki je bilo do sedaj precej zapostavljeno, na kar je že leta 2000 v Traditionesu opozorila etnologinja mlajše generacije Polona Šega s člankom "Peka in pobiranje pogačic ob valentinovem na območju Razkrižja". O valentinovem, predvsem o njegovih pokrajinskih različicah, ostaja še veliko nenapisanega. Sodobne šege in navade so še nezorana ledina, ki zlasti etnologom predstavlja izziv znotraj stroke.

Vrednost dela "Srce moje" je tudi v tem, da si je moral avtor pomagati predvsem s tujo literaturo ter lastnim raziskovanjem in opazovanjem, podatki so bili namreč razdrobljeni, zato jih je bilo treba odkriti in smiselno povezati. Avtor je praznovanje valentinovega predvsem v Ameriki in Angliji spremljal že kot potujoči študent, in že takrat predvidel, da se bo praznik prikrdel tudi k nam.

O PUSTU, MASKAH IN MASKIRANJU

Uredili: Jurij Fikfak, Aleš Gačnik, Naško Križnar, Helena Ložar-Podlogar. Založba ZRC, ZRC SAZU Zbirka Razprave in gradiva, Ljubljana, 2003

Glavni urednik knjige Jurij Fikfak je v predgovoru zapisal, da je pričujoča monografija »rezultat večletnih raziskav etnoloških ustanov in posameznikov v različnih slovenskih pokrajinah v drugi polovici 20. stoletja«, nastala pa je »iz želje in potrebe po dopolnitvi Kuretovega dela s spoznanji zadnjih raziskav«. Pri tem Fikfak seveda misli na do sedaj temeljno delo s področja pustovanj na Slovenskem, Kuretovo monografijo *Maske slovenskih pokrajin* iz leta 1984. Poraja se seveda vprašanje, ali so z novimi raziskavami doseženi nameni, želje in potrebe.

Že iz naslova se da razbrati bistvena razlika med obema deloma: Kuretovo delo je enoavtorsko (vendar pri tem ne smemo pozabiti, da je bilo tudi pri njegovi monografiji v delo vključeno večje število raziskovalcev in popisovalcev), medtem ko so v novejši knjigi zbrana dela več avtorjev. Vsak od avtorjev se je raziskav loteval s svojimi metodami in pisal v svojem stilu. Zato je tudi raven posameznih člankov zelo različna in sega od teoretičnih besedil do terenskih zapisov in osebnih opažanj posameznih pustnih dogajanj.

30 člankov sedemindvajsetih avtorjev je razdeljenih v 6 tematskih sklopov. V splošnem razdelku so razprave Jurija Fikfaka, Naška Križnarja, Mirka Ramovša in Janeza Bogataja. V prvi razpravi, ki je nekakšen pregled vseh ostalih, Fikfak tudi sam ugotavlja, da se na prvi pogled »zdi skoraj nemogoče opravilo napisati novo delo o maskah«, a vendar je od Kuretovega dela minilo že 20 let in v tem času se je marsikaj spremenilo. Nasploh so šege in navade tisti del načina življenja, ki je podvržen raznim inovacijam in spremembam. Zlasti na področju mask pa lahko ugotovljamo veliko komercializacijo in trženje ter vse manj obrednosti, zato ni čudno, da se mnogi avtorji posvečajo ravno takšnim inovacijam.

Križnar se v članku Skupne prvine pustovalske kulture na primerih vizualne dokumentacije v začetku močno nanaša na Kureta, ocenjuje njegovo delo ter hkrati ugotavlja, da bi se morali etnologi bolj ukvarjati s pomenom maske v celotnem letnem ciklu in da bi morali govoriti o »pustovalski kulturi«. V drugem delu članka pa se osredotoči na primerjavo treh pustovanj z različnih koncev Slovenije (Haloze, Benečija, Istra).

O pomenu in vlogi plesa mask razpravlja Mirko Ramovš, ki podaja pregled osnovnih plesnih oblik, ob čemer poda tudi primere slovenskih šemskih likov ali šemskih skupin. V naslednji razpravi Bogataj opozori na nujnost nove tipologije sodobnih pustnih šeg in jo tudi predstavi. Glede na razmerja med dediščino in inovacijami pojave razdeli v štiri temeljne skupine.

Drugi sklop sestavlja sedem razprav, katerih skupna značilnost je lokacija pustovanj, ki jih obravnavajo. Odvijajo se namreč na severovzhodu Slovenije. Marija Kozar-Mukič, ki se v članku ukvarja z maskami in maskiranjem v Porabju, obravnava tako maske sredozimskega obdobja kot pustno maskiranje, kar je redkost v celotni monografiji. Opiše glavne like ter nakaže nekaj bistvenih razlik med preteklostjo in sedanostjo, zlasti pa opozori na pomen različnih organizacij pri današnjem maskiranju.

Razprave Maske in šemljenje pod Pohorjem je delo Branka Fuchsa. Za območje so značilni zlasti številni živalski liki, ki jih avtor skuša rekonstruirati za potrebe folklornih skupin. Z živalskimi liki se ukvarja tudi Andrej Brence, ki v razpravi opiše ruse v Halozah in na Ptujskem polju. V svoji drugi razpravi pa se Brence ukvarja z orači iz Zgornjega Gruškovja, ki jih opiše, skozi tekst pa predvsem skuša predstaviti vlogo vodje oračev. Prispevek Brigitte Tetičkovič je nastal v okviru diplomske naloge. V prvem delu avtorica poda opis vlaččenja ploha in oračev, drugi del pa je analiza, kjer piše o razlikah med plohariji in orači, o njihovem pomenu in o različnem razumevanju tradicije v različnih skupinah. O pustovanju na Ptuj in v bližnjih vaseh nas seznanja Božena Kmetec-Friedl. Predstavlja vloge in naloge posameznih institucij in skupin pri organizaciji ter v obliki terenskih zapiskov opiše desetdnevno prireditev leta 1997.

Zadnja razprava drugega sklopa pa je obsežen Gačnikov strokovni tekst z naslovom Dediščina kurenta med tradicijo in inovacijami. Aleš Gačnik kulturo kurenta analizira v historičnem in primerjalnem pristopu, tako z vidika etimologije kot terminologije, podob ter šeg in navad, v zaključku pa poda najpomembnejše spremembe in novosti v njegovi dediščini. V tretjem sklopu - Koroški, je le en članek. Martina Piko-Rustja razpravlja o tradicionalnih in sodobnih pustovanjih na avstrijskem Koroškem. V članku predstavlja tako nosilce šege kot nekatere oblike pustovanj. V razpravi se dotakne tudi položaja interneta in vpliva medijev na »tradicionalne pustne šege«.

S slovenskim zahodom se ukvarjajo Roberto Dapit, Polona Šega, Barbara Zych, Inga Miklavčič-Brezigar ter Jurij Fikfak. Eden redkih, ki se poleg pustnega dotaknejo tudi sredozimskega maskiranja, je Dapitov članek Pustovanje v Režiji. Pustovanje na Goriškem je obravnavano v treh člankih. Polona Šega opiše »pustove« v Drežnici in tamkajšnje pustovanje leta 1998 ter poda ugotovitve o (ne)spreminjanju likov, pustnega dogajanja in o vlogi fantovščine. Velik poudarek na fantovščini je čutiti tudi pri članku o pustovanju v Drežniških Ravneh, Jezercih in Magozdu, katerega avtorica Barbara Zych poudari tudi pomen dogodka za povezovanje treh vasi. Inga Miklavčič-

Brezigar primerja pustovanja na Goriškem v preteklosti in danes po posameznih krajih. V tem članku se še tretjič srečamo z drežniškimi maskami, saj avtorica skuša nakazati razlike in podobnosti med pustovanji v Drežnici in Drežniških Ravneh. S skoromati se ukvarja Fikfak, ki jih obravnava skozi zgodovino, vse od prvih zapisov do danes.

O »pustnem otoku sredi Dolenjske«, mačkarah, piše Helena Ložar-Podlogar. Primerja pustovanje v dveh krajih (Zagorica in Ponikva) ter skuša analizirati posamezne elemente prireditve.

V zadnjem sklopu monografije pa so razprave in gradiva o pustnih dogajanjih v mestih in trgih. Prva teh razprav se nanaša na pustovanja v Mariboru na koncu 19. in v prvi polovici 20. stoletja. Avtorica Maja Godina-Golija je za glavni vir uporabila časopisne članke, prav tako kot tudi večina piscev razprav zadnjega sklopa. Karla Oder je predstavila pustne šege kmečkega in industrijskega prebivalstva v Prevaljah na Koroškem, kjer je organizirano pustovanje mlajšega nastanka in je nekakšna kritika ljubljanskega centralizma. S pustovanjem v Celju v 20. stoletju se ukvarja Vladimir Šlibar, Tanja Tomažič pa predstavi pust v Mozirju in zlasti tamkajšnje »pustnake«, izbrano skupino imenitnih mož, ki so glavni nosilci pustnega dogajanja od četrtka do pepelnice. Stanka Drnovšek je avtorica dveh člankov. V prvem piše o litijskem karnevalu, ki je obiskovalce privabljal 25 let in zamrl leta 1982. Njen drugi članek pa govori o pustovanju v Cerknici, v katerem predstavi predpustni čas, organizacijo in gostovanja ter opiše potek »tradicionalnega karnevala« leta 1996. Z najbolj priljubljenimi družabnimi prireditvami v Ljubljani se v monografiji ukvarja Barbara Šterbenc-Svetina, ki predstavi maškarade v ljubljanskem Grand hotelu Union v prvi polovici 20. stoletja. Opiše tudi najpogostejše maske in jih glede na njihov značaj razdeli na devet skupin. Osnovne značilnosti pusta v Postojni poda Magda Peršič, s kostanjeviško šelmo pa seznanja Irena Rožman. Po opisu dogodkov od pustne srede do pepelnice sledijo strokovne ugotovitve o značilnostih in namenu šelme ter pomen socialnih mrež, ki vplivajo na organizacijo. Ivana Leskovec opiše posamezne like cerkljanske »laufarije« in primerja prireditev danes ter leta 1956, ko je bila po predlogu Nika Kureta obnovljena. Mirjam Gnezda opisuje karneval, ki ga organizira Kulturno pustno društvo Grapa v Idriji, Peter Rustja pa piše o pustu v Trstu in okolici na prelomu stoletij, ki je bil priložnost za poudarjanje etnično-političnih pripadnosti.

V monografiji O pustu, maskah in maskiranju so torej zbrani članki iz, tako časovno kot geografsko, različnih okvirov. Geografsko določilo ni Slovenija kot država, temveč kot kulturni prostor, saj so vanjo vključeni tudi Slovenci zunaj njenih meja. Niti se članki ne ukvarjajo zgolj z danes živimi pustovanji, temveč je opisanih tudi nekaj, ki so že del preteklosti. Tudi vsi ostali elementi posameznih pustovanj se zelo razlikujejo. Če opisana pustovanja skušamo razvrstiti v Bogatajevo tipologijo pustnih šeg in navad, zlahka opazimo, da v knjigi najdemo primere za prav vsako skupino, ali povedano drugače, bralec si lahko prebere tako članke o tradicionalnih, kot tudi o sodobnih oblikah pustovanja, o komercialnih, folklorističnih in družabnih.

S primerjavo obeh del ugotavljam tudi to, da je Kuret v knjigo vključil obsežen uvod, v katerem se ukvarja z zgodovino mask in maskiranja po svetu. Prične z lovci, ki so maske uporabljali kot pripročnjo za dober ulov, in nadaljuje vse do razvoja karnevalov v italijanskih mestih v 18. stoletju, zaključuje pa s sodobnimi

pojavi. V uvodu Kuret piše tudi o tipologiji, nalogah in pomenih mask. Marsikateri bralec bo podoben članek pogrešal v monografiji O pustu, maskah in maskiranju. V njej namreč bralec ne more prebrati zakaj, od kdaj in od kod maske. Bralec je že v predgovoru seznanjen s Kuretovo monografijo, po kateri lahko poseže vsak, ki ga tema bolj zanima, saj delo nima namena ponavljati že zapisanih znanj. Konec koncev gre za dopolnitev Kuretovega dela z novimi spoznanji, ne pa ponovno pisanje starih spoznanj.

Kuretovo delo je bolj obširno tudi kar se tiče časovne opredelitve mask. Poleg pustnih namreč obravnava tudi maske sredozemskega časa. V zbirki razprav in gradiv pa se s temi maskami posredno ukvarja le peščica avtorjev. Razlog je verjetno tudi ta, da se ti šemski liki niso ohranili v takšni meri, kot maškare ob pustu.

Pri bibliografiji o obravnavani tematiki pa se ne moremo ozko usmeriti zgolj na Nika Kureta. Pust in maske so namreč tema, o kateri so raziskovalci vedno pisali. Izšlo je že precej različnih del, tako monografij kot člankov, vsem pa je skupno predvsem to, da se v veliki večini ukvarjajo s »tradicionalnimi oblikami maskiranja«, torej tistimi, ki se v določenem kraju konstantno pojavljajo že daljše obdobje. V obravnavani monografiji kar nekaj avtorjev posebej obravnava dosedanje raziskovalce posameznih pojavov.

Irena Rožman pa je prišla do sklepa, da so raziskovalci in zapisovalci pustnega dogajanja v Kostanjevici na Krki po izidu Kuretove monografije njegovo besedilo »bolj ali manj dobesedno prepisovali«, in so zato vsi ostali viri (npr. časopisne novice) lahko le pomožni. Tudi to kaže na potrebo po ponovni obravnavi posameznih pustovanj. Glavni temelj teh novih raziskav pa naj bo terensko delo (opazovanje z udeležbo), potem pa zgolj oziroma kvečjemu primerjava lastnih ugotovitev s Kuretovimi. Slovenija je majhna, a vendar prevelika za celovito raziskavo tako mnogoterega pojava, kot so pustovanja. Zdi se mi, da so maskiranja ena redkih šeg in navad, ki so se v zadnjem času spet množično razširila, ne v svoji »tradicionalni« obliki, temveč kot vrsta zabave in vsesplošnega norenja. Ni otroka, ki na pustno soboto ne bi nosil maske, v vaseh pa je še kako živo sprehajanje otrok od hiše do hiše. Na drugi strani pa se odrasli v inovativnih maskah množično udeležujejo večernih prireditev, plesov in zabav, na katerih pa se pojavlja tudi nov element: izbiranje najboljših maske.

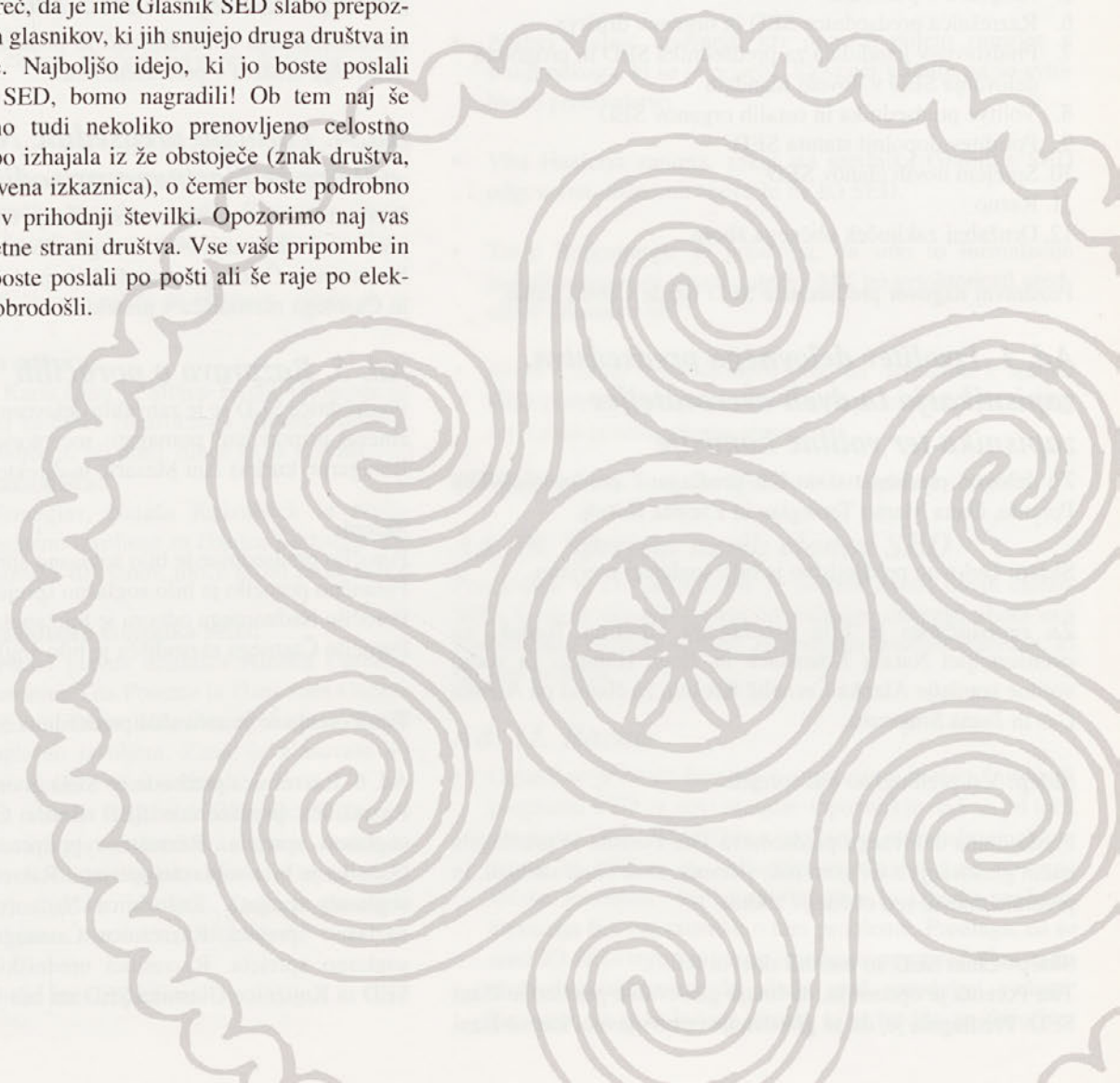
Novo nastala monografija o pustu na Slovenskem je vsekakor izpolnila svoj cilj. Nadgradila je Kuretova spoznanja, kjer se je to dalo, in vključila nove, sodobnejše pojave. Delo je (bo) vsekakor veliko pripomoglo pri nadaljnjih raziskavah. Kljub doseženemu cilju pa Maske slovenskih pokrajin še naprej ostajajo tisti temelj, ki naj ga spozna vsak, ki se ali se bo ukvarjal s pustovanji. Knjiga *O pustu, maskah in maskiranju* pa je nadaljevanje Kuretovega dela in hkrati začetek novih raziskav s področja pustnih prireditev.

Ne smemo pozabiti, da so nove oblike pustnih šeg ali »dediščina za sodobnost« prav tako potrebne pozornosti in da so nujne raziskave sodobnih prireditev, ne le pustnih, temveč prireditev, ki se odvijajo prek celega leta.

Če povem na kratko: zadnji čas je že bil, da se napiše kaj tudi o novejših oblikah pustovanj, kar je tej monografiji odlično uspelo.

SLOVENSKO ETNOLOŠKO DRUŠTVO V LETU 2003

Letošnja pomlad je bila zaznamovana s peštrim društvenim dogajanjem. Vodstvo društva je po več kot uspešnem delovanju ekipe, ki jo je vodila dr. Breda Čebulj Sajko, prevzel dr. Aleš Gačnik, novi sta tudi urednici Glasnika SED. Danes vam zato v branje ponujamo zapisnik o dogajanju na Občnem zboru in program novega predsednika, ki v nekem smislu predstavlja nadaljevanje projektov, zastavljenih in deloma že izpeljanih v prejšnjem obdobju (priprava zbornika s prispevki s treh posvetov o etnološki dediščini Slovencev, živečih v zamejstvu, in zbornika s prispevki s posveta Etnologija in regionalni razvoj, ki je bil v Brežicah jeseni 2002), prinaša pa tudi vrsto novih idej in vizij za prihodnost SED. Na Društvenih straneh boste našli še nekaj poročil o dogajanju v tem letu (Rajže, Mala šola muzeologije v Celju, ki je potekala od 30. 6. do 4. 7.), pa tudi razpis SED za nov naslov našega osrednjega društvenega glasila. Ugotavljamo namreč, da je ime Glasnik SED slabo prepoznavno spričo številnih glasnikov, ki jih snujejo druga društva in različne organizacije. Najboljšo idejo, ki jo boste poslali Izvršilnemu odboru SED, bomo nagradili! Ob tem naj še dodamo, da snujemo tudi nekoliko prenovljeno celotno podobo SED, ki pa bo izhajala iz že obstoječe (znak društva, pisemski papir, društvena izkaznica), o čemer boste podrobno obveščeni morda že v prihodnji številki. Opozorimo naj vas tudi na osvežene spletne strani društva. Vse vaše pripombe in mnenja, ki nam jih boste poslali po pošti ali še raje po elektronski pošti, bodo dobrodošli.

ZAPISNIK REDNEGA OBČNEGA ZBORA SED, DNE 9. 4. 2003

Prisotnih 40 članov in 2 nečlanici (glej seznam prisotnih)

Dnevni red:

1. Izvolitev delovnega predsedstva, zapisnikarja in dveh overovateljev zapisnika ter volilne komisije
2. Poročilo predsednice SED za obdobje marec 2002 - april 2003 s komentarjem
3. Finančno poročilo računovodkinje SED za obdobje marec 2002-april 2003
4. Poročilo predsednic Nadzornega odbora in Častnega razsodišča SED
5. Razprava o poročilih
6. Razrešnica predsednice SED in organov društva
7. Predstavitve kandidata za predsednika SED in programa delovanja SED v novem mandatu
8. Volitve predsednika in ostalih organov SED
9. Potrditev dopolnil statuta SED
10. Sprejem novih članov SED
11. Razno
12. Družabni zaključek občnega zbora.

Pozdravni nagovor predsednice SED Brede Čebulj Sajko.

Ad. 1. Izvolitev delovnega predsedstva, zapisnikarja in dveh overovateljev zapisnika ter volilne komisije

Za delovno predsedstvo so bili predlagani: predsednica Tita Porenta, člana Marko Terseglav in Zvezda Koželj.

Sklep: Delovno predsedstvo je bilo soglasno potrjeno.

Za zapisničarko je bila predlagana Kristina Toplak, za overovateljico Nataša Kokošinek in Tanja Hohnec, za vodjo volilne komisije Alenka Černelič Krošelj, za članici pa Alenka Čas in Jasna Simoneta.

Sklep: Vsi predlogi so bili sprejeti.

Predsednica delovnega predsedstva Tita Porenta je predlagala način glasovanja z dvigom rok, s čemer so se člani strinjali, in prebrala dnevni red občnega zbora.

Sklep: Člani SED so potrdili dnevni red.

Tita Porenta je opozorila, da imajo glasovalno pravico le člani SED. Predlagala je, da se glasovanje opravi javno, kar so člani

soglasno sprejeli.

Sklep: Glasovanje bo javno.

Ad. 2. Poročilo predsednice SED za obdobje marec 2002-april 2003 s komentarjem

Predsednica SED Breda Čebulj Sajko je podala letno poročilo o delovanju društva s komentarji.

Ad. 3. Finančno poročilo računovodkinje SED za obdobje marec 2002-april 2003

Računovodkinja Irma Kmetič je podala finančno poročilo o delovanju društva v preteklem letu.

Ad. 4. Poročilo predsednic Nadzornega odbora in Častnega razsodišča SED

Predsednica Nadzornega odbora Maja Godina Golja je podala poročilo o delovanju Nadzornega odbora v preteklem letu.

Predsednica Častnega razsodišča je podala poročilo o delovanju Častnega razsodišča v preteklem letu.

Ad. 5. Razprava o poročilih

Predsednica SED se je zahvalila delavcem SEM, ki so bili SED zmeraj pripravljene pomagati: receptorjem, hišniku Ludviku Benigarju, kurirki Ani Mesarič in direktorici Inji Smrdel.

Sklepi:

Poročilo predsednice je bilo soglasno sprejeto.

Finančno poročilo je bilo soglasno sprejeto.

Poročilo Nadzornega odbora je bilo soglasno sprejeto.

Poročilo Častnega razsodišča je bilo soglasno sprejeto.

Tita Porenta se je zahvalila predsednici SED.

Ad. 6. Razrešnica predsednice SED in organov društva
Razrešnica predsednice SED Brede Čebulj Sajko je bila soglasno sprejeta. Razrešnica podpredsednika SED Aleša Gačnika je bila soglasno sprejeta. Razrešnica IO SED je bila soglasno sprejeta. Razrešnica Nadzornega odbora je bila soglasno sprejeta. Razrešnica Častnega razsodišča je bila soglasno sprejeta. Razrešnici uredniških odborov Glasnika SED in Knjižnice Glasnika SED sta bili soglasno sprejeti.

Aleš Gačnik se je v imenu vseh članov SED s šopkom rož in simboličnim darilom zahvalil Bredi Čebulj Sajko za uspešno vodenje SED v preteklih dveh letih.

Ad. 7. Predstavitev kandidata za predsednika SED in programa delovanja SED v novem mandatu

Predstavil se je kandidat za predsednika SED Aleš Gačnik in podal svoj program delovanja SED za novi mandat. (glej prilogo 5)

Ad. 8. Volitve predsednika in ostalih organov SED

Volitve za mandat 2003-2005. Prisotnih je bilo 40 članov z volilno pravico.

- Volitve predsednika SED:

kandidat za predsednika Aleš Gačnik je bil soglasno izvoljen za novega predsednika SED.

Zanj je glasovalo 39 članov, nihče ni bil proti, vzdržal se je le kandidat za predsednika Aleš Gačnik.

- Volitve podpredsednice SED:

kandidatka za podpredsednico SED Bojana Rogelj Škafar je bila soglasno izvoljena.

Zanjo je glasovalo 39 članov, nihče ni bil proti, vzdržala se je le kandidatka sama.

- Volitve IO SED:

volilo se je v paketu, in sicer so bili Andrej Malnič, Breda Čebulj Sajko, Alenka Černelič Krošelj, Mojca Račič, Jerneja Ferlež, Katalin Hirnők Munda, Adela Ramovš, Tanja Roženbergar Šega in Zvezda Koželj soglasno izvoljeni za člane IO SED.

Zanje je glasovalo 40 članov, nihče ni bil proti, nihče se ni vzdržal.

- Volitve nadzornega odbora:

Ralf Čeplak Mencin, Karla Odar in Mojca Tercelj Otorepec so bili soglasno izvoljeni za člane Nadzornega odbora. Zanje je glasovalo 40 članov, nihče ni bil proti, nihče se ni vzdržal.

- Volitve Častnega razsodišča:

Damjana Pediček Terseglav, Nataša Kokošinek in Nadja Valentinčič so bile soglasno izvoljene za članice Častnega razsodišča. Zanje je glasovalo 40 članov, nihče ni bil proti, nihče se ni vzdržal.

- Volitve uredniškega odbora Glasnika SED:

uredniški odbor v sestavi glavna urednica Alenka Černelič Krošelj, odgovorna urednica Tita Porenta in člani Aleš Gačnik (po funkciji predsednika), Tanja Roženbergar Šega in Irena Destovnik so bili soglasno izvoljeni. Zanje je glasovalo 40 članov, nihče ni bil proti, nihče se ni vzdržal.

- Volitve uredniškega odbora Knjižnice Glasnika SED:

uredniški odbor v sestavi glavna urednica Jerneja Ferlež in člani Mateja Habinc, Kristina Toplak, Marko Terseglav in Suzana Vešligaj so bili soglasno izvoljeni. Zanje je glasovalo 38 članov, nihče ni bil proti, dva sta se vzdržala.

Volitve so bile opravljene brez zapletov.

Ad. 9. Potrditev dopolnil statuta SED

Zvezda Koželj Delak je predstavila glavne dopolnitve statuta SED in poročala o delovanju komisije za dopolnitev statuta.

Pripombe na statut:

- Andrej Malnič je imel pripombo na formulacijo enega od odstavkov 8. člena statuta SED, ki govori o delovnih skupinah. Moti ga imenovanje delovne skupine za zamejce in izseljence. Meni, da je izraz zamejci neprimeren, saj ga Slovenci v Italiji obravnavajo kot žaljivega. Predlaga, da se to formulacijo spremeni.
- Ingrid Slavec Gradišnik predlaga zamenjavo poimenovanja s »Slovenci izven meja RS in po svetu«.

Sklep: Predlog je sprejet, zgoraj omenjeni stavek se spremeni v delovno skupino za sodelovanje s Slovenci izven meja RS in po svetu.

- Marko Terseglav sprejema pripombo, vendar meni, da je izraz zamejstvo in zamejci uveljavljen termin in da je njem nevtralna forma. Vendar je mnenja, da lahko spremenimo formulacijo na željo Slovencev v Italiji, ki menijo, da je izraz neprimeren.
- Andrej Malnič ugovarja, ker pomeni pojem zamejec v Italiji nekoga, ki se je priselil, Slovenci v Italiji pa so avtohtono prebivalstvo.
- Vita Hazlerja zanima, zakaj sta urednika Glasnika SED odgovorna občnemu zboru in ne IO SED.
- Tanja Roženbergar je pojasnila, da smo to formulacijo morali spremeniti zaradi zahteve MK po avtohtonosti urednikov Glasnika SED.
- Breda Čebulj Sajko je opomnila, da dopolnila k statutu SED podpiše novi predsednik, nato pa moramo dati statut v pregled pravniku in ga registrirati.

Sklep: Dopolnila k statutu SED so bila soglasno sprejeta.

Ad. 10. Sprejem novih članov SED

Predsednik SED Aleš Gačnik je prebral imena novih članov SED, ki so se včlanili v času od zadnjega občnega zboru in s simboličnim darilom čestital za sprejetje novima članoma, ki sta bila prisotna.

Ad. 11. Razno

- Oglasil se je Janez Bogataj z opozorilom in dopolnitvijo k programu SED za novi mandat. Opozoril je na eno od točk programa. Novi IO SED ima pred seboj pomembno nalogo: moral bi lobirati za vključitev etnologije med obvezne šolske predmete, saj je ta trenutno le izbirni predmet. Opozarja IO, naj razmisli o tem problemu. Predlaga, da se novi IO SED tega loti resno in odgovorno, predvsem zaradi hude konkurence, ki vlada med sorodnimi vedami. Priznava, da so določene izjeme, ki se trudijo za vključitev

etnologije v šole. Meni, da je povezovanje stroke z aktualnim dogajanjem zelo pozitivno. Pohvalil je Dan etnologije in napore študentov pri njegovi realizaciji. Opozoril je, da je treba misliti tudi na promocijo etnologije in društva ter na pridobitev novih članov med študenti. Pri celostni grafični podobi opozarja, da je treba predvsem pri članskih izkaznicah poudariti pomen znaka in razpoznavnosti. Treba se je zavedati, da je etnologija pridobila na popularnosti, vendar so ovire tudi v sorodnih vedah, ne samo znotraj same stroke.

- Tita Porenta je opozorila na problem pošiljanja gradiva po pošti in s tem povezanimi stroški. Predlaga, naj se gradivo pošilja po elektronski pošti vsem, ki bi to želeli. Tistim, ki e-pošte nimajo, pa po normalni pošti.
- Breda Čebulj Sajko je povedala, da je IO v njenem mandatu o tem že večkrat razmišljal, vendar pa je pri odločanju o pošiljanju gradiva treba upoštevati, da so v društvo včlanjeni tudi številni starejši člani. Predlaga, da se člani o novi možnosti pošiljanja gradiva obvesti, odločijo pa naj se sami.
- Tita Porenta predlaga, da o tem odloča novi IO.

Sklep: Predlog je bil sprejet.

Ad. 12. Družabni zaključek občnega zбора.

V Ljubljani, 9. 4. 2003

Zapisała: Kristina Toplak

Predsednica delovnega predsedstva: Tita Porenta

Overovateljci: Nataša Kokošinek, Tanja Hohnc

Delovno predsedstvo Kristina Toplak, Zvezda Delak Koželj, dr. Marko Terseglyav in Tita Porenta. Govori dr. Breda Čebulj Sajko. Foto: Alenka Čas.

Predsednica SED v mandatu 2001-03 dr. Breda Čebulj Sajko. Foto: Alenka Čas.

Novi predsednik SED dr. Aleš Gačnik med predstavitvijo programa. Foto: Alenka Čas.

PROGRAMSKE USMERITVE ZA OPRAVLJANJE FUNKCIJE PREDSEDNIKA V MANDATNEM OBDOBJU 2003-2005

1. UVOD

Če bom izvoljen za predsednika SED, bom svoje odločitve sprejemal v skladu s statutom SED in v konsenzu z izvoljenimi člani izvršnega odbora SED. Prizadeval si bom, da bo SED delovalo kot povezovalni in ne kot izključevalni dejavnik vseh članov društva.

2. VIZIJA

Slovensko etnološko društvo je kot prepoznavna in uveljavljena blagovna znamka, kot pomemben strateški usmerjevalec in generator razvoja novih metodoloških in programskih usmeritev na področju etnologije usmerjeno v družbeno afirmacijo in popularizacijo dela etnologov doma in v tujini.

3. GLOBALNA STRATEGIJA

- Usmeritev v uravnotežen policentrični razvoj etnologije oz. v skrb za skladnejšo regionalizacijo etnologije in »etnoloških« institucij tako v Sloveniji kot zamejstvu.
- Ohranjanje in odpiranje novih raziskovalnih in razvojnih področij v etnologiji, ki so pomembna tako z vidika zagotavljanja kontinuitete dela v t. i. etnoloških institucijah kot z vidika vizije in strategije njenega nadaljnjega razvoja.
- Vsebinska in programska revitalizacija »tradicionalnih« etnoloških programskih usmeritev.
- Uravnoteženo preusmerjanje etnologije iz temeljnega v aplikativno raziskovanje.
- Prenos znanj iz univerz in inštitutov v različna družbena, kulturna in gospodarska okolja.
- Poudarjeno vključevanje etnologije v načrtovanje in vodenje razvoja.
- Skrb za popularizacijo SED, etnologije, etnologinj in etnologov.
- Podpora takšnim raziskovalno-razvojnimi projektom, ki zbuja dodatna povpraševanja po etnološkem znanju, delu etnologov in etnoloških institucij.
- Prevzemanje (so)odgovornosti za varovanje in razvoj kulturne dediščine ter dvig kakovosti življenja v sodobni slovenski družbi.

4. STRATEŠKA RAZVOJNA PODROČJA

- Regionalna etnologija.

- Aplikativna etnologija.
- Etnologija razvoja.
- Turizem, kulturna dediščina in preživljanje prostega časa.
- Projekti čezmejnega in medregionalnega sodelovanja.
- EU partnerstva in projekti.
- »Ponovno« odkrivanje »klasikov« v slovenskih etnologiji.
- Vzpostavljanje partnerstev z društvi doma in v tujini.
- Skrb za društveno in družabno življenje članov SED.

5. NOSILNI PROJEKTI V OBDOBJU 2003-2005

Publikacije:

- Etnologija in regionalni razvoj ter njeno komuniciranje v različnih slovenskih regijah
- Zbornik s posvetov o etnoloških zbirkah med zamejci (Italija, Madžarska, Avstrija)
- GSED, Knjižica GSED

Izobraževanje in raziskovalni tabori:

- Mala šola muzeologije
- Študentski raziskovalni tabor Skorba

Rajže

- po Sloveniji in tujini

Dan etnologije

- razvoj modela ne le v Ljubljani, ampak tudi drugod na Slovenskem

Promocija:

- svečanosti ob podelitvi Murkovih priznanj in nagrad Simpoziji, kongresi
- na temo regionalizma oz. strateškega partnerstva med turizmom in kulturno dediščino (2004)

Celostna grafična podoba društva

- članske izkaznice

6. EPILOG

Realizacija programa je v prvi vrsti odvisna od stopnje ambicioznosti vseh članov izvršnega odbora, članov različnih strokovnih skupin, kot tudi od moralne in strokovne podpore večine članov SED.

*v.d. direktorja Znanstvenoraziskovalnega središča Bistra Ptuj in honorarni predavatelj predmeta muzeologija na Oddelku za zgodovino Pedagoške fakultete Univerze v Mariboru

RAJŽA V BELO KRAJINO 23. MAJ 2003

Belokranjski muzej v Metliki je aprila 2002 po treh letih, odkar je bil zaprt zaradi prenove gradu in zbirk, ponovno odprl svoja vrata za obiskovalce. Zato je bil glavni cilj tokratne rajže obisk muzeja in srečanje s kolegi, ki so sodelovali pri prenovi stavbe in pri novi postavitvi stalne razstave

Na poti do Metlike smo se najprej ustavili v Črnomlju, kjer nas je pričakala domačinka Anita Matkovič, in kjer smo si v starem mestnem jedru ogledali prenovljeni Špeličevo in Maleričevo hišo, ki sta danes namenjeni galerijski dejavnosti in prodaji izdelkov belokranjskih rokodelcev. Maleričeva hiša je bila razglašena za kulturni spomenik, lani pa je projekt prenove dobil tretjo nagrado za ohranjanje naravne in kulturne dediščine družbe Ford. V obeh hišah smo pogrešali nekoliko več povezav z nekdanjim izgledom hiš, predvsem pa z nekdanjim življenjem v njiju. Tudi pri izboru spominkov smo pogrešali nekoliko več raznovrstnosti in domišljije.

Z veliko mero zagnanosti in domišljije so se turistične dejavnosti lotili prebivalci Velikega Nerajca na čelu z Vero Vardjan. Zato smo se prepustili njihovem turističnemu ritualu in s polnimi usti slastne ajdove potice poslušali pripoved o nekdanjem življenju na vasi.

Po sprehodu skozi vas smo obisk zaključili v prodajni galeriji Vere Vardjan, ki je znana tudi kot izdelovalka gudač. Žal pa si nismo ogledali naravnih znamenitosti Krajinskega parka Lahinja, čemur je botrovala stiska s časom in lokalna razdelitev "turističnih fevdov".

Z obiskom naslednje vasi smo se preselili na območje, kjer v Beli krajini živi pravoslavno prebivalstvo. V Žuničih so s pomočjo novomeškega Zavoda za varstvo kulturne dediščine uspeli obnoviti in zaščititi enega zadnjih primerkov za to območje nekoč tipičnega kmečkega doma - dvora. Šokčev dvor je danes namenjen turistični dejavnosti, podobno kot v Črnomlju pa smo tudi tu pogrešali večjo izkoriščenost objekta. Tudi glede arhitekturne prenove je padlo nekaj vprašanj oziroma pripomb. Sicer pa je v Šokčevem dvoru informacijski center Krajinskega parka Kolpa.

V Miličih smo si ogledali pravoslavno cerkev sv. Petra in Pavla, ki stoji na razglednem griču nad vasjo. O akustiki zgradbe smo se lahko prepričali med razlago dr. Marka Terseglava, izvrstnega poznavalca Bele krajine, še zlasti pa uskoške pesemske dediščine v Beli krajini. Zato nas je tudi med vožnjo z avtobusom seznanjal predvsem z etnološkimi in literarnozgodovinskimi značilnostmi

Bele krajine.

V Drašičih nas je pričakala kolegica Andreja Brancelj Bednaršek, tokrat v vlogi direktorice Belokranjskega muzeja in hkrati poznavalke belokranjskega vinogradništva. V soseski zidanci smo, med razlago kletarja soseske Antona Kostelca o zgodovini te institucije in o njenem ponovnem oživljanju tudi v drugih krajih, okušali sosesko vino, h kateremu so se lepo podale belokranjske pogače.

Po prijetnem okrepcilu smo se odpravili proti Metliki, kjer v tamkajšnjem gradu že od leta 1951 domuje Belokranjski muzej. Podobno kot v nekaterih drugih slovenskih muzejih v zadnjih letih so tudi v metliškem muzeju temeljito sanirali in prenovili stavbo, hkrati pa pripravili tudi novo postavitev stalne razstave. Žal pa razstava ni prenovljena v celoti, saj na novo postavitev čakata še arheološka in del kulturnozgodovinske zbirke. Celotna razstava prikazuje življenje v Beli krajini od prazgodovine do sredine 20. stoletja, zato se zdi z vidika obiskovalca povsem pravilna odločitev, da v novi podobi predstavijo najprej bližnja zgodovinska obdobja. Seveda smo si z največjim zanimanjem ogledali etnološki del razstave, ki prikazuje način življenja v 19. in v prvi polovici 20. stoletja v obeh obrtnih in trgovskih središčih, v Metliki in Črnomlju, in v njenem agrarnem zaledju. Kustosinja postavitve je Andreja Brancelj Bednaršek, oblikovalec pa Marjan Loboda. Direktorica nas je popeljala tudi skozi nove večnamenske podstrešne prostore, ki so jih pridobili s prenovo strehe, in ki med našim obiskom za obiskovalce še niso bili odprti. Najnovejša pridobitev muzeja pa je muzejska trgovina, ki so jo odprli nekaj dni pred našim obiskom.

Rajžo smo zaključili na grajskem dvorišču ob belokranjskih dobrotah, ki so ji pripravile članice Društva kmečkih žena Metlika.

RAJŽA V GRADEC, 3. OKTOBER 2003

Povod za pripravo rajže Gradec 2003 je bila letošnja štajerska deželna razstava Mit konja v gradu Piber pri Köflachu. Poleg te razstave smo si želeli ogledati tudi prenovljeno stalno razstavo v Etnografskem muzeju v Gradcu.

Med kolegi, ki so se nam pridružili v Mariboru, sta bila tudi predsednik SED Aleš Gačnik in novinar Večera Vili Vuk, dober poznavalec avstrijskih deželnih razstav, ki nam je že v avtobusu na poti proti Pibru predstavil zgodovino njihovega nastanka. Spregovoril pa je tudi o žal nerealizirani razstavi Equus, ki jo je kot direktor Pokrajinskega muzeja Maribor pripravljaj skupaj s svojimi sodelavci že leta 1992. Razstava z zelo podobnim konceptom, kot je letošnja v Pibru, je bila tedaj za naš prostor očitno preveč sodobna. Upamo, da bo imel večinski financer slovenske muzejske dejavnosti več posluha za sodelovanje pri naslednji deželni razstavi, pri pripravi katere bodo prvič aktivno sodelovale tudi sosednje države. Razstava bo tematsko vezana na arheološko dediščino znotraj rimskega imperija, za koordinatorja s slovenske strani pa je bil izbran Vili Vuk.

Njegova poznanstva na avstrijski strani so bila zelo dobrodošla tudi pri pripravi naše rajže, saj nas je v gradu Piber pričakala gospa Ileana Schwarzkogler, vodja oddelka za kulturo pri štajerski deželni vladi. Po prijaznem sprejemu nas je prepustila vodstvu profesionalnega vodiča, ki nas je na srečo dovolj hitro popeljal po gradu, saj se razstava razteza v več kot petindvajset dvoran. Približno toliko je tudi tematskih sklopov, ki obiskovalca seznanjajo z mitološkimi podobami konja, s konjem v obdobju vitezov in v vojnah, v cesarsko kraljevi konjenici, ljudskem verovanju, z razvojem konja, s konjem kot človekovim pomočnikom, s konjerejo na Štajerskem, z jahalnimi športom nekoč in danes, s poklici v zvezi s konjem, z lipicanci in drugi vrstami konj, s špansko jahalno šolo in podobnim. Razstava sledi sodobnim zahtevam po multimedijiski in interaktivni postavitvi, tudi oblikovanje razstave je domiselno in ne preveč izstopajoče, strokovne in znanstvene informacije pa so podane na nevsiljiv in neobremenjujoč način. Dramaturški lok je popestren z vmesnimi "zabavnimi postajami", ki so namenjene tako otrokom po starosti kot po duši. Ob koncu čaka obiskovalca še sprehod skozi dvorano z umetniškimi deli na temo konja, in ko že misli, da zapušča razstavo, se znajde v notranjosti kot grad velikega trojanskega konja. Skozi njegov, od obiskovalcev popisan in porisan trup, pride v sosednje gospodarsko poslopje, ki je posvečeno didaktičnemu delu razstave. Tu so poleg razstavljenih otroških igrac na temo konja tudi razni didaktično-zabavni pripomočki, kot na primer naprava za merjenje konjskih moči, konju podobna naprava za preizkus jahalnih spretnosti in podobno. Za 15 je mogoče kupiti tudi obsežen razstavni katalog. Posebna trgovina, boga-

to založena z izdelki na temo konja, pa je v posebnem paviljonu ob vzhodni strani gradu.

V času avstro-ogrske monarhije je bila v Pibru ena od številnih kobilarn, današnji sloves pa so ji prinesli šele lipicanci. Ob koncu prve svetovne vojne so tja namreč preselili celotno čredo konj iz slovenske Lipice. Vendar pa je zgodovinski spomin na to do danes že skoraj povsem zbledel, kar je bilo opazno tudi na sami razstavi. Ker se nam je mogoče zdelo, da o lipicancih že vse vemo, ali pa, ker so nas zbadli podnapisi na razstavi, kjer je bila naša Lipica enkrat Lipica na Krasu, drugič pa Lipica pri Trstu, se za obisk kobilarne nismo odločili.

Namesto kobilarne smo si v sosednjem Bärnbachu raje ogledali znamenito cerkvico sv. Barbare, ki privablja trume obiskovalcev zaradi nenavadne Hundertwasserjeve preobleke. Arhitekt je z uporabo tradicionalnih obrtnih tehnik na sodoben in povsem samosvoj način dal zgradbi prepoznaven avtorski pečat, skozi izdelke iz stekla pa lahko obiskovalec zasluti tudi bogato steklarsko tradicijo kraja. S tem ogledom smo zaključili obisk deželne razstave, čeprav bi se z veseljem udeležili še katere od več ko osemdesetih prireditev, ki so od 1. aprila do 26. oktobra potekale v okviru tega tridelnega projekta na celotnem območju zahodne Štajerske.

Mudilo se nam je v Gradcu, kjer nas je v Etnografskem muzeju, ki spada pod okrilje deželnega muzeja Joanneum, pričakovala direktorica gospa Roswitha Orac - Stipperger. Sprejem je bil bolj hladen, podobno kot na prvi pogled hladno deluje tudi nova postavitve stalne razstave, ki so jo odprli maja letos. Leta 2011 bo Joanneum praznoval 200-letnico obstoja in do takrat nameravajo nadeti novo podobo vsem zbirkam, ki so razstavljene po Gradcu in po bližnjih gradovih na podeželju. Etnografski muzej je vzorčni primer tovrstne prenove, čeprav so ga ponovno odprli šele po osemnajstih letih. Poleg nove postavitve razstave je muzej doživel tudi temeljito prenovo stavbe, saj domuje za zidovi nekdanjega kapucinskega samostana. Etnografski muzej se ponaša z najstarejšimi etnološkimi zbirkami v okviru Joanneuma, čeprav so tudi druge vredne pozornosti. Najpomembnejše se nahajajo v gradovih Trautenfels in Steinz. V prvem je že nadvojvoda Janez ustanovil neke vrste pokrajinski muzej, ki še danes prikazuje naravne in kulturne znamenitosti območja, med katere sodi tudi vsakdanji način življenja kmečkega prebivalstva v predindustrijskem času. V drugem pa je ustanovil kmetijsko šolo, zato je danes tam na ogled obsežna zbirka kmetijskega orodja.

Etnografski muzej v Gradcu je nastajal od leta 1913 dalje, ko je Viktor Geramb v okviru Joanneuma izdvojil etnološke zbirke

in jih v tridesetih letih preselil v današnjo zgradbo. Njegov koncept so nadaljevali in dopolnjevali Hanns Koren, Leopold Kretzenbacher, Sepp Walter, Maria Kundergraber in Dieter Weiss.

Današnja muzejska postavitve izhaja iz osnovne človekove potrebe po zaščiti telesa, duha in duše in je razdeljena na tri tematske sklope. Uvodni del razstave na kratko spregovori še o etnologiji v muzeju. V istem prostoru lahko obiskovalci svoje vtise o razstavi zapišejo kar na steno, ki je namenjena zabavi po načelu *Kjer osel leži, tam dlako pusti*. Prostor za grafite je očitno zadnji hit avstrijskih muzejev.

Prvi tematski sklop razstave je posvečen stavbarstvu in bivalni kulturi, drugi oblačilni kulturi, tretji pa šegam in verovanju večinskega prebivalstva na avstrijskem Štajerskem v 19. in v prvi polovici 20. stoletja. V prvem sklopu je za obiskovalce največja atrakcija rekonstrukcija notranjosti zahodnoštajerske dimnice, ki jo je Viktor Geramb že leta 1914 prenesel v muzej. Zanimiva je tudi delna rekonstrukcija kmečke hiše s pečjo in klopmi, pred katerimi so ekrani, na katerih se obiskovalec lahko seznanj z današnjimi interpretacijami tega prostora, na primer v reklamnih sporočilih, dramskih uprizoritvah, televizijskih nadaljevanjih in podobno.

V drugem tematskem sklopu je predstavljena obleka kot noša. Zato se ta del razstave začne s številnimi slikovnimi interpretacijami štajerske noše, ki so nastale kot posledica vsesplošnega zanimanja za način življenja kmečkega prebivalstva v 19. stoletju, v središču katerega je bila prav noša. Sledi nekaj posameznih oblačilnih kosov, ki obiskovalca pripeljejo do vrhunca tega dela razstave. To je popolna rekonstrukcija postavitve noš, ki jo je leta 1838 za muzej pripravil Viktor Geramb. Noše so z originalnimi podnapisi razstavljene na originalnih lutkah rezbarjev Alexandra Silvierija in Hansa Mauracherja. Prikazujejo razvoj oblačilne kulture od halštata do prve polovice 20. stoletja. Tematski sklop se zaključi s predstavitvijo sodobnih interpretacij štajerske noše. V ta namen je bil posnet tudi video film *Nedelja na deželi*, ki prikazuje oblačilno kulturo v dvanajstih štajerskih krajih poleti 2002.

Zadnji tematski sklop je po številu predmetov najboljšejeji. Poleg mask so razstavljeni večinoma drobni predmeti, ki govori o tesni prepletenosti verovanja s šegami. Izhodišče tega dela razstave je obča in večna človekova potreba po duhovni zaščiti, pomoči, varnosti in trdnosti. Zato tudi tu obiskovalec lahko naleti na znane reči iz sodobnosti, predvsem pri letnih šegah, vraževerju in zdravilstvu.

Oblikovno je vsak tematski sklop označen z drugo barvo, za postavitve so značilne čiste linije ter uporaba stekla in kovine s svetlobnimi poudarki. Na sami razstavi je tudi zelo malo besedil. Na začetku vsakega tematskega sklopa je le uvod, predmeti sami pa so večinoma brez podnapisov. Zato je za individualne obiskovalce, ki si razstavo ogledajo brez vodstva, za vsak tematski sklop na voljo brošura s seznamom in opisom predmetov. Tak način postavitve omogoča, da razstavljeni predmeti zaživijo v vsej svoji barvitosti in (iz)povednosti. Razstava je tudi vsebinsko zelo skrbno pripravljena, vendar

večina obiskovalcev tega verjetno ne opazi, saj je za tak vpogled potrebno nekoliko več poglobljenosti in etnološkega predznanja.

Gradec smo obiskali v času, ko so se v njem odvijale številne prireditve v okviru največjega kulturnega projekta Avstrije vseh časov *Gradec 2003 - kulturna prestolnica Evrope*. Od pomladi do konca leta se bo v Gradcu in okolici zvrstilo več kot 6.000 prireditev in preko 100 projektov. Delček tega smo lahko doživeli posamično ali v manjših skupinah po uradnem delu rajže. Predsednika SED so se očitno najbolj dotaknile ozrcaljene podobe mesta. Preizkusili smo tudi učinke otoka na Muri, ki so ga načrtovalci označili kot prostor za druženje in srečevanje. Prostor res deluje, saj se nas je več skupin srečalo prav sredi Mure. Najbolj nejeverni so se podali na grajski hrib, da se prepričajo, če je črna senca znamenitega grajskega stolpa z uro prava ali le navidezna. Tisti, ki so ostali spodaj, so se sprehajali po ulicah starega mestnega jedra, ki ga je UNESCO razglasil za svetovno kulturno dediščino. Spet drugi, bolj futuristično usmerjeni, so si ogledali najnovejšo arhitekturno pridobitev Gradca, slovito Kunsthaus. Nekaj časa pa je ostalo tudi za uživanje v mestni kulinarici ali trgovski ponudbi.

Na razstavo opozarjajo številni kažipoti v bližnji in daljni okolici gradu Piber

Vili Vuk z gospo dr. Ileano Schwarzkogler.

Koliko konjskih moči se skriva pod pokrovom

Samorog in kentaver sprejemata obiskovalce s pročelja gradu Piber

Sv. Barbara.

V atriju pa jih pričakajo pegaz, kovinski odlitek konja in skulptura konja iz podkev.

Prenovljena zgradba Etnografskega muzeja na Paulustorgasse 11-13a.

Na razstavi je treba gledati gor, dol, levo, desno ...

Uvodni del razstave v Etnografskem muzeju v Gradcu.

Kavboja Vili in Ali

Simpatična študentka angleščine in ruščine...

... med vodstvom po Gerambovi »dvorani noš«

Ozrcaljene podobe slovenskih etnologinj.

Dva predsednika SED...

Neozrcaljene podobe slovenskih etnologinj in etnologov v Gradcu.

...potrebujeta dve tajnici SED.

Stara graška znamenitost s svojo novo senco.

Tudi članstvo SED se je podvojilo.

Nova graška znamenitost: Kunsthaus ali ...?

Ozrcaljena štajerska naveza.

Po naporni rajži se prileže počitek.

MALA ŠOLA MUZEOLOGIJE 2003

CELJE - 30. 6.-4. 7. 2003

PTUJ - 2. 7. 2003

Poročilo

Malo šolo muzeologije - v letošnjem letu smo si izbrali temo Razstava kot muzeološki medij - smo v celoti izvedli po začrtanem programu. Od ponedeljka (30. 6.) do petka (4. 7.) so se nizala predavanja, predstavitve, ekskurzije, projekcije, ogledi muzejev in razstav ter samostojno raziskovalno delo. Slušatelji - študenti ljubljanske in mariborske univerze ter diplomantki etnologije so prisluhnile predavanjem dr. Aleša Gačnika (Meje muzeologije; Fenomen deželnih razstav), dr. Marjete Mikuž (Funkcije razstave), Elizabete Petruše Štrukelj (Zbirke znamenitih osebnosti), mag. Dušana Krambergerja (Med zapovedanim in prepovedanim na razstavi), mag. Irene Keršič (Zgodbnost razstav), Tanje Roženbergar Šega (Vezi med ljubitelji in stroko), Vilija Vuka (Deželne razstave) in dr. Tomislava Šole. Predavanja so popestrili ogledi različnih muzejev in zbirk - Muzeja novejšje zgodovine Celje, Pokrajinskega muzeja Celje, Pokrajinskega muzeja Ptuj, Galerije Keleia, Muzeja gozdarstva in lesarstva Nazarje in Flosarske zbirke na Ljubnem. Ob raziskovalnem delu so se udeleženci, razdeljene v tri tematsko ločene in zaokrožene skupine, seznanile z različnimi problemi in izzivi na terenu (Schwentnerjeva hiša na Vranskem - preplet konservatorskih in muzeoloških izhodišč - mentor mag. Dušan Kramberger; Zdravilišče Rogaška Slatina - revitalizacija - mentor dr. Aleš Gačnik; Lokalne zbirke Zgornje Savinjske doline - poti od pobude s terena do njene uresničitve - mentorica Tanja Roženbergar Šega) ter ob zaključku podale tudi predloge projektov in celostnih rešitev.

Vsi udeleženci MŠM so ob pričetku prejeli urejeno gradivo s povzetki vseh predavanj, predstavitvijo predavateljev in predavateljic, z natančnim urnikom ter dopolnilnim gradivom (torbice, majice, katalogi), ob zaključku pa uradna potrdila o opravljenem izobraževalnem programu.

MŠM je bila dobro medijsko pokrita (Delo, Večer, Štajerski val), moralno pa so jo podprle tudi lokalne strukture (sprejem pri županu Občine Ptuj dr. Štefanu Čelanu, obisk župana Mestne občine Celje Bojana Šrota, sprejem pri županji Občine Ljubno Anki Rakun). Aktualnost, smiselnost in nujnost MŠM pa potrjuje tudi dejstvo, da nas je ob zaključku šole obiskala tudi ministrica za kulturo RS, ga. Andreja Rihter.

Tanja Roženbergar Šega in dr. Aleš Gačnik, gonilni sili »male« šole muzeologije.

Adriana Zupan, direktorica Regijskega višje in visokošolskega središča iz Celja, soorganizatorja male šole muzeologije.

Uvodno predavanje o mejah muzeologije doc. dr. Aleša Gačnika.

Novo »pečena« doktorica Marjeta Mikuž je predavala o razstavah kot funkciji muzejev.

Predavalnica, kjer smo razglabljali o razstavah kot muzeološkem mediju.

Dom sv. Jožefa v Celju nam je nudil odlične pogoje za izvedbo male šole muzeologije.

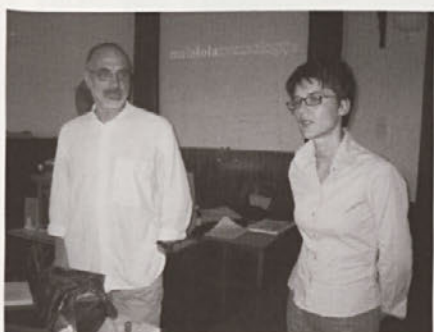
Muzeologija gre tudi skozi želodec.

Družabni večer, obarvan z dokumentarnimi filmi o celjskih obrtneh v produkciji Muzeja novejše zgodovine.

»Mali šolarji« pred ptujskim magistratom.

Mag. Dušan Kramberger je predaval o »zakulisju« pripravljanja muzejskih razstav.

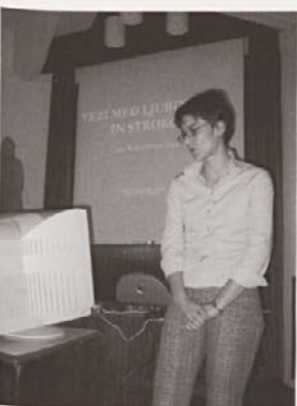
Del male šole muzeologije je potekal tudi na Ptuj, kjer nas je sprejel tudi župan dr. Štefan Čelan.

Mag. Irena Keršič je predstavila svoje bogate izkušnje pri postavljanju muzejskih razstav, s posebnim poudarkom na pomenu muzejskih zgodb.

Vili Vuk in doc. dr. Aleš Gačnik sta predavala o fenomenu avstrijskih deželnih razstav, o muzeološki kritiki in kritiki muzejskih razstav.

O nujnem povezovanju muzejev z zasebnimi zbiralci je govorila Tanja Roženbergar Šega.

Skupinska fotografija »šolarjev« v prostorih ZRS Bistra Ptuj.

Udeleženci in organizatorji male šole muzeologije pred starim magistratom na Ptuju, kjer so danes prostori ZRS Bistra Ptuj.

Na Dominkovi domačiji v Gorišnici smo se pogovarjali o zgodovini in fenomenu muzejev na prostem.

Oddih na ptujskem obrežju.

Je čas za muzeologijo in je čas za odlična vina Puklavec iz Slovenskih goric.

O problematiki delovanja umetniških galerij je spregovorila kustodinja Stanka Gačnik iz Miheličeve galerije Pokrajinskega muzeja Ptuj.

Kako muzeologizirati sončni zahod?

Profesor Aleš Arih, direktor Pokrajinskega muzeja Ptuj je udeležence male šole muzeologije seznanil z ambicioznimi projekti ob 110. letnici muzeja.

Od sonca obsijana »šolarka« Adela Ramovš, tajnica SED.

Degustirati in primerjati moramo tako vino kot muzeje.

Predavanje prof. dr. Tomislava Šole o vsebinah in smislu pripravljanja razstav o dediščini.

Terensko raziskovalno delo ene izmed skupine je potekalo tudi v hotelih Rogaške Slatine, pod mentorstvom mag. Dušana Mlacoviča in dr. Aleša Gačnika.

Zaključne predstavitve rezultatov male šole muzeologije sta se udeležila tudi celjski župan Bojan Šrot in gospa Andreja Rihtar, ministrica za kulturo RS.

Prizor iz znanega filma oz. iz terenskega raziskovanja dediščine v Rogaški Slatini.

Zaključne predstavitve mladih muzeologinj in mladega muzeologa - I.

Zaključno predavanje je imel mednarodno ugledni muzeolog prof. dr. Tomislav Šola iz Filozofske fakultete v Zagrebu.

Zaključne predstavitve mladih muzeologinj in mladega muzeologa - II.

Foto: Aleš G.,
03. 10. 2003

OKROGLA OBLETNICA DR. NAŠKA KRIŽNARJA

"Dajmo, fantje, gremo!" nas je pred skoraj dvema desetletjema vzpodbujal Naško Križnar, ko se nas je skupinica petih ali šestih deklet odpravila snemat na ljubljanske ulice. Vse skupaj se je dogajalo v okviru Videodelavnice, ki je bila tedaj še fakultativni predmet na Oddelku za etnologijo Filozofske fakultete.

Tako kot nas je znal s predavanji in praktičnimi vajami navdušiti za vizualno antropologijo, pa je kot mentor seminarjskih in diplomskih nalog z veliko zahtevnostjo tudi marsikoga odvrnil od nadaljnjih projektov. Izgleda, da so velik entuziazem in predanost delu po eni strani, ter visoko postavljeni kriteriji in stalno iskanje novega, boljšega značilne osebnostne lastnosti Naška Križnarja. Verjetno se prav zaradi tega kot raziskovalec zlahka postavi ob bok evropskim in svetovnim vizualnim antropologom.

Naško Križnar se je rodil med drugo svetovno vojno, maja 1943. Še danes živi na Križnarjevi ulici v Stražišču pri Kranju. S fotografijo in filmom ga je seznanil oče. Po gimnaziji je najprej študiral arhitekturo, kar izdajata njegova pisava in značilen način skiciranja, potem pa se je prepisal na etnologijo in arheologijo na Filozofski fakulteti. Vse študentsko obdobje je bil tudi aktivni član skupine OHO. Deloval je predvsem kot filmski amater in publicist in pri tem dosegel tudi lepe rezultate - nagrade za eksperimentalne in dokumentarne filme.

Leta 1972 se je zaposlil kot kustos etnolog v Goriškem muzeju v Novi Gorici in svoje filmsko znanje začel povezovati z etnološkim delom. V dobrih desetih letih je z 8-milimetrsko kamero posnel čez 30 enot vizualne etnološke dokumentacije. Leta 1975 je pri Slovenskem etnološkem društvu ustanovil Odbor za film, da bi tako med etnologi promoviral uporabo filma v etnoloških raziskavah. Sestavil je filmografijo slovenskega etnološkega filma od 1905 do 1980, ki jo je 1982 izdal v knjižni obliki in obenem v Cankarjevem domu pripravil pregled slovenskega etnološkega filma. Naslednji korak je bila ustanovitev Audiovizualnega laboratorija (AVL) pri Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU oktobra 1983. To je bila prva in dolgo časa edina profesionalna etnološka ustanova, ki se je v Sloveniji ukvarjala s preučevanjem, proizvodnjo in distribucijo audiovizualne dokumentacije.

Rezultat dvajsetletnega delovanja Audiovizualnega laboratorija (njegova gonilna sila je ves čas Naško Križnar, prvo tretjino njegovega obstoja pa je bil tudi edina v njem zaposlena oseba) je nad 650 vizualnih enot, udeležba in nekaj nagrad na festivalih etnografskega filma, množica objavljenih strokovnih člankov, referatov na konferencah in organizacija sedmih med-

narodnih posvetov na temo vizualnih raziskav. Leta 1996 je Naško Križnar doktoriral z disertacijo Izhodišča vizualnih raziskav v etnologiji, ki je izšla v knjigi Vizualne raziskave v etnologiji. Leta 1999 je AVL postal sestavni del Inštituta za slovensko narodopisje, dr. Naško Križnar pa sodelavec raziskovalnih projektov. Trenutno se posveča raziskavi vizualne proizvodnje na Koroškem in pripravi digitaliziranega video arhiva na svetovnem spletu pod imenom Vizualni krogi Slovenije. Poleg naštetega je bil od 1985 do 1990 glavni in odgovorni urednik Glasnika Slovenskega etnološkega društva. Z objavami v Glasniku in drugih tiskanih medijih je pogosto reagiral na družbene spremembe in opozarjal na politične nekorektnosti ali prostorske nesmisle.

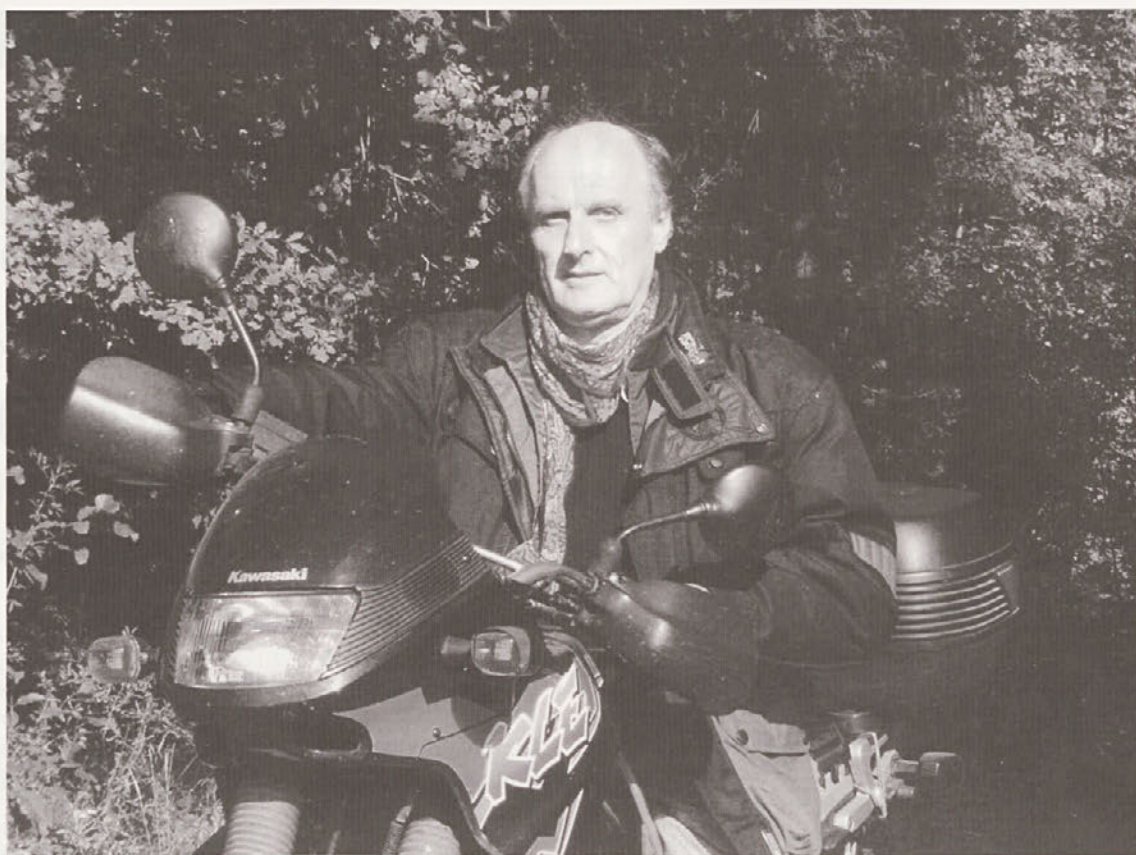
Pedagoško delo Naška Križnarja je "raslo" skupaj z njegovim strokovnim napredovanjem. V goriškem obdobju je vodil filmski krožek na osnovni šoli, kasneje je usmerjal srednješolce in študente na mnogih mladinskih raziskovalnih taborih, sprva neobvezna Videodelavnica na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo je s šolskim letom 1993/94 prerasla v obvezna predavanja Vizualna antropologija in izbirni seminar.

Pod njegovim (so)mentorstvom so nastale mnoge seminarske naloge, 7 diplomskih del in ena magistrska naloga. Zadnja leta kot gostujoči docent predava Vizualno antropologijo v okviru Medfakultetnega podiplomskega magistrskega študija na Fakulteti za družbene vede. Od leta 1997 dalje AVL vsako leto pripravlja zelo intenzivne Poletne šole vizualnega v Novi Gorici s kvalitetnimi tujimi in domačimi strokovnjaki kot mentorji. V našem prostoru pa tudi širše je to edinstvena oblika izobraževanja za etnologue (in družboslovce), ki jih zanima polje vizualnih raziskav.

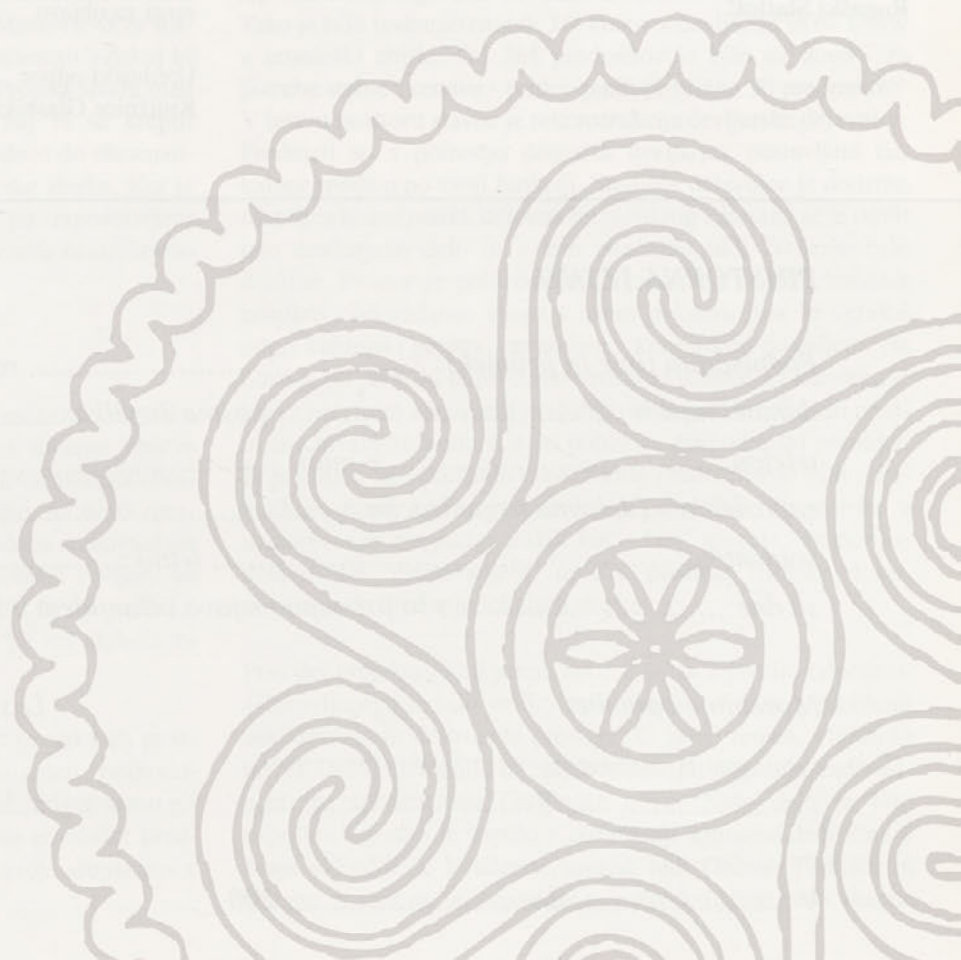
Največja zasluga Naška Križnarja za etnologijo je, da je v dobrih tridesetih letih etnološki film oz. vizualne raziskave spravil v zavest etnologov, pa tudi širše javnosti. Če sta bila na začetku njegove profesionalne poti v ospredju etnološki film in vizualna dokumentacija, se je kasneje vse bolj obračal k vizualnim raziskavam. Namesto da bi z vizualijami iskal nove odgovore, jim je začel postavljati nova vprašanja. Za njegovo strokovno delovanje je značilno, da je neutrudni iskalec novih oblik, novih metodologij, novih raziskovalnih področij.

Njegov raziskovalni nemir je prav gotovo povezan tudi z iskanjem bivanjske svobode v voznjah z motorjem, ki si ga je omislil v že zrelih letih.

Naško, čestitamo za osebni jubilej in za dvajset uspešnih let delovanja Audiovizualnega laboratorija! Pa srečno vožnjo še naprej!

Naško na motorju, posredovala Milka Olip, Inštitut Urbana Jarnika

RAZPIS ZA NOVO IME GLASNIKA SLOVENSKEGA ETNOLOŠKEGA DRUŠTVA

*Spoštovane članice in člani SED, bralke in
bralci Glasnika SED!*

Želja članic in članov IO SED, in verjamemo, da tudi vseh vas, je čim večja prepoznavnost in odmevnost našega osrednjega društvenega glasila. K temu lahko poleg kakovostne vsebine nedvomno veliko prispevata tudi njegova celostna podoba in urejenost, pa tudi ime. Zato smo se odločili, da vam prepustimo izbor novega imena, pri čemer bi dosedanje ime postalo podnaslov glasila. Verjamemo, da nam boste natrosili številne ideje in nam jih poslali na naslov IO SED, Metelkova 2, 1000 Ljubljana. Izbrali bomo najboljšo idejo, njeno avtorico ali avtorja pa nagradili z »vikend paketom« v hotelu Slovenija v Rogaški Slatini!

RAZPIS ZA OBJAVO BESEDIL V KNJIŽNI ZBIRKI SLOVENSKEGA ETNOLOŠKEGA DRUŠTVA - KNJIŽNICI GLASNIKA SED.

Uredniški odbor Knjižnice Glasnika SED na podlagi sklepa seje uredniškega odbora razpisuje pridobitev besedil za morebitno objavo v knjižni zbirki.

Avtorji naj besedila v elektronski obliki in na papirju posredujejo na naslov sedeža društva (Slovensko etnološko društvo, Uredniški odbor Knjižnice Glasnika SED, Metelkova 2, 1000 Ljubljana) ali kateremu od članov uredniškega odbora najkasneje do 1. januarja 2004.

Uredniški odbor bo med besedili, ki bodo prispela na ta razpis, in besedili, ki bodo do uredniškega odbora prišla po kaki drugi poti, izbral tisto (tista), ki ga (jih) bo objavil v zbirki leta 2004. Pri tem bo upošteval razpoložljiva finančna sredstva, pri izboru besedil pa kriterije kvalitete, inovativnosti in splošne primerčnosti za objavo.

Uredniški odbor
Knjižnice Glasnika SED

PRISTOPNA IZJAVA

Podpisani/a (ime in priimek)....., rojen/a.....,
domači naslov , poštna številka kraj
telefon , e-mail:
zaposlen/a v (delovna organizacija): ali
študent/ka: , letnik: , ali upokojenec (obkroži)
se dne:..... s to pristopno izjavo včlanjujem v Slovensko etnološko društvo.

Morebitne opombe:

.....
.....

Lastnoročni podpis:

.....
.....

V , dne , 200__.

ČEVLJARSKI MUZEJ V TURNIŠČU

Začetek sodelovanja med Osnovno šolo Turnišče in Pokrajinskim muzejem Murska Sobota

V Pokrajinskem muzeju Murska Sobota so leta 2002 ugotovili, da je v regiji Pomurje (26 občin) veliko zasebnih zbiralcev in manjših zbirk, nekatere med njimi so v prostoru že znane in uveljavljene, predmeti v njih pa niso evidentirani, tako da o razstavljenih predmetih ni jasne provenience. Zato se je muzej odločil, da s svojim strokovnim znanjem zbiralcem pomaga pri dokumentiranju, hkrati pa uredi popis in pregled zbiralcev, zbirk in predmetov in s tem register premične dediščine zunaj matične ustanove. Poslani so bili dopisi in vprašalniki občanom, šolam, župniščem, društvom in zasebnikom.

Osnovna šola Turnišče je bila izbrana v projektu Skriti zaklad, ki ga je za šolsko leto 2002/2003 razpisalo Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport. Svoj projekt so poimenovali »Zakaj bi hodil bos ... s čevlji si lahko služim kruh«. Projekt spada med razvojno-aplikativne projekte, pri katerih naj bi se krepili socializacijski cilji, med katere spada tudi odnos do ohranjanja kulturne dediščine, v tem primeru čevljarke zbirke. Ker je bila stavba v slabem stanju, predmeti pa izpostavljeni propadanju in neurejeni, je osnovna šola zaprosila za strokovno pomoč muzej v Murski Soboti.

Zbirka

Čevljarški muzej, na katerega so vplivali večletna cehovska obrt, tradicija čevljarstva, čevljarji in obrat tovarne obutve Planika, je bil leta 1979 postavljen nasproti tovarniškega obrata in osnovne šole. Planika je postavila stavbo, na novo zgrajeno *cimpračo*, pokrito s slamo (zunanja podoba stanovanjske hiše je enaka *cimprači*, material pa ne!), domači čevljarji so darovali čevljarke predmete in orodja iz 19. in 20. stoletja, domače turistično društvo in osnovna šola pa sta skrbela za ogled in vodenje po zbirki.

Zbrani predmeti so bili razstavljeni v enem izmed treh prostorov v stavbi: neinventarizirani, nesistematizirani, poškodovani od vlage in neosvetljeni, torej je bil obisk mogoč samo pri dnevni svetlobi. Poleg čevljarških so bili še etnološki predmeti, ki brez povezave in zgodbe niso imeli svoje »funkcije« v prostoru.

Po temeljitem pregledu stanja zbirke in predmetov sta si muzej in šola razdelila vloge: muzej bo strokovno vodil delo, šola pa bo pod vodstvom učiteljev delo porazdelila učencem višjih razredov.

Muzejska etnologinja in muzejski konservator - restavrator sta učiteljem svetovala pri pravilnem dokumentiranju in zavarovanju predmetov. Učenci so vse predmete iz stavbe preselili v suhe šolske prostore. Tam so najprej izločili tiste, ki ne spadajo v zbirko, jih očistili in v zaprtem, nedostopnem prostoru uplinili. Vse predmete so dokumentirali: na pripravljen, prirejen obrazec so vsakemu predmetu s pomočjo čevljarjev, ki so predmete darovali in o njih vedeli povedati njegov izvor, »napisali zgodbo«. Predmeti so bili tudi fotografirani. Obnovljena je bila tudi stavba: vstavljeni so bili zračniki, streha na novo pokrita s slamo, napeljana električna, prepleskani notranjost in zunanost. Sprejet je bil nadaljnji način zbiranja, in sicer, da poleg obstoječih čevljarških predmetov otroci v domačem kraju zberejo še tiste, ki za popolno predstavitev čevljarke delavnice manjkajo, in etnološke predmete za opremo stanovanjskega dela čevljarjeve družine.

Tako je bilo inventariziranih 314 kosov v čevljarški in 67 kosov v etnološki zbirki. Od 381 predmetov je bilo na novo - za potrebe stalne razstave - pridobljenih približno 30 predmetov. V levem prostoru stavbe je rekonstrukcija čevljarke delavnice. Predmeti so s pomočjo domačih čevljarjev postavljeni tja, kamor spadajo po svoji funkciji. Središče delavnice je dodatno osvetljen leseni *pankl*, delovna miza, okrog katerega se je odvijalo čevljarjevo delo in s tem posredno tudi življenje cele družine. Prostor je poln čevljarkega orodja, risb in končnih izdelkov. Sekundarno vlogo v istem prostoru ima že vgrajen odprt kuhinjski prostor, opremljen s kuhinjskim posodjem. Na novo je bil javnosti odprt desni bivanjski prostor, za katerega je bilo z načrtnim zbiranjem pridobljenih največ etnoloških predmetov bivanjske kulture: kosi pohištva, gospodinjski predmeti in predmeti za vsakdanjo rabo. Nekaj predmetov je bilo narejenih na novo, kot na primer leseni pljuvalnik. Prostor bo v nadaljevanju projekta služil kot »živi muzej«, namenjen delavnicam, predavanjem, ogledu posnete filmske dokumentacije in druženju lokalnih društev.

Prvi del projekta je bil junija 2003 končan z javnim odprtjem. »Opravljenega je bilo veliko dela. Srečali smo se s problemi usklajevanja in delovnega prostora, ki je bil temen, vlažen in mrzel. Delo je temeljilo na raziskovanju, proučevanju, radovednosti in spoznavanju čevljarke obrti. Naše delo je bilo uspešno, saj nam je uspelo v ohranjanje kulturne dediščine v kraju vključiti ne le učence, ampak tudi Občino Turnišče in občane. S tem pa postaja skrb za našo dediščino naša skupna

skrb.«¹

Zaključek

Pri projektu je sodelovalo veliko akterjev: zaposleni in učenci osnovne šole; Občina Turnišče in Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, ki sta projekt financirala; domačini, ki so predmete podarili ter posodili, in Pokrajinski muzej Murska Sobota, ki je strokovno vodil projekt.

Razstavo v prvi fazi projekta »Zakaj bi hodil bos ... s čevlji si lahko služim kruh« spremlja zloženka, po predhodni prijavi so organizirana tudi vodstva, ki jih koordinirajo šola, turistično društvo in občina. Tako je bila muzeju predana kopija inventarizacije vseh predmetov v zbirki in s tem pregled nad čevljarstvo dediščino zunaj matične ustanove, hkrati pa muzej skrbi za stanje te zbirke (redno prezračevanje, pridobivanje novih predmetov). V nadaljevanju projekta bo zmontirana filmska dokumentacija - posnetega strojnega dela v obratu Planika; v trajno last pa je bilo med projektom dano Občini pismo Marije Terezije iz leta 1770. Zgodovinski spomin in dediščina čevljarstva z na novo obnovl-

jeno zbirko tako ostaja tam, kjer si zasluži - v kraju, ki je znan po čevljarški obrti in dejavnosti že od 16. stoletja naprej.

Viri:

- Štefan Čizmazija, upokojeni čevljar, Turnišče,
- Ivan Koren, upokojeni čevljar, Turnišče,
- Štefan Ternaš, upokojeni čevljar, Turnišče,
- Alojz Zdravec, upokojeni čevljar, Turnišče,
- Jože Zavec, upokojeni čevljar, Turnišče.

Literatura:

Bence, Jože 1977: Zgodovina Turnišča skozi stoletja. Maribor, Seminarska naloga.

Sobočan, Bojan 1998: Od čevljarke obrti do čevljarke industrije v Turnišču. Turnišče.

¹ Silva Mesarič, učiteljica OŠ Turnišče

Poljudni članek/1.05

Jožica Koder

PESNICA DORCA KRALJEVA (1913-1994) SREDI KULTURNEGA ŽIVLJENJA V TRŽIČU

*Ko v jutranjem soncu
planine žare,
v višave sinje
želi si srce.*

*Tam gor na planini
pozabiš skrbi,
tam srce tvoje v tihem sreči žari. /Dorca Kralj, iz pesmi Ko v
jutranjem soncu/*

Tržič ni le kraj, znan po različnih kulturnih zanimivostih in še posebej po lepoti okoliških gora. Tu so živeli ljudje, ki so svojem kraju znali dati svoje delo, misli, ga bogatili, opevali in spoštovali. Med njimi so bili pesniki, kulturniki, znanstveniki in gospodarstveniki.

Tudi danes so med nami ustvarjalci, ki pišejo verze, pojejo, igrajo ali nam kako drugače lepšajo delovne in praznične dni.

So reči, ki jih je vredno zapisati in tako ohranjati kulturno dediščino za prihodnost.

Ustvarjalka te dediščine je bila tudi Dorca Kraljeva, pesnica, igralka, pevka, recitatorka, poznavalka starih tržiških šeg in navad.

Mnogi smo hodili k njej na dom po verze. Marsikatera njena pesem se dotakne čustev vsakogar od nas, zato je kot ponarodela;

jo pojemo, slišimo po radiu, živi med nami. Kot del tržiškega duhovnega bogastva bo živela tudi za prihodnje rodove.

Njeni prijatelji in znanci smo ji pravili mama Dorca ali Dorca mama, tako je želela, ni hotela slišati besede gospa.

Rodila se je leta 1913, pred devetdesetimi leti, na Slapu pri Tržiču. Bila je eden od desetih otrok tržiške delavske družine, tovarniška delavka, žena, mati.

Še štirinajst let ni bila stara, ko je odšla služiti kruh v tovarno Lepenka na Slapu pri Tržiču, zatem se je zaposlila v tovarni Peko, njeno zadnje delovno mesto je bilo v Bombažni predilnici in tkalnici v Tržiču. Leta 1963 je odšla v pokoj. Tudi leta v pokoj je živela ustvarjalno.

Večkrat sem bila pri njej s prošnjo, da bi napisala kakšno pesem za šolsko glasilo Stezice, katerega mentorica sem bila več kot dvajset let, ko sem na osnovni šoli v Bistrici pri Tržiču poučevala slovenski jezik. Nikoli nisem odšla praznih rok. Bogatila me je s svojim vedenjem o življenju v Tržiču, zlasti na področju kulture. Z njo se je srečalo več generacij mojih učencev. Živo mi bo ostal v spominu tisti davni Miklavžev večer leta 1986, ko sva s kolegico Maco Štumfelnovo s skupino mladih novinarjev bistriške šole prišli k njej na pogovor o njenem življenju in ustvarjanju. Še posebej o njenih pesmih. Še danes jo vidim, vsa nasmehana, v značilnem črnem predpasniku iz klota, nas je povabila v kuhin-

jo, v štedilniku je toplo prasketal ogenj. Sedli smo za mizo, sama pa je stopila ob rob mize, vzela v roke zvezek in brala svoje pesmi. Veliko jih je povedala na pamet.

Pred dvema letoma sem poskrbela, da je izšla knjiga o Dorci Kralj, trziški pesnici.

"S pesmicami se ukvarjam že vse svoje življenje. Brez lepote je življenje tako prazno, da izgubi svoj smisel," je ena od misli, ki smo jih slišali tisti Miklavžev večer.

Njene pesmi so največ izpovedne; zdaj polne sreče, ljubezni, prijateljstva, hrepenenja, pa tudi trpljenja. V njih čuti z ljudmi, v njih je povezana z naravo in rodnim Tržičem. Njene pesmi so življenje samo. Rada je imela ljudi, še posebej mlade, smeh in dobro voljo. Njene pesmi so melodične, v njih čutiš ljudski melos, zato je veliko uglasbenih. V njenih verzih iz svežih brazd dehti pomlad in brsti sadovnjak. Na samem je opazila teloh in zvonček. S svojo pesmijo je pozdravljala Tržič, trziške gore, pomlad, jesen, pozorno je znala prisluhniti naravi in ljudem.

Znani Tržičan, glasbenik, pevec in zborovodja Franci Šarabon, njen prijatelj, jo je nekoč prosil, če bi za njegovega prijatelja, ki bo "srečal Abrahama", napisala pesem. Komaj je prišel domov, že je zazvonilo. Bila je mama Dorca, rekla mu je, naj posluša: "Glih mau cajta mam, pa m je nekej pametnga pršv na misu, pa sm kr kuj zapisava, de poj na pozabm. Mrbit bom še kšno malenkost poprauva, poj boš pa uhka dobiu. K boš kej mem hodu, se pa pr mn ugvas."

V času, ko še ni bilo televizije, kmalu po drugi vojni, so trziški kulturniki razveseljevali in po svoje vzgajali Tržičane s prireditvami, ki so jim rekli Veseli večeri. Odigrali in odpeli so številne operete. Skoraj v vseh je sodelovala naša Dorca. S svojo dobro voljo in pristnim humorjem je očarala mnoge gledalce in poslušalce. Nastopala je v spevoigrah, komedijah, dramah. Skoraj pol stoletja je bila sredi kulturnega življenja v Tržiču.

Rada se je za slovesnosti oblekla v narodno nošo, tisti Miklavžev večer nam jo je pokazala, zelo je bila ponosna nanjo.

Bila je ena od ustanoviteljic in pobudnic folklorne skupine Karavanke, Mladinskega gledališča Tržič, Radia Tržič, bila je članica Društva skladateljev Jugoslavije. Njene pesmi pojejo domači zbori in narodno zabavni ansambli.

Veliko je pomagala mladim trziškim gledališčnikom s svojimi nasveti, znanjem. Radi smo zahajali k njej, v nas je vzgajala čut za lepoto slovenske besede, nas navduševala za narodopisje. Dobro je poznala Tržič, njegove navade in šege.

Verze in poetične prozne sestavke je pisala mladoporočencem, ženinom, nevestam, zlatoporočencem, prijateljem, lovcem ... njen mož je bil med zeleno bratovščino, tudi njej je namenila svojo vedro besedo, zapisano v verzih. Kot bi jih stresala iz roka. Njeno uglasbeno pesem Ko v jutranjem soncu planine žare večkrat slišimo po radiu.

Ustvarila je prenekatero oddajo za Radio Tržič, na šaljiv način je opozarjala na napake in povedala Tržičanom marsikaj poučnega v zvezi z dogodki v letih 1965 do 1975.

Dr. Marija Stanonik je zapisala, da je Dorca Kraljeva trziška legenda.

Pisala je tudi prozo. V svojem zapisu Mi vsi in naša mama je obudila spomin na otroštvo:

"Nad tovarnico, kjer je bila zaposlena, smo imeli veliko sobo s štedilnikom. Težka turbina, ki je gonila železne stroje, je tresla stavbo do temelja, a smo se tega navadili. Rasli smo ob sotočju dveh potokov, ki sta ob vsakem večjem nalivu podivjala, trgala obrežje in valila težke skale po strugi navzdol.

Še danes se vprašujem, kako je mogla mama nasititi toliko lačnih

ust. Čas je tekel težavam navkljub. Bil je čas velike brezposelnosti. Polagoma smo dobivali delo in začeli služiti kruh. Obenem smo začeli odhajati od doma. Mama nam je rekla: Nimam vam kaj dati, a dala sem vam pridne roke in pošteno srce. Zlati nauki za pot v življenje.

Blizu hiše je stal mlin in žaga, last kmetov, ki so imeli kmetije na hribu nad nami.

V tolmunih smo otroci lovili in preganjali postrvi ter se naučili plavanja. Rasli smo kot koprive ob plotu. Vsa rebra smo prehodili, nabirali gobe in s koreto vozili drva iz gozdov. Klestili smo veje podrtih smrek in nabirali naplavine po povodnji.

Mama je delala v tovarni in vsa izmučena odhajala popoldan h kmetom, plela na njivah, okopavala krompir ali grabila seno. Delali smi ji družbo, a smo ji bili bolj v napoto kot v pomoč. Včasih je prinesla kot plačilo zeljnato glavo, žlico masti in prgišče moke. In nas učila: Nikoli si nikamor ne hodite izposojati, imejte doma vsaj malo moke in soli, da si skuhate sok.

Spominjam se, kako smo se stegli za kos dišečega kruha, ki nam ga je prihranila, ko ji ga je dala kmetica za malico."

Veliko talentov je imela mama Dorca, a vselej skromna, prijazna do vsakogar.

"Čudovito je bilo srečati mamco Dorco. Bila je človek, ki ti je z odprtim srcem prišla naproti, dan je postal lepši in vedrejši," je v spominu nanjo zapisal višji kustos Trziškega muzeja prof. Janez Šter.

Prof. Berta Golobova je prepričana, da Dorca Kraljeve njen Tržič ne bo pozabil. Bila je priča njenemu igralskemu talentu, ko je pred leti v kmečki hiši pri Čežarjevih na Brezjah pri Tržiču odigrala glavno vlogo v prikazu starih gorenjskih navad na podlagi črtic Skrinja iz babičine bale.

V 82. letu starosti je odšla. Njena živa beseda, lepa misel, njena ljubezen do slovenske besede, pesmi, do narave, gora, še posebej do rodnega Tržiča in njegovih ljudi živijo.

*Ob vznožju skalnatih gora,
v dolini, kjer se vijeta
Mošenik in Bistrica,*

je mestece - tam smo doma. /Dorca Kralj, iz pesmi Naš Tržič/

Dorca Kralj in mlada novinarja iz OŠ Bistrica, 1987.

Vesna Moličnik

page 6

Anthropology and Visual Symbols of Culture

The paper examines a turnabout in the field of visual anthropological methods of culture research. Once a mere illustration to a scientific paper or a proof of researcher's fieldwork activity, in the course of the development of new methodologies and epistemological orientations these images have become the focus of culture research. The importance of contemporary creations of visual images of the world lies in the possibilities that are now available when analyzing visual manifestations of culture. The author examines the turnabout in the history of anthropological use of images that has shaped the present attitude toward visual data, their production and analysis. When the objectivity of such images was termed somewhat doubtful visual anthropologists started to focus on the individual. Positivistic search of objective truth was replaced by the analysis of epistemological orientations that helped to form the necessary questions as well as their answers. Due to specific features of visual anthropological research that, among other things, includes the creation of visual data, methodology now assumes the role of epistemology. This results in the need to incorporate the producer, the process and its result, into a coherent whole. Fieldwork, by many researchers perceived as the main area of activity, thus becomes the object of study. Research of the manner in which technology and visual creations affect the perception of visual communication, becomes the focus of a study. Visual notes, as well as emic photographic presentations and an analysis of material from the inside, therefore need to be analyzed within the cultural environment in which they had originated. The paper continues with the history of anthropological perception of visual notes that combine both their contents and their context. The author emphasizes Sol Worth's biodocumentary in which Worth succeeded to combine the camera as a research tool with the use of visual notes as research data. The paper concludes with the analysis of later production methods and interpretations of visual notes from this point of view.

Nataša Visočnik

page 12

The Influence of Society on Japanese Architecture

Together with geographical, climatic, religious and philosophical factors the society with its organized structure, government policy, rules of conduct and universal ethic norms has

greatly influenced architectural design in Japan. In the past, the government, intellectual knowledge and political power were all concentrated in the hands of several individuals. As a consequence, their influence on spiritual and material art as well as architecture was equally considerable. This was especially evident in the homes of aristocrats and warriors who were perceived as an example to townspeople and tradesmen. It did not, however, affect the design of farmers' houses.

Just as the society and current politics set rules for housebuilding and were therefore clearly reflected in their structure, the position of man and his prestige was clearly recognizable within the house. Yet both changed throughout history and despite strict social norms some social classes started to build larger and more prestigious houses for themselves. Anyone with sufficient funds to buy a piece of land, build a house upon it and design it according to his or her own wishes may do so in the present. The strict rules affecting the design of a house, its size and furnishings, are a thing of the past.

The way of life in Japan was primarily shaped by moral principles, and secondarily through climate, tradition and society. It strongly affected the development of characteristic house features as well. In order to better understand the design of Japanese houses it is necessary to comprehend family and kinship relations, the complexity of household chores, religion, philosophy, the differences in the levels on which people sit or sleep, the importance of bath ritual and respect of visitors.

While the Western civilization and its technical achievements succeeded in organizing the life within houses independently of climatic changes the Buddhist world never tried to fight and win over the forces of nature. Japanese house design adapted the way of life of its population to climatic changes of all seasons. This is not only reflected in the way the Japanese take their meals, bathe, dress and sleep, but also in all portable parts of their houses such as front and inner sliding doors, picture scrolls in wall niches, carpeting. One of the characteristic features of Japan is that its three major religions, the Shintoism, the Buddhism and the Confucianism, are closely connected with its secular philosophy. Until the impact of different ideas from the West, which presented an end to this uniformity, there was absolutely no difference between religion and philosophic interpretation of life. The reason behind this harmony was the fact that religious beliefs, and especially Buddhist and Confucianist ideas, were as relevant to man's spiritual life as to practical everyday lifestyle of individuals, and also the morality of the entire society. Most features of the Japanese home, be it the motifs in its interior, the form, the technique or the materials employed for and in it, are directly or indirectly connected to Buddhist architecture, and especially to zen Buddhism.

Aside from the three major religions Japan has a number of rituals and magical customs that originated in the distant past. These are folk beliefs that still persist alongside institutionalized state religions. A part of everyday life, they are incorporated into architectural design in Japan. These beliefs contain a large portion of shamanism that in the past played a considerable role during periods of political and social crises.

Different from Western religions, Japanese religion is not limited to a church or a temple, but is a veritable part of everyday life. It is truly felt by the entire Japanese nation, which is evident also in the presence of the so-called butsu-dan, the altar of Buddha, and the kami-dana, a Shinto altar in the house, which may be found in most homes. In the past, life in a traditional Japanese house was primarily devoted to spiritual rather than practical purposes. In the present, everyday life has been adapted to the profane form of ritual concepts. Ritual sequences develop through an interconnected network of cult spaces within the house, and entrances and paths outside it. The entire inner part of the house thus becomes hierarchically structured, the same as in Shinto and Buddhist temples. Each house combines traditional and well as modern features created by its inhabitants who wish to display their own personal touch.

Japanese residential architecture may also be labeled philosophical architecture. It was extremely important for a spiritual abode to rise above the level of technicism suited to man's psychophysical requirements. The house therefore became a true expression of religious and philosophical concepts of people living in a given era; architecture thus acquired its deepest spiritual role. Such religious and philosophical materialization was made possible by taking over certain features of religious architecture, by providing and maintaining a sacred place for worship, and by incorporating religious and philosophical principles into everyday life. It needs to be mentioned, however, that this concerned mainly the dwellings of lower social classes living in want and oppressed by current governments. These people needed a place in which they could fulfill their religious requirements, a place that was economically feasible without any changes in current architectural design operating at minimal cost.

Since technological requirements have taken over the building of residential areas and houses from the hands of amateurs it is the responsibility of the architect to shape the living standards, be it material or spiritual. It is imminent that the architect provides a real connection with a given period. In the past, architectural styles expressed ideology that characterized a given era as well as the nation as a whole. Modern architecture, however, lacks any spiritual ideas or philosophical concepts. It is therefore possible that in the present ideological vacuum the current aesthetical and philosophical concepts of zen Buddhism could provide the basis for a new ethics in architecture. It is an important fact that one of the principal sources of new impulses for zen Buddhism was architecture itself. Zen perceived in the houses of simple folks an affirmation of its philosophy and its further expansion. In this manner it philosophically reinterpreted architecture and thus created architecture with a deep spiritual basis.

Artistic Creativity and Slovene Immigrant

The topic of this paper is the artistic creativity of Slovene immigrants living in Australia, Argentina, Canada, USA and Sweden. It is based on the author's B.A. paper titled *Likovno obzorje Slovencev po svetu* (Artistic Expression of Slovenes around the World) written for the Department of Ethnology and Cultural Anthropology of the Faculty of Arts in Ljubljana.

The paper, which focuses on painters, sculptors and graphic artists, is based on their life stories illustrating their everyday life and work. Analyzed are several generations of Slovene immigrants: the first generation, who had emigrated from Slovenia, and the second - or sometimes even the third - generation whose members were already born elsewhere. This topic represents an area of research yet undiscovered by ethnologists. As an art historian, the author was able to utilize the findings of art history and art theory as well. The paper is therefore the first ethnological attempt at illuminating this hitherto almost unresearched segment of cultural activities of Slovene immigrants.

The paper examines the lives of a group of Slovene immigrant artists, their coping with different immigrant problems, the way they had incorporated their immigrant experience into their work and search for ethnic identity, their artistic creations; all of this reflects the immigrant experience unique to each individual artist. An understanding of their specific way of life in a new country namely considerably enhances the understanding of their art that has been affected by two different cultures. The artists' narrations about the reasons for and the way of emigration, and about the way they had created a new way of life for themselves in a new environment, reflect the way in which these two worlds are incorporated into their art. In the case of the second- and third-generations of artists it is evident that they view the world around them differently than the first generation; born abroad, they are not directly connected with the homeland of their parents.

When researching Slovene immigrants, ethnologists are primarily interested in ethnic identity and its manifestations. One of them may also be the way they express themselves through art, which is one of the cultural elements of everyday life. The author was primarily interested in how these two categories may be connected and intertwined.

The immigrant experience, which has resulted in the feeling of being stretched between two worlds, the one of artists' origin and the other of their choice, is most clearly reflected in the motifs, in some cases also in the colors, of their creations. Symbols revealing this split and the awareness of ethnic identity of each artist were often visible only in the first period of

their artistic work, namely in the period when the memory of their original homeland was still strong, and when they still felt a part of it. These symbols gradually disappeared and gave way to those that were already influenced by the new surroundings. The so-called double identity is thus clearly evident in their art. With the younger generation, this process is reversed.

The paper also looks at the way such works of art are presented to the public. Analyzed is the role of immigrant organizations, lodges and clubs that actively take part in organizing exhibits of Slovene immigrant artists.

This paper is only the first step toward understanding Slovene immigrant art. Many questions have remained unanswered. Especially important would be to research the market for immigrant art, which would provide an objective view of immigrant artistic creations.

Anita Matkovič

page 34

The Malerič House - The Home of Cottage Industries and Applied Crafts

The paper is a summary of an extensive seminar thesis written for the postgraduate requirements at the Department of Ethnology and Cultural Anthropology (the course on cultural management under the mentorship of Peter Simonič) in the 2001/2002 school year.

The Malerič House, named after its last owner, is a single-storey 19th century residential house with only two rooms. Originally already entered into the land register from the beginning of the 19th century, it was occupied until the 1980's. Proclaimed a cultural monument in 1995, it was bought from the last owner by the municipal authorities a year later. Its restoration and renovation started immediately afterwards. By 2002 the house was fully restored and awaiting its future purpose. An idea has arisen to use it as a showcase of the products of cottage industries and applied crafts. As the building's new owner, the municipality agreed to this proposal and the project named Maleričeva hiša - hiša domačih in umetnostnih obrti (The Malerič House - the Home of Cottage Industries and Applied Crafts) was thus born. A more apt name, as it has turned out later on, would be Maleričeva hiša - hiša belokranjskih rokodelcev (The Malerič House - the Home of Bela Krajina Craftsmen). Since the project is not yet completed there is still time to replace the old name with the new one.

The undertaking of this project is more than justified. So far, most Bela Krajina craftsmen have been selling their products from their own homes or workshops. By moving them to this new, centralized location their sales opportunities would increase considerably. Another argument in favor of this is also the fact that neither the town of Črnomelj nor its vicinity sell high-quality souvenirs in one store. Since such products of cottage industries and applied crafts can also make suitable souvenirs the Malerič House could help fill this void as well. The activities in it would also greatly contribute to the revival of the historic part of Črnomelj. When finished, this part of town will adequately enhance the already-existing cultural sites (the Malerič House, the Špelič House and Gallery, Pastoral Center with Archaeological Collection, Music School, Holy Spirit Church, etc.). Last but not least, the makers of craft products enthusiastically support the project, which is the foremost condition for the success of the Malerič House project.

The Malerič House is ideally suited for the presentation of crafts from Bela Krajina, and possibly also from elsewhere. It could combine several activities:

1. Children's workshops would educate the young about Slovene heritage that, for the most part, has still not been incorporated into the current curriculum (workshops, research projects, etc.).
2. Sale of craftware as useful objects of everyday life, as souvenirs, business gifts, etc.. Provided that it is suitably presented and packaged, and that it contains all the necessary information pertaining to it, such a product may also represent a handsome souvenir.
3. Exhibits of products of cottage industries and applied crafts.
4. Marketing possibilities: open-air markets could be constructed in the yard of the Malerič House, or in the square in front of it.

The Malerič House will be under the patronage of the Bela Krajina Local Tourist Association, which will be responsible for its further fate and development. Minimal funds are not sufficient to ensure high-quality products and presentations appropriate for such an object, for local crafts and for the town of Črnomelj alike.

Plans about the sale and representation of crafts in Bela Krajina have come to fruition in 2002. The first room of the Malerič House now contains a shop of craftware of the Bela Krajina makers. The other room is designed for periodical exhibits on crafts, for workshops, etc. The House was officially opened on October 25, 2002. Yet the whole project is far from completed. There are still numerous ideas and challenges awaiting their realization.

A great recognition of this project, and an indicator that it is going in the right direction, presents the 2002 Ford Award. Fifty-one projects applied for the Ford Preservation of Natural and Cultural Heritage Award, four of which received the Award. One of them, the Malerič House project, placed third in the category titled Cultural Heritage.

*Tina Kene**page 40*

To Live as a Homosexual or Lesbian

Two years ago, Slovene media often wrote about homosexuals and lesbians and the affairs connected to them, discussing their rights, social position, their »normalcy.« etc. Since this revealed that Slovenes are less that tolerant toward this segment of the population the author became interested in finding out how this intolerance affects young homosexuals and lesbians in Slovenia. This article is but an illustration of their current position, but it might incite further research into this subject.

Aside from interviews with four informants, the paper is based on different scientific, newspaper and magazine articles, and on two monographic works on this topic.

It is very difficult to give any general definition of homophobia; simplified, the term denotes fear of homosexuality that is displayed in different ways: through physical and verbal assaults, discrimination, the fear of being labelled gay, and through denial of one's homosexual tendencies. Homophobia is a social phenomenon and is the result of negative attitudes toward homosexuality, and of its unacceptance. Yet we cannot approve of nor allow for it. Homosexuality is namely neither an illness nor a deviation, but, as has been scientifically determined, a matter of sexual identity. As much as heterosexuality, homosexuality develops in ways as yet not fully understood. People are insufficiently aware that gays and lesbians as normal as everybody else, and therefore entitled to the same rights.

Things become complicated long before a gay person »comes out.« Even in the period of adolescence and during the search for their sexual identity gay people have to experience negative, prejudiced and misleading information on homosexuality from others. This can lead to the formation of a negative opinion of themselves, which may result in severe frustrations, depressions, even suicide. As a result, it is very difficult to accept themselves for whom they are.

When a gay person finally accepts him- or herself there comes a moment when they feel the need to discuss their sexuality with others. This is the so-called »coming out« moment. They do this throughout their lives, experiencing widely different, though not unanticipated, reactions, be it positive or negative. The way a gay or a lesbian react to them depends on the opinion about the subject they have managed to form on the basis of different information from the environment around them, as well as their own experience. Rejections are painful, of course, but can be overcome; everybody has the right to associate with those who support them and accept them for who they are. It is

very painful, however, if a rejection comes from parents. Since due to the prevalent homophobia around them most parents view homosexuality as negative, even in their worst nightmares they cannot imagine that their child might be »different« from others. When they learn the truth their reactions vary, but are seldom positive. Some of them gradually start to accept their child's sexual identity, others do not. Other problems arise when the gays start to come out. They often experience negative attitudes, verbal assaults, the society avoids them and demands that they hide their sexual preferences, some people even become violent and perverse. Their reactions are very seldom positive. This topic is rarely discussed at school, and if it is, it is labeled sexual deviation.

The state discriminates homosexuals as well. Even though they are normal citizens and fulfill their obligations like everybody else, the state denies them some of their rights. They are not allowed to marry, cannot register their partnership, cannot adopt children, lesbians are denied the right to artificial insemination, etc. This results in additional difficulties that make a normal and happy life of gay people difficult.

The 2000 Slovene public opinion polls revealed a high degree of homophobia in Slovenia. As many as 55% of Slovenes do not want a homosexual for a neighbor. This percentage could become lower only if the state ensured equal rights to homosexuals and would encourage and advocate the policy of tolerance. In this manner homosexuals could finally become recognized as perfectly normal members of our society.

Jana Paladin and Milena Kodra *page 46*

Organization of the National Costume Days Event in Kamnik

The article is a summary of a project undertaken for the Cultural Management course at the Department of Ethnology and Cultural Anthropology at the Faculty of Arts in Ljubljana. Based on the example of a tourist folklore event in Kamnik, named Dnevi narodnih noš v Kamniku (National Costume Days in Kamnik), the authors analyzed organizational aspects of this event and tried to establish which areas of organization must an ethnologist and a cultural anthropologist know in order to co-create a successful cultural event.

The basic premise of the project was to learn about historical, social and scientific factors of the event. The social aspect helps us understand the meaning and role of the so-called narodna noša (national costume) during the time of Slovene national awakening at the end of the 19th century and in the period after the Second World War, and the need for creating

an event that later evolved into the present National Costume Days. Second, it is imminent to learn the historical basis of the event in order to comprehend its development, its current concept, past endeavors of its organizers, and, last but not least, because the present organizational concept is based on past experience. An understanding of the concept of folklorism provides a scientific background for the necessary compromise between the way the event is organized presently, and professional expertise.

Since the principal aim of the project was to add to the existing ethnological knowledge the ideas of marketing, organizational objectives, mission statement, team work, event budget, search for sponsors, etc., the article largely focuses on the event's organization.

On the basis of gathered information we were able to find the event's mission statement and objectives. A special chapter is dedicated to the benefits of such a project, and to the so-called SWOT analysis. Listed are the principal possible obstacles in such a project, for instance unfavorable weather conditions, lack of funds, etc.

National Costume Days in Kamnik have a long-standing tradition: in the three decades of their existence they have evolved from a one-day ethnographic procession to a three-day municipality feast. Due to different wishes of its visitors and to organizational difficulties the event has outgrown its initial form and became a very demanding organizational project. It is now much more than an enthusiastic observation of national costumes from different parts of Slovenia. It seems that the original procession has been reduced to a »cultural supplement« of a three-day holiday.

Our task, however, should not entail subjectively-colored criticism, blame of folklorism and an arrogant rejection of such phenomena, but their thorough understanding. Only by learning about an event's background and organization can our ethnological knowledge be used in a concrete, beneficial manner. This knowledge needs to include management, marketing, sponsor search, team work, etc. These are the areas ethnologists still seem to neglect and too often leave to others. As a result their ideas only too often remain unrealized.

Ana Novak

page 50

Advertizing Christmas and New Year's Holidays

For the practicum of the Culture Advertizing course, lectured by Špela Pogorelec, students of ethnology and cultural anthropology analyzed advertizing during Christmas and New Year's holidays on television, in newspapers and magazines, and in the windows of stores and shopping centers of larger Slovene

towns. The project took place between November 30, 2002 and January 1, 2003. Their findings were compared to the ones of different foreign authors.

They have found out that the concentration of advertisements in the period preceding and during the Christmas holidays increases considerably. The reason for this is simple: advertizers try to attract as many customers as possible. The situation in Slovenia does not differ much from the one in other countries in the West. These advertisements mostly emphasize the symbols and values that the society recognizes and accepts as part of tradition. In this manner potential buyers tend to perceive advertized goods as more familiar. This is the period when most advertizers play on the family, home bliss, connection between people, contentment - all of which seem to be more attainable through the advertized products. It is therefore possible to conclude that in accord with the rules of capitalism this holiday period is becoming increasingly more commercialized. An interesting fact is that advertizers utilize for the promotion of their goods elements from everyday life, and that in turn consumers bring these elements into their homes - which points to a kind of vicious circle.

Jana Mlakar Adamič

page 60

New Permanent Exhibit of the Zasavje Museum in Trbovlje

In May 2003 the Trbovlje Zasavski Muzej (Zasavje Museum) celebrated yet another addition to its permanent exhibits. The new presentation is titled A Miner's Apartment from the 1960's. It is based on the design of the 1984 presentation depicting the period after the First World War, the 1920's, but by joining two separate collections into one the museum staff managed to create a whole that portrays social, political, spiritual and economic circumstances of a given period.

By using ethnological architectural and residential heritage as an example the authors of the exhibit tried to portray and compare two key periods in the history of the Zasavje region: that of the 1920's, when this area was termed »red«, and the period of the 1960's when the greatly changed social circumstances called for a new adjective, namely »proletarian.« Especially interesting is the authentic environment in which the collections were set up. Built by the Trbovlje Coalmining Company between 1896 and 1899, the area of Njive was one of the older residential colonies in the town of Trbovlje. The Zasavje Museum proceeded to organize this museum presentation from three starting points: first, a museum is defined by its collections; second, dwelling culture is a dynamic process and should

be displayed as such; and third, from the professional point of view the in situ protection (in the original area) is by far the best method to ensure authenticity. Apartment reconstruction adhered to the existing rules of conservation, and necessitated constant verifications in the field. Both reconstructed apartments, separated by a single wall and a period of forty years, have the original size of typified flats (measuring 25 and 29 m² respectively) and share the same dynamic model of museum protection and the originality of most displayed objects. Simultaneously with the opening of the first and the updating of the second collection a fifty-page catalog was printed as well. Negotiations to acquire the third apartment, which would portray the residential colonies as a special feature of the Zasavje region, are still under way. The whole lower floor of the apartment house would thus acquire a museum function, but in an authentic environment and on the original location.

The reason behind such interest of ethnologists in architectural and dwelling heritage lies in the fact that the era of coalmining, which strongly influenced and shaped the Zasavje region in the past two centuries, is about to be terminated: the gradual closing of the Trbovlje-Hrastnik coal mine will commence in 2007. Unfortunately there seems to be no possibility of organizing a coalmining museum in this area. Since coalminers decidedly formed the identity of the Zasavje area it is therefore even more important to document and, as much as possible, present the way of life of coalminers and their families.

Introduction

Two ambiental museum presentations, separated by a single wall and a period of forty years, represent and depict the dwelling culture as an ongoing process, and compare two key periods in the history of the Zasavje region: that of the 1920's, when this area was termed »red«, and the 1960's when the altered social circumstances called for a new adjective, namely »proletarian.«

Peter Simonič

page 67

Anthropologization of Nature Conservation

Abstract

In Durban in South Africa around 2500 delegates from 160 countries have recently participated in the 5th World Congress on Parks. The topic of the conference was the improvement of the management of protected areas and analyze the relevance of the current doctrine of the World Conservation Union regarding the division of protected and unprotected areas. Conference participants had many different views on the understanding of

nature and on utilization of its resources. By witnessing the inevitable intertwining of natural and cultural diversities the author of this article was able to conclude that the congress indicated possibilities for the affirmation of social sciences and humanities, and in view of its comparative nature for anthropology in particular.

Summary

The author participated in the 5th World Conference on Parks that took place in Durban in South Africa in the fall of 2003. Organized by the World Conservation Union, the conference was titled Benefits beyond Boundaries. The title emphasized the need to reach beyond the boundaries in nature as well as in some people's heads that impede park designers and managers. These boundaries and differences may occur between park's management and its original settlers, between conservation areas and their environment, between the ideas of nature conservers and the rentability of these ideas, or between the practices of the economically developed West and the world's peripheries.

The author believes that the idea of park protection is connected to the area of colonialism at the end of the 19th century. It is possible to understand from this aspect the spatial division of presumably natural areas from other, everyday spaces. This connection with colonialism also explains the severe ethnic and racial differentiation that accompanied social struggles for the control over natural resources, both within and outside park areas. Parks are namely a very good indicator of the respect of human rights in any given country.

Protected areas amount to as many as 12 % of the land mass; many of them are only on paper, or are violated by large economic corporations. And yet it seems that this is still the best among bad solutions: in the era of rapid world population growth and the ensuing increased need to utilize natural resources the still-existing natural diversity should be preserved and conserved.

On the basis of discussions and debates at the conference the author tries to define the differences between and the connection of economic and ecological attitudes of man toward nature; this led him back to ecological anthropology from the beginning of the 1970's and to the philosophical guidelines of the New Era.

Since it defines the relationship between stakeholders and their natural spaces, a special emphasis is given to the so-called manager terminology introduced at the conference.

The author is of the opinion that neither nature nor culture should be reduced to mere resources. For the purpose of analyses and in order to surpass different boundaries conservationists would need the findings and methods of anthropology. After the conclusion of the conference the question whether they really desire such »help« remains open.

NAVODILA ZA OBLIKOVANJE IN ODDAJO PRISPEVKOV ZA GLASNIK SED

Glasnik SED je strokovno glasilo, ki objavlja izvirne znanstvene, strokovne in poljudne prispevke s področja etnologije, kulturne antropologije in sorodnih ved ter ljubiteljev etnološke vede.

Uredništvo Glasnika Slovenskega etnološkega društva zato prosi vse dosedanje in prihodnje sodelavce, da pri oddaji svojih prispevkov upoštevajo naslednje oblikovne standarde:

1. Prispevke oddajte v tipkopisu s priloženo označeno (ime in priimek avtorja, naslov prispevka) disketo v programu Word for Windows ali po elektronski pošti.
2. Znanstveni in obsežnejši strokovni prispevki naj vsebujejo povzetek vsebine (od 1 do 2 strani) in avtorski izvleček (do 10 vrstic), vsi prispevki naj zaradi lažje korespondence vsebujejo podatke o avtorju (ime, priimek, izobrazba, strokovni naziv oz. poklic, delovno mesto ali naslov, elektronski naslov, telefonska številka).
3. Prispevke pošljite na naslov uredništva Glasnika SED, Slovensko etnološko društvo, Metelkova 2, 1000 Ljubljana, elektronski naslov: sed-drustvo&sed-drustvo.si ali na elektronska naslova: alenkack@volja.net (glavna urednica, Kettejeva ulica 2, 8250 Brežice) ali tita.porenta@guest.arnes.si (odgovorna urednica, Tržiški muzej, Muzejska 11, 4290 Tržič).
4. Fotografije in drugo ilustrativno gradivo (največ 3 na prispevek), ki ga ob izidu posamezne številke vračamo, naj bo v formatu JPG ali TIFF, v besedilu pa ustrezno označeno in podnaslovljeno.
5. Za vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji, vse prispevke recenzira uredniški odbor ali anonimni zunanji recenzenti. Recenzije se hranijo v arhivu SED
6. Navajanje virov in literature mora biti v skladu z naslednjimi navodili:

NAVODILO ZA NAVAJANJE REFERENC MED BESEDILOM:

(Priimek leto izida, stran)
primer - (Makarovič 1995, 14)

NAVODILA ZA PISANJE SEZNAMA LITERATURE IN VIROV:

Samostojne publikacije:

PRIIMEK, ime leto izida: Naslov. Kraj izida, Založba.

primer - MAKAROVIC, Gorazd 1995: Slovenci in čas. Ljubljana, Krtina

Periodične publikacije:

PRIIMEK, Ime leto izida: Naslov. V: Ime publikacije let., št. Kraj izida, strani.

primer - TOMAŽIČ, Tanja 2001: Starim inventarnim knjigam v spomin. V: Argo let. 44, št. 2. Ljubljana, 86-89.

Zborniki:

PRIIMEK, Ime leto izida: Naslov. V: Ime Priimek (ur.),

Naslov. Kraj izida, Založba, strani.

primer - BRUMEN, Borut 2001: Umišljena tradicija »dobrih starih časov«. V: Zmago Šmitek in Borut Brumen (ur.), Zemljevidi časa. Ljubljana, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, 193-207.

NAVODILO ZA NAVAJANJE REFERENC V OPOMBAH:

Samostojne publikacije:

Ime Priimek, Naslov. Kraj izida leto izida, Založba, stran.

primer - Gorazd Makarovič, Slovenci in čas, Ljubljana 1995, Krtina, 14.

Periodične publikacije:

Ime Priimek, Naslov. V: Ime publikacije let., št. Kraj izida leto izida, strani.

primer - Tanja Tomažič, Starim inventarnim knjigam v spomin. V: Argo let. 44, št. 2. Ljubljana 2001, 86-89.

Zborniki:

Ime Priimek, Naslov. V: Ime Priimek (ur.), Naslov. Kraj izida leto izida, Založba, strani.

primer - Borut Brumen, Umišljena tradicija »dobrih starih časov«. V: Zmago Šmitek in Borut Brumen (ur.), Zemljevidi časa. Ljubljana 2001, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, 193-207.

- BETON Kaja**, študentka 4. letnika OEiKA, Filozofska fakulteta v Ljubljani, kamna Gorica 56, SI- 4246 Kamna Gorica
- ČAS dr. Tomaž**, univ. dipl. pravnik, mag. pravnih znanosti, dr. obramboslovja, državni sekretar Ministrstvo RS za obrambo, Kardeljeva ploščad 25, SI-1000 Ljubljana
- ČERNELIČ KROŠELJ Alenka**, prof. umetnostne zgodovine in univ. dipl. etnologinja in kulturna antropologinja, raziskovalka II, Valvasorjev raziskovalni center Krško, Cesta Krških žrtev 23, SI- 8270 Krško in OŠ Brežice, Levstikova 18, 8250 Brežice
- GAČNIK doc. dr. Aleš**, univ. dipl. etnolog in sociolog kulture, v.d. direktorja ZRS Bistra Ptuj, Slovenski trg 6, SI- 2250 Ptuj
- GAŠPARIČ Jure**, dipl. ekonomist, državni podsekretar Ministrstvo RS za zunanje zadeve, Prešernova 25, SI- 1000 Ljubljana
- JEZERNIK prof. dr. Božidar**, univ. dipl. pravnik, redni prof. na OEiKA, dekan Filozofske fakultete v Ljubljani, Zavetiška 5, Aškerčeva 2, SI- 1000 Ljubljana
- KENE Tina**, študentka 2. letnika OEiKA, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Jurčičeva 5, SI- 4240 Radovljica
- KODER Jožica**, učiteljica slovenskega in srbohrvaškega jezika v pokoju, Slap 28, SI- 4290 Tržič
- KODRA Milena**, absolventka OEiKA, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Zgornji Tuhinj 31, SI- 1219 Laze v Tuhinju
- KOKOŠINEK Nataša**, dipl. etnologinja in prof. zgodovine, višja kustodinja, ravnateljica Gornjesavskega muzeja Jesenice, Prešernova 45, SI-4270 Jesenice
- LAMUT Aleš**, študent 2. letnika OEiKA, Filozofska fakulteta v Ljubljani, C. 13. julija 65a, SI-1261 Dobrunje
- MATKOVIČ Anita**, univ.dipl.etnologinja in kulturna antropologinja kustodinja, Belokranjski muzej, Trg svobode 4, SI- 8330 Metlika
- MESARIČ Silva**, prof. zgodovine, učiteljica OŠ Turnišče, Prešernova 2, SI-9224 Turnišče
- MLAKAR Adamič Jana**, dipl. etnologinja in sociologinja kulture, višja kustodinja, Zasavski muzej Trbovlje, Ulica 1. junija 15 SI-1420 Trbovlje
- MOLIČNIK Vesna**, mag. kulturne antropologije, Trubarjeva 23b, SI-1000 Ljubljana
- NOVAK Ana**, študentka 4. letnika OEiKA, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Podsabotin 38/a, SI- 5211 Kojsko
- PALADIN Jasna**, absolventka OEiKA, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Šlandrova 10/a, SI-1235 Radomlje
- PORENTA Tita**, prof. zgodovine in dipl. etnologinja, višja kustodinja, Tržiški muzej, Muzejska 11, SI-4290 Tržič
- PŠAJD Jelka**, univ.dipl. sociologinja kulture ter etnologinja in kulturna antropologinja, kustodinja, Pokrajinski muzej Murska Sobota, Trubarjev drevored 4, SI-9000 Murska Sobota
- RAČIČ SIMONČIČ Mojca**, dipl. etnologinja in sociologinja, bibliotekarka, Slovenski etnografski muzej, Metelkova 2, SI- 1000 Ljubljana
- RAJŠTER Brigita**, dipl. etnologinja in prof. zgodovine, kustodinja, Koroški pokrajinski muzej Slovenj Gradec, Glavni trg 24, SI- 2380 Slovenj Gradec
- RAMOVŠ Adela**: študentka 4. letnika OEiKA, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Krtina 22a, SI - 1233 Dob
- ROVŠEK Jasna**, študentka 4. letnika OEiKA, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Podlubnik 157, SI-4220 Škofja Loka
- ROGELJ ŠKAFAR Bojana**, dipl. etnologinja in umetnost na zgodovinarka, kustodinja, Slovenski etnografski muzej, Metelkova 2, SI- 1000 Ljubljana
- ROŽENBRGAR ŠEGA Tanja**, dipl. etnologinja in sociologinja, višja kustodinja, vodja Oddelka za dediščino, Ministrstvo RS za kulturo, Cankarjeva c. 5, SI- 1000 Ljubljana
- RUS Janez**, študent 4. letnika OEiKA, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Trg Franca Fakina 2a, SI- 1420 Trbovlje
- SIMONIČ Peter**: univ. dipl. etnolog in sociolog kulture, asistent na OEiKA, Filozofska fakulteta, Zavetiška 5, SI-1000 Ljubljana
- SLAVEC GRADIŠNIK doc. dr. Ingrid**, univ. dipl. etnologinja, znanstvena sodelavka, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Novi trg 2, SI- 1000 Ljubljana
- SOSIČ Barbara**, dipl. etnologinja in prof. angleščine, višja kustodinja, Slovenski etnografski muzej, Metelkova 2, SI- 1000 Ljubljana
- TOPLAK Kristina**, univ. dipl. etnologinja in prof. umetnostne zgodovine, mlada raziskovalka, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, SI- 1000 Ljubljana
- VALENTINČIČ FURLAN Nadja**, dipl. etnologinja in kulturna antropologinja ter anglistka, kustodinja, Slovenski etnografski muzej, Metelkova 2, SI- 1000 Ljubljana
- VISOČNIK Nataša**, univ.dipl.etnologinja in kulturna antropologinja ter japonologinja, mlada raziskovalka na OEiKA, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Hočko Pohorje 79, SI-2311 Hoče
- ŽBOVEC Marjeta**, prof. slovenskega jezika s književnostjo in dipl. etnologinja, samostojna kulturna delavka, Smednik 54, SI-1216 Smednik

ZNANSTVENO SREČANJE "KAKO MISLITI DEDIŠČINO?"

Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete organizira

Znanstveno srečanje

Kako misliti dediščino?

O »naših« in »drugih« dediščinah na Slovenskem

ki bo potekalo

od 16. do 18. decembra 2003

v prostorih Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo
Filozofske fakultete na Zavetiški 5

Vprašanja raziskovanja in ohranjanja dediščine imajo v zadnjem desetletju poudarjeno mesto v raziskovalnih praksah mnogih humanističnih in družboslovnih ved. Osamosvojitve Slovenije ima v tem procesu zagotovo tehtno vlogo, prav tako tudi vse bolj intenzivni procesi globalizacije in njen vpliv na področja ekonomije in kulture, ki briše obstoječe razlike v kulturi in načinu življenja pri posameznih družbenih skupinah in dolgoročno pomeni uveljavljanje uniformnih okusov in načinov življenja. Potreba po prepoznavnosti posameznih kulturnih skupnosti postaja vedno bolj nujna in aktualna. Še zlasti to velja za manjše narode, ki so intenzivno vključeni v širše vojaško-politične in ekonomske integracije.

Obstoječa, relativno zelo razvejana muzejska mreža, mreža zavodov za varovanje kulturne in naravne dediščine, ter zasebna iniciativa, ki vse bolj sega tudi na področja varovanja dediščine, na Slovenskem zagotavljajo dokaj kvalitetno in učinkovito varovanje predmetov kulturne dediščine. Po drugi strani pa zaradi vedno hitrejšega razvoja številni zelo dragoceni primeri dediščine propadajo ali izginjajo, deloma tudi zato, ker ni kvalitetnih skupnih projektov, ki bi zagotavljali bolj enoten, bolj celovit in multidisciplinaren pristop k varovanju dediščine. Ta postaja vse bolj potreben tudi zaradi izrednega napredka, tako na področju teorije prezentiranja kulturne dediščine kot tudi v njenih praktičnih aplikacijah (koncept dinamičnega varovanja dediščine, nastajanje novih muzejev in muzejskih centrov, novih oblik ekomuzejev, muzejev na prostem, krajinskih parkov itd.).

Žal so pri nas teoretične poglobitve o vprašanih varovanja dediščine redke in prevladujoče definicije dediščine marsikdaj še vedno ostajajo pri suhoparnih pravnih definicijah iz začetka 80-tih let 20. stoletja. Tudi teoretično sporne delitve dediščine na etnološko, zgodovinsko, umetnostno-zgodovinsko, arheološko dediščino itd. v varstveni praksi še vedno prevladujejo. Povezava vprašanj varovanja dediščine z »izumljanjem tradicij« ter z nacionalnimi, regionalnimi in lokalnimi identitetami ostaja skorajda povsem neproučena.

Zato smo prepričani, da je potrebno vsa navedena vprašanja in seveda še mnoga druga vprašanja, povezana z varovanjem kulturne dediščine, čimprej in čimbolj temeljito premisliti v širokem (multidisciplinarnem) krogu sodelujočih in v nizu domačih in mednarodnih srečevanj na to temo. Tudi zato, ker se raba terminov (prav tako brez potrebne teoretične refleksije) vse bolj širi v vsakdanje besedišče politike, ekonomije, turizma in še kam.

Prva priložnost za tovrstno razpravo bo znanstveno srečanje, na katerem pričakujemo prispevke, ki bodo z različnih aspektov osvetlili vprašanje dediščine. Za vse dodatne informacije je na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo na voljo Programski odbor znanstvenega srečanja.

»STARI IN NOVI«

Prva - majska seja novega Izvršnega odbora Slovenskega etnološkega društva. Foto: AČK.

Istočasno je izšel tudi nov Glasnik S. E. D. - predsednik dr. Aleš Gačnik pa se je izkazal tudi pri »distribuciji«. Foto: AČK.

Stari in nov uredniški odbor ob potici iz Gorenjske in cvičku iz Dolenjske. Foto: AČK.

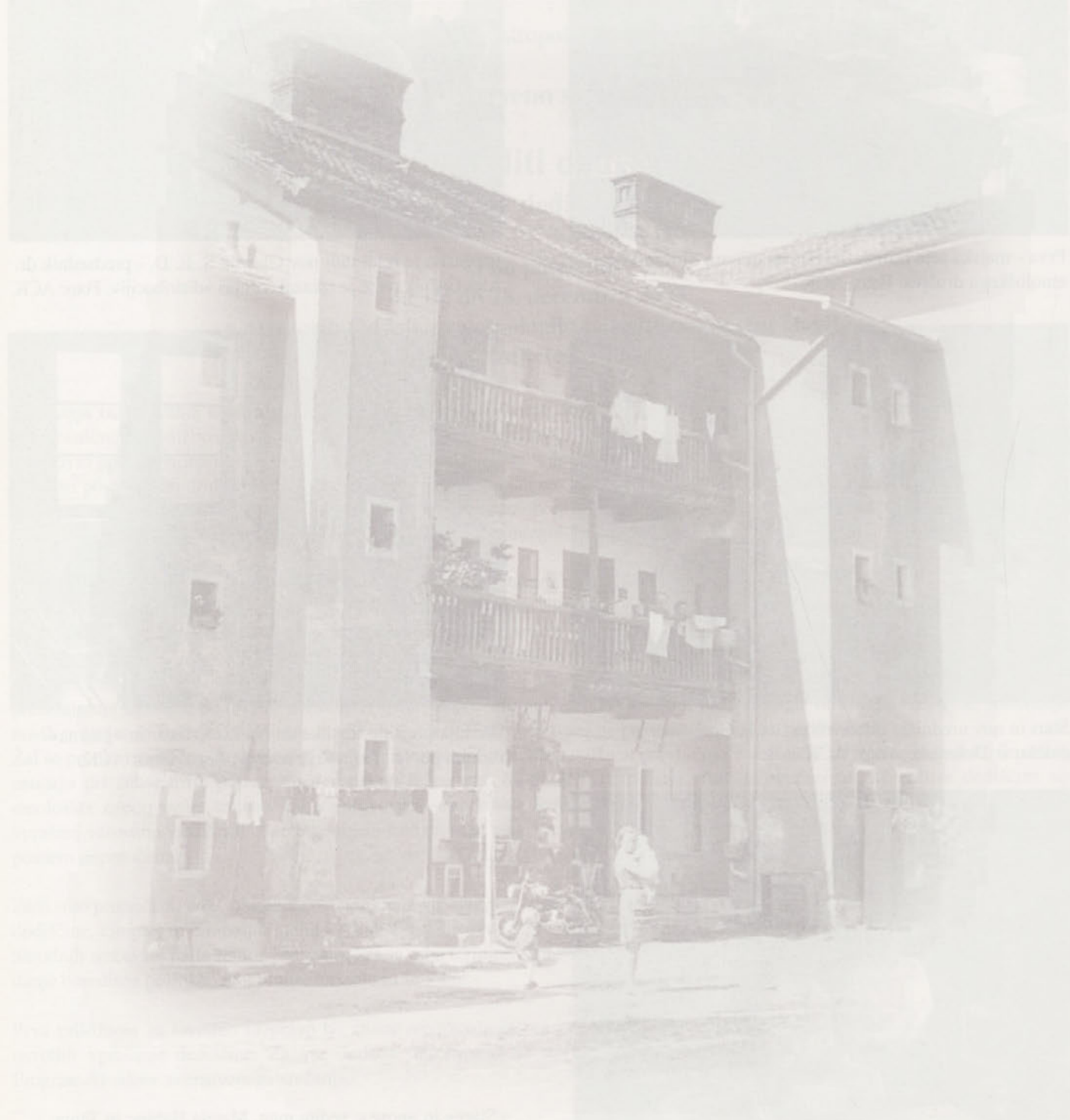
Urednik prejšnje številke dr. Naško Križnar in »glavna« zadnjih pet let Tanja Roženberger Šega. Foto: AČK.

»Stare« in »nove«: sedita mag. Mateja Habinc in Tanja Roženberger Šega, za njima pa stojita Tita Porenta in Alenka Černelič Krošelj. Foto: dr. Naška Križnar.

RUDARSKO STANOVANJE

Bivalna kultura skozi čas

Zasavski muzej Trbovlje

Glasnik SED je indeksiran v bazah podatkov:

Glasnik SED is entered into the following data bases:

Antropological Index Online (AIO RAI) <http://rai.anthropology.org.uk>

Anthropological Literature <http://www.hcl.harvard.edu/tozzer/al.html>

ULRICH's International Periodicals Directory (I.P.D.) <http://www.ulrichweb.com>

RILM Abstract of Music Literature

International Bibliography of the Social Sciences (IBSS)

<http://www.ise.ac.uk/ibss/>

CAB Abstracts <http://www.cabi.org>

Revija subvencionirata Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport in Ministrstvo za kulturo RS.

Prispevke svojih sodelavcev subvencionira tudi Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Revija je vpisana v evidenco javnih glasil, ki jo vodi Ministrstvo za kulturo pod zaporedno št. 550.

The Magazine is subsidized by the Slovene Ministry of Education, Science and Sports and the Slovene Ministry of Culture. Articles of its contributors are also subsidized by the Faculty of Arts Scientific Institute.

The magazine is entered in the record of public printed media at the Slovene Ministry of Culture under the number 550.

Fotografija na naslovni strani:

Tudi še po 2. svetovni vojni so imeli v Posavju navado, da so Martinovo nedeljo praznovali v gorci vinogradu s hramom. Kovačičevi iz Glogovega Broda pri Artičah so se fotografirali pred domačo hišo z napolnjeno košaro prigrizkov, ko so se leta 1947 zadnjikrat odpravljali praznovat Martinovo v gorco.

Etnološka fototeka Posavskega muzeja Brežice.

Front Cover Photo Credit:

Even after the Second World War the people of Posavje used to celebrate the holiday of St. Martin (when cider turns into wine) in vinyard wine cellars, the so-called gorca. The photo shows the Kovačič family from Glogovo Brdo by Artiče in front of their house. Holding a basketfull of snacks, they are about to set off for their wine cellar to celebrate the holiday for the last time. The photo was taken in 1947. Brežice Posavje Museum Ethnological Photo Archives.

Fotografija na zadnji strani:

Predstavitve Glasnika SED 1/2-2003 v Tržiškem muzeju, 6. junij 2003

Fototeka Tržiškega muzeja

Back Cover Photo Credit:

Glasnik SED 1/2-2003 press conference at the Tržič Museum on June 6, 2003

Tržič Museum Photo Archives

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
č 121
II 131 829₂₀₀₃
900304283,3/4
COBISS ©

Slovensko etnološko društvo, Metelkova 2, 1000 Ljubljana

